АԤСНЫ
АШӘҞӘЫӨӨЦӘА
РЕИДГЫЛА ИҬНАЖЬУА

АЛАШАРА

АЛИТЕРАТУРА-САХЬАРКЫРАТӘ АУААЖӘЛАРРА-ПОЛИТИКАТӘ ЖУРНАЛ

1

Иҭыҵуеит 1955 ш. раахыс

АРЕДАКТОР ХАДА
Анатоли Лагәлаа

АРЕДКОЛЛЕГИА:
Валентин Кәаӷәаниа
(аредактор хада ихаҭыԥуаҩ)
Алыҟьса Гогәуа
Виачеслав Бигәаа
Вахтанг Аԥҳазоу
Даур Наҷҟьебиа
Гәында Кәыҵниаԥҳа
Зураб Џьапуа
Гунда Саҟаниаԥҳа
Дырмит Габалиа
Альбина Анҟәабԥҳа
(аҭакзыԥхыҟәу амаӡаныҟәгаҩ)

АУААЖӘЛАРРАТӘ ХЕИЛАК:

Геннади Аламиа
Инал Габлиа
Енвер Ажьиба
Даур Аҟаҩба
Абзагә Аҟалӷьба
Дифа Габниа
Алина Жьиԥҳа
Владимир Занҭариа
Руслан Ҟапба
Валери Касланӡиа
Ҳаири Ҟәҭарба
Октаи Чкотуа
Анзор Мыҟәба
Заира Ҭҳаиҵыкәԥҳа
Алхас Чхамалиа

Аҟәа — 2023

Литературно-художественный и Общественно-политический журнал

Алашара (Свет)

Орган Союза писателей Республики Абхазия

Аредакциа адрес:
384901 Аҟәа
Ажәанба имҩа, 9.
Аҭел: 226-25-42
772-70-86
990-44-35

e-mail: alashara55@mail.ru

Ажурнал «Алашара» аредакциа иаднакыло аматериалқәа зегьы кьыԥхьзароуп PT SANS ашрифт ала. Егьырҭ ашрифтқәа рыла икьыԥхьу акгьы аднакылаӡом.

Анбанҟәшәарахь ирыҭоуп 16.01.2023 ш.
Акьыԥхьразы анапы аҭаҩуп 12.02.2023 ш.
АФОРМАТ 70х108 1/16
Иныкәырԥшу амҿхак
12,5 кьыԥхь бҕьыц
Азаказ №
Атираж 500

Ареспублика Аԥсны
Аҳәынҭқарратә наплакы
“Акьыԥхь Аҩны”.
Аҟәа. Ешба имҩа, 168.

Атехредактор:
Л. Амҷԥҳа.
Акорректорцәа:
Л. Чамагәуаԥҳа,
И. Цьениаԥҳа,
М. Кәыҵниаԥҳа.
Компиутерла акьыԥхь иаздырхиеит:
С. Саӡԥҳа,
А. Аҟәасԥҳа

АХҚӘА

МУШЬНИ ЛАШӘРИА 85 ШЫҚӘСА ИХЫҴИТ

АДНЫҲӘАЛАРАҚӘА
Аԥсны ашәҟәыҩцәа Реидгыла 3
Ажурнал «Алашара» аредакциа 5

Мушьни Лашәриа. Ҩбаҟа ажәа аԥхьаҩ уахь .. 8
Мушьни Лашәриа. *Ажәеинрала ҿыцқәа* 9

НИКӘАЛА КӘЫҴНИА ДИИЖЬҬЕИ 85 ШЫҚӘСА ҴИТ
Ҳлитератураҿы акырӡа зылшаз ашәҟәыҩы... 44

АЛИТЕРАТУРАТӘ ҬЫНХА
Никәала Кәыҵниа. *Ажәабжьқәа* 47

ВЛАДИМИР АНҚӘАБ ДИИЖЬҬЕИ 95 ШЫҚӘСА ҴИТ
Анатоли Лагәлаа. Амца зыцраз апоет 65
Анқәабԥҳа Гунда. Аԥҳа лгәалашәарақәа 69
Владимир Анқәаб. *Ажәеинраалақәа* 72

Дырмит Габалиа. *Ажәеинраалақәа* 84

АИҬАГА ҾЫЦҚӘА
Геннади Аламиа. Анцәа иаамҭа ҳәаадоуп 96
Уилиам Шекспир. Акрал Лир. *Апиеса. Иеиҭ. Геннади Аламиа* 98

Ардавазд Сарециан. Сара ажәеинраала абзиабашьа шысдырҭцаз… *Ажәабжь Иеиҭ. Ан. Лагәлаа* 124

Абзагә Аҟалҵьба. *Ажәеинраалақәа* 129

ВЛАДИМИР АХЬИБА ДИИЖЬҬЕИ 85 ШЫҚӘСА ҴИТ
Анатоли Лагәлаа. Аԥсабара иазааигәаз апоет 136
Владимир Ахьиба. *Ажәеинраалақәа* 141

АПОЕЗИА АБЗИАБАҨЦӘА
Мураҭ Қәычба. *Ажәеинраалақәа* 148
Викториа Хәырхәмал. *Ажәеинраалақәа* 150

АԤХЬАҨ ҚӘЫԤШ ЛГӘААНАГАРА
Мадина Амҷԥҳа. Сқыҭа иаҿахәхәаҩыз — сызҿыԥшуа арҿиаҩы 152

АҨЫЗА ЛЗЫ АЖӘА
Екатерина Бебиаԥҳа. Ашәҭыц иаҩызоу аԥҳәызба лзы ажәақәак 156

АГӘАЛАШӘАРАҚӘА
Валери Бигәаа. Иура Аргәын ԥшьгаҩык, еиҿкааҩык, рҿиаҩык иаҳасаб ала 172

АҞАЗАРАҬЦААРА
Светлана Қәарсаиаԥҳа. Ҳмилаҭтә театр аҭоурых иазынхарц азы 179

Алитературатә еиԥылаарақәа 191

Ашәҟә ҿыцқәа 194

МУШЪНИ ЛАШӘРИА 85 ШЫҚӘСА ИХЫҴИТ

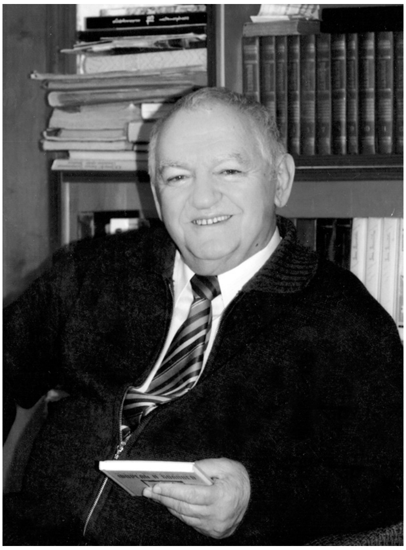

А Д Н Ы Ҳ Ә А Л А Р А

Ҳаҭыр зқәу Мушьни Таииа-иҧа!

Аҧсны жәлар рпоет, аиҭагаҩ, алитератураҭҵааҩ, акритик, ауаажәларратә усзуҩы Мушьни Таииа-иҧа Лашәриа, гәык-ҧсыкала ишәыдаҳныҳәалоит 85 шықәса шәхыҵра. Афилологиатә ҭҵаарадырраќәа ркандидат, Аҧсны жәлар рпоет, Аҧсны аҭҵаарадырраќәа Ракадемиа академик, Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аҳәынҭқарратә премиа занашьоу, абжьааҧнеиҧш шәыжәлар рыгәҭа шәгылоуп. Апоезиеи алитератураҭҵааpeи рҟны еиҧш, шәылшамҭақәа шьардоуп аиҭагара аус аҟны. Ш. Русҭавели ихьӡ зху Қырҭтәылатәи Аҳәынҭқарратә премиа шәанашьан уи ипоема «Абжьас-цәа зшәу» аиҭагаразы. Аурыс-аҧсуа литературатәи акультуратәи еимадараќәа рырӷәӷәаразы акәзар, ишәанашьоуп А. С. Пушкин имедал, иара убас А. Дельвиг ихьӡ зху Урыстәылазегьтәи апремиа, Урыстәылатәи апатриархтә алитературатә премиа. Шәырҿиаратәи шәуаажәларратәи усура ҳтәылаҿы ахәшьара бзиа аиухьеит, ишәанашьоуп аҳәынҭқарратә ҳамҭақәа: «Ахьӡ-Аҧша» аорден II, III аҩаӡараќәа, шәылшамҭақәа азгәаҭаны ишәаҭәашьоуп «Ахьӡ-Аҧша» аорден I аҩаӡара.

Рҿиаҩык иаҳасабала шәышьаќәгылара акыр иацхрааит, иханарҭәааит шәҿара ашықәсќәа раан, Аҧсны еиҧш, Москва ишәырҳаз адырра. А. М. Горки ихьӡ зху Алитературатә институти Адунеитә литература аинститут аспирантуреи шәрылганы Аҧсныҟа шәаныхынҳә гәацҧыҳәарала алитературатәи аҭҵаарадырратәи ҧсҭазаара аӡәы ҳәа шәналагылеит. Москва, Адунеитә литература аинститут аҟны ишәыхьчаз акандидаттә диссертациагьы абаҩхатәра ҷыда злаз апоет қәрахьымӡа И. Коӷониа ирҿиамҭақәа ирызкын.

Еиуеиҧшым ашықәсқәа раан, аус ахьыжәуазаалакгьы — агазеҭ «Аҧсны» («Аҧсны ҟаҧшь») аредакциаҿы, ажурнал «Алашара» аҟәша аҟны, иара убас ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара» аредактор хадас, Аҧсны ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла ахантәаҩыс шәаныҟаз акәзааит, қәҿиарала шәыҧсадгьыли шәыуаажәлари рымаҵ жәуан.

2003 шықәса раахыс Аҧсны ашәҟәыҩҩцәа Рассоциациа ахантәаҩыс шәыҟоуп. Шәнапхгарала иҭыҵуа ажурнал «Аҟәа—Сухум», агазеҭ «Еҵәаџьаа» апериодикатә кьыҧхь иахәҭакуп, аҧхьаҩцәагьы рызҿлымҳауп. Шәҽыззышәкуазаалакгьы, аханатә еиҧш, еснагь ишәыцуп баҩхатәрала ишьҭышәкааз апоезиа. Уи ашҟа шәхьазырҧшыз, ишәылаз аҟыбаҩ ҷыда ацәыргараҿы ишәыцхрааз, шәгәы азҭазҵаз Д. Гәлиа, И. Коҕониа, Б. Шьынқәба уҳәа рҩымҭақәа ҩашьара ақәымкәа доуҳамчк шәыларҵеит. Аҧсуа поезиаҿы ишьақәгылоз атрадициақәа еихазҳаз шәыруаӡакуп.

Акыр шықәса раахыс аҭҵаарадырра амаҵ ахьыжәуа Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аҧсуаҭҵаара аинститут аҟны акәзаргьы, алитература аҟәша напхгара ашәҭоит. Аӡыхь еиҧш зны иныҵхәрааз шәпоезиеи шәареи шәеимҩалацәоуп. Уаанӡеиҧш, Аҧсни Урыстәылеи иҭыҵуа ажурналқәеи агазеҭқәеи лассы-лассы ирнылоит шәҩымҭақәа, хазы иҭыҵуеит аурысшәахь еиҭагоу шәышәҟәқәагьы. Ари амҩа шәшаныц шәануп. Шәара шәаҧшьгарала 2001, 2009 шықәсқәа раан иҭыжьу «Аҧсуа поезиа антологиа» акәзар, иналукааша хҭысны иҟалеит алитературатә ҧсҭазаараҿы. Шәажәеинраалақәа, шәпоема «Ашаеҵәа», иажәеинраалоу ароман «Аџьынџь» ҳлитератураҿы аҭыҧ ҷыда ааныркылоит.

Ҳаҭыр зқәу Мушьни Таииа-иҧа, шәырҿиара алацәажәараан аганахь ныжьшьа амаӡам аиҭагара аус аҟны шәылшарақәа. Аҧсышәала ишәырцәажәеит Ш. Русҭавели ипоема «Абжьас-цәа зшәу». Адунеитә литература абаҟақәа ракәны иҧхьаӡоу аурыси аҳәаанырцәтәи апоетцәеи аӡәырҩы рҩымҭақәа аҧсшәахь еиҭаганы иҭшәыжьхьеит. Иалкааны иазгәаҭатәуп Абиблиа аҩбатәи ахәҭа «Ауасиаҭ ҿыц», А. Пушкин ироман «Евгени Онегин», М. Лермонтов ипоемақәа «Мцыри», «Демон», Џь. Баирон ипоема «Шилонтәи аҭҟәа», Г. Лонгфелло ипоема «Гаиавата изы ашәа». Шәхатәы рҿиамҭақәа ракәзар, аурыс ҧхьаҩы идыруеижьҭеи акыр ҵуеит. Еиуеиҧшым ашықәсқәа раан Москва иҭыҵхьоу ажәеинраалақәеи апоемақәеи еидызкыло шәышәҟәқәа иреиуоуп: «Ахаҳә аҧсра», «Акалмаҳаи аҟармаҵыси», «Ахьтәы-уасцәа», иажәеинраалоу ароман «Аџьынџь», апоема «Ашаеҵәа». Урҭ аурысшәахь еиҭаргеит ажәа азҟазацәа: Ф. Искандер, С. Куниаев, Ан. Передреев, И. Кузнецов, М. Синельников, Н. Ванханен уҳәа егьырҭгьы.

Абжьааҧнеиҧш, аҩымҭа ҿыцқәа рыла ҳаҧхьаҩцәа шәыргәырҕьоит. Еснагь арҿиара агәацҧыхәара шәыцзааит, агәабзиареи агәамчи шәыгымзааит, аҧсуа иқәра наӡа нышәҵааит, шьардаамҭа шәыжәлар шәрылагылазааит!

Аҧсны ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла

АԤСУА ЖӘЕИНРААЛА НАЗАЗА ИАЦУ...

(Мушьни Лашәриа 85 шықәса ихыҵра иазкны)

Кәтол ақыҭа иалиааз аԥсуа шәҟәыҩҩцәа дуқәа дыруаӡәкуп ҳазҭалаз 2023-тәи ашықәс, ажьырныҳәа 16 рзы 85 шықәса зхыҵыз Аԥсны жәлар рпоет, Аԥсны аҭҵаарадыррақәа ракадемиа академик Мушьни Таииа-иԥа Лашәриа. Ачуан ду агьгьарагьы дууп, ҳәа шырҳәо еиԥш, иааҵьоушьартә имчехак ҭбааупп, зегь рыла иҿырԥшыгоуп уи дызнысыз арҿиаратә мҩа.

М. Т. Лашәриа алитератураҿы дцәырҵит иаххысыз ашәышықәса 60-тәи ашықәсқәа раан Б. Шьынқәба исахьаркыра-рҿиаратә ԥкара хада – «Ажәа ртәамзар иԥшӡахашам, гәыла ирԥхамзар, уи поезиам» – иреиӷьу амҩаԥгаҩцәа чҿарацәа дыруаӡәкны. (Баша иазгәеимҭеит анаҩсан ихаҭагьы: «Баграт иажәеинраала – мшынуп, Цәқәырԥаӷьырак ауп са стәы!» ҳәа.) Уи ус шакәу шаҳаҭра руеит раԥхьатәи ипоезиатә еизга «Игарҵыз ажәа» (1963) инашьҭагылаaны иҭыҵыз иажәеинраалақәа еидызкыло анаҩстәи ашәҟәқәа: «Агәыӷрақәа» (1965), «Абырфын ҩны» (1967), «Аӡы ахра» (1970), «Арҩашқәа рышьыжь» (1973), «Ажәлаҟьаҩ» (1976), «Ахьтәы уасцәа» (1981), «Иалкаау» (1987), «Аҵьынҵь» (2008), «Аҵеи уахь» (2011) уҳәа убас егьырҭгьы. Хә-томкны иҭыҵран иҟоу иҩымҭақәеи иеиҭагамҭақәеи реизгақәа рахьтә иахьазы адунеи рбахьеит ԥшь-томк (2013–2014).

Иахьа аԥсуа сахьаркыратә литература изнысыз аҭоурыхтә мҩа ааидкылаaны ҳхаҿы иаанаҳго, уи арҿиаҩцәа хатәрақәа ҳанрызхәыцуа, хымԥада, М. Т. Лашәриа, иаԥхьанеицәа ашәҟәыҩҩцәа дуқәа Д. Гәлиа, И. Коӷониа, Б. Шьынқәба рдоуҳатә ԥышәа иалааӡоу поетк иаҳасабала, иалкаау аҭыԥ ааникылоит, убриаҟынӡа исахьаркыратә ажәа ҳажәлар ргәаҿы инеихьеит иқәиргыло азҵаарақәеи, урҭ ӡбашьас ириҭо асахьаркыра-естетикатә цәаҩа лыԥшаахи, уздызхало аритмика-метрикатә шьақәгылазаашьеи ирыбзоураны. Апоет ирҿиамҭақәа – иажәеинраалақәа цәаҳәа ҟаԥшьны иргәылсуеит Аԥсни аԥсуа жәлари рлахьынҵа азҵаатәы, дазышәаҳәоит аԥсабара, абзиабара, драмала еибарку ауаҩытәыҩса иԥсҭазаара иахылҿиааура ацәгьа-абзиа, аԥсра-абзара уҳәа наҵьнатәаахыс апоетцәа лацәажәарҭас ирымоу ԥсра зқәым атемақәа.

М. Т. Лашәриа дреиуоуп инеиҵыху аепикатә жанрқәа – абалладеи, апоемеи, иажәеинраалоу аромани ҳлитератураҿы мчехакыҭбаала изырҿиаз, еихазҳаеиҵазҳаз апоетцәа нагақәа. Еиуеиԥшым аамҭақәа рзы адунеи рбеит аԥхьаҩцәа рыбжьара еицырдыруа иҟалаз, акритикаҿгьы зыхә ҳаракны ишьоу ипоемақәа «Ахьтәы уасцәа» (1981), «Ажәа» (2015), «Ашаеҵәа» (2018), «Абшьҭра» (2020), ароман «Аҵьынҵь» (2008) уҳәа убас егьырҭгьы. Урҭ рҿы поезиатә ажәа лыԥшаахла, аԥсҭазааратә ҵабырг аҳәаақәа ирҭагӡаны, ицәыргоуп апоет дызхылҵыз ажәлар рыгәҭыхажәа, ирзааҭгылоуп аԥсуаа ахақәиҭреи ахьыԥшымреи рзы хацәнмырха рықәԥара, ԥхьагылара зуаз рҵеицәа дуқәа рыхьӡ акамыршәара, амилаҭ реиқәырхара, абиԥарақәа реиқәҿыҭра уҳәа атемақәа жәпакы.

М. Т. Лашәриа аԥхьанатә аахыс х-уск баԥхатәрала еидызбало рҿиаԥуп: иаԥиҵоит апоезиатә рҿиамҭақәа, деиҭагаԥуп, дагьлитератураҭҵааԥуп. Абарҭ ахусқгьы рҿы агьама змоу аԥхьаԥ дыздызԥхьалаша аҿаԥра беиа аанрыххьеит. Аха иага ус акәзаргьы, ҳиубилиар зегь раԥхьа иргыланы дпоетуп, иаԥиҵахьеит еицакра зқәым, ҳлитература ахьтәы фонд иагәылыҷҷаауа апоезиатә рҿиамҭақәа жәпакы. Убарҭ иреиуоуп аԥхьаԥцәа инарҭбаны ирылаҵәахьоу иажәеинраалақәа «Аҵыхәтәантәи агәыӡра», «Сгара», «Ахаҳә аԥсра», «Акаҳуа еиқәаҵәа», «Ашьыцра», «Аԥсны», «Сҭампылтәи аҵьармыкьаҿ», «Москва ақәа анауа, ҭагалан...» уҳәа убас ирацәаӡаны.

М. Т. Лашәриа аҳәааныҏцәгьы, иалкааны Урыстәыла, ибзианы ирдыруа поетуп, урысшәала иҭыҵхьеит иеизгақәа: «Смерть камня» (1971), «Форель и соловей» (2008), хазшәҟәқәаны иҭыҵхьеит ипоемақәа «Золотое руно» (2014), «Звезда рассвета» (2019), иажәеинраалоу ироман «Отчизна» (2018). Антон Дельвиг ипремиа анашьахеит аурысшәахь ҟаимаҭла М. Синельников иеиҭеигаз ипоема ссир «Ахьтәы уасцәа».

М. Т. Лашәриа дреиуоуп Д. Гәлиеи Б. Шьынқәбеи рытрадициақәа акыр еихазҳа-еиҵазҳаз аиҭагаԥцәа хатәрақәа. Еиуеиԥшым аамҭақәа рзы ҟазара дула аԥсышәала ирцәажәеит «Аҿатә уасиаҭ», адунеитә литература аклассикцәа аӡәырԥы рпоезиатә рҿиамҭа ҟаимаҭқәа. Убарҭ иреиуоуп: А. Пушкин иажәеинраалоу ироман «Евгени Онегин», М. Лермонтов ипоемақәа «Мцыри», «Аԥсыҳарам», Ш. Русҭавели иаԥҵамҭа «Абжьас-цәа зшәу»[1], Џь. Баирон ипоема «Шилонтәи атҟәа», Генри Лонгфелло ипоема «Гаиавата изы ашәа», абашкир жәлар репос «Урал-Батыр», «Иҳақәиҭу Иисус Христос Иуасиаҭҿыц» уҳәа убас ирацәаӡаны. Аурыс-аԥсуа доуҳатә еимадарақәа рырҕәҕәаараҿы иҵьабаа ду азы, 2010 шықәсазы Урыстәыла Ахада Д. А. Медведев иусԥҟала М. Лашәриа ианашьан Урыстәылатәи афедерациа аҳәынҭқарратә ҳамҭа – А. С. Пушкин имедал.

М. Т. Лашәриа ирҿиамҭақәеи ихаҭареи ҳасаб рзуны, адунеи ауаатәыԥса рыуаԥышәааратәи рдоуҳатәи ҟазшьақәа рышьақәырҕәҕәараҿы иҟаиҵаз алагала ду азы ианашьан Урыстәыла иҳаракӡоу аҳамҭа – Аҵқьацәа Кирилли Мефодии рыхьӡ зху Апатриарх литературатә премиа. Уи анашьара официалла имԥаԥысит Урыстәыла аҳҭнықалақь Москва, Иҳақәиҭу Аԥсҿыхԥы Иаса Қьырса Иныхабаа Ауахәама Еизарақәа рзал аҿы 2021 шықәса, лаҵарамза 20 рзы.

М. Т. Лашәриа адырра ҭцаулақәеи агьама ҳараки змоу шәҟәыԥԥуп, литератураҭҵааԥуп. Уи зырҵабыргуа акоуп идам здам ҽаӡәы изыҟаҵарымызт ззуҳәара, ԥынтәны иҭыҵхьоу иеиқәыршәамҭа ашәҟәы «Аԥсуа поезиа антологиа», акьыԥхь иазирхиахьоу Б. Шьынқәба ирҿиамҭақәа, иара убас аԥхьажәеи азгәаҭақәеи рыцҵаны 2015 шықәсазы иҭижьыз аизга ду «И. Коҕониа иԥымҭақәа». Апоет гәлымҵәах ирҿиара иазкны уаанӡа икьыԥхьхьан аҭҵаамҭа шьахә «И. А. Коҕониа иԥымҭақәеи аԥсуа советтә поезиаҿ аепикатә жанрқәа рыҿиареи» (1979). Алитератураҭҵааԥцәеи,

[1] Ари апоема ахьеиҭеигаз азы М. Т. Лашәриа ианашьан Ш. Русҭавели ихьз зху Аҳәынҭқарратә премиа.

арҵаҩцәеи, астудентцәеи рзы уаҳа назҭахым цхыраагӡақәоуп алитературатә критика ахырхарҭала иаҧҵоу академик М. Лашәриа ишәҟәқәа «Ажәа аҳәаақәа» (1973), «Ҳазлиааз» (1985), «Абаҩхатәра лыҧшаахқәа» (2019), иара убас еиуеиҧшым аамҭақәа рзы акьыҧхь збахьоу, иналукааша аҧсуа шәҟәыҩҩцәа Б. Шьынқәба, Т. Аџьба, Р. Смыр, А. Џьениа, А. Гогәуа, Д. Чачхалиа уҳәа убас шьардаҩык рырҿиара иазикыз аҭҵаамҭақәа.

М. Т. Лашәриа Аҧсны зегьы, уимоу, уи анҭыҵгьы еицырдыруа уаажәларратә усзуҩуп. Иахьа иара дахагылоуп Аҧсны ашәҟәыҩҩцәа Рассоциациа, қәҿиарала напхгара риҭоит аҧхьаҩцәа бзиа еицырбаз агазеҭ «Еҵәаџьаа», ажурнал «Аҟәа – Сухум». Есышықәса инапхгарала Аҧсны аҳҭнықалакь Аҟәа, Аботаникатә баҳчаҿы азҿлымҳара аманы имҩаҧысуеит, аурыс поезиа агени А. Пушкин имшира аҽны, иара изку Ахәылҧаз. Иаҳхысыз ашәышықәса 80-тәи ашықәсқәа раан ҳиубилиар напхгара аиҭон Аҧсны Ашәҟәыҩҩцәа реидгыла. Убасҟан иара иаҧшьгамҭала еиҿкаан, шьахәлагьы имҩаҧган икультуратә хҭысны иҟалаз, ажәларқәа еизааигәазтәуа, наҟ-ааҟ агәыбылра рыбжьазҵо акымкәа-ҩбамкәа арҿиаратә усмҩаҧгатәқәа. Убарҭ иреиуоуп Аҧсны еиҿкааз «Асовет литература амшқәа», Урыстәыла аҳҭны қалақь Москва қәҿиарала имҩаҧгаз «Аҧсуа литература амшқәа». Убарҭ ашықәсқәа рзы М. Т. Лашәриа избамҭала А. М. Горки ихьӡ зху Москватәи алитературатә институт аҟны иреиҳау аҵараиурҭа иалырган аҧсуаа рыла еиҿкааз аиҭагаҩцәа ргәыҧқәа ҩба.

Аҧсны аиҳабыра ахә ҳаракны иршьеит апоет иааҧсара: ихҵоуп Аҧсны жәлар рпоет ҳәа ахьӡ ҳарак (2009), Аҧсны аҭҵаарадырра зҽаҧсазтәыз аусзуҩы ҳәа аҳаҭыртә хьӡы (2015), ианашьоуп Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аҧсны Аҳәынҭқарратә премиа (2005), иара убас «Ахьӡ-Аҧша» аорден I, II, III аҩаӡарақәа уҳәа убас хыҧхьаӡара рацәала егьырҭ аиҳабыратә ҳамҭақәагьы.

Абар шьҭа 60 шықәса иреиҳауп М. Т. Лашәриа арҿиареи аҭҵаарадырреи ҽышәала дырзааҧсоижьҭеи, аха иахьагьы ааҧсарак ҟамҵакәа дшырҿыц дырҿуп бзиа иибо, ижәлар доуҳала рырбеиара иазҳәоу иус хада – асахьаркыратә рҿиамҭа ҿыцқәа раҧҵареи, жанрла еиуеиҧшым адунеитә поезиатә ҩымҭа хьыршәыгқәа аҧсшәахь реиҭагареи, алитератураҭҵааратә усумҭақәа рыҩреи. Ирҿиамҭақәа гәахәала издызкыло хыҧхьаӡара рацәала аҧхьаҩцәеи, арҿиараҿы ицхандеиуа иҩызцәеи, ажурнал «Алашара» аредакциа аусзуҩцәеи рыхьӡала гәыкала идаҳнықәалоит 85 шықәса ихыҵра аиубилеи. Изеиӷьаҳшьоит аҧсуа иқәра ду, аринахысгьы ҳзыргәырӷьаша аҩымҭа ҿыцқәа раҧҵара Анцәа дахьигӡарц.

Ус иҟан, ус иҟоуп еснагь: рҿиарада ҧсҭазаашьа имам апоет иашахаҭа, даныҟамгьы иҭынхо иара акәӡоуп. Уи азы шаҳаҭра руеит аиубилиар ихаҭа ицәаҳәақәа:

Суцуп наӡаӡа, аҧсуа жәеинраала,
Саныҟамгьы суцуп, Дырмит ицәаҳәа!

Ажурнал «Алашара» аредакциа

ҨБАǨА АЖӘА АҦХЬАҨ УАХЬ

Раҧхьаӡа акәны абраǩа акьыҧхь збо арҭ ажәеинраалақәа раҧџара саҿын сепикатә ҩымҭақәа рышьҭахь, еиҳарак споема «Ашаеҵәа» анхсыркәша инаркны (2017 ш.). Урҭ санырҿыз аамҭазгьы, хьаџрак аҳасабала ибжьазгалт аҵыхәтәантәи споема «Абшьҭра» (2020 ш.). Даҽакала иуҳәозар, арҭ ашықәсқәа 85 санырзааигәазтәи аамҭан. Иахьа уи сҭагылоуп.

Иǩоуп абас аиҧш иǩоу, хар змам ҳәа уаҩ ииҧхьаӡаша ақәра иунаҭо лшара ǩаимаҭқәаакгьы: арҿиаҩы еиҳа аамҭа имоуп ари адунеи ацәаҩа, амҽхак, аибаркышьа уҳәа аиҭазхәыцларазы, ҳаҧсҭазаара ааигәантә, харантә агәылаҧшразы, адәы ҳзықәу, ҳзыǩоу, ҭакҧхықәрас иҳамоу агәаларшәаларазы, уаанӡа иузымгәаҕьуаз агәаҕьразы, иаҧуџо ацәаҳәақәа еиҳа хшыҩзышьҭра рзуразы. Абас аиҧш иǩоу ашықәсқәа ирҭагылоу ауаҩҧсы ихахьы иааигар алшоит урҭ иаҧџамҭақәа ҩаҧхьа рзыхынҳәрахь, рырҽеирахь, реиҭаҭыжьрахь алшара имоургьы шалшо. Убри аǩнытә акоуп изаанхо: агазеҭ уаа ишырҳәало аиҧш, «даҽа аамҭаны иеиҧшымкәа» инапǩазара ацклаҧшра, илшараны иǩоу агмыжьра. Ас аиҧш иǩоу азнеишьа сара сзы иҿыцу акоуп ҳәа сахәаҧшуам, ус цәаҩас исыман схатә ҩымҭақәа сыҩуазма, ма егьырҭ абызшәақәа рахьтә еиҭазгозма.

Иҭыџраны иǩоу аизгаҿы инарҭбааны уаҩы иҧылоит ҩба-ҩба, ҧшьба-ҧшьба (убас ааба-ааба) цәаҳәақәа рыла ишьақәгылоу ажәеинраалақәа, урҭ реиуақәак араǩагьы урыниоит. Ҳара ҳҿгьы ҳанҭыџгьы ари аформа аауеит мрагыларатәи апоезиахьтә, ахшыҩџак еилацаланы, исахьаркны, форизмџас ацәыргаразы. Уаанӡатәи сҩышьа, сеизгақәа рҿы урҭ рхабар зхабару ыǩамызт, даҽа ӡыхтарҭақәак сытǩәаны срыман. Иаҧу атрадициақәа рнаҩсангьы, сықәра, сыҧсҭазааратә ҧышәа ракәу ҵьысшьоит иҧсабаратәны урҭ рышǩа схьазырҧшыз. Изӡом исеилнаркаазгьы: ари, иџабыргны, имариоу усым. Имариазар, ҳәарада, Хаиамраа рацәаҩхон.

Егьыс, излазбо ала, абри аамҭазтәи слирикатә жәеинраалақәа ишьақәдыргылоит хышә-ҧшьышәǩа даǩьа аазхәо, макьана адунеи зымбац сажәеинраалақәа реизга ҿыц «Быҕькаҧсантәи ацәаҳәақәа». Ҳазҭагылоу аамҭазы абри ашәǩәы акьыҧхь азырхиара, аиқәыршәаара саҿуп, ари егьус мариамшәа исзыǩалеит (ибаргәызеи ароман зыҩуа апрозаик, уи еиҳарак папка заџәык аҿы аус имоуп; зхыҧхьаӡара рацәоу ажәеинраалақәа аҧызџо апоет ицәыӡқәо рацәахоит, иаҧџамҭақәа аҵьуа аиҧш имǩәыџџәраауеит, ишықәсқәа иазқәынџа дрышьҭоуп...).

Исыздыруам арҭ ажәеинраалақәа, ари сеизга ҿыц аҧхьаҩ иарҳәаша, ишидикылаша, аха Ҳазшаз иҭабуп ҳәа иасҳәоит, абас аиҧш иǩоу ашықәсқәа раангьы абри аҩыза алшара ахьсиҭаз азы.

Ҳаиасып аҿыцәаара-аихсыҕьра зыцәтәыму алирикахь, апоезиахь, 85 шықәсатәи амҩа рсаранҵьи рыгәхьаақәеи рышǩа!..

Мушьни Лашәриа,
2022 ш., декабр 10

АИЗГА ҿЫЦ «БЫҬЬКАԤСАНТӘИ АЦӘАҲӘАҚӘА» АҞНЫТӘ

Актәи ахәҭа

ХӘЫЛԤАЗТӘИ ШЬЫНҬА-КЬЫНҬА

Амҩа ианып ауаа ҩарцәа,
Амҩа ианып анхацәа.
Ицоит ишьҭхысаа аҳәынҭқарцәа,
Аԥааимбарцәа, арҳәцәа.

Аҵарауаа, ачынуаа, афырхацәа,
Амшынуаа, абыргцәа, аҿцәа...
Амҩа ианып апоетцәа,
Измоуи измами рԥацәа.

Ахарахаԥшцәа, усда идәықәу,
Ицоит, иузыртәоума џьара.
Амҩа нымҵәақәа ирықәуп,
Шәрықәныҳә, изқәым ааԥсара!

Ирышьҭоуп урҭ зегь акака,
Гәыҩрала иҭәуп ркәалаԥ.
Згәыхәтәы иахьӡо ма иахьымӡо...
Изахьымӡо еиҳазаргь ҟалап!

Аханатә, нахьхьынтәи аахьхьынӡа,
Заҟа шәҭы, лаҩырӡы...
Уеиха, о сашьа, са сфырхаҵа,
Уҟоуп амҩа уаннаҵы.

Сафоит, абар са сшьапаҵа:
Мҩоуп уи, иазҳәам даҿакы.
Уара, хәылԥазтәи сшьынҵа-кьынҵа:
Уцамҭазы амцаԥшь аркы!

2021 ш., ноиабр 21

* * *

Ахәаҷа машәыршәа саҩрысит,
Наҟ-ааҟ агәҭаҵәҟьа еиҩҵәоуп,
Ус, ассир сылаԥш ахьысит:
Рыҩхәҭакгьы ныҟәоит, ибзоуп.

Сааишьаҿ исгәалашәаз ыҟоуп,
Исыӷрысхьеи заҟантә сеиԥҵәаны!..
Аха сыԥбжакгьы ныҟәон,
Саанхон сеибганы – сыбзаны!

2021 ш.

СТАЛИН ИХАԤХЬОН

Иҳақәитҭу ибартҭоуп ҳа ҳусқәа.
У. Шекспир

Сталин ихаԥхьон, игәнаҳа ихырхуан
Аурыс уахәама аԥшьаԥцәа:
Идгьылтә ԥсҭазаара, инысымԥа ҿыхуа,
Иашьапкуан, иҳәон Анцәа.

Русқәа мариамызт, изхаԥхьоз дырдыруан,
Акыргьы ишәаӡыӡауан урҭ.
Азал ду ахы-аҵыхәа аныҳәабжь ԥныԥуан,
Игылан Урыстәылатәи март!..

Ахыбаԥқәа-аԥсыбаԥқәа ҵәаа-ҵәаауа иԥналон,
Анаурқәа, акасаԥцәа еицырхәхәа:
Ашәиреи аныҳәареи еимаркуан, еилалон,
Дықәуп аԥсы деиҵыхәхәа.

Ашьа икеиҭәахьоу-ииухьо? Саҭамыз иҳәама,
Иҳақәиҭу иҿаԥхьа дахьхәны?
Мап, ус аиԥш егьыҟам, даӷан ауахәама,
Дықәуп миллионуаа рыхны...

Ашьаҟа, ашьаҟа, ашьаҟа раҳра,[1]
Амармалташьқәа рдунеи, раҳҭынра!..
Шьаҟак аҭалара – ахыбра алеира?
Изҳәода аусқәа шцара?!

Аиааира абираҟқәа, афырхаҵара аорден,
Ахьтәы иаҵәа аркуп ишԥаҟны...
Икьаҿ шкәакәа, иџьыбақәа згәаламшәо дарбан?
Дԥагылап уҳәап, ҵабыргны!

---

[1] Колонный зал.

Уаҵә ԥсыжроуп, абар, аҵыхәтәантәи имҩа,
Ӡхыҵран еижәылоит жәлара.
Еигәҭасуа, илаҳәуа аҵаамҩа иқәуп,
Ирҭахуп арахь ааира, иҿаԥшра.

Алҩа лаҳалаҳа, арафы — урҭ рыфҩыхаа...
Ашәеиқәаҵәа, ауа-аҭахцәа...
Ацәацәашь рымца лашара ду мшынха...
Араӡны, ахьы: аԥшьаҩцәа...

Русқәа мариазу? Изхаԥхьоз дырдыруан,
Ак агрыжьуа иҟазма урҭ?
Ахыбра ахы-аҵыхәа рныҳәабжь ҩныҩуан,
Аҵаа арԥсыҿуамызт март!..

2022 ш., март

АТӘЫЛА АХАДЕИ АПОЕТИ

Уахынла есааира сызмырцәо:
лахьынҵас иаурызеи Чили?
Пабло Неруда

Дыршьит Чили Ахада,
Дыршьит амалуаа, аԥсымҭәқәа,
Америкаа иаархәақәаз рыла,
Ак хәымгазымшьо ауаа рнапала,
Ҟьашьрала.

Дыршьит урҭ убра, иныҩнала,
Абомба зықәрыжьуаз аханаҿ,
Ижәлари итәылеи рхақәиҭра,
Рхьыԥшымра, рԥеиԥш иҭахыназ.

Дыҟам шьҭа уаҳа Алиенде,
Агәымшәа-фырхаҵа,
Дыҟамзаргь дыҟоуп дызхыршьааз
Ижәлар ргәаҵа!
Наҟ илгеит, даԥырырхт, избанда
Дықәгылт иаԥымыз аԥызарц:
Жәлар рмал, рхандеи ажәлар иртәызарц!

Идҵа наигӡеит убри ала
Аинрал Пиночет,

Иҧсы ҭанаҵы изнымхуа
Мал-шьалла ддырчеит.

Иҧҳәыс заҵәык лакәын иқыҭахь,
Дахьыржуаз аҭыҧ ахь днаскьазгоз,
Егьырҭ зегь наӄ иҧхаҵа
Анышә хьшәашәа уаӄа данарҭоз...
Уи дрыла днеиуан ашьцәа-акасаҧцәа,
Алиенде!..

Чили ахы-аҵыхәа арӡыӡон
Узчалтуаз аруаа рмагәшьхәа,
Атәыла Ахада, Аҧыза
Ишьа цқьа иаҿыхәа.
Атанкқәеи аеропланқәеи еицхыраан
Ирыцӄьон Сантиаго,
Жәлар ргәыҕра-рбираӄ
Атыша иазнаго!

Дыхәнажәеит ари ахҭыс
Уи иԥыза гәакьа, апоет:
Пабло Неруда – Нобель ипремиа
Алауреат...

Мчыбжьык ауп, уаҳа изхымгеит,
Гәырԥала днаскьеит,
Убри амчыбжь аԥнуҵӄа
Ирхамшҭуа ажәақәа иҳәеит.

Иҳәеит адиктаторцәа дрықәӡбны,
Адунеи зегь аҿаҧхьа иаҿаҧҽены,
Афашизм лашьҭны,
Ртәыла иазыҧшыз ахлымӡаах
Адац-ҧашә дырбаны,
Иԥыза гәакьа иҵабырг хараӡа идырҳаны!..

Пабло Неруда, уара,
Дгьыли жәԥани рпоет,
Ушқәыҧшыз, адунеи иахьыгӡа,
Ухьӡи ужәлеи рҳәаахьеит.

Ирҳәеит ахақәиҭра ушазықәҧоз есҽны,
Агеницәа ушреиуоу –
Уажәа амҽхак ҭбааны, иҳаракны.

Гарсиа Лорка,
Рафаель Альберти, уара,
Апоезиа жәа ыҟанаҵ
Шәыхьӡқәа ирықәума ҧсра?

Аиспан бызшәа цәажәеит,
Ахьӡ ҭыжәгеит хара,
Хҩеишьцәа апоетцәа –
Бызшәак аҧацәа,
Ахақәиҭра азықәҧаҩцәа,
Лыҵха шәиҭеит анцәа!..

Имцабзха ишәырҿыхон шәара
Адунеитәи аҿар ргәыбылра!

Пабло, исхашҭуам ахаан
Уаныҟаз Аҧсны,
Баграти уареи шәеидгылан ҳаҧшаҳәаҟны...
Сшәынииеит, ааи, убраҟа, сшәыхҭыгәлеит,
Мышрақә, убра, убри аҽны,
Ҳаибадырит, убасҟан, исыцуп
Убри амш имш-мышны!

Дсыхлафааит Баграт: дпоет ҿоуп абри,
Илҵша сыздырам, иқыҭа
Иалиааит апоетцәа жәларык.
Имидеит Пабло:
Ак илҵып, изҳап, имҩа ҳныҳәап,
Икуп, аа, шәҟәык!..

Пабло Неруда, лыҧха сызҭаз,
Зажәа сыцу апоет,
Уҧсӡы ансаҳа сеилаӡыӡеит,
Сылаҕырӡ леит.
Аҟәатәи ҳаиқәшәара,
Усахьа-уҧшра ҧсраҽнынӡа исзынхеит.

Ихьанҭахеит зегь ҳзыҳәа, Пабло,
Аҧснынӡа иааҩыз шәыҧсӡы.
Уи гәырҩала исхызгеит, иахәит сыҧсы.
Ахақәиҭра иазхьуаз Аҧсназы,
Ара узбахьаз зегь рзы,
Игәыҿкааган!
Иаҳхашҭу лассы?

Жәаф шықәса мҩаст убри ашьҭахь –
Уҩыза гәакьа дыршьит,
Аханатә уззықәгәоз угәаҳәара дуқәа
Узызхьуаз зегь рыблит, ирхәаҽеит,
Иццышәыртәит рышьҭа узхымло – еинымло…
Иуламҳеит урҭқәа –
Уеҵә ааҳәит!

Шәҟәы иҭамҳо уҧсҭазаара,
Умҩа, ухаҵара хьӡуп,
Адунеитәи апоезиа аҭоурыхгьы
Хьы нбанла уануп.
Уанымшәеит, о Пабло,
Ацәгьоуцәа икарҭәаз ашьа,
Уара, апоетцәа ирпоету,
Рыхьӡырҳәага, рашьа!

Ухы иқәуҵеит уҩыза Алиенде –
Уҟоуп дахьыҟоу.
Иҧсрам уи аҩыза аҧсра,
Ухы зқәуҵо даныҟоу!

2022 ш., ианар 21

ИАН ДЛЕИҦХЫЗУАН ИҦСЫМҬАЗ АПОЕТ!..

Ихагылан Баграт иҭынхацәа,
Дыҧсу дыбзоу рыздырам аҭаацәа:
Дықәуп ҧсык иеиҧш, игәеисыбжь уаҳаҳом,
Иҧштәы иҧсахит… дыҟоуп узҳәаҳом.

Ддырҿыхеит ус … илацәа ааиртит,
Иеигәырґьеит. Иҽҧныҳәагьы раҳаит:
– Сызшәырҿыхеи? – аарлаҵәҟьа даҿын, –
Сан слеиҧхызуан, дсылаҵәан сылкын. –

Иара убри акәхеит, уахь днаскьеит лассы,
Ихыҵит наунагӡа иҧсы.
Шанаҵас дааҧшит!.. Иҿала иҳәеит,
Иан длеиҧхызуан иҧсымҭаз апоет![1]

2021 ш.

[1] Ажурналист В. Шариа иҩуеит: «В какой-то момент сыну и другим родным показалось, что Баграт Васильевич умер. Они принялись его будить, и когда он проснулся, то очень рассердился: «Зачем вы это сделали? Я видел во сне свою мать, общался с нею». А через несколько часов он и в самом деле ушел из жизни» (газ. «Эхо Абхазии»; №19, 15 мая 2007 г.).

КӘЫДРЫ

Умҩасуеит, сӡиас, Аҧсынтәыла агәаны,
Иара уамӷоуп ираӡынҧсароу маҟаны.
Уааишьа уааишьаз, уццакы, уеиха, уҧры,
Ӡара ҭкәыцәаа, цлаб дыззымдырыуа Кәыдры.

Ухықә иаҵәа, уҧсҭа, уеиҩхаақәа – џьанаҭ,
Урҭ иреиӷьу, изыҧсахуа абаҳбои ҳарҭ?
Уадызбалоит Ерцахә ашьха, ураӡынха,
Сышьха ӡиас – Аҧсынтәыла амаҟа!

Узхааным џьара акрыҟоума ара?
Аҧсҳа идгьыл, аҧсҳа иаҳра, ҳаҿиара.
Амҳаџьырра: аҭацәра, ақәҵра – ахлымӡаах,
Иулшозар ҳанеибгазтәи амш усзаах.

Сга аҧсилаа – ҳабацәа раҳҭынрахьы,
Ҳаҵәҩан ахьарсыз уаҵәтәи ҳамҩа, ҳамш иатәны,
Иссыхты, ирыҧсҭазаашьаз есҿны.
Снаг, рҿышькыл санызгыла знымзар зны.

Иугәалашәоума арантә дышцоз иацтәи ҳаӷа,
Уӡыгәҭа иеҭажьны, убна дахо, дынҵәааха,
Уаҟара уцлон, умшаҧ ыҟан, умбатәын,
Уи амш ухашҭны иҟаларыма, ҳиааира иатәын!

Сыбла ухгылоуп са саныҟоугьы хара,
Изыҧсоузеи уара ухықәан атәара?!
Сыҧсы улоуп, ҳа ҳаицизшәа иҧхьаӡа,
Ушлеи сышлеи ак рзеиҧшуп, ихаҵа.

Умҩасуеит, сӡиас, Аҧсынтәыла агәаны,
Иара уамӷоуп ираӡныҧсароу маҟаны!

2020 ш.

ПУШКИН УАХЬ

В абхазцах течет бурная кровь Прометея.
А. С. Пушкин

Улаҧш ҭбаан, иҵарын, лыҧхала
Ҳазшаз уаликааит уҧшьа.
Сыжәлар гәакьа ирыдубалеит
Прометеи иқәҧара, иҟазшьа.

Ꙩ-ажәак роуп ақьаад ианхалаз,
Иазынужьыз Аҧсынра.
Ерцахә ахра иадҿаҳәалаз
Ихаҿра иадукылт ҳхаҿра.

Аҧсны умаацызт аурыс гени,
Уҟан ҳааигәара зны.
Ус, абар, иуҳәеит ирҕьеꙩны
Ԥсра зқәым ажәала ҳҳаракны!

2021 ш, сентиабр

АДГЬЫЛ АԤАТӘИ АЗИАСҚӘА

Ҳалшара захьӡом аҧсабара,
Иҟоуп иҭԥаау ма иҭԥаам.
Иаҧуп изхатәоу алашьцара,
Аламала рҿыхшьа змам.

Иԥәахуп ҳа ҳаꙩнуԥҟа мчы-лшарак,
Ицәоуп икаххаа џьара.
Уамеигәырҕьар алшоит уи даарак,
Ахабарк збахьада иара?!

Иахьамоу хароуп, илашьцароуп,
Иаҿаршәуп енагь аҧарда.
Изнеиуам уахь амра лашара,
Иагьазыҧшым ахаҭа.

Адгьыл аԥагь аӡиасқәа маҷым,
Ґба заԥәык ӡсаӡсо ирхым!
Имꙩасуеит ҳахьзымнаӡо ҭынч уа,
Ухабаргьы схабаргьы рҭахым.

Урҭ уа быжьрабыжьԥәа ихәыԥоуп,
Узеигәырҕьаша иалаҟам, мап,
Убраҟатәи ацәқәырҧ ирыԥоуп,
Урҭ хьшәаашәоуп, ҧсы рхамзаргь ҟалап.

Рымԥәыжәꙩа рымҟьац, мап, ахаан,
Иабарҟьои, рымꙩа лашьцоуп.
Иҧхьаркит рыҧсҭазаара заа,
Иҧсуп, ааи, иҟам ҳәа ишьоуп.

Исгәаҕхоит сара аӡеиужь, аӡҳара!
Урҭ срылоуп, санрылам ҕсы схам,
Исыҕхьоит сгәаҳәара, сгәыґра...
Иузырҿыхома рҿыхашьа змам!

2022 ш. февраль

ԤА ТӘЫЛАК ЫЌОУШЬ АС ЏЬАРА!..

Ас ахаан зыцәгьа еибамҳәо,
Изыбжьоу агәбылра,
Шьыцрак џьа уаниом ззырҳәо –
Ԥа тәылак ыќоушь ас џьара!

Аӡә ихалара, хыхь ныҳәан
Иахьаҕылауа ҵаќа.
Аишәаҿ саатла иахьеибаныҳәо,
Иахьуздыргыло абаќа! –

Аӡә имал егьи дахьашьҭам,
Угәаґ ахьимам, уҵжааура,
Арахь ак ҳәо, ԥак цәыргo ушьҭахь
Иахьдәықәым ҕсроуп ҳәа иҕхьаӡауа!..

Иахьрыдгыло аґар, алымша,
Рґарра иалгауа лассы.
Уахьҭырго узҭашәааз атыша,
Еицлаб иахьеиқәдырхо уҕсы...

Ҷышәк аҕызҵауагьы дӡырго
Дахьышьҭырхуа дҳаракны.
Иахьиаꚙсым ашла, рыхьӡырҳәага,
Иахьрымоу ахшыꚙ уаа ргәы ҭганы! –

Ацәгьа-абзиа ахьеиларꚙашьам,
Абзиа иаҭо хадара,
Иахьылҵуа уара уиаша, сиаша –
Ԥа дгьылк ыќоушь ас џьара?!

2020 ш.

АԤСУА ТЕАТРАҾ

Иахьатәи ҳмилатә театр ахыбраҿы
1937 шықәса октиабр–ноиабр рзы имҩаԥысуан
ҳажәлар иаарылыхәҳәоз рԥеицәа, рышьра-рҭархара иазкыз
игәытҭшьаагаз апроцесс...

Абра зны ирықәӡбауан ҳа ҳԥеицәа,
Ладариаа, Лакәараа, Чалмаз...
Иҳазгәаҟуа иҩагылаз ҳашьцәа,
Азал иҩныҩуан рԥабырг, урҭ руаз.

Аӡбаҩцәа: шәарҭ, Лакәаба илыцәҳар,
Ирхымԥӡоз уи иажәақәа, иҳәатәқәа.
Шәраҕацәаан ҳаамҭа, аџьажәлар,
Ацәаԥӡеыгақәа, имцурашан шәыгәҭаққәа!

Ауаа мҩахышәҟьон: иԥыжәжаауан апартиа,
Инашәыгӡон Нестор идԥақәа...
Уаҩ дихәомызт аӡбаҩ хада Шьониа,
Ирылан уаҟа иреиуазгьы ҳа ҳтәқәа...

Ирымазкуаз дхәыржәон, даҿаԥӡырҽуан,
Иҿахырԥәон иажәа мҩабжара.
Жәлар раҕа ҳәа ишьаз Лакоба иԥӡыршьуан,
Аӡәаӡәала ирықәырԥон ашьра...

Анапеинҟьабжь гон лассы-ласс уа азалаҿ,
Иааԥӡхьан иазыҟаԥаз ауаа.
Ирықәыӡбауан атеатр ду аханаҿ,
Спектакльк цон иахьагьы узбылуа.

Ишьын, иныхын, иҭархан ахацәа,
Саатқәак рышьҭахь иадыргеит ахца.
Иабаҟоу урҭ? 37 шәазԥаа,
Еиҭаҳәашьас иамои рлахьынԥа?

Стәоуп азалаҿ... Ицоит Шекспир идрама,
Анапеинҟьабжьқәа ҩаԥӡхьа ишгац игоит.
Сылаҕырӡ хажжылоит аргама:
Уи салԥӡшны ҽа спектакльк збоит.

2022 ш.

ШЬОУКЫ-ШЬОУКЫ АЖӘЕИНРААЛАҚӘА ИШРЫԤХЬО

Ажәеинраала даԥхьон асценахьтә,
Ибжьаижьит цәаҳәак.
Абжьықәыӷәӷәара иршәит аганахь,
Иаҭахым ҳәа рацәак.

Ус дышнеиуаз ирхәанчеит ѡ-ажәак,
Рҵакы ааирҳәит.
Ҭыԥқәак дрывсит уаҟа иарбамшәа,
Икказа иҭаирцәит...

Ибжьы дѡахашәа, гәымбылџьбарала,
Амҵәыжәѡа ирҟәыдит,
Ус, абар, ԥшьаалаза, ԥшьаала,
Аҵыхәа ирҟәыдит...

Аритм иԥсахит! Инҭаҳа-ааҭаҳа,
Ибырбырит...
Ажәеинраала иазымчҳаит уаҳа –
Асценаҿ иԥсит!...

2022 ш., февраль

ЧИНГИСХАН ИУАСИАҬ

Чингисхан, ажакьа ҟаԥшь,
Монголтәыла аԥа,
Дназеит мраҭашәара шәаԥшь,
Адунеи ахы еиҟәырԥа!

Дахыст убас мрагылара,
Еибашьрала, ес-иаашар,
Уаѡ дахәомызт инкылара,
Ҵѡа рымамызт исқьар.

Ирыцҟьон қалақьи бааши,
Игылом уаҳа шьац...
Есааира ишьҭан ашәи,
Знымзар зны ихьзарц!

Аӡиас дуқәеи амшынқәеи
Дырхыст еибарганы,
Иҽқәеи, ихҿеи, иусқәеи
Еицнаргон харáны.

Иургылодаз иҭыԥан?
Акаганцәа ракаган!
Издырӡауамызт анбан,
Аханатә иҟәган.

Жәанызқьӡыла ар ду
Ахыԥомызт идҵа.
Иҿагылауаз ирымчу?
Рыгәхьаа ику зынӡа!

Ирызҳауан илшарақәа,
Дахьцоз инырҵәаны,
Илеиуан абаагәарақәа,
Дгылеит дынцәаны!..

Ажәра аиааира дашьҭалт,
Дазхьит, ааи, иҿара...
Ахшыҩҭра дуқәа иашҭа
Иҭалт: «Иаԥсыхәои аԥсра?

Ишәҳәа, смал ду сеигӡауам,
Ишәҳәа, са сазыхиоуп».
Аҟәыгацәа ицәырӡауам:
«Уи ԥсыхәа змам ак ауп!»

Хьӡы змоу, иаԥсоу ҳәа изаанхаз:
Адунеи зегь агара.
Избеит убас, уи ахьӡала,
Амҩа дшықәу аԥсра.

«Амонгол иҽышьҭа
Ахысроуп адунеи,
Абри шәазықәԥа, шәашьҭаз!» –
Даҿын иахьеи-уахеи.

Зны аҩада, зны алада
Ируаа рхы ирхон.

Дахьцауаз аҽыуардын
Иҵь кәыба агон –

Иҳасабны имаз акәын:
«Сахьыҧсуа сыжәжы!»
Аибашьрамҩа дықәын,
Заҟа ҵхы, ма мшы…

Аҵьлых кәыба, аиаҳәа,
Иҭыкка иҭацәын,
Иахьнеиуаз, аҳаҳаиҳәа,
Аҧсцәаҳа рышьҭа дхын…

Ус ҵьара иааҭгылеит,
Иаарыкәыршан бнаран.
Аибашьцәагь ирзымӡеит:
Дыҟам Чингисхан!..

Аиаҳәа кәыба ҩақәырхит,
Иҳәахьа нагӡа,
Абнаҿ ҭыҧк изалырхит,
Ижакьа ҟаҧшь хәхәааӡа,

Икәыба, адгьыл иакәшахьаз,
Дынҭарҵеит уаҟа абас…
Зегь маӡан, ишиҳәахьаз,
Инагӡан иқә-иҵас…

Абна ахыҵәеит изқәаҭыҧ,
Иӡит уи лассы…
Ицныҟәама инасыҧ?
Жәлар рзы – ихазы?

Игәыдымӡалоз дашьҭан,
Игәыдӡалоз ҟәыншьа.
Заҟаҩ хылеи ишьҭа,
Ихьӡу ак ауп ҳәа ишьа!
Иабаҟоу рымҩа, рызқәаҭыҧ,
Иҳақәиҭу, иҳәа!
Ирымазушь урҭ анасыҧ?
Иҿнаҭуам сцәаҳәа.

2019 ш.

АБЫРГРА

Ибзиоуп, дад, абыргхара,
Ус умам, ҳәыс умам.
Иабыкәу уаамҭа ахьугара?
Удәыкәым хымаӷсыма.

Улӷылом ушәҭкәа ума,
Лара лгәы ҟауҵарцаз,
Икьаҿуп упрограмма,
Уаҩ дабылуам шьҭа умцабз.

Излеиҭасҳәои исхызгоз
Сара урҭ санрышьҭаз,
Уажә оф, гәышьа сымшуп,
Ицеит, ибжьаӡит рышьҭа...

Стәоуп иахьа хәлаанӡа,
Атәаха сызҭауадаз,
Сгылом ашьыжь, шаанӡа,
Асҟакгьы ицәахьадаз!

Рылаӷшгьы сыхрыжьуам,
Сырбоит гәыбылрала,
Аштагьы сыҭрыжьуам
Даарак, аламала...

Сықәра, сызкәыхшаша,
Уг-убза зегь гәасҭоит,
Исҳәақәо зегь башоуп,
Ҳамҭас наҟ урысҭоит
Аӷсшьараамҭа иашьҭоу...

Рымаҵ зуеит ишсымчу
Стәыла гәакьа, сцьынцьь.
Исҭахым аҭынчра,
Убас ари асаранцьь!..

Ашәак сгәаҵа иҭаҩуеит,
Илахҿыхуп сгәаҳәа,
Сыҩтәы шааиц иааиуеит,
Жәҩанынтә ахьхьа-хьхьаҳәа.

Сбыргра иалоу алысхуеит,
Икәадазаргь ахаӷыцқәа...
Инаскьазгоит анарха –
Ииуеит ацәахәа ҿыцқәа!

2020 ш.

АДГЬЫЛ, ИАБАҞОУ СӶАЦӘА?

Ушҟа сымҵаар ҟалаӡом:
Изсаҭәоушьеи абас аиӷьш, Анцәа?
Сымшқәа, сыҵхқәа ццакӡом,
Адгьыл, иабаҟоу сӷьацәа?

Исааӡон сара урҭ, сгәырӷьаҵәа,
Ԥшьы-мҵәыжәҩак, ӷьшь-уасхырк,
Ԥышь-жәҩахырк...
Изсаҭәоушьеи ас аиӷьш, Анцәа,
Амра ахаҭыӷьан – акырцх!..

Арҭ амшқәа, аҵхқәа цаӡом,
Срымоуп сышрымац сеиҩҵәа.
Сыҟоу?..
Шәахәак сзыӷьхаӡом,
Адгьыл, иабаҟоу сӷьацәа?!

2021 ш., 27 сентиабр

АРИФМАЗЫ

Арифма аӷьырҵра иалагаз
Арифмахь ихынҳәит.
Ирыман аӷьхьа халагас,
Нас аусқәа ааҳәит...

Исҳәаӡом сацрала
Зегь блит, ихыбгалеит.
Ажәеинраала шкәакәа
Иамыӷьхьақәо ҟалеит...

Иамашәак ансгьы арсгьы,
Ихаз-хазуп ауаа.

Шәиҧхьа Вознесенски,
Ирифмаҟәа шәыҧшаа!

Шәиҧхьа убас Багратгьы,
Иазымҳәеи ицәаҳәа?
Уи ала дцәырҵт Дырмитгьы,
Хоцьан ду уҳәа...

Аверлибр апоетцәа
Реизгаҟәа, ртираж
Рыӡбахәҟәа ҳәатәума,
Ишәартахо ҟалашт...

Уи ашьатакәы Уитмен,
Агеницәа рахь дшьа.
Ҿырҳәала иара имтан
Ак сгәалашәом, сашьа.

Дҟалаӡомызт Пушкин
Иҟәгазар аҿырҳәа.
Ма Сергеи Есенин,
Иҳацуп ицәаҳәа.

— Уи ала зегь ҳшәауазар,
Жәларык аӡы иагеит!
— Ицәаҳәак угәаламшәозар,
Дпоетума апоет?..

Классикатәла иҩым зегьы
Изҳәада акы иаҧсам!
Машәырым аверлибргьы,
Иаҧызхуада? Иҧаҧсам!

Аҩышьаҟәа? Зых иаҟәиҭу, –
Уаҩ дабашьуам иахьа.
Азин ҟаиҵоит иҳаҟәиҭу,
Ус иҟоуп иҳәахьа.

Аҧҟара ҿыцҟәа аҧысҵом,
Имаҷума иаҧу?
Иаҧышәҵаргьы иазхасҵом,
Сануп са сымҩаду.

Суашьоуп иаҧсоу аҧызҵо!
Иҧшааура есены.
Сгәааанагара зызҳои?
Ихадоу шхадоу ҵәахны:

Аҧсуа цәаҳәа акалашәа
Аклассика иаҟәгоуп.
Хәыҷи-дуи иргәалашәоит,
Ҳабызшәа иаҿгоуп.

Зны, Таиф, ахшыҩҵар,
Арифма аҭыҧ ихьчон.
Изҳәада иаиҩцазар?
Уи иаҳамбоз ибон!..

Арҭқәа еимактәума?
Амца аҵаҵо аҟәаб?
Данте дааҧхьатәума?
Иазҵаатәума? Мап!..

Арифма аҳәаа мшынуп,
Еимыздада амшын?
Иалшахьоугьы шаноуп,
Шеишыҟәса иаҧын!..

Аҧхьаҩ, гәаартыла
Исҳәақәаз мыцхәу?
Доус ишиманшәалоу
Дыҩуеит, ҳәара аҭаху!..

2019 ш.

АԤШЗАРА

Аҧшӡара еиҳа-еиҳа ибжьаӡуеит, ианыҵуеит...
Срылаҧшуеит ҧшьаала аҿар.
Изыхҟьаз, мзызс иамоу срызхәыцуеит,
Ҳашҧаҟалои ас ҳнаскьалар?
Имцым, ааи, иҟоуп, ҳәарада,
Ублақәа хызкуа урыниоит,
Урҭ аараӡа имаҷҩуп, избанда
Шәҩык рахьтә ҩыџьа-хҩы убоит...

Аҧшӡара! Еиҭаҳәашьа амоу?
Иаҵәахыр алшоит шәы-грак.
Гәында ҧшӡа лӡара па зӡароу
Ҳлықәшәом ҳабжьара рацәак.

Сишьҭоуп Нарҵьхьоу ишьашәалоу,
Даацәырҵит ҳәа шысҳәо, еҳ, мап…
Ачараҿ, ашколаҿ, сахьрылоу,
Сыбла ҧшаауеит, исымӡап…

Усҵәҟьагьы акәым, саҭамыз,
Доус иара итәала дыҧшӡоуп.
Иамактәу? Ублаҟны иааиз,
Далкааууп, деинаалоуп, даҧсоуп.

Уазгәырґьа аҧсабара иаҵасу,
Ихьысҳау аҧымзар ҟалап.
Имаҩҧызгом араҟа аконкурс,
Сыгә иаанагаз цәырзгеит ауп…

Урзыҧшы илеиуа асыҧса,
Иҭалауа аеҵә жжаӡа,
Аҧсҭҳәақәа, ибыбышӡа ихылаз,
Улаҧш рызкы, ирхьыгӡа!..

Днеиуеит аҧҳәызба, ҧшаҳәала,
Лысабигь длыцуп убра.
Дцәырҵлоит арахь хәылбыҽхала,
Иаумоуп уи лсахьа-лыҧшра.

Арҧар дырбоушәа, дрымбоушәа
Илывсуеит хара-хара…
Ихәыҵыҧшуеит, лышҟа имыҧшуашәа,
Ла днеиуеит, илымоуп аҳра!

Аҧшӡара, иҳақәиҭу иишаз,
Уара уагьакуп, уагыыҩбоуп.
Аханатә иурҿиаз, уара иулшаз
Имраҧҽыхан иарбоуп!

Аҧшӡареи аҟәыҕареи анеицу –
Иӡсоит ауаҩ иҕба хара!
Урылахәын сажәеи са суси,
Сышушьҭаз сажәит са сшажәра!..

2022 ш., ианвар 18

КЫНДЫԞТӘИ АҲӘЫНҴӘА

Ҳҭоуп аӡмах, аҳәынҵәаршьышьы,
Ҳӡааուп аӡырҟәанда.
Ҳәынҵәала шәыбԥа шәырҟәыҷы,
Ишәхаштуеит шәыбаҩ хьаа.

О, ихәшәуп, ихәшәуп рацәа,
Иухьшьы, иуҿартата.
Иҟаиматуп Кындыԥтәи аҳәынҵәа,
Иатаатәуп, ҳәарада!..

Аԥстҳәа шкәакәа, аҳақьԥсыҟь
Хчылоуп, аҳра рымоуп.
Избахьоу идырруշь? Мап,
Араԥцәа еилагылоуп!..

Исгәаԥхоит ари аҳәынҵәа,
Абар, аҳәынҵәа ныҳәа...
О, саҭоумҵан, Анцәа,
Ҳәынҵәамзар иҟои уаҳа? –

Уара иухьшьуп, сара исыхьшьуп,
Адәахьала иҳамбозаргь...
Аха ари даҽа ҳәынҵәоуп,
Ицәгьоума уахәышәтәуазар?..

Ахәмарра, аччара рацәоуп,
Ара ҩаԥхьа ҳхәыҷхазшәа.
Ҳхьаа-баа рҵыхәа ԥҵәоуп,
Зыхәашьык иагазшәа!..

Ара асапын шәах уҭахӡам,
Даҽа санаториоуп.
Аҳәынҵәашта уҭоуп, ԥхашьараӡам,
Ара ҳәынҵәа-неиааироуп.

Аҳәынҵәа каба, акәымжәы,
Ауапеиқәаҵәа шаҳәшаҳәуа!
Цәгьа иунаалоит урҭ уажәы,
Аха иугуп аҳәа!..

Ҳәынҵәа бызшәоуп иго, иаԥу,
Ах, заҟа ицқьоузеи!

Сажәа хсыркәшоит, иҳәатәу
Сахыкәшо изеиҵысхуазеи?

Аҳәынҵәа еиқәаҳамҭәап наӄ-ааӄ,
Иацысҵозеи уаҳа?
Арахь ҽыхәышәтәра ҳаихап,
Аӷьсабара ҳахәоит.

О, ихәшәуп, ихәшәуп рацәа,
Иухьшьы, иуҿартата.
Ицқьоуп Кындыҵтәи аҳәынҵәа,
Ҳәынҵәас иаӷьу зегь реиҳа!..

2022 ш.

АИҚӘШӘАРА

Лашьа снаиҿаӷьшит: иаҳәшьа сыбла дыхгылт,
Санҿазтәи амца ѡаӷьхьа исыцралт.
Анык илыхшазаргь асҵәӄьа еиӷьшны
Шамаха иуӷьылом, ла дцәырҵт деибганы!..

Ѡаӷьхьа сеилаблит! Ашықәсқәа ицаз
Ӡаӡан ишьҭамбеит, сгәаҿоуп иахьынхаз...
Ҽа ӷьсҭазаарак лоуит, дагеит хараны,
Сгәы-сыӷьсы лыццеит, дсыгәхьаан есҽны...

Ахҭысқәа наскьеит, ирықәым ааҳәра,
Ашьац иаҵәа ахиаахьеит лара лдамра...
Лашьа снаиҿаӷьшит: иаҳәшьа сыбла дыхгылт,
Санҿазтәи амца ѡаӷьхьа исыцралт!

2019 ш., октиабр

МЗЫ

Елена лахь

Мзы бынҭалеит, ҳабзыӷьшын,
Уи ахықә аӄны шьыбжьон.
Амшгьы кахаан, ишьха мшын,
Бнеиуан, агәаахьы бнаскьон.

Аӡиа ахыҟә, ана-ара,
Асыԥса кажьын ижәпаны.
Еиҳа-еиҳа бнаскьон хара,
Ҭаацәак, ҩнаҭак ҳаицын аҽны.

Ибгәаԥхеит, бнаҳалҵны бҭалт,
Аӡәгьы биазымҵааит зынӡа.
Харантә ҳбыхӡыӡаауа ҳааҭгылт,
Бхын аӡ кәата аиԥш, бзаҵәӡа!..

Уа аӡы хьшәашәа барыхьт,
Еимдо аҳәаакәа наҟ-ааҟ.
Бҭыҵны бҿаабхеит ҳа ҳахь,
Брылҵит уа ашәаҟьа, аӡшәах! –

Бизшәа ашьха-ӡиа агәаны,
Бааҳадгылеит блашауа.
Амра ԥхон иагәарԥханы,
Ашәахәа хаа бхьыршауа....

Быҟам. Акыр ҵит уажәшьҭа.
Иҟоуп ашьхабжьара Мзы...
Уахь сгәы сыхалоит еиҭа,
Сҵааует, исҳәом: избан, иззы?

Иудырует урҭқәа зегь зызҳәоу,
Мзы, узбар сҭахуп еиҭах!
Сахьак ауп имыӡуа исхоу,
Абар аӡә далҵит аӡиа шәах!..

1990; 2019; Ауадҳара, Аҟәа.

* * *

Рдәына еиқәаҵәак сышьҭоуп, ихысхысуа,
Аҕьарақәа, анышәгәалқәа ирылсуа,
Аԥынҵа ҩежьӡа, амҵәыжәҩа еиқәаҵәоуп,
Ус ишеит иаҳхылаԥшу анцәа.

Рдәынамзаргь ҟалап, аха иардәыноуп,
Аԥшрагьы — еиқәаҵәа самсалуп...

Зны-зынла, ишьҭыԥраа, иналаӡуеит абардра,
Исҭахы-исҭахым ари абас ауп, дадраа!..

Наурк сышьҭоу џьысшьоит уи анызбо,
— Иуҭахузеи? – сабашьуам саныӡбо.
Аҭак соуам, ԥсаатә еиқәаҵәак сышьҭоуп,
Исыцрыҵуам,
Еилаҳаит уи сышьҭа.

Сыҵакуп мҵәыжәҩақәак рышәшьыра,
Усԥырымҵын амра алашара!
Сыԥсҭазаарагь усҵәҟьа иҟәандашьшьырам,
Сажәит, сышлеит, иара шлом ахаан,
Аҽарҭынчуам, еиқәтәауам сыгәхьаа...

Рдәына еиқәаҵәак сышьҭоуп, ихысхысуа,
Аӷьарақәа, анышәгәалқәа ирхысуа,
Аԥынҵа ҩежьӡа, аблақәа ҟәысҟәысуа...

Рдәынамзаргь ҟалап, аха иардәыноуп,
Сызго аҵх аиԥш еиқәаҵәасамсалуп...

ИУА КОӶОНИА ИЗККӘОУ РАХЬТӘ

ХАМЖӘАЖӘА

«Уамашәаԥҟәа ибзиан саб иаҳәшьа
Хамжәажәа лгәалашәара. Уи гәахәала еиҭалҳәон
Абаҭаа Беслан изкыз ажәабжь...»
Магәа Абас-иԥҳа Коӷониа-Маан (1908–2003)

Ҵәа змам лгәалашәон Хамжәажәа,
Даныҩагыла инаркны.
Иуа ианиҵауан уи лажәа –
Беслан Абаҭаа изкны:

Дырдыруеит уи Нхыҵ-Аахыҵгьы,
Инагоуп ахара ибзырӡы!
Акала диҵахом Ҳанифгьы,
Еизхьит наҟ-ааҟ ргәы-рыԥсы...

Игәы ҿнакааит, ишьҭикааит Иуа,
Ажәабжь дамоуп дытҟәаны,

Ақьаад ианиҵеит урҭ дрызгәдуаа,
Ҵсра зқәым поеман, ихыркны.

Иҭабуп, бара, иҭабуп, Хамжәажәа,
Быхьӡ ақәлахааит Аҧсны:
Иуа имабдаз ба бажәа
Иаанхоит мра ҧсеыхан, бақаны.

* * *

– Игәнумган! Уажә са саха рымам!
Зны сбаҟа дыргылап ҳәа сыҩуамызт,
Ҳабацәа рфырхаҵарақәа, ражәа,
Рқьабз, рҵас, рынамыс, рлеишәа –

Ишсаҳаз аиҧш ала ақьаад ианысҵеит,
Исызнымҵыз аиҳа урҭ инырҵит –
Ҳҿар уи иаҧхьоит, иааӡоит – гәадуроуп,
Абаҭааи Хмыҷи рыӡбахә рымоуп.

Сара сзыҳәа уи баҟак иаҩызоуп,
Сыҧсы злоу сфырхацәа уахь ишәыцуп! –
Абас аиҧш саҳазшәа, исмаҳазшәа
Абраҟа сгылоуп
Хьымӡҕык, намыск сакызшәа…

Ибаҟа ахаҳәқәа шьҭоуп ихәашхәаша,
Ашьхарантә ирҭаалоит аҧша…

Уанбацәырҵри Аҧсны Абаҭаа,
Ари зырееиуа? Уласы, уаҳҭаа,
Апоет агени ихаҳә баҟа аҧеыха
Уахаҵгыла, ацәа иалоу рҿыха!

2022 ш., март 13 (Иуа имшира аены)

* * *

Ҕычроуп, сашьа, иахьа иҟоу,
Нкылашьагь амам ҳәа ишьа.
Ҳпоезиахьгьы икылсит аусқәа,
Убраҟагь иубоит ахыҧша.

Зны – ишиашоу, ҽазных – инеиҭакшәа,
Зaқaҵьара иуҧылои, зaқa!..
Ана-ара «автор» дықәбaқәшәо,
Еизигоит цаха-цаха!..

Иубарҭам иҧеиҧш, иразқымҩа,
Тәымла деибыҭоуп, дымцуп…
Иижьода? Ихоуп, ааи, аргама,
Апоетцәа рымҩа хазуп.

Урыҧхьа Пушкин ду, Баирон,
Уиҧхьа аҧсуаа ҳ-Баграт.
Иаҧырҵаз уасхыр мроуп, иааироуп,
Аҕычҩы иҭынхоит аплагиат!

УБРАҞА ЕИЛАҲТ АҦСУАА РБАА, РЫТРОИА!

М. Ҵьапуа ихьӡынҩылaны

Мадлеи, уаала, уусқәа зегьы урнаха,
Ажараҟа…
Иҭацәу, Дал-Ҵабал!..
Аҧарда лашьцарақәа ҳарҩаха
Рҭоурых ҳалаҧшып:
Еишьҭал,

Ҳҿаҧхьа ицәырҵып уаҟа ҳашьхарыуаа,
Лыҧхала зны ианыртәыз убри аган.
Шаҭарак ҟамҵо уа, еилараа,
Ианрыжәлауаз аурыс ибзарбзан…

Убра иахын ажәытә ахацәа рхацәа,
Имбатәын ргәымшәара, рдунеи.
Зегь еихсыҕьт, имҩаст, ицеит еиқәыцәа,
Уаала, убрахь, уаала, Мадлеи.

Ашьа каҭәон, уахи-ҽни убраҟа ҧҳалла,
Иҟам урҭ зынӡалаша ашәҟәы.
Уаала, са сҕьеҩ, ҳҿынаҳхап Ҵабалҟа,
Иахьыӡбахоз Аҧсынра аразҟы.

Убраҟа еилаҳҭ аҧсуаа рбаа, Рытроиа,
Убринахыс ихьыҧшхеит Аҧсны.

Аҧсабара ҵәаатҵәаауа, игәатҟеиуа,
Аҿазшьуамызт, иҧшын иқьаҧҭаны.

Уаала убрахь, Кәыдырҭа агәанынӡа,
Кәыдры убасҟан ашәеиқәатҵәа ашәын.
Убратәи ахацәа рхацәа, Ахилесаа,
Рынаурқәа аргама ҳархьыҧшып!..

2022 ш., ноиабр

АМРЕИ АСАБЕИ

Абасҟатәи асаба, адунеизегьтәи асаба,
Акаршәарақәеи ашьхақәеи ирықәжьу асаба,
Адәқәа, ашәаҧыџьаҧ ирықәҳаз асаба,
Ашьацра, агәамсамқәа хызҩо асаба,
Адунеизегьтәи асаба!

Ӡәӡәашьас ирымоузеи арҭқәа зегь, баба,
Ақалақьқәа, ақыҭақәа есааиратәи рсаба?
Ирыхәо акоуп: иаҳхалашо Амра,
Ажәҩан амгьал ҟаҧшь ду,
Иҳаҭәазшьо абра!..

Абар, аа, идәықәлеит ақәаршҩы,
Иаргәырҕьеи адунеи аҿ уи шаҟаҩы:
Ажәҩан ахылаҧшҩы иӡәӡәага иргьежьт,
Аҧҭа еиқәаракәа зырлашьцоз аурышьҭт, —

Ажәҩан агәашәқәа аатит, урхьынҳал,
Аҧсабарагь иамоуп иара асааҭ, Асаркьал!

Иабаҟоу, сашьа, ууанӡатәи асаба?
Ҭаха ҳазымҭоз уи агәыргага?
Иагеит амшынқәа, аокеанқәа ахьыҟоу,
Есааира аҧсҭҳәақәа еибарсны иахьныҟәо.

Иагеит уахь, быжьрабыжьҵәа рыҵа иҵәахуп,
Аха ацәаакыра иннажьыз рбатәуп!
Изырбода урҭқәа араҟа напыла?
Ақыҭақәеи ақалақьқәеи ирхыла?

Акы затцәык ауп – амра ахаҭа,
Илаша-лашоит, абар, ахаҿра, алакҭа,
Ишаҳәшаҳәуа иаунашьҭит ашәахәақәа,
Ирықәыԥхеит архақәа, аҿаӡақәа, ахәқәа.

Ҵла затцәык ыҟам изқәыжьу асаба,
Имариам ас иҟоу аусура, баба!..

Дыҟан сҭынхак, уаӡ гәыҭбаак, уаӡ ныҳәак,
Иҳәалон аусқәа рхала иҟалоит ҳәа!..

Ус ма егьыс, аԥсабара лагоит,
Аусура иаҿуп, аҽарыцқьоит, еихоит...

Сажәа сыркьаҿуеит, анцәамҭахь инаго:
Ушәахәа-напқәа ирымчу? – Адунеи анырхага!
Сукәыхшоуп, Амра, сымаҭәа рбага,
Ааԥсара ззымдыруа ҳа ҳлашарбага!

Арҭқәа ирыцысцо даҽа ажәак ауп:
Ара ҳазҿу зегь хәмаргоуп, еижьагоуп,
Ақәеи ашәахәеи иқәрыӡәӡәо сабоуп!..

Абас иҳәахьан ажәытә екклесиаст,
Иҟац ауп иҟоу, адунеиаҿ, афаст!

2021 ш.

САҲӘШЬА ДУ ЕКАТЕРИНА

Аԥсны ахсаала аԥызҵаз
Михаил Мажара-иԥа Чачба (1870–1919)
иӡӡеи-иааӡаӡ Қаҭ Лашәриаԥҳа илызкны.

Қаҭ, Катиа – Екатерина,
Миха Ачачба дзааӡаз...
Уи иаԥиҵеит Аԥсны ахсаала,
Аԥсны ахаҿра, аҭоурых зҭаӡаз.

Изҳауан ҳаӡны, ҳа ҳашҭаҿ,
Сабду, Қәаблыхә иӡнаҭаҿы.
Ачаа дуқәа ааӡара ҳәа
Анхаӡы далырхит аҽны.

Длааӡауан, илылшоз ала,
Қәаблыхә иаҳәшьа гәакьа Қаҭ.
Иан дихашҭхьан, гәыбылрала
Ани ӷьеи иреиӷьшын урҭ!

Саб дмиӡацызт усҟан уаҟа,
Иара иоуп измаз аҳра.
Ҭаацәак Аҳ иӷьа изгәаҟуан,
Ихагылан ҳаԥнра!..

Имариам ааӡаԥ лусқәа!
Лымши лыҵхи лтәым, дааӷьсоуп.
Ирҳәаахьеит ажәытәан аԥсуаа:
Аӡә иааӡара аӡә даԥсоуп.

Ганкахьала, Екатерина,
Аҭауад иӷьа дызбоз,
Блеиӷьшнысшьалауеит Арина,
Аурыс гени ду дзааӡоз!..

Еиӷьшуп ааӡаԥцәа рҷьабаа,
Рылаӷьш, рымтәара-ртәара,
Урҭ ршәаӡыӡара, рыгәхьаа,
Аҵеицәа ирзыркуа агәбылра.

Ибыркуан, ааи, бааӡамҭа
Аԥсынтәыла адац-аӷьашә,
Ҳбызшәа, ҳауаажәлар рҳәамҭа,
Ргәыбылра, ржәытә-рҿатә.

Ибырдыруан Аԥсны аҳәаа,
Егри Ԥсоуи инадыркны.
Ибҳәон: саҳ хәыч, уаԥсахааит,
Изҳауан, уи даԥсаны!

Зны-зынла ашҭа, агәара дҭыбгон,
Шәаван Дғамшь аԥшаҳәа.
Уаҟа аґба хәыҷқәа хиҵон,
Иарӡсауан аӡ-цәаҳәа.

Дҵаауан уи: «Бзана захьӡуи,
Ҳанбацои ашьха ныҟәара?
Дғамшь абас ала изхыҵуеи?
Насгьы иабантәаауеи иара?..»

Аҵарахьы дыргоит ус Аҟәа,
Имбара бзыхгомызт, Қаҭ,
Иҧсы ҭанаҵы дбызгәаҟуан,
Идунеи ҭынчзароуп ҷьанаҭ.

Исгәалашәоит, сҽара, сызҳамҭаз,
Аҧсны ахсаала сҽаҧхьа ишцәырҵ:
Ҳаҩны икнаҳан иара ҳамҭас,
Қаҭ ибиҭахьаз, ианҭыҵ!..

Ицәажәон уи хатәы бызшәала,
Ҵәа змам ахьӡқәа арбаны.
Исызгәакьахеит акала,
Саднаҧхьалауан есҿны.

Дцеит, дымҩаст Екатрина! –
Иҟам лынасыҧ, лҟәых.
Иааӡагоуп, ихәарҭоуп макьана
Аҧсны ахсаала – Аҧсны аҭоурых...

Иҭабаӡом ахаан Бзана,
Ицқьоуп, ибзоуп, ицоит ишцац...
Саҳәшьа ду, Екатерина,
Быӡбахә цәырызгеит бынхарц!..

Дбааӡон аҵеи лаша лыҧхала,
Уи изкын быгәгьы быҧсгьы.
Сҽаҧхьа икыду Аҧсны ахсаала
Акала бадызбалт баргьы! –

Дшадаҳбало аиҧш Арина
Агени илакәқәа раҧҵара...
Қаҭ, Катиа – Ектерина,
Иӡуам ашьҭа бгәыбылра!

2022 ш.

МЫШКТӘИ АБРИ АМРАЗ!..

Ахәышәтәырҭа уҭыҵны аҩныҟа уанцауа,
Уццакуеит, мҵәыжәҩада, уҧырҧыруа...
Иақәымшәац иидыруеи, дад, уи атәы?
Уеиқәхеит иухугазаргь уаҟа мбатәы.

Аӡә уа дышьҭоуп мчыбжьык, ма мызкы,
Шықәсыла ишьҭоугьы... Угәцаракы
Уахи-ҽени иухоуп убраҟа ухәышәтәуа,
Аҧсцәаҳагь днеиааиуеит уҷаҧшьауа...

Сыҧсҭазаараҿ жәантәҟа исхызгахьеит ус,
Нарцәынтәи схынҳәхьеит, ауаҕеимшхара схыс...
Сихьчоит иҳақәиҭу, сеибгоуп иахьазы,
Сиҭахуп макьана абраҟа аказы...

Иара иоуп сшамкәа сызшаз сара зны,
Ари амҩа санызҵаз саӡәны, суаҩҧсны.
Симыҳәеит сша ҳәа, исырба ҳәа адунеи,
Уи ҳамҭас исиҭеит, еиҕьыз сымбеит.

Истәым уи наӡаӡа. Сацәымҩашьо исҳәоит,
Еимгеимцарак сымоушәа збоит.
Иҭабуп уи асааҭаз, ус иҟоу аҳамҭаз,
Иҳауҭаз аҧсҭазаараз,
Мышктәи абри амраз!

2020 ш.

* * *

Сразҟы, снаскьага, сқәыҧшрахь, сҿарахьы,
Ҳадәқәа, ҳҟәара – Дҕамшь аҧшаҳәаахьы,
Сҩызцәа збом, инаскьахьеит хара,
Сгәы иҭынҵәоума рцәаҩа, ргәыбылра.

Адунеи сахысит, ацәгьа-абзиа здырт,
Ҵҩа змам аӡыхәашьқәагьы срырт.
Аха зегь раҵкыс ицқьан сқәыҧшра аӡыхь,
Сразҟы, снаскьага, ҳҿынаҳхап убрахь.

Иубоит, сажәит, абар, сара сшажәра,
Срызхьуеит сыҩнра, схәыҷраамҭа, сҿара,
Убасҟантәи ашәырқәа, аҵәақәа,
Саб ирахә, ишәахә, ихьаца, иҽқәа...

Бзана, Дҕамшь, сшәырӡсон шәара,
Шәгара лас сгаран,

Шәхаҳә –
Сгәыбылра!..
Абиаҟәа, абацәҟәа, алаҳаҟәа –
Ҽа фоын, ҽа гьаман,
Сгылоуп срызхьуа.

Уртҭ амшҟәа рахь сырхынҳә сара сразҟы,
Уртҭ ракәын сыжәоан,
Ихсыртлоз ашәҟәы!

2022 ш., ноиабр 23

* * *

Бзиа избоит ианҿысхуа атама,
Аҵлахьтә амра уаахошәа иҧхьаӡа.
Иҿысхт, абар, амра хәыҷҟәа аума,
Ссаара ҭәуп, еивоуп иҟаҧшь-ҟаҧшьӡа.

Ҽа шәырк уеиҧшым, амра аҧҳа, атама,
Уӡамоаҟәа ирыхьшьуп ашәахәа ҵәаҧшь,
Пхынроума аҧхын уара уда ма?
Абҕы иаҵәа иагәылыҧхо схәынҵәраҧшь!

Абаҳча сҭоуп, сгәы алаҟоуп аума,
Ашәыр рыфоыхаа чысуп, ихаҵа.
Бзиа избоит ианҿысхуа атама,
Аҵлахьтә амра ҿухуашәа иҧхьаӡа.

Амра хәыҷҟәа ссаара ианыҧсалоуп,
Уртҭ ргьама, рсахьа са сыҧсалоуп.

2020 ш., ииуль

* * *

Пшьоык сылбааргон, скәыба иаҵан,
Аха иҭамызт уа сыҧсы,
Иҧхьон уи усҟан ажәоан аҵа,
Пшьоык сҭахцәа, ирҿашуп аҧхӡы.

Амардуан ахаҳә ҿаҧсаҟәа ҧшьаала
Ршьапҟәа арбо ҵаҟа илбааиуан.
Сара усҟан ажәоан салан,
Сызларыхәоз?.. Снаскьахьан...

Адәахьы иҧшын жәларыуаак,
Иқьызқьызуазгьы убарын.
Илбааухан сышьҭыхны ҧшьоыуаак,
Еиҳа сласызаргьы сҭахын…

2019 ш.

НОИ ИҒБА ИҬАЛАТӘУП ОАҬХЬА!..

Адунеи иахыҵәеит аӡы,
Иагоит ажәларқәа агәыҭҟьа.
Џьара ҳаиуак аанхарцы
Нои иғба иҭалатәуп оаҧхьа!

Ҵоа змам абнақәа былуеит,
Амца еиҳа-еиҳа иааигәахоит.
Аҧша анхарақәа арбгауеит,
Ақалақьқәа бнарахоит.

Иҭәуам ауаатәыоса рыҧсы,
Илашәхеит, ирҧеиҧшу рбоу?
«Иҟалазеи, абааҧсы?!» –
Еицызҳәо урыниом, мамоу!

«Аӡ иаго унапқәа ҟьа»,
Аҟьаха рымам дара иахьа.
Иагоит ажәларқәа агәыҭҟьа,
Нои иғба иҭалатәхоит оаҧхьа!..

2019 ш., август

АНЫҲӘАРА

Еиҟәшоуп, са сыуаажәлар еиҟәшоуп,
Абар еинымшәо еиҿагылоуп.
Сара споетуп, рӡыргао соуп,
Урҭ рыбжьара сыбжьагылоуп.
– Ҳаззықәҧо иашамоуп, о, ҳарҭ!
Амоаду ныркылт рыбжаоыуаак.
Ашҭа ҭбаа дырҭәит егьырҭ,
Иахыҵәоит ақалақь урҭ реимак.

– Жәлар ирзеиҕьу ауп ҳзышьҭоу,
Иаадыруеит ҳтәыла ҧхьаҟа изгаша!
– Ҳҵабырг, ҳамҩа, ҳиаша ҧшьоуп:
Абар ҳхыҟәкы, шәзыдгылалаша!..

Заҟа ҵуазеи! Еицәгәышроуп,
Агәы кыдгылеит Аҧсны.
Анҭгьы арҭгьы сыжәлар роуп,
Ирзыскуеит сныҳәа еиҟараны.

САҲӘШЬЦӘА ШӘАХЬ

Шьудиа, Кәыкәла

Саҳәшьцәа, шәгәы-шәыҧсы зегь сыҟәшәырӡит,
Сҵара шыҟәсҟәа шәара шәзыҳәа иҧышәаган.
Зны сызҟәышәҵаз амҩа уадаҩ сыҟәымҵит,
Шәыцхыраара зда сымамыз мҵәыжәҩаҟәан.

Заҟантә са сзы алаҕырӡҟәа кашәыҧсеи,
Аҩадатәи аҵаа са санаҧшаауаз.
Ашла хәыцҟәа заҟантә шәыхцәы иалаҧсеи,
Сразҟы, сымҩа есшар саныҧнашәауаз.

Заҟа мҩамш, гәыҕра сыдышәкылазеи,
Сыҟазаара ҧсҭазааран ишәымамыз!
Шәынасыҧҟәа аӡиас изаццазеи?
Гәеиҵыхрала сырхьыҧшыртә изызымбеи?!

Шәдамра аҿаҧхьа сгылоуп сҿаҳа-дагәаха,
Ижәбац сакәым,
Сцәырҵт сеиҟәыҭаҳмадаха...
Шәнаскьеит, сҿааӡаҟәа, сгәыразҟәа,
Аҧсҭазаара шҧашоу имцурашаха!

Саҳәшьцәа дуҟәа, шәгәыбылра сагәыҵаҳәаҳәоуп,
Шәаныҟамгьы исыцуп, изыҧсахуазеи?
Гәыжьжьагас ҳазшаз ила исыҵаҳәоуп:
Гәыбылрада ари адунеи ианаҳҳуазеи?!

2021 ш., октиабр

* * *

Аҧша хага иаҧгыло зегь архәашоит,
Аҧсабара аҵыбақәа еимнадоит,
Иртагьежьуеит, аҭызқәа ирыжәла, аҳаҧқәа,
Ажәҩан иалоуп аҵарақәа рыҭрақәа.

Изакә лшарои, изакә шьамхузеи иарҵысуа,
Аҵьқәа рымахә еилаҧыххаа, ицќьауа.

Анцәа ду, уара улҧха-угәыҧха,
Ҳара иҳалшои, уара уоуп зегь рцаҧха!

Аҧша хага иахьа аргама аҽыхәнажәоит,
Аҧсабара аҵыбақәа еимнадоит.

2018 ш.

* * *

Ашҳам бырхиоит сара сзыҳәа,
Иаҵаҵа ибымоуп быхчы.
Иамуӡар са сызлабыҳәо:
Исыҭала ма хәыҷ-хәыҷы.

* * *

Ҳамш ќыбаӡыба мацароуп,
Еиҭаҳәашьа амам ҳазлоу.
Анасыҧ имоуп игароу,
Иззымҳац, ацәа хаа иҭоу.

* * *

Ҵарада ахшыҩ заҭәаз ажәытә уаа,
Аҧсабара уаа, абраќа инхоз,
Шәыҭҵаара иахәом аҵарауаа,
Рыхшыҩ азхом шәыхшыҩ зызхоз!..

* * *

Ахсаалаҿ иубарҭоуп ҷапырхәак,
Иахьанымгьы уақәшәалоит зны.
Иснаҭоит акалашәа гәахәак:
Уи амра ҭыҧ иахьӡуп Аҧсны!

* * *

Днаскьаргеит абырг, иаауан ихынҳәны.
Хәыҵи дуи ҿымҭуа еицны.
Дрыгәхьаан зегьы, аргама, ирыԥшнын,
Аха абыргцәа еиҳа рылахь еиқәын.

* * *

Акгьы иаԥсам ҳазԥыло ашьыжь,
Аӡаӡа анацым, ианшабо.
Аԥсноуп, Кәыдры, ишьҭызхуа ушьҭыбжь,
Унеила уеилаҽеo, уцәқәырԥо!

* * *

Илшон са сишарц уи даҽакала,
Гхаԥха сымамкәа џьара –
Иԥырхагадаз иус аҟны Иара?

Аха сишеит уи абас аиԥш ала,
Сидикылт, сыԝноуп Иара иԝнра.

* * *

Иҿыхоит аԥсабара цәылашьшь,
Аԥсҭақәа, акаршәарақәа, адәқәа.
Ус, абар, аа, амра ҳәыс ҟаԥшь
Абыз рықәнашьит ахәқәа…
Сырбзала, есшар са сҳәыс ҟаԥшь,
Уагымзааит сымӡырха!

* * *

Лааҵраҿ сажәеинраала былгьон,
Аҽашьуан, икыдҟьо ахы.
Ла илызкын уи, лыхьӡ-лыжәла
Ерцахә иахарс, иҳаракы!..

Еҳ, зегь башан, баша ибылгьон
Уаҟа агәы-аԥсы ҿкааны.
Уахь дыԥшуамызт, уи гәырԝазгон,
Лааҵра снавалон есҽны…

АСАРАНЏЬ ААМҬА

Абыҭьқәа анышло, амш ианагхо,
Иҟоуп ус аиҧш ааммҭакы.
Угәалашәаракәа уаарыха:
«Тәыҩа кын утәыҩа кы?» —

Уи анбыкәыз, шьҭа иабаҟоу,
Исзеиқәын усҟан ҽа мцакы.
Саранџь ааммҭоуп! Уҽанраала
Быҭькаҧсантәи ааммҭакы.

* * *

Аҧсҭазаара, сымш, иауанаҵы
Иску усаара ҭацәым.
Схы, сыхдырра еисуанаҵы,
Уҿаҧхьа сеиҭымым, сзаҵәым.

Имаҷуп шьҭа саамҭа, цыгә ҵыхәоуп инхаз,
Аха сумоуп сҵакы.
Исхашҭру, аҧсҭазаара, ушсашьаз, ушсаӷаз,
Саргь урала сшаслоз ухы!

НИКӘАЛА КӘЫҴНИА ДИИЖЬҬЕИ 85 ШЫҚӘСА ҴИТ

ҲЛИТЕРАТУРАҾЫ АКЫРЗА ЗЫЛШАЗ АШӘҞӘЫҨҨЫ

Ҳаԥсадгьыл хәыҷ ҳамаркуама,
Иҵыржәарцу зынӡа ҳдац?!
Ас имчыдан, асгьы мчаман,
Аԥсны ахаан исымбац!

Никәала Кәыҵниа

Никәала Ҭарашь-иԥа Кәыҵниа 20 шықәса инареиҳаны ажурнал «Алашара» аредактор хадас аус иуит, аԥхӡаша ҕәҕәа кеиҭәеит ҳлитературатә доуҳатә культура аизырҳараҿы, аҿиараҿы. Егьа аамҭа царгьы, ажурнал «Алашара» аҭоурых аҿеиԥш, ҳлитература зегьы аҿгьы, хашҭшьа акәӡам уи иџьабаа, апоезиаҿгьы, апрозаҿгьы, аиҭагара аус аҿгьы. Сынтәа иҭыҵуеит ашәҟәыҩҩы иҩымҭақәа реизга XVIII атом, убри мацарагьы иаҳәоит арҿиаҩы ихы-иԥсы ақәҵан иус ԥшьа дшаҿыз.

Кәыҵниа Никәала Ҭарашь-иԥа (13.03.1938, Аԥсны, Очамчыра араион Аҭара ақыҭа – 23.11.2020) – аԥсуа поет, апрозаик, апублицист, аиҭагаҩ. СССР-и (1979), Аԥсни, Урыстәылеи (1999) рышәҟәыҩҩцәа Реидгылақәа рлахәыла. Дыҩуан аԥсышәала.

Аҵара иҵон Аҭара, нас – Аҟәатәи абжьаратәи аԥсуа школқәа рҟны. Аҟәатәи аҳәынҭқарратә арҵаҩратә ҵараиурҭеи (1959) А. М. Горки ихьӡ зхыз Аҟәатәи аҳәынҭқарратә арҵаҩратә инстиути (1964), А. М. Горки ихьӡ зху Москватәи Алитературатә институти дрылгеит. 1960 ш. инаркны аус иуан Аԥсуа радио адикторс. 1984 ш. нахыс – 2004 ш. рзынӡа – ажурнал «Алашара» аредактор хадас, 2004 ш. инаркны 2010 ш. рзынӡа Аԥсны ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла ахантәаҩыс дыҟан.

Акьыԥхь аҟны дцәырҵит 1955 ш. инаркны. Ирҿиамҭақәа рнылон ажурналқәа: «Алашара», «Амцабз», «Аԥсны», «Советская Абхазия», «Ре-

спублика Абхазия», «Ецәаҵьаа», «Литературная газета» (Москва); аизгақәа «Ерцаху», «...Памятник нам сыновей не заменит...», «Стихи и песни» (Аҟәа, 1994), «Ахаҵарашәа. Ажәеинраалақәа. Ажәабжьқәа, Астатиақәа. – Песнь мужества. Стихи. Рассказы. Статьи» (Аҟәа – Сухум, 1995), Нхыҵкавказтәи ашәҟәыҩҩцәа рҩымҭақәа реизга «Война длиною в жизнь» (М.., 2007) уҳәа егьырҭгьы. Иажәеинраалақәа жәпакы агәылалеит «Аԥсуа поезиа антологиа XX ашә.» (Аҟәа – Москва, 2001; аиҭаҭыжьра – Аҟәа – Москва, 2009).

Иҭижьит 20 инареиҳаны ажәеинраалақәеи, апоемақәеи, ажәабжьқәеи, аповестқәеи, ароманқәеи, афоризмқәеи еидызкыло ашәҟәқәа.

Н. Кәыҵниа дырдыруан иара убас еиҭагаҩны. Аԥсшәахь еиҭеигеит аурыс, аукраин, ақырҭуа, аерман уҳәа ашәҟәыҩҩцәа аӡәырҩы рырҿиамҭақәа. Урҭ иреиуоуп: А. С. Пушкин, Н. А. Некрасов, А. А. Блок, К. М. Симонов, Е. А. Евтушенко, Р. И. Рождественски, А. А. Вознесенски, Ҟ. Ш. Кулиев, Е. Межалаитис, Р. Г. Гамзатов уҳәа ражәеинраалақәа. Хазы шәҟәны иҭижьхьеит Г. Табиӡе иажәеинраалақәа реизга, Ч. Амиреџьиби ироман «Даҭа Ҭуҭашьхьиа», Л. Н. Толстои иповест «Иван Илиа-иԥа иԥсра», И. С. Тургенев иповестқәа реизга «Раԥхьатәи абзиабара», И. Бунин иповестқәеи иажәабжьқәеи, Г. Маркес иповест «Ирылаҳәаз ауаҩшьра аҭоурых ахроника», Д. Гурамишвили – «Давиҭиани» аҟнытә ахқәа, Ф. Шиллер, У. Шекспир итрагедиақәа.

Аҭыжьымҭақәа аԥсышәала: Сара сеыжәлоит. Ажәеинраалақәа. Аҟәа, 1964; Сиеџәахә кыднаҵ. Ажәеинраалақәа. Аҟәа, 1966; Аҿаҩақәа рҿыхара. Ажәеинраалақәа. Аҟәа, 1967; Арҭ ашықәсқәа. Ажәеинраалақәа. Аҟәа, 1969; Акырцх ашьҭахь. Аповести ажәабжьқәеи. Аҟәа, 1970; Сықәуп сара адгьыл. Ажәеинраалақәа. Аҟәа, 1972; Ажәҩан саркьа. Ажәеинраалақәа. Аҟәа, 1973; Иахьагьы, уаҵәгьы, уаҵәашьҭахьгьы. Аповести ажәабжьқәеи. Аҟәа, 1974; Аҿа анҩеиуа. Ажәеинраалақәеи апоемақәеи. Аҟәа, 1976; Аҿыхара. Аповести ажәабжьқәеи. Аҟәа, 1978; Аныҳәа. Аповестқәеи ажәабжьқәеи. Аҟәа, 1979; Егры инаркны Ԥсоунӡа. Ажәеинраалақәа. Аҟәа, 1981; Аӡиас. Аповестқәеи ажәабжьқәеи. Аҟәа, 1983; Наунагӡа. Ажәеинраалақәа. Аҟәа, 1985; Агәырԥса. Ажәабжьқәа. Аҟәа, 1987; Аҿахәы. Ажәеинраалақәеи апоемеи. Аҟәа, 1988; Алашә иблақәа анысхты. Ароман. Аҟәа, 1990; Арагәаԥшь. Афоризмқәеи агәҭахәыцрақәеи. Аҟәа, 1999; Аԥшатлакә. Ароман. Аҟәа, 2000; Арагәаԥшь. Афоризмқәа. Аҩбатәи ашәҟәы. Аҟәа, 2003–2023; Аҩымҭақәа реизга. Жәаа-томкны.

* * *

«Иахьатәи аԥсуа литература аԥсы шҭоу, апотенциалтә лшарақәа шаҵәмаҷыз агәра ҳзырго ируакуп. Никәала Кәыҵниа ишәҟәы «Арагәаԥшь» (Афоризмқәеи агәҭахәыцрақәеи).

Иафоризмқәа ртематика ҭбаауп, ҵҩа змам аԥсҭазааратә зҵаарақәа шьҭырхуеит. Ара иҟоуп аҟәыҕара, агәцаракра, агәеизыҟарара, ақьиара,

агәымбылцьбарара, абзиабара, ацәымӷра, ауааи (аӡәи) аколлективи (ауаажәларреи) реизыҟазаашьа ирызку ажәа хьыршәыгәқәа.

...«Арагәаԥшь» анҭыҵ нахыс ҿыӷәӷәала иаххәар ҳалшоит ари ажанр ҳара ҳҿы ашьақәгылара иара ихьӡ иадҳәалоуп ҳәа. Иара иаҟара иоригиналтәу, насгьы хыԥхьаӡара рацәала афоризмқәа даҿа ԥсыуа шәҟәыҩҩык ирҿиамҭаҿы иҳамбац. Ари, хымԥада, қәҿиара дууп».

Сергеи Зыхәба

* * *

«Аиашазы, игәоумҭарц залшом апоет қәыԥш игәаӷьра.

Н. Кәыҵниа иалкаау темақәак иҿырҭеигӡом: ҳсовет уаа зызхәыцуа, ргәы иҭыхо акгьы иара ицәтәымӡам. Ақәыԥшра, ахаҵара, аҟәышра, ацәанырра ԥшӡақәа, ауаҩы иԥеиԥш лашақәа, уи ԥсра зқәым иусқәа ухәа рзышәаҳәароуп изызку Н. Кәыҵниа ипоезиа аӷьырак.

Н. Кәыҵниа ипоезиа неизакны иугозар, илшарақәа маҷӡам: уи иахьатәи ауаҩы игәҭахәыцрақәа акыр ирышьашәалоуп – ииашаны иаанарԥшуеит, аамҭа апафос ахукааүеит.

Артур Аншба

* * *

«Никәала Кәыҵниа иажәабжьқәеи иповестқәеи реизга «Аҿыхара» аҟны ажәабжьқәеи аповестқәеи ртематика аагоуп иахьатәи аамҭа аҟнытә, иаадырԥшуеит иахьеи уахеи ҳазҭагылоу аԥсҭазаара, фырхацәа хадас урҭ ирылақәоугьы еиҳарак зхы иамеигӡо, зус гәык-ԥсыкала иазыҟоу, аиаша мҩа иангылоу, ахәахәа ҿаԥызҿуа уааүп.

Имыруадаҩкәа, ахҭысқәа еиламырԥаҭакәа, автор дышпоету мҩашьо, апоезиатә цәа рҟәынны, аԥхьаҩ дрыдрыԥхьалартә иҟоуп аизга иагәылалаз аҩымҭақәа».

Таиф Аџьба

* * *

«Аԥсҭазаара, адгьыл ақәзаара, ауаҩра, аира, аҿиара, аԥсра – ауаҩытәыҩса ажәытәӡа аахыс дзыргәаҭеиуа, дызмырҭынчуа азҵаарақәа Никәала Кәыҵниа ипозиаҿы итема хаданы, апублицистикатә мцабз ргәылҟьо иубоит. Автор иҩымҭақәа рҿы ицәыриго афилософиатә зҵаарақәа аԥхьаҩ шьардаӡа ддырхәыцуеит, хара аԥсҭазаара аҵахь – ддырԥшуеит».

Руслан Қапба

НИКӘАЛА КӘЫҴНИА

Ажәабжьқәа

АНАПЫНҴА

Ҭанақьык аҟара иҵаҕоуп Мкани сареи иҳабжьоу аҭӡы. Даақәацеит – исаҳаит ауп. Дандәылҵуа здыруеит, данааԥнало здыруеит. Даныҟамгьы еилкааук – анышәынҭрақәа рыҟны еиԥш ҭынчроуп иара иҟынгьы, сара сҟынгьы. Даныҟоу, аҵыкьҳәа зн‌ык дааимсар, ихаирхааит, абзиара уанаҳәааит ҳәа сыбжьы насыргалоит. Убас, жәаха зны, ахьҭа илалазаап, дааҟәымҵӡо еимҳәа-еимсараха исит. Ихаирхааит, сҳәеит зн‌ык, ихаирхааит, сҳәеит ԥынтә, садызцалаз уара идыр, ихаирхааит, агәабзиара-ахабзиара уиҭааит, сҳәеит ахынтә раан, аха, цас иҟалахуазшәа, минуҭқәак аабжьымсыцқәа аҵыкь-аҵыкьҳәа деиҭеимсеит Мкан.

– Анцәа иулимыргеит! – сҳәеит сара, сыбжьы ныҵакны.

– Иҭабуп, абзиара узыҟалааит, џьым, иҭабуп! – ибжьы ааԥит Мкан.

Ани аԥсҭаа имаҳауа дыҟазма дшысныҳәаз! Ҭанақьык аҟара иҵаҕоу ари аҭӡамц акәымкәа, абаагәара ҳабжьазар, иаҳарын.

Зегь зхысҳәаааууа иареи сареи иҳабжьоу абри аҭӡы ҟадыџь ауп. Ҳаигәнымԥыртә ишԥарзыҟамҵеи срыцҳара ззымгаша! Ма, ианамух, иҳабжьаӡамзар, аиҿаԥшра ҳазгәышьуагьы ҳаҟам аха ҳшеидтәалоу, уадак аҟны ҳшыҟоу аамдырларыз. Зны-зынла уи ҳхашҭлоит Мкангьы саргьы. Ҳӡыҕә-ӡыҕәӡа ҳтәаны ҳаизыӡырԥлоит.

–Уа мшыбзиа, арԥыс бзиа! – акаԥҳәа ибжьы аагеит иахьа ашьыжь Мкан. Уи аӡәы аҭел дизасуан.

– Иҟоузеи, цәгьароума, бзиароума? Еибажьароума, еибарҿехәароума?.. Дубахьазар ааигәа Рома?.. Иҟалома, ишԥоуҳәо, уи ҟалома?! – Рифмала еиқәыршәаны дцәажәон Мкан. – Уара ианухәа, ҳара ҳзыҳәан уи закәануп азакәан, џьым, ҳусқәа зегьы иранул... Ахәмарра анцәа иҳагумырхан, Алҵыкә, уара ианухәо аамҭазы Ромагьы саргьы ҳкылҟьа ҳнеиуеит унацәа назқәукуа аҭыԥ аҟны: «Ешыра» аума, «Нарҭаа» аҟны аума, «Мархьаул» аума... Акрыфара аӡәы мап ацәикуа убахьоума, уара абзиара збаша, акраҳҿазҵарыда ҳәа ҳацхлымуа зегь адәы ҳақәупеи!.. Усҟантәи ҳаццакра Ромагьы ихарам, саргьы исхарам, аҭагылазаашьа убасшәа иҟалеит. Уи ҳаиқәшәар иуасҳәап. Уажә аҭел сзузасуа, Алҵыкә, ахәашаҿены еизарак ҳамоуп... Мап, уи акәым... Исзеизга срацәаажәар сҭахуп, иҳәеит Жәраб Лагәсҭан-иԥа. Џьара мԥакы ҳнықәиҵозар акәхап, дахмацәажәеижьҭеи акраацуеит... Иухоумыршҭын, ахәаша, асааҭ бжьба рзы... Ҧшьба акәым, бжьба рзы... Уеизгьы-уеизгьы... Абзиара узыҟалааит... Мамоу, џьушьҭ, уи

атәы еибаҳамҳәахьеи, уи шԥасхаштуеи!.. Ухаҵкы сцеит, ишԥасхаштуеи... Абзиара умазааит... Ухаҵкы сцеит... Абзиараз... Ахәаша... Аиеи...

Мкан аҟыгәҳәа атрубка лыҟәикшеит. Иара убри аамҭазы агәараҳәа ашә аартны иҽаацнаижьит Мажьагәа. Сара сахь акәым, Мкан иахь. Аха зегь аками сара сахь акәу, Мкан иахь акәу.

– Дарбан, уара, ашьыжь шаанӡа зхаҵкы каумыршәуа, абас узыцәнымхо? – дҵааит Мажьагәа.

– Коҳ! Привет! – иҳәеит Мкан. – Ани аҟәардә уаахан уаатәеи... Ихаҵкы сца егьи уҳәахт, Алҵыкә цәыхәрабаажә иакәын сыззасуаз.

– Алҵыкә дарбан?

– Агәхаа Алҵыкә. Ахҭабаа. Амыждараз аҭел сизамысуаз. Ҳааидымтәалар ҟалом иҳәеит.

– Уи бзиами, уара!

– Ибзиамкәа! Агәхаа Алҵыкә аԥыхҭ уидтәалан акруфар аиҳа, уламгәа ҭаҿаҳәа мчыбжьы наҟьак ус адәы уқәзар иаҳа еиғьми!.. Жәаха Ромагьы саргьы днаҳалаҳәаҵа ҳаикын, цәгьаԥсышьала ҳааимпыҵыҵит. Зынгьы мчыла иҩныҟа ҳамҩахигахьан, иаҳҿеиҵаз акәац ҭабаа афҩы сгәы иқәшәшәоит иахьагьы. Иԥҳәыс еицаҟьа лбысҭа ҟьатмагә ашьҭахь бысҭа сфомызт акраамҭа...

– Дызлоу даарылухт, иаргьы уаргьы... Уидызцалазеи, нас, аҭел уизасуа, егьиуа...

– Сицәнымхо сизас џьушьома, уара абзиара збаша, Жәраб Лагәсҭан-иԥа инапынҵа насыгӡоит аҟароуп. Ари ҳмаӡаныҟәгаҩ еицаҟьагь сара сзы акәын дзычмазаҩхоз – иац дыҟамызт, иахьа дыҟам... Иацы ахәылбыҽха, аусурамш анаанҵәоз, днасыԥхьан, абри асиа аасиркит, ахәашаҽны абарҭ ауаа сзеизга ҳәа. Изиҭахузеи, ухаҵкы сцеит, иреиҳәаран иҟоузеи?.. Дааихьоумашь иара иахьатәиала, зшьапқәа зыҵаԥыҵәҵәаша? Данааиуа уздыруам, данцо уздыруам. Иахьа хәлаанӡа уҟыԥсӡа абра утәаны уизыԥшызароуп. Аӡәы дагны ибеит– иԥсы маҷхеит! Ҳара ҳзықәшәан ҳаҟоу. Мажьагәаахеит, уара иалудыраауазеи. Ҳеаҳшьуазар, ҳкәалкәало ҳеыкнаҳан ҳеаҳшьыртә аҟынӡа ҳнеихьеит. Ани ҟаҳҵан – игәаԥхом, ари ҟаҳҵан, игәаԥхом. Ҳхы ҳгәы ахымкәа ҳааилаирхеит. Арахь ус дук змоу уаандаз ма! Урҭқәа зегьы ҳхы иқәаҳкрын, ҳхаҟә-хаҟәӡа абра ҳартәаны ҳимамзар. Иабаихәо, иаҳҳәап, абри сара, абри амш ага дуӡӡа сҿарҳасуа абра стәазар? Иахьа ҩбаҟа қьаад бғьыц рҭыԥ иқәсҵоит ҳәа абра изырхәло дубахьоу!.. Агара ҳадтәалоушәа, ҳхы ндәылмырҳәҳәаӡакәа ҳтәоуп. Дықәызго амш анцәа сахьыгӡа!

– Уигьы уахаанхап, Мкан, аха сара сзааиз уасҳәап...

– Уара узааиз здыруеит, Мажьагәа, уҽырҭынчны уаатәеи зны, нас ҳаицәажәап... Анҭ агазеҭқәа уаарыԥхьалеи... Иҳахәо џьара акы рнызаргьы уздыруам. Уажәыцәҟьа саарылспи арҭ, аҭел иззастәу... Алҵыкә сизасит. Уи аӡәы. Ҷыҷын. Ҷыҷын ҟадыць ишԥеизастәу?.. Ҭамели иареи еиҩызцәами... Даaихьоумашь?

Сҟыт-ԥсыт ыҟамкәа стәан сара.

– Ҭамел! О, Ҭамел! – ибжьы аасыҟәиргеит Мкан.

Сара цасҳәа ҿысымҭит.

– Ари ашәигьы дмааицзаап. Дахьааиуа иага сзыҟаиҵап, дтәазааит уа, аԥны... Ибз ада илоузеи... Анкьа зны уара уакәгәышьан уи дызԥызаз...

– Уи дарбан? – дҵааит Мажьагәа.

– Ҭамел. Ҭамел цәымҟыражә. Абна сывараҿ икаршәу.

– Дыҟазаргьы уздыруам, уара!

– Ҭамел! О, Ҭамел! – ԥаԥхьа ибжьы аасыҟәиргеит Мкан.

Сара сыҽесырԥсӡеит.

– Уи дагхаргьы рацәак иарҳәом, – иҳәеит Мкан. – Ара иҟәцалан ирымоу сара аӡәк соуп. Исыдырбалаз уара идыр, зыблаҟәа ҭышәшәаша, сара сыда уаԥ рыбла дабом. Инапыршьышьуа иахьеилоу анцәа исирбааит! Иаасычҳахьоузеи, уара! Аԥынаҳацәа реиԥш сшьапҟәа срыҟәыргылаӡан срымоуп. Маҷк иаасашәараӡеи, зегь шәшьапҟәа шәыҵаԥысыҵәҵәаап!

– Ыы, Ҭамели уареи шәеилгахьоума, мшәан? – дҵааит Мажьагәа.

– Ҳаилазма зныкыр?

– Аиеи, аха... Акреимашәкма ааигәа?

– Ибз уаԥ дахәом, Мажьагәа, ибз! Иҭахҵәатәуп!.. Абра аӡәы даилоит сара сҟны, думдыруеи, мшәан, Кукушка ҳәа засҳәало. Дибеит– ихы ихыҵуеит. Пҳәысс дизысҳәарц сгәы иҭоу џьушьап. Лшьапы ҟадыцьҟәа кьаҳәуп акәымзар, иара ԥҳәыссгьы дзумгарызеи иҳәалап, вараварала дышԥаныҟәо, уара, иахьакәым џьара дкыдмыкшалацзааит иҳәалап, лҟьышә ашәра дахамшәалеит акәымзар, лхаԥыцҟәагьы лымрыцҟьоз иҳәалап. У-Агра лнацәхыԥ даԥсазар, еибгала аԥнынӡа анцәа снаумышьҭын ҳәа дындәылҵуеит. Агра – Агра лоуп, аԥны дыҟоуп, ари уара дабоуԥырхагоу, аха, умбо, иара дгьежьыхынҳәуа иԥхәыс заҵәык дахьаалыдхалаз гәнигозар акәхап. Кукушка лцырӡәӡәаха даԥсоума аԥны изтәоу ахыҭҟәааԥ. Дынҭаҳа-ааҭаҳауа, дтәаамаауа дышԥаҟалеи, зылԥха ҳаура, даазҟәылаз... Лкасса ахы дныҟәсуа дыштәаз, дԥеиханы лтәарҭа лзышьҭымхуа дҟалахьеитеи... Ҷыҷын иаҳәшьаԥҳацәа дреиуоуп ҳәа сыҟаҵәҟьоуп ларгьы... Ҷыҷын... Ҷыҷын...

Ари аччиа ателефон изҭодаз шиҳәоз, иԥамтәаша, иԥамгылаша ҳәа дшиныҳәоз, ахыгәҳәа Ҷыҷын иҟны днанагеит Мкан.

– Ҳел-оо! – ибжьы наиргеит уи акаԥҳәа. – Абзиара умазааит Ҷыҷын! Иуоузар, иуоуит ачын, аха иухырҟьаанӡа аҷын, ушыҟаз унха, уҽумырчын! – рифмала еиҟәыршәаны даацәажәан, аҟырҟырҳәа дааччеит. – Аиеи, аиеи, сагьпоетымхоз џьушьома, ара уаԥы имыхәаӡо қьаадҟәак срылахеит акәымзар.... Абас шәыҟоуп шьоукы-шьоукы... Уара уеиԥш, саргьы ак сылсыршаҟәар ҟалон, аха ҳаб анцәа ду дсыцымхрааит, умбо, Ҷыҷын, иахьакәӡамыз, сыззыԥшӡамыз кәарак ахь сҿыҟәнажьлеит. Уара уаҟәымҵын... Уара уеиԥш абаԥхатәра рымандаз ԥыҭԥык... Ҷыҷын, Лагәсҭан-иԥа дуԥхьоит ахәашаҽены... Мамоу, шәрацәаԥуп... Днашәацәажәар иҭахуп... Ахәаша... Асааҭ бжьба рзы... Абзиара умаз, дорогои...

– Ҷыҷын ҳәа узҿу Кьаҕәса-иԥа иоума, ани ахага? – дҵааит Мажьагәа.

– Ахага иҧагьы дхагахозаап, ассир збоит, уара!

– Ыы, Ҷыҷын аҧа димоума?

Аҧа дизҭода, ҧҳәыс дааимгаӡацтеи, уара! Иаб Кьаҕәса иоуп сызҿу. Ахага аиҭахага ззырҳәоз иакәын уи. Ҷыҷынгьы ус даакәгылт. Иаб ҿаҩа дгьылк даҵәахуан, иага умҳәан, аха ари уаҩ димыхәо аҟалаҟь дышҧалахеи, уара! Ахырзаманҵәҟьа иҭаргылан имоуп аредакциаҟәа рҟны итәоу ауаа. Есышьыбжьышьҭахь иҟьаадҟәа еиҧхыттa. рышәхымс днылагылозаап. Ари угуп, рҳәан, иаҳауам, ани угуп, рҳәан, иаҳауам, дыззымашшыц уаҩ дыҟам. Аҧхьа аҧхьаӡа зны, даналагаз, хар имамзаарын, усшәа рбоу, аха уажәы, ашәҟәы акәым, асалам шәҟәыҵәҟьа узыҩуам ҳәа иаахтны иарымҳәар ада ҧсыхәа рымамкәа инҭаиргылазаап. Иарымҳәакәа, сара иҧсыша, иаразнак иаҳап! Дзырбыжкуагьы шьоук ыҟазаап, игәнаҳа рзымгартә! Зыбз иафо зехьынҵьарагьы иҟами. Ҷыҷын, Дырмит Гәлиа иаамышьҭахь иаагылаз уара уреиҕьуп рҳәозаап урҭ ацәиккәа еилацәҟәысны; шьоук умҩа рҿаҧыражьны иркит, жәлар иеицырдыруаз уаб Кьаҕәса ҧсаҭа шкәакәа иҧа уакәзар, аҳаҳаи, ухәы ҭаумыжьын, хаала иахьамуа мчыла ирыцәга, ашә ала унармышьҭыр – аҧенҵьыр укылс, умҩа ылх, уи уара иутәуп, уара даҿаӡәы уиеиҧшӡам, уара упоетуп, апоет ажәҩан иалыҩрны акгьы имҵаҳаӡом. Рцәа рхых, ирҿааста, ирччархә иуҵашьыцуа, лааҧшыра узымҭо. Абарҭҟәа зегьы заҳауа Ҷыҷын, анҭ ацәикккәа ирҳәо акәу цьшьаны, иаҳәа ҭкәыцәаа аредакциаа днарыжәлоит. Ргәы игоит, рхы игоит, рус нирхоит. Амала, ахага иажәа ҟәышуп ҳәа, даалҟьаны акы аниҳәаҟәоугьы ыҟоуп. «Адәахьы иауеит аҟәа, адәны иҧшуп аҿадаҟәа» ҳәа, – жәамаанак дысзаҧхьеит жәаха амҩаду сангәалан. Аиаша уасҳәап, хар амаӡам. Уара упоетҵәҟьазаап, Ҷыҷын, сҳәеит сара. Споету споетму дсырбап уажәы, ана, ахҧатәи аихагылаҟны схалар ҳәа днасыдҟьеит... Таак, уи ҳилгеит. Лагә ҳаизасып уажәы...

Лагә иҧшаара мариамхазар акәхап, Мкан иҳаидеи ыҟамызт ҧыҭраамҭак.

– Алло! Алло! Лагә уоума изҳәо? Лагә? Ладикәа акәым, Лагә! Абар, уара, алакә! – иҳәахт Мажьагәа.

Ҿымҭран даҿа ҧыҭраамҭак.

– Уа салам умоуп, Лад ахаҵа! Иҟоузеи, сашьа?.. Лад уакәӡами уара? Аа, Лаҵ уоума? Лад дабаҟоу, дабакылаӡи, уара? Иахьантәарак сишьҭоупеи?.. Аҩны дҟалару?.. Сышҧеизасуеи? Иҭабуп... Лаҵ, аҩны дыҟазар, сара сиацәажәашт, дыҟамзар, уадаҩс иуоуеит, аха ахәашаҿены, асааҭ бжьба рзы Жәраб Лагәысҭан-иҧа иҟынӡа даадгылааит, еизарак ыҟоуп...

Абри ашьҭахь Мкан Лагә иҩныҟа дасит.

– Аа, ари бара боума, саҳәшьа? – дҵааит Мкан. – Хәычҷладула зегь шәыгәкәа бзиоума?.. Лыхьӡ схамшҭи, лыхьӡ рымҳәааит!.. Нну-шьа... Нну-ца... Нни-ца... Саҳәшьа... Аҧшәма аҩны дыҟоума?.. Лагә... Сашьа ду... ибзиоуп, нас, ибзиоуп... Нну-шьа... Нну-ца... Аусурахь сизасып... Иҭабуп, иҭабуп идуӡӡан... Аҧшәма шәааи иҳәозар, иаҧхьа ҳгылан ауп ҳашнеиуа... иҭабуп...

Мкан итрубка ныҟәикшеит.

– Аҩынгьы дыҟам, аусураҿгьы дыҟам. Аԥхьатәи иԥҳәыс лҟны акәхап дахьыҟоу, гәаҟ! Уахьгьы арахьгьы ишә акхьеит, издыруам акәымзар. Уажәтәи ма аԥсышәак лымҳәало, егьи лакәын амыҟәшәатә, ахырзаман, даагәаар, усасы акәым, хәынтә усасызаргьы, алаҟәа ушьҭаҵаны ашҭа уҭлырҟьон. Аԥҳәыс кы, аԥҳәыс ччиа ззырҳәоз лакәын. Лагә ихаҭаԥсаҭа. Ҽыԥхҭи ҽыԥхҭи еибабҕуеит ҳәа, иабеибаԥшааи, ухаҵкы сцеит! Рцәынха рҩаны арашы алырхуан, Лагәажә дызлаз дҳалаҳмыргыло ҳаналага, маҷк иҽиԥсахит, инырбжьаршә–аабжьаршәны какал ҳацикуа далагеит, инапы шыҵысҵысуазгьы, иҵьыба капеиҟәак иҭҳаргалон, лара дызлаҟаз есааира деицәахон акәымзар, изаҟаразаалак акала деиҕьхомызт. Ҽнак, ҳашдәыҟәнагалаз цҟьа исгәалашәом, аха ҳдәыҟәнагалеит Лагә хәашабга ишҟа. Иаргьы дҳацын, даҽа хәҩык аҷкәынцәа ҳаҟан. Лагә ишимуаз, дшаҳхьынҳалаз, ҩҵәыҵәҟәаки ҭубармубарҟәаки ааҳхәеит: ҳахьнеиуаз аамдыргәышьоз. Анцәа иҟнытә, ҳахьнеиз лара дыҟамызт. Лагә акҿаҩра дныкҿагьежьын, ча кәамԥаки хәыл рҵәыки иԥшааит. Аишәа ҳнахатәан, ҵәыцак-ҵәыцак аажәхьан еиԥш, лхалаҭ еилыҕраа лҽылаҳәаны, – агәылара дыҟазар акәхарын, – лыблаҟәа камкамуа ашәхымс даахыҵит аԥшәмаԥҳәыс. Цәгьарак ҳаҟәылкызшәа, ҳабзҟәа лаҳахәлашәеит. Иҿы еилымгеит Лагәгьы. Ҳналхаҵгылашәа аауит. «Шәтәа, уа шәтәаҟәа», – лҳәеит ларгьы, хаара маҵәак наҵамҵакәа. Иуасымҳәеи, Мажьагәахеит, иназгәыдҵан ишьтәыз аӡәы лакәын акәымзар, ишырҳәо еиԥш, ахы ахьуам, агәы ахьуам, аԥсышәак нкалырҵәар, ҳаԥсы ицаз ааҳаламлоз сасгьы аԥшәымагьы. Илахь аԥхӡы ныҟәнаҭәазшәа збеит Лагә разҟыда. Аразҟы анакәха, цьым, ауаҩы ихы иеиҭо ауп бжеиҳан разҟыс иауа. Уажәтәигьы, лаԥсшәа ауп акәымзар, алакҭа аҟнығәҟьа днанагар, лызбахә соумҳәан… Уажәы Калистрат ҳаизаспи…

Калистратраа хҩык ыҟоуп, руа дарбанушь?

– Хелло! Ари уара уоума, апатриарх?.. Салам умоуп, Калистрат, салам умоуп!.. Сыбжьы иаразнак ишудырыз ауп… Сыԥшра ухашҭхьазар ҟалап, аха сыбжьы ухамшҭит. Уи уцьысшьоит. Аусҟәа шԥацо?.. Ишцац акәзар, уара уусҟәа цәгьамызт, дад, еснагь… Сароу? Аӡлагара ҳәынаԥ еиԥш, абра цьара сыкҿагьежьуеит… Узсыргәамҵуа: ахәашаҽны, асааҭ бжьба рзы, Жәраб Лагәысҭан-иԥа иҟны еизарак ыҟоуп, уҽагумырхан… Исыздыруам… Сара суаҩ хәыҷуп, ухаҵкы сцеит. Исарҳәаз уасҳәоит… Уара уааира мацарагьы азхом, Калистрат. Аҳәсахәыҷҟәагьы ҳзааугароуп. Абра саԥхьа иҟәу «асиа еиҟәаҵәа» иануп Дудагьы Гузелгьы. Иуварԥало иаҳзааг…

– Изакә сиа дуузеи, уара, ма уажәа ркьаҿ, – иҳәеит Мажьагәа, игәы шкыдгылаз ибжьгьы ианыԥшуа.

– Алло! Иҟалозар, Асҭамыр Арсана-иԥа дысҭахын… Аа, ари зҳәо шәара шәоума, Асҭамыр Арсана-иԥа?.. Мшыбзиаҟәа… Шәгәы бзиоума?.. Анцәа иҵьшьоуп, анцәа ду иҵьшьоуп… Ус шԥашәҳәо, Асҭамыр Арсана-иԥа, шәара макьана шәкаҿкаҿуа шәҳалагылоуп, даҽа шәышыҟәсагьы анцәа шәҳалаиргылааит. Шәажәа ҟәыш ҳара акыр иаҳзаԥсоуп… Изакәызеи ишәҳәо, Асҭамыр Арсана-иԥа, ҳара арыцҳаҟәа макьана аус дуҟәа аабартә ҳабаҟоу!..

Шәыхшыҩ ҳагымзароуп... Анцәа шәиныҳәааит... Шәахьаабо мацарагьы ҳара ҳзы акырӡа иаԥсоуп... Арсанич, ашьыжь шаанӡа сшәықәлагәышьеит, аха саҭашәымҵан, схатә ус азакәым шәызсыргәамҵуа, зеиԥш усуп. Жәраб Лагәысҭан-иԥа еизарак мҩаԥигоит ахәаша́ены, иҟало акы акәзар, абранӡа даҳзааиааит, рацәак дынҳархом, иажәа ҟәыш ҳназыӡырҩыр ҳҭахуп, иҳәеит... Шәаҭахымкәа, изакәызеи ишәҳәо, Арсанич, шәара шәаҭахымзар ҳаизара, нас, дарбан уи иаҭаху... Жәраб Лагәысҭан-иԥа даара дшәыҳәоит... Ахәаша... Асааҭ бжьба рзы... Саатк, саатки бжаки раҟара акәхап. Сааҭбжак ала ҳаилгаргьы ҟалоит... Аиеи, иахьа хашоуп... Уаҵәашьҭахь... Асааҭ бжьба рзы... Ҳашәзыԥшуп, Асҭамыр Арсана-иԥа... Абзиараз... Агәаабзиара шәымазааит... Саҭашәымҵан... Абзиараз... Агәаабзиара...

Да́еа знықгьы илықәыкшеит атрубка.

– Ацәа далҳамхи, уара, аҭаҳмада хҭыкәкәашәа иҟоу. Ида рхамшәалааит, абри аҟармыгәажәгьы дырҳәаазо аизарахь даазгома, уара! Аӡәы ихы цахьеит, игәы цахьеит, ииҳәо издыруам, ииуа издыруам, асаба иқәыҩҩ џьара дкаршәуп, анкьа зны хьӡык иман ҳәа еизара цыԥхьаӡа ажәа ирҭоит. Иара ақәыхәлагьы, ихы цаӡаҵәҟьахьеит акәымзар, шьҭа даатәаарауазеи! Ианыкәу сыздыруам, аха зны еизаракаҟны дҳадыԥсылоит. Ҳара ҳаизарақәа рҟны усгьы ацәажәара иалагар, иаҟәыҵӡом. Аҭаҳмада рыцҳа ацәа иқәҳауеит. Дзырҿыхараны уеизгьы-уеизгьы ирҳәозеи уаҟа. Иац ирҳәоз ами иахьагьы, ирҳәо. Дырзыӡырҩуа дтәоуп, дтәоуп Арсанич. Изымдырyа бызшәак ала ацәажәара иалагазшәа, ирҳәо зегьы наивыҩруа ианалагалак, иаргьы дахьтәоу ахырсысра далагоит. Зегьы деицгәарҭоит, инцәыҵачча-аацәыҵаччоит, инеицәхас-ааицәхасуеит, нас р́еааиқәыркуеит: дыцәазааит ҭынхада, дааԥшыр иурбозеи, иурҳауазеи рҳәарашәа, абра дшыҟоу рхашҭӡазшәа, ԥхьаҟа аԥшра иалагоит, аха Арсанич аизара́ҿ дшыҟоу ахаангьы ирхашҭуам уи арахь иԥхьаз. Зегь ирҳәаша анырҳәалак, ианеилгалак, аҵыхәтәаншәа, ҳаҭыр ду зқәу Асҭамыр Арсана-иԥа, уара угәаанагара ҳаҳар ҳҭахуп ҳәа рхы наиқәыркуеит. Ишәҳәаз хаир ақәзааит ҳәа иажәа анаахиркәшогьы убап иаразнак, аха ацәа даалҵны, игәарԥханы ацәажәара даныналагалак, нкылашьа иман ҳәа дыҟоума! Ииҳәо ҳәа иҟоугьы закәызеи, уара! Ахы ыҟамкәа, аҵыхәа ыҟамкәа. Зегь агәра ргоит уи ихы шынҭыкәкәахьоу, игагаха адә иқәу ицәеижь заҵәык шакәу. Иқәчаразуа аҳәынҵәа илахаз амашьынажә еиԥш, дцоит даауеит, дцоит дааүеит, џьарак дықәчаразуеит, ииҳәац еиҭеиҳәоит. Арахь, ухаҵоуп, уажәа ркьа́ҿ ҳәа иоуҳәозар... Деиҭааргоит иԥхьаны... ицәа рцәоуп...

– Сара сыззааиз усҳәап, уара, нас аҭел уахьынҳалаз хәлаанӡагьы, – иҳәеит Мажьагәа.

– Да́еа ҩыцьа заҵәык сырзасуеит, Мажьагәа, ухаҵкы сцеит, нас иахьатәи ала уаҳа ус сымаӡам усгьы, ҳазхара ҳаицәажәап... Зны иоуҳәеит ҳәагьы азхо џьушьома Ҭанас ҟадыць, уаҵәы зынгьы игәы иныкәсшьып, аха уажәгьы иасҳәароуп, заа игәи́еанысҵароуп... Ҭанас... Ҭанас Лашәаруа... Ҭанас усзырбаз исҭар акәымхеи абазк!.. Салам умоуп, аҩыза! Аԥсшәа уаҳҳәоит иуҭахызар, иуҭахымзар, нас ахыза деиҭахәыҵалоит ауп Мыса... Иахьанӡа иудыруазаргьы ауан, са споетуп, аҳаиуан!..

Ҳәатәы змам ауаҩы иажәа ҭакыдақәа рыла дцәажәон Мкан акраамҭа. Ҭанас дзырҭаху анеиликаа иҿеимырххакәа дыҟам, Мкан иҿыргәаашәа даацәажәеит:

– Есышьыбжьышьҭахь аизарақәа рахь иуԥхьо сара сакәушәа ауп ушцәажәо. Сара сзыҳәан, уҭахызаргьы умааин. Исарҳәаз ауп иуасҳәо. Сара суаҩ хәыҷуп. Ҭанас Лашәаруа ҳаизараҿ даныҟамла, уи нахыс бысҭа ҳзымфеит рҳәан, шьоукы рбысҭафара аҵыхәа шԥаԥысҵәоз, атрубка аақәԥааны аҭел сузасит… Уара ишуҭаху. Амала, уеизгьы-уеизгьы дҟалароуп иҳәеит Жәраб Лагәысҭан-иԥа… Уи сара исыздыруам… Иҿаҟны уара иоуҳәап… Уи сара исыздыруам… Иагаҩ, иага гха рымоуп… Уи уара иоуҳәап… Исыздыруам, Ҭанас, ухаҵкы сцеит… Жәраб Лагәысҭан-иԥа амцхәгьы пату уқәиҵо џьысшьоит… Шәара шәеизыҟазаашьақәа ртәы сара исыздыруам… Исыздыруам, аӡәы иҳәонгьы смаҳац… Абзиала. Аиеи, асааҭ бжьба рзы…

Мкан атрубка ықәымҵакәа икызар акәхарын, аҟыгәҳәа уи аныкәикша абжьы мгеит уажәазы.

– Иааиҳәашазеи, уара, иааиҳәашазеи! – Мкан ихы Мажьагәа ишынаиқәикыз здырит. – Сыԥсымзар, ижәынгьы дыҟоуп. Ашара уажәоуп адәы ианаақәлаз, иара иҿееиҭахьеит! Ауаҩы ижәны даныҟоу даататахаргьы амуеи, аха Ҭанас инеиҿакәеит– игәы ҵкапуа, амҵ дазыҵҟьо далагоит.

– Ижәны даныҟоу аума, уара, уи амҵ даназыҵҟьо, абжьааԥны иаҳагьы деицәоупеи! – нациҵеит Мажьагәа.

– Пҳәыс мыждак димоуп, уаргьы думдыруеи мшәан, ани Агәазааԥҳа, иԥсы зегь ҭыхны илфахьеит. Лаб Цабала хаҵа цәгьамызт, аха иԥхара даԥсамхеит ҳәа рҳәоит. Ирҳәоит Ҭанас гәамҵ-хамҵ ибӷашшарагьы ԥылҵәахьеит ҳәа. Абарҭ ахышықәсагьы убри азакәхап аҵарахьы ҳәа ихы зықәигаз. Ҵарас иицаз сыздыруам, аха ибӷашшарагьы ааизмыриашеит. Убӷа ҟадыџь зных иԥҵәар, ус иаразнак ариашара ауандаз! Илаԥылҵәаӡазаап. Абзиара изыҟалааит, аха Жәраб Лагәысҭан-иԥа инапаҵаҟагьы аус лухьан уи Агәазааԥҳа. Даара пату лықәиҵозаарын. Ҭанас ҟадыџь урҭқәа игәы рызҩоит, дышьны дрымоуп…

– Иҟаларым, џьушьҭ! Ус акы идырҵәҟьозар, игәыдҵан алажә еиԥш дишьырауазеи!..

– Иишьуа?

– Шәҿадабаӷь иоуп сызҿу, Лагәысҭан-иԥа.

– Уҿы изҳәаз хьыла иҭәааит, Мажьагәахеит, ауаҩшьра кәтык ахәда ахҵәареиԥш иуԥхьаӡозаап!

– Сара сакәзар дысшьуан, – иҳәеит Мажьагәа. – Еиҿаԥшышьас ирымоузеи, мшәан?!

– Ее, уара абзиара збаша, Мажьагәа, адунеи ацәа иҭанагӡақәаахьоу удыруоу?

– Аха ари аҩызаҵәҟьа… Исыздыруам… Исзеилкаауам…

– Ииҳәоз умаҳауаз, – иҳәахт Мкан. – Ихы ахьиниҟьара ада даҿакы дашьҭам. Амыждаразы даргоит ҳәа сыҟоуп аизарахь. Ажәеимакра иаламгар руӡом…

Иеибарԥсуа убеит!.. Уажәы Хәаҭ-иԥа Лаз сизасроуп. Иара убраҟагьы иҳаргылап ҳара акәаԥ.

– Хәаҭ-иԥа Лаз аредакциаҿ акәӡами, уара аус ахьиуа? – дҵааит Мажьагәа.

– Ҟоҳ, уи уа аус имуеижьҭеи!.. Ани ацәыгьман, аҵәыршаҩ аредакциаа дрыладыргыло иҟазма, рхы дакәыхшаны лаҕьа дылҭарҵан, уаҳа иҽааизнымкылаӡакәа, дбылгьо дахьнанамгаз ҳәа иҟоузеи, аха, цәгьашәа зыԥсы ҭоу, акы иузамырго иами, аҵеџь иҭадырԥалаз аҩсҭаа иеиԥш, ишьацәхыԥкәеи инацәхыԥкәеи кыдырбаҕьаланы хыхь деиҭаҩеит.

– Дызҿузеи?

– Дызҿыц.

– Дызҿыц шԥа, дларышьҭит, рхы дакәыхшаны дҭарҵеит умҳәаз?

– Дызҽыц ицәиккрақәа роуп зыӡбахә сымоу.

– Аа...

– Хеллло! Аԥсшәа уаҳәоуп, Лаз ахаҵа! – иҳабжьаз аҭанақьыҭӡы кылҵәан слымҳа илҭакшеит Мкан ибжьы. – Уара ажәа зҿоу уаҩуп, Хәаҭиԥа, иуҳәо удыруеит, иууа удыруеит. Еизарак ҳамоуп... Ахәашаҽны... Жәраб Лагәысҭан-иԥа дуԥхьоит... Асааҭ быжьба рзы... Иаархангьы уцәажәап... Уи сыздыруам... Аҽазыҟаҵара уҭаххап ҳәа сыҟоу... Абас ҳаицәажәеит, нас... Ахәаша, асааҭ бжьба рзы... Уара иуҳәо ҳәоуп, иууа уп... Абзиара умаз...

Атрубка лықәыкшеит. Анцәа иҳәозар иара абри алагьы далгоит.

– Уаҳа иихәогьы ҳәамхааит, ииуагьы умхааит ҳазҭахым! Абарбарҩы! Аҭамҕьар асҩы! Зхы инаркны зшьапаҟынӡа мцла иеибарку!.. Ҭамел иҩыза иами, мшәан, Ҭамел даниҩызаха дышԥаҟалоз!..

Мкан абригьы иҳәеит, аҩсҭаацәа реиԥш, иахьаасызкылҟьа уара идыр, аҵықь–аҵыкьҳәа еиқәырццакны хынтә сеимсеит.

Иааҭынчрахеит егьи ауадаҟны.

Ԥыҭрак ашьҭахь, ԥшьаала ашә аатын, Мкан ихы аакылирҳәҳәеит.

– Ара уҟоума, мшәан, Ҭамел?! – дҵааит уи иџьашьаны.

– Изуазеи сыҟамкәа! – сҳәеит саргьы аҭакс, аха схы сымҩахеит. Иаасыхҭашәоз зегь анҵо, саԥхьа иқәыз акьаад бҕьыц аҵәаҕәара саҿын.

АҚӘНАГА

Аԥенџьыр дадгыланы амшын дхыԥшылон уи. Иара иеиԥшҵәҟьа ахәхәаҳәа иқәыԥсычҳауа, икараха иҭаиан амшын, амчқәа зегьы алӡааны, абасҟатәи жәылара ашьҭахь ашьапқәа аҵхӡаны, урҭ ажәыларақәа хыдарас иԥхьаӡаны. Игәалашәон, игәалашәонгьы закәыхзеи, ибла ихгылан уи аилахынҳә-аилагьежьра, ацәқәырԥақәа аапкны акәара рагәыдлара, урҭ рхьаҵра, ҩаԥхьа ржәылара, асаркьақәа хәашхәаша еилаԥсозшәа ацәқәырԥақәа ҟәашӡа, еилаԥыххааса реилаԥсара, нас, уаҩы изгәамҭаӡоз мчык рыҵасны, ргыгцәа ргыланы рааира, рцара, ҩаԥхьа рааира, рцара.

Иара ихаҭагьы имчқәа илӡаашәа дыԥшуан уи, амшын абас ианҭынчыз, ҟаҵатә анамамыз, аҽкыдҟьарақәа зегьы хәмаррак еиԥш ирыхәаԥшны

ирхыччаны, игазеазуа азқәа ианрықәиоз. Ус акәымкәа, рхы иқәгыланы ацәқәырԥақәа рҿанаархалак, рхы зныркьоз аҟәара анааиладырӡыӡалак, игәы ааибафон, дааилаӡыӡон ихаҭагьы. Иҿаԥхьа иааиасуан хара ицахьаз, аха игәаҵа иҭахәхәа иҭаз амшқәа. Ихәхәаӡа ацәаҳәа алданы амшын ихыхәхәала инеиуаз аӷба дахьҭаз игәы иаанагомызт, знымзар-зны абри аӷбагьы, ҳәаа змамыз абри амшынгьы ааныжьны аҟәарахьы дыӡхыҵуеит ҳәа, уимоу, аԥхыӡ еиԥш абри аамҭа игәалашәо, иара иакәымкәа даеаӡәы ихҭигаз амшқәа дыргәылаԥшуашәа, анкьа зны иҟазгьы-иҟамызгьы изеиԥшны, иеырҭынчны даатәоит ҳәа. Мап, иеырҭынчҵәҟьаны уи ахаангьы дымтәацызт, зеырҭынчны итәаз диднагаларгьы, имырбаӡакәа убас еиԥш мцак иҵеиҵон, ицәа ҟьалон уи, дтәазар, дгылон, дгылазар, иара иеиԥшҵәҟьа, дгәаҟ-гәаҟуа, иара дахьымӡар даеаӡәы дахьымӡарашәа дыццакы-ццакуа днашьҭалон.

Уи уажәааигәанӡа акәын. Уажәааигәа игәеиҭо далагеит мачк аҟара дшааԥсаз, ԥаса зны иҵаз амца шиҵамыз. Аaигәаҵәҟьагь акәым иара арҭқәа гәеиҭо даналагаз, ԥыҭрак аҟара ааҵуеит, аха ааигәоуп хьӡы змам еидарак иаҳа ианааиқәыӷәӷәаз, ишьҭахьҟа данхьанарԥшыз. Иҟоузеи инхазеи уахь, ишьҭахьҟа? Уахь иҟан иара игәырӷьарақәа зегьы, уахь иҟан игәалақәа, игәҭыхақәа, еиҭаҳәашьа змамшәа дызхәаԥшуаз хҭысқәак. Иерылаигалацәаргьы иҭахӡамызт иара урҭ, аха дара рхала дрыларгалон, иԥхьон, амацәаз ахы дҭарцалон.

Ааҵәа иаҵаланы иааyа, данкарахалак, уаҳа дзымцаҵәҟьошәа анибалак, иааҵәа агәараҳәа ҵаҟа ишынаиргыло еиԥш, еидара хьанҭаха инаиқәыӷәӷәаз урҭ ахәыцра хьанҭақәа зегьы лаиқәҳәаны илкаижьыр ауазҭгьы, иараби!

Атәара иҭахымызт уи иахьа рацәак аусураҟны, аха мтәашьагьы имамызт: жәларак инапы ианыԥшылоит, аӡәы дцар, даеаӡәы даауеит, иааиуа зегьы ргәы иара изыҟаҵом, аха, зегь акоуп, урҭ ирзыӡырҩтәуп, рыгәшәа ҳәалатәуп, акы иақәыргәыӷлатәуп, ажәакала, ирԥылалатәуп, инаскьагалатәуп.

Ус, иааигәалашәеит аԥсрахьы ацара шиқәыз: ианду лаҳәшьаԥҳа заҵә ланхәа дыԥсын, иахьа дыржуан. Аԥсра аныҟала адырҩаены дыҟан уи уаҟа, акраамҭагьы дгылан. Иҷьеишьеит, уахь анеиха имҭакәа, иара ихьыԥшыз реиҳараҩык еибарыҩны уахь иахьынкылҟьаз. Ус ҟарҵалон дара есымшагьы: иҵкарыз дарбанзаалак аӡәы џьара ишьапы нкыдҟьар, иара днеиааанӡагьы еибарсны уа инкылҟьалон. Иара ари игәаԥхагәышьомызт, аха раҳәашьагьы дақәшәомызт. Иауҳәараны иҟоузеи, нас, ауаҩы, уи уара уеиԥш иаргьы џьара акала дизааигәазар ауеит, дашьҭалаҵәҟьар, еиуарак џьара ицәыҭзымԥшаауа дыҟаӡам, иара уара уаҵкыс дизааигәаны даацәырҵыргьы ҟалоит. Заманалаҵәҟьа идыруан, ианду лаҳәшьаԥҳа заҵә ланхәа лҵәыуара ҳәа иара ихьыԥшны инкылҟьаз даеа еиуарак аԥшаара шырцәуадаҩыз, иара изыҳәан шакәыз еивасны уахь амҩа изықәлаз, аха, иаазар, иааит шьҭа, иҭабуп ҳәа реиҳәоит акәымзар, даеа ҳәатәык имаӡам иара. Иахьагьы амҩа иқәлозар акәхап, анцәа ииныҳәаша урҭ, ауаа уахь

еибарҵысны, дахьгылоу инеины иааиваҿырбозар акәхап, иара иеиҳагьы рылахь ааиқәырҵозар акәхап. Алахьеиқәҵаразы, уеизгьы уеизгьы лахьеиқәҵарас иаҭахузеи, даара гәыцхәтәышьҭракгьы иабамҩоу уаҟа, аха аԥсра ԥсроуп, ишаԥу ала ицароуп зегьы, иаргьы, иан лаҵкысгьы еиҕьишьоз ианду лаҳаҭыр азы аҭьабацәа даарыламгыларгьы, рҵыхәаахьшәа џьара даагылароуп.

Ари аԥсра акәмызт Махьал уажәы илахь еиқәызҵаз, хәыцра мацараха иҩны, аԥенџьыр дадгыланы амшын дызхыԥшылоз иара ихаҭагьы цқьа еилкааны имамызт. Дааԥсазар акәхап. Дук хара имгакәа ԥсшьарагьы дцараны дыҟоуп, убранӡа дызнеир, нас иааԥсарақәа ихеирштрын, нас…

Настәиқәа рызхәыцха илымҭеит амаӡаныҟәгаҩԥҳәызба. Уи арахь дааҩналан, изыԥшыз шьоукы рыӡбахә наиалҳәеит.

Шамахамзар, ес-ҽены ишыҟаз еиԥш, шьоук цон, шьоукы аауан убри нахыс. Акы дразҵаауан, даҿакы аҭак ҟаиҵон, акы дазгәаауан, акы даргәырҕьон, дтәон, дгылон, днеи-аауан. Ихала ихы данаазынхалакгьы, уажәраанӡа иамеикуаз, дааибазырххаз изихамыршҭкәа, дуалуашошәа икабинет дыҩнан.

Асааҭ жәааҩа инахыҳәҳәаахьан еиԥш, маҷк аҟара иааҭынчрахеит: иааиуазгьы рҽааныркылт, ателефон абжьгьы ааиқәтәаашәа иҟалеит. Ус, даахәыцхәыцын, атрубка аақәыхны Хьудар ибжьы наиқәиргеит:

– Уҭыԥ аҟны уҟоума, Хьудар Кәадац-иԥа? – дҵаашт уи ибжьы ааиҭеикма уҳәартә ихәанчаӡа.

– Изуазеи сыҟамкәа. Уаҳа сабоугагәышьо, Махьал Базала-иԥа, – иҳәеит Хьударгьы, иара иеиԥшҵәҟьа ааԥсаз ауаҩы ибжьы ибжьын уи, иҟалап иара усшәа ибазаргьы, избан акәзар, шамахамзар, иага дааԥсазаргьы, зааԥсара зынзырԥшуа уаҩӡам Хьудар Кәадац-иԥа.

– Уҟоу џьушьоит, џьым, уҟоу џьушьоит, – даахәмарит Махьал Базала-иԥа.

– Изуазеи, уара, сыҟамкәа! – акаҩҳәа иаагеит Хьудар ибжьы. Ари иара ибжьыҵәҟьан. – Сыҟамшәа рбо иалагазар шьоукы, даара иҩашьеит: сара сыҟоуп!..

– Ԥшӡала иҟалаша…

– Бзиароума, Махьал Базала–иԥа? – дҵаашт Хьудар.

– Бзиароуп… Иахьа лазҭоуаа гәырҕьарак рымоуп – ашкол ҿыц дыргылеит, иаадыртуеит.

– Издыруеит, исарҳәаахьеит.

– Унаԥхьами?

– Снаԥхьоуп.

– Ҳцома, нас? – дҵаашт Махьал Базала-иԥа.

– Акрыздыруоу… Ҳаилахагәышьоуп даара, аха…

Иҟоу уасҳәап, иага ҳаилахазаргьы – иара саргьы, цас иауашәа даара сеилахоуп – ииаaны иҳаҳәеит, гәык-ԥсыкала ирҭахуп раагәа ҳаҟазар, џьара ажәақәакгьы рхаҳҳәаап, ҳрызцап лазҭоуаа, ҳаарылатәаап, ҳаарылагәырҕьап…– ацәажәара даҿын Махьал Базала-иԥа.

– Азамана, Махьал Базала–иԥа, азамана, – иҳәан, днақәшаҳаҭхеит Хьударгьы.

Ашьыбжьышьҭахь, асааҭ хԥа инахыҳәҳәон еиԥш, Махьалгьы Хьударгьы Лазҭоуҟа амҩа иныкәлеит. Махьал игәалаҟазаара рацәак иҽеимшәа иҟан азныказы, аха нас, ԥыҭк ианынаскьа, ишиҟазшьаз еиԥш, алафқәа аацәыригеит, цәажәараха исит. Хьударгьы уи иҵахоз иакәызма, акыр еибарччеит, еихлафит, уажәааигәа Ҟамлаз ацәикк иҟаиҵаз иналацәажәеит, Хьударгьы иаҳахьан уи атәы, аха уҳәансҳәаншәоуп илымҳа аҟынӡа ишааиз, аиашаҵәҟьа здыруаз Махьал Базала-иԥа иакәын.

Ҟамлаз иҩызцәа, Арынд Кәатара (Константин ҳәа акәын уи ашәҟәы дшаныз, аха Кәатала ҳәа акәын зегьы дшырдыруаз) амаҵура дуқәа рахь инагаз мардуанк даҿаланы иҿынеихан, ианиааз зны, жәабаҟа шықәса уажә аԥхьа, акыргьы дҩеит. Ахгәарԥхаразы иаԥхьа игылаз уаҩ дыҟамызт, ацәаҭаҵәира анцәа иара ицишаз ҟазшьан, иаҳа игәы нзырхоз ауаҩгьы днеиҿаччан, иаҳа ииҭахыз аусқәа иирҟаҵон, иара аказы уиднагаларгьы, мап-чап захьӡыз зынӡагьы издыруамызт, иус злаӡамыз, ахаан изыҟаҵараны иҟамыз уаҵәыҵәҟьа иузыҟаиҵарашәа уаақәиргәыҕуан, ианизыҟамҵалакгьы изгәааӡомызт – ихы хҵәа дашьҭан ашьҭазааразы, ихазы ииҭахыз уск еиԥш иԥхьаӡаны дазыҩит, дазгәаҟит гәыбӷанс иаҳҭарызеи, нас, ҳәа игәыбзыӷӡа еиҿаԥшуа иаагылон, абарҭқәа зегьы ицхраау, даҽакы иҵасны даанагоу здырхуада, дызҿагылаз ани амардуан есааира аҩада дагон, абас мацара хараӡа ицо аӡәы иоуп ҳәа ихәаԥшуан икәша-мыкәша игылаз зегьы.

Ус, иаалырҟьаны, ҽенак, ихьыз ихаҭагьы изеилымкаауа, амардуан даҿыҩрны ҵаҟа иҿааихеит Кәатала (Константин Константин-иԥа). «Иқәнагаҵәҟьаз ихьит!» – рҳәеит шьоукы, даарыцҳаршьеит даҽа шьоукы. Убарҭ даарыцҳазшьаз ракәхап длеины аҳәынҵәаҵәҟьа дылаҳаанӡа даанызкылаз. Амала, усҟан иара игәы шимҟьара имҟьахьан. Даныҩадыргыла, данаанаԥш-ааԥш, ииура-ииҳәара изымдыруа алагаӡеиԥш днаганы ааигәа игылаз ҟәардәк дныкәдыртәеит. Хар амаӡамызт уи аҟәардәгьы. Ихы дзахәар, иԥсы аашвыганы, игхақәа зегьы днарызхәыцны, ихы итәны ҩаԥхьа ԥхьаҟа иҿынеихар, иаҳа итатаз даҽа ҟәардәк аҟынӡа днеирашәа ибеит. Иаҳагьы ихы ргәаирԥхарц далагеит Кәатала уинахыс, иаҳагьы ацәаҭаҵәира далагеит. Деихалон, деихыҵуан, анахь дхырхәон, арахь дхырхәон, уи иаҳа аус иазеиӷьуп ҳәа, ианаҭахугьы ианаҭахымгьы ицқәа хырцьаԥьа ирымҵакны икын. Ҳаи ахьырҳәоз иара дыҟан, еиҳабгьы еиҵыбгьы рымаҵ аура дазыхиан. Аброуп цәиккрас иҟоу зегьы иҵагало дахьаацәырҵыз Ҟамлазгьы.

– Уара уами иззасыз, удинаныс, ишыҟалаҵәҟьаз шсоуҳәара, – Махьал Базала-иԥа ихы наиқәикит Хьудар.

– Сара сакәӡам, аԥхьа иззасыз Кәатала иоуп.

– Иасуа?

– Ҟамлаз. Сара сыбжьы ихаҵашәоуп дшасуагьы. Сара сҟынӡа уаадгылондаз, аказы усҭахуп иҳәеит. Кәатала сара сыбжьы имаҳаижьҭеи

акраатцуан. Маҵурак исҭап ҳәа игәы иаанаганы иаразнак ихы аҭра иҭҟьоу, иара имазгьы имысхрашәа ибоу сыздыруам, изларҳәо ала, иҿы акызаап азныказы, аха, нас, иҧсы ааивыганы, уажәыҵәҟьа сымнеиуеи ҳәа иҿынеихазаап. Ҟамлаз дцәыҵагыланы уи дизыҧшуан. Дцәыҵагыланы ахьыӡми, хыбрак аҟны аус еицыруеит, ддәылҵны сара сахь иҿанааихо ҳәа дизыҧшуеит. Иплашьч бӷьаауа, ашыр-шырҳәа амҩаду данынаныла, Ҟамлаз иааицәымыӷхазаап.

– Уара уахь ауп дахьаауа?

– Аиеи, сара сахь, – иҳәеит Махьал Базала-иҧа. – Дааиуеит, аха дахьааиуа сара иасҳәо ҳәа издыруазеи, иара иитҭаху ҳәа акрыҟоума, Ҟамлаз амш игоит ауп. Акыргьы дааскьахьан Кәатала. Ҟамлаз ари аус ҭыӡшәахарҳәагьы дшәазаап, ашырҳәа длалбааҟьан, Кәатала дишьҭаланы иҿааихеит. Даaихьӡан, уабацои егьиуеи ҳәа днаиазҵаазаап. «Махьал Базала-иҧа дсыҧхьоит», – иҳәаахзаап иара игәы ҭамгыло. «Узиҭахузеишь, анаџьалбеит?» – дҵааит Ҟамлаз. «Акрыздыруоу, исырҭазгьы рацәеишьазар акәхап», – иҳәеит Кәатала дрыцҳахәха. «Аҳаҳаи, акы уацәымшәан, уаҟа сара уҿысхуеит», – иҳәазаап Ҟамлаз, «Сынхара зегьы уара иусҭоит!» – ҿааиҭит Кәатала дгәырӷьаҵәа. «Абжа сызхоит», – иҳәазаап Ҟамлаз ацәикк. «Уара ухәмаруеит, сара сусқәа ҿеимзар ҟалап, – иҳәеит Кәатала игәы каҳаӡаны. – Иаасыӷрымӡааӡеит. Џьара самырхит, даҿеаџьара самырхит. Шьҭа ҳәахьчас сҟарымҵозар, сахьырго ҳәа изакәзаалак акгьы сыздыруам…».

– Игәы ҭҟьаны димшьи, уара, – Хьудар аччара даҿын.

– Игәы ҭиҟьаҵәҟьеит, аиаша уасҳәап. Ишьапқәа дрызхамгалар ҟаларын сара сҟынӡа, аха ианаамҭаз дааникылеит. «Иузасыз иара иакәҵәҟьоу уара?» – дҵааит Ҟамлаз. Абраҟа Кәатала иаразнак игәы ааиҭаҧеит, гәҩарак иоуит. «Иара иакәымкәа… дызусҭадаз?!» – иҳәеит уи азнык азы, нас блаҵыхәала Ҟамлаз днаизыҧшит. Ҟамлаз дцәыҵаччо днеиуан. «Ишҧа, уара?! Уара уакәзарцу?!» – иҳәазаап Кәатала гәаҟ. Иазууазеи, усҟан еибаргәыбзыӷны еиҧырҵит, нас Кәатала ихьыз ауп зегьы ирылоу…

– Уара уанизасыз?

– Уск аҵыхәала дысҭаххаҵәҟьеит иаалырҟьаны, иаарласны. Амаӡаныҟәгаҩҧҳәызба лнапы инанысҵаргьы ҟалон, аха сара схаҭа сизасит, ани Ҟамлаз изиузгьы сарымҳәахьаз, уажәы ииҳәо, ихы шымҩаҧигогьы аилкаара сҭахын… Иҭыҧ аҟны дыҟан, иаразнак атрубка аақәиҧааит. Абри соуп иуацәажәо сҳәан, саaиҧеиҧшит. «Ус уабду Ҳабраҟ гәышьа дымсааит!» – ҿааиҭит Кәатала. «Махьал Базала-иҧа соуп, абранӡа уаакыдгылар сҭахын…» – сажәа алгахагьы симҭеит: «Аџьныш илаба рхха ухагәҭа леиҟәжәа игааит, уџьнышрақәа уанбарҟәаҵуеи, уара ацәыршәага?!» – иаҳагьы дацраланы ҿааиҭит Кәатала. «О, уара Кәатала!» – сыбжьы наиқәсыргеит саргьы, Константин Константин-иҧа ҳәа уажәрааӡа ҳаҭырқәҵарала сышиацәажәоз аасхарштны. «Кәатала уара уаха имаӡам, умшгарақәа уаарҟәаҵны убра утәаны уус уаҿыз!.. Ушыҿарҳасуа илеихашәы ихәлоит, – нациҵеит иара, – џьара аӡәы цәиккрак ахьизуура ада уахьы акгьы шҧамааиуеи, злыҧха ҳаура! Уаха сымам, умаҳауеи уара, уаха сымам!..» – аҿыгәҳәа атрубка лықәикшеит, уаҳа дагьысмацәажәеит…

– Уара шуакәыз анеиликаа, дахымҧсааӡеи, уара, ари?

– Мамоу, дахымҧсааӡеит, дыҟами, – даачҷеит Махьал Базала-иҧа. – Дысҿаҳар ҳәа дшәаны ааҵракәа дрыван шықәсык. Машәыршәа ҳанааиҿаҳа, ибз аҟәаҟәа ҧҵәаны иҿы иҭан, аха сара алаф ахь ииаганы, аарлаҳәа иҧсы аасырхынҳәит…

– Ицәаҭаҵәиракәа, имҵакьакьаракәа роуп, аиаша уҭахызар, зегьы-зегь аазыхҟьаз…

– Иудыруама сара иахьа Лазҭоуҟа сзаауа? – дҵааит Махьал Базала-иҧа ҧыҭрак ашьҭахь.

– Узаауазеи, сеидру, сара сзаауа азами уаргьы узаауа? – азҵаара иара изҵаарагьы надиргылеит Хьудар Кәадац-иҧа.

– Мамоу, уи азы мацара акәӡам.

– Даҽа усс иҟоузеи иахьа Лазҭоу? – изеилымкааит Хьудар.

– Мап, џьушьҭ, Лазҭоу иахьа даҽа ускгьы ыҟоуп ҳәа акәым сара исҳәо… Иахьа… Санду лаҳәшьаҧҳа заҵә ланхәа дыржуеит иахьа, – иҳәеит Махьал Базала-иҧа иаалырҟьаны.

– Ишҧа, иахьа ҧсыжрану?

– Иахьа ҧсыжроуп.

– Нас, уара… Лазҭоуаа школк аадыртуеит ҳәа…

– Аҧсра аныҟалаз адырԥаҽны сыҟан сара уаҟа… Сара исышьҭагылаңы инкылсит амҵакьакьаԥцәа зегьы… Дыҧсит сара санду лаҳәшьаҧҳа ланхәа. Ирусхәузеи, суазҵаауеит сара, сара сгәы аҟаҵара рҭахны, уи лҵәыуара еижәибаҵа уахь амԥа иқәлаз? Икылҧшуа итәан иахьагьы. Сара сышцаз анырба, ибҕьааура амԥа иқәлазар акәхап даргьы. Аха «имп» рымоуп – сара уахь сымцаӡеит! Инеины аџьабацәа ирылагылазааит уи аҭакәажә анышә дарҭаанӡа. Уажәымзар-уажәы дааиуеит ҳәа саргьы исзыҧшызааит…

– Ассир ҟауҵеит, аиаша уасҳәап! – ҿааиҭит Хьудар Қәадац-иҧа. – Амала, игәнаҳамхеи, ҵаны, унеира иазыҧшны ихырқәақәо адәы иқәгылоу. Аҧсра иакәгәыҕуеит акәымзар, уара иахьа уахь унеиуам ҳәа рхахьы ирзаагома мамзаргьы!

– Игылазааит, иҧшызааит, игәыҕуазааит… Сгәы аакыдырхит, иахьызбо сыблахаҵ гьежьуа иалагеит убарҭ амҵакьакьаԥцәа. Анахь уцар, еибарыԥуеит, арахь уаар, иувакәаруеит. Анцәа иџьшьоуп исышьҭаланы аԥныҟа иахьымнеиуа. Шьоук сышә инылаҳауагьы иалаган зны, аха ажәа мҳәаӡакәа, лаҧшыла мацара исҧырызгеит. Игаӡақәазма, сгәы иамыхәоз еилырымкааи. Уажә сызлагылоугьы ҧыҭ-чыҭқәак еилыркаауазар акәхап, аха изышьцылоу изаҟәыҵуам. Сара саиаанӡа иҟаз ивакәашон, иҿы иааҭшәарызеи ҳәа рыблақәа ҭырхаха иҵаҧшуан, уажәы, сара санааи – рҟазшьақәа зегьы нкаҧсаны иабатәари, ихырхәалароуп, иеиҵалалароуп, иеиҵыҵлароуп. Сгәы аакыдырхит. Игылазааит уажә уаҟа, издашшыло дырзымдырӡо. Издашшыло ауаа ауҟам, аха сара соуп дара ирҭаху. Сара сзоуп иаханы уахь изцогьы. Абра саныҟам аҽны, уи аҭакәажә лакәым, схаҭа сыҧсны сықәзар – инеиуоу?! Убри ауп иуҳәаша… Ақәнагаҵәҟьа иақәсыршәеит.

– Рыгәнаҳа уқәшәааит, – иҳәеит Хьудар Кәадац-иԥа. – Уара унеиуазар ҳәа иԥшны, аԥсы анышә дарҭаанӡа ықәҵшьа рымаҵәҟьам урҭ уаҟа. Рыгәнаҳа уқәшәааит…

Махьали Хьудари зҭатәаз амашьына лас «Волга» еиқәаҵәа, архәарақәа инархаҵәи-аархаҵәиуа, Лазҭоуҟа ахы рханы иқәԥраа инеиуан.

ИАҲА ИМАРИОУ АУС

Иахьа хәлаанӡа агаҿа даван Кәана. Ана дынкыдгылон, ара даакыдгылон, иеисуаз иара дрылан, иччоз иара дрыцыччон, шьоукы аԝы рыцижәуан, шьоукы наскьеигарц дрываԥало дцон, иахьизыԥшӡам даҿа шьоук рҟны дымԝахыҵуан; дара иага еилахазаргьы, иаб рыцҳа иԝны дтәоушәа, ишьамхқәа еиқәыршәны, аҕаџҳәа ажәабжьқәа рзеиҭеихәон, иахьыҟаз еиликаауан, изҿыз дазҵаауан, иара ихаҭа иҭҵаара иалагаанӡа дкынҵло убра даарыдхалон – иаҳаракгьы џьара аҵәыцақәак неиҿакәахьазар.

Ажәакала, амшгаԝ иашаҵәҟьа ззырҳәоз иакәын Кәана. Аха макьаназ умшгаԝыҵәҟьоуп ҳәа аӡәгьы иҿы иааҭыхны иеимҳәацызт, иага умҳәан, ақалақь аҟны мацара акәымкәа, Аԥсны зегьы еицырдыруаз Ҳазараҭ Ҳаџьараҭ-иԥа иашьазаҵә иԥазаҵә иакәын Кәана. Уи ишәшьыра иҿыҵакны акәын иара иахьа уажәраанӡагьы дшааиуаз. Машәырла иаб данҭаха ашьҭахь, имала ақыҭаҟны агәысакара данаақәха, ианшьцәа рахьгьы инаихақәеит, ԥыҭраамҭак ҳәсақәакгьы неины уаҟа иааидтәалеит, аха урҭ рацәак иахагьы рымамызт, иҟазшьақәа зеиԥшраз ала иагьихәомызт, иаахтны ирымҳәазаргьы, дахьырбара акәымкәа, рхы ахьиԥырыргара инашьҭалеит.

Арҭқәа зегьы ибеит Ҳазараҭ Ҳаџьараҭ-иԥа, игәгьы иҭеикит иашьазаҵә иԥазаҵә ақыҭа иаҳа данаалоит ҳәа игәы ишаанагозгьы, абрахь, иара иахь, ақалақь ахь дааигарц, дицхраарц, знымзар-зны зшьапы изықәгыларан иҟоу аӡәы иакәзар, имҵәыжәԝақәа даарыҵакны, даахылаԥшны ишьапы дықәиргыларц, аԥхьа аԥхьаҵәҟьа, иаразнак усурак дналаимыргаргьы, ихы ааихашҭқәар, ақалақьгьы ԥыҭк аҟара даалашьцылар, иара атәқәа ааиҵар, аусурагьы дналаиргарц, нас нас, ишнеиуа, имч зықәхаша, дызмарахаша усуракгьы дналаиргарц.

Уаанӡа, дгьало, усда-ҳәысда, дыхрааӡрааоуа, иҟьалаз арахә еиԥш дынкыдыԥшыла-акыдыԥшыло агаҿа даван. Иара убарҭ агаҿа иаваз реиҳараԝыкгьы дрышьцылеит лассы, аханатә аахыс еибадыруашәа, дрылаҳәаҵаны драцәажәон, дрыдтәаланы акрифон, акрижәуан, данрыдхалаӡацәозгьы ыҟан, аха Ҳазараҭ Ҳаџьараҭ-иԥа уи хьаас иҟаиҵомызт азнык азы, избан акәзар, аҷкәын игәы ихьуеит макьана, иаб диԥхеижьҭеи рацәак дтәам, џьара дкыдхалацәозаргьы – егьаурым, аԝызцәа ирҳауазар акәхап ҳәа есышьыжь ҟәрышьқәакгьы изынижьуан, ихы дақәиҭҭәӡаны ақалақь дналаиҵон.

Аамҭа ықәҳа ацара иаҿын. Кәана изаҟаразаалак хьаабаак имаӡамкәа агаҿа даван. Ари шьҭа иазхазшәа ибеит Ҳазараҭ Ҳаџьараҭ–иԥа.

Хәылԥазык, аусурахьтә дхынҳәны аҩны дахьааиз, Кәана днаиртәан, ихы иҭагаланы иеиҳәеит шьҭа акы даҿызаргьы шыцәгьам. «Ишубо еиԥш, – иҳәеит Ҳазараҭ Ҳаҵьараҭ-иԥа, – ҳара уара уныҟәаагартә ҳаҟоуп, даҽа шықәсык ус удәықәзаргьы акы иаҳныԥшран ҳаҟаӡам, аха уара узыҳәан иҽеим ус умаӡамкәа абас агаҿа уахьавоу, уи амшгара уанаршьцылап, амшгареиԥш ибааԥсу чмазара ыҟаӡам, лассы уаҩы уизалмыргар ҟалоит, уи аасҭа уааи ҳааицхыраан, уара иаҳа еиҕьушьо, умч зықәхаша уск уазаҳкып.

Ицәгьахеит уи аҩыза аус аԥшаара. Ҳазараҭ Ҳаҵьараҭ-иԥа анс иҳәан, иамуит, ас иҳәан, иамуит, ани – акы иҭахымхеит Кәана, ари – даҽаказы иҭахымхеит. Акы – иара изы иматҵура дуцәазшәа ибеит, акы – дацәыԥхашьеит, акы – ахы ахьцо сыздыруам иҳәеит. Ҳара зегьы аадырyа ҳалагаз џьушьома аусура, ушнеишнеиуа уаргьы иуҵап, уазыманшәалахап, иҳәон Ҳазараҭ Ҳаҵьараҭ-иԥа, аха, зегь акакәын, Кәана зехьынџьара дмараҳәуан, ес-иҟаиҵалакгьы ихы даҽаџьара иахигон. Ари зынӡа аусура иҭахым, амшгара дасыршьцылазаап ҟаиҵеит Ҳазараҭ Ҳаҵьараҭ-иԥа, аха иаахтны Кәана игәы нимырхеит, даҽа ԥыҭрак дааиԥеиԥшырц иҭаххеит, насгьы иара ихаҭа игәаԥхо усурҭак ихаҭа инацәа нақәикыр иаҳа иеиҕьзаргьы ҟалап ҳәа ақалақь дналеиҵеит. Иахьа хәлаанӡа ақалақь уалоуп, агаҿа уавоуп, ана уара уҟоуп, ара уара уҟоуп, шьҭа иузымдыруагьы уаҩ дыҟам, уаалаган, шьоук аус ахьыруа еилкаа, русушьа зеиԥшроу гәаҭ ухаҭа унеины, урыдтәал, урыдгыл, иуҭаху ҟаҵа, амала, мызкы аҩнуҵҟала, изеиԥшразаалакгьы усурак уалагар ауп ҳәа иеиҳәеит.

Дынҭыҵ есышьыжь ҩаԥхьа агаҿа днавалон Кәана. Ахәырпҳәа акаҳуа ыжәуа акраамҭа иара иеиԥшыз мышгацәақәак дрыцын, урҭ данынарԥырҵлак, даҽа шьоукы днарыднагалон, дазҵаауан урҭгьы егьырҭгьы зҿыз, иара иеиԥш амш го агаҿа иаваҵәҟьаз шџьишьоз, ианааҭиҵаалак, абра ааигәа џьара аус шыруа, аџьабаагьы шырбо еиликаауан. Урҭ рцәажәашьақәа злаҟаз ала, иара дзыхәоз ус иаҿымызт. Акгьы ҟамҵаӡо аԥара ахьиоушаз акәын Кәана ҟадыцљ дзышьҭаз. Уи аҩыза аусурҭа џьаргьы иҟамызт макьана. Иҟаҵәҟьан иҟазар, инацәа нақәикыр, Ҳазараҭ Ҳаҵьараҭ-иԥа ихьӡ иԥша ашәқәа зегьы ҟьаҟьаӡа изаанартып ҳәа дыԥшын.

Иара Ҳазараҭ Ҳаҵьараҭ-иԥа ҳәа иҟаз ичҳара хыҵны ицо иалагахьан, иашьазаҵә иԥазаҵә зегьы дырбо, зегьы драҳауа, инапқәа ишьҭахь иҟаҵаны, абырқьҳәа аҭаҭын дахо дахьгәараз азы. Мышкы бжьых мышкы дҵаауа далагеит уи, иҟалазеи, уаҳа џьара узмароу уск унацәа узақәымкӡои ҳәа.

Ицрымӡаауашәа аниба, иҽазҵәылхҵәҟьаны аусурҭа аԥшаара дашьҭалеит Кәана.

Аԥхьа дышиашаз днеит уи асааҭҟаҵаҩы иҟны. Уи ибудка хәҷы ақалақь агәҭаныҵәҟьа џьара иҟан. Иахьа хәлаанӡа иҟәардә тата дықәтәаны саатқәак ирҟыцымыҵуан, иааиҿыршәшәаны инықәԥсаны лассы иааиҭеибиҭон. Иааиуаз, ицоз драцәажәон, аҳәсахәыцқәа алаф реиҳәон, аԥара ҕәҕәа змаз ахацәа иџьабааԥса иазымҵааӡакәа аԥарақәа наимҵарыԥсон, иара даалахҿыххон, дхырхәахырхәо днархаҵгылон. Иара убри дахьыҩархаҵгылоз реиҳазаргьы ҟаларын иџьабаақәа.

Кәана абри аус игәаԥханы дихәаԥшуан асааҭҟаҵаҩ, аха, дхәыцын, ҳаҕоу иахьа хәлаанӡа абри абудка хәыҷ дыҩнаршәуп. Зсааҭқәа ааганы иузҭо наҟ ианрыҭатәу ҳәагьы аамҭак ыҟами, уара ухаҟәӡа утәаны убарҭ урзыԥшыз. Наҟ, наҟ, ари хаҵа усым! Уи ааста, издыруада, ани ауараштҭиҩ иусура бзиазар? Изыбзиаҵәҟьамзи уи? Иахьа хәлаанӡа ауараш хьшәашәа аӡыхь еиԥш иҵхәраан иааиуеит, шаҟа уҭаху ыжәла, уҿаҿкәызӡа ухы уааӡап, иухашәалогьы рацәазар акәхап араҟа: ашәаҟьа хчыла ирку арҭ аҟәрышькақәа зегьы уарашума ирҭоу, абжа ӡуп. Аӡы иаҭныҵуа аԥара абацои! Ишиашоу уџьыбахь! Абар аусурҭа ҳәа ассир дахьаниаз. Иаб иашьа илымҳа инҭишьроуп иахьаҵәҟьа. Уи акрахирҵуама ари аҩыза аусурҭа аԥшаара. Ателефон днасит аҟароуп. Уи бзианы идыруан Кәана. Аха, ак уасҳәашан, ауарашжәырҭаҟны инанамго ҳәа аӡәгьы дыҟам, аџьырмыкьа ааигәароуп иаргьы ахьыҟоу, ақыҭантә иаауа, дыздыруа шәҩык ауаа ныҵамҳар ҟалашам мышкала, изакәызеи, имоурахә мыӡааит, дызҿу, ари хаҵа усума, ҽагак аҿы ҟьаҟьаӡа икызар иаҳа еиҕьын рҳәозар акәхап урҭ. Мап, мап, иара уигьы акгьы иаԥсам. Аԥара сырҳауеит ҳәа абҕаԥҵәага ҟасҵома, ақыҭаҟны саннеиуа ауаа сзырҿамԥшуа, исымфаӡар иаҳа еиҕьми ҳәа неидихәыцлеит Кәана.

Дынкахәыцуа дышнеиуаз, ачаӡырҭа днавалеит уи. Аҳаҳаиҳәа амажәа кәаҳаны афрына иҭарҵон ҩыџьа. Амажәа акәаҳаразы напылаҵәҟьа иркәаҳауамызт, аха усгьы напыла иахьдырххақәозгьы ыҟан, џьара иқәырҵон, џьара иқәырхуан, афрынахьгьы дара ирыманы инеиуан. «Уажәы ашә аартшәа сыҩнаԥшуеит акәымзар, абра аус зуазар, ууалаҳ, аӡәы сибараны дыҟаӡам, – ааигәахәит Кәана. – Амажәа скәаҳауоу, ахәша хысхуоу, сгьамгьамуа кабинетк сыҩнатәоу аӡәыр идыруама, сныҩнаԥҟа сцеит, сус ҟасҵеит, санаадәылҵуа чахыкгьы насҩыҵраскуазар акәхап, сахьнеиуа рыгәгьы иаамыхәалари, сҽазыскып…». Абасгьы иҳәон Кәана, афрына иадгьежьылоз аҷкәынцәагьы дрыхәаԥшуан. Урҭ рызқәа иеиархашәа аус руан. Дшанхашәа дшырзыԥшуаз, аҷкәынцәа руаӡәы даахьаҳәит. Уи, аҽнышьыбжьон аҕьара ихгылан арашәара иаҿу иеиԥш, аԥхӡы илхәааҭа ицон. Кәана игәы ааимҟьеит. Ных, ных, закә усуроузеи ари, аԥхӡы уҿыҵәҵәа, мра уқәымԥхаӡо, арахь уԥсылмыткуа, амца уҿацеиуа! Иумфаӡар уԥсру?

Аҷкәынцәа ибла ишыхгылаз амҩа ааихҵәаны иҿынеихеит.

«Уҿых, уҿых, уара аилымга!» – илымҳа дынҭаҳәҳәеит таксистк. Уи даҽа ажәа џьбарақәакгьы рҿааирхеит, аха Кәана иҟны иааиаанӡа аԥша иааиҿԥааны иагеит. Иара убри атакси дақәтәазар иҟалои Кәана? Иахьа хәлаанӡа, авиҳәа аулицақәа дырнууаа ақалақь далазаап. Ианиҭахугьы ақыҭахь дцалап, даалап, дзакәхазгьы надирбап. Аха имариахарушь амашьына аныҟәцара? Уи шаҟаамҭа аҭахугьы анцәа идырп.

Ргәыла Иаҭма дааигәалашәеит Кәана. Хышықәса уажә аԥхьа Иаҭма машьына ласк ааихәан, дкәалаауа амҩадуқәа дырнын, зегь иҵашьыцны иԥсуан. Иара усгьы аҽырзажәра злаз Иаҭма, амашьына анааихәа, ихы ырнааны, уаҩ димбаӡо, хәарҭаԥшь имамкәа даақәгыланы дыҟан. Шьапыла

дахьнеишазгьы имашьына дақәтәаны дынкылҟьон. Ԥсра иара дагхомызт, бзара иара дагхомызт. Ҳаи ахьырҳәашакгьы даатҟьон, зегьы дрыхьӡон. Имашьына иҭԥраауа Егри Ԥсоуи дрыбжьан, уимоу, иара уаҟагьы днымгылакәа. Аԥсны дналҵынгьы днаскьақәахьан. Иахьа ара дырбон, уаҵә зны нахьхьи џьара иӡбахә уарҳәон. Еиҕьыз иарбан иҟаз, нас?

Аха дабакылнагеи ашьҭахь Иаҭма? Иҭԥраауа иҵагылаз имашьына ашьамхқәа кәадахо иалагеит: абарбалқәа аҵхааит, урҭ ԥхасҭахеит, урҭ ԥсахны даалгон еиԥш, амотор акы аҕрашәеит, уи аҭыԥ иаақәҵаны мчыбжьык аҟарагьы дааламныҟәацкәа дылкыдыкшалан, ашәқәа ирҿыцыр акәхеит... Абруқәа зегьы амышәшәаны ицазшәа, дааҟәымҵӡакәа ак ирҵәиуан, ак иргьежьуан. Ашҭа агәҭа иқәыргыланы, имгәацәа ҳәаҟьаӡа даҵаианы акы ахыкәласра даҿуп. Есышьыбжьон ахәхәаҳәа аԥша зысуа ашәшьыра иҵаиаз ахаҵа, ԥсаaивгахак имаӡамкәа имашьына дадгьежьылоит, амазут импыҵатата, ибла ахьҭоу умбо имашьына дааҵыҵуеит... Урҭқәа зегьы ихы иқәикрын, аҵыхәтәаны иҟалаз ҟамлазҭгьы. Хәылбыҽхак, ирхәархәаруа самасвал дук иацраҳәаны дшааиуаз, амашьына ааиҿасын, акгьы иалаҳәаӡамкәа дынкыдыԥсыла дцарц егьааигымхеит. Убриаахыс, абаҩқәа хьахьхьала, амашьына Иаҭма иашҭа иқәгылоуп, иара дкәылԥаауа, ибҕаӡара кны ашҭа даақәгылалоит, аха, дныҟәартә дыҟамзар аҟәхап, дхынҳәны наҟ деиҭаныҩналоит...

Мап, амашьынагьы имыхәоны ибеит Кәана. Ухатәы машьына – ианамух, даҽа усуп, аха атакси уақәтәаны асҟатәи уаа ахьеилыхо ақалакь аҟны... Мап, мап, иара убригьы башоуп зынӡа.

Ашьыбжьышьҭахьшәа, дааԥса-дкараха ақалақь зегьы далсны, дааины апарк аҿы рымӡк иҽаақәикит. Апарк иҭагылаз Аԥхынтә театр ахь еиханы анеира иаҿын ауаа. Амра аҭашәамҭазшәа акәын. Иҟоу збап иҳәан, Кәанагьы уахь иҿынеихеит.

Азал аҟны атәарҭа уаҩы иауамызт. Ҵәит-ҵәиит ҳәа рыхәмаргақәа рхио, асцена иқәгылан даара бзиа еилаҳәаз, ԥшрасахьалагьы уаазҵашьыцшаз арԥарацәак. Рыҵк ауқәа кахәхәа, рӡарақәа ҭыхаха арахь рҿаархеит ҭыԥхацәа ссирқәакгьы. Маҷ-маҷ асценаҟны игылаз аҟәардәқәа зегьы ааныркылеит. Рҽырхианы иаатәеит арԥарцәагьы аҭыԥхацәагьы. Иҟан аҳәсеи ахацәеи. Руаӡәык, акыр иқәрахьгьы днеихьан, ихы цырцыруа, асаркьеиԥш арахь иуҿаҷҷон.

Азал аҟны итәаз зегьы рыблақәа ҭырхаха урҭ иахьырзыԥшуаз акәу, реилаҳәашьа, ртәашьа, ргылашьа акәу дхызх, даарыҵашьыцит Кәана. Азал аҟны алашара дырцәан, асцена амацара анаадырлаша, агәгәаҳәа анапеинҟьара иналагеит ахәаԥшцәа. Дасны анапеинҟьара даҿын Кәанагьы.

Анапеинҟьарақәа анаaихсыҕь, иӡара ҭкәыцәаа, ихахәы ԥшӡа ықәҳәаны, дкалаӡа асцена даақәлеит хаҵак. Уи лаба хәыҷык икын. Асцена агәҭа данааи, даахьаҳәын, азал аҟны итәаз днареихырхәеит. Агәақьҳәа ҩапхьа рнапқәа неизеиныруҟьеит уигьы. Нас, ахаҵа ԥшӡа илаба хәыҷы ҩышьҭихын,

азал аҟны итәазгьы асцена аҟны иҟазгьы рҽаадырҭынчит. Уи илаба хәыҷы анааиҟьа – ихааӡа, игәыҿкаагаха, адгьыл аҵан џьара иҵыҩуазшәа аҿаанахеит амузыка.

Алаба хәыҷы зкыз заҵәык иххәыцуан асценаҟны иҟаз зегьы.

Кәана ихшыҩ ааимшәеит абраҟа. Абар иара иқәнаго аус! Абар зегь реиҳа имариоу аус!

– Адирижиорроу?! – иџьашьаны дҵааит, уи аҩны дахьнеиз, Ҳазараҭ Ҳаџьараҭ-иԥа. – Арежиссиорроума, уара, иаҳа иузымариоу?

Кәана ииҳәарыз изымдырит, убасшәа иҟан Ҳазараҭ Ҳаџьараҭ-иԥа иҵаашьақәа. Аҭак аҟаҵахагьы имҭакәа, иааи ччараха иааисит уи иаб иашьа.

Дыччон Ҳазараҭ Ҳаџьараҭ-иԥа дааҟәымҵӡакәа, дыччон, астол ихы ықәҵаны, иҕра инапы ҭакны, илаҕырӡқәа хаҟәҟәала.

– Иҟалазеи, уара, укьатеиах ԥызҵәозеи? – лҳәан, егьи ауадахьтә дааҩналеит уи иԥҳәыс.

– Акгьы, – иҳәан, илаҕырӡқәа рбо, иҽааирҭынчит Ҳазараҭ Ҳаџьараҭ-иԥа.

АМЦА ЗЫЦРАЗ АПОЕТ

Владимир Анқәаб ихаҭа амцабз иаҩызаз патриотын. Ус сҳәеит ҳәа, ашәҟәыҩҩы даншәҟәыҩҩха, дпатриотзароуп, мап анакәха, дабатәи шәҟәыҩҩу? Аха Владимир Анқәаб афанатизмра иазааигәан ипатриотизмра.

Никәала Ҳашыг

Ааигәа 95 шықәса ҭцит еицырдыруа аԥсуа поет, апатриот, аҵарауаҩ Владимир Анқәаб диижьҭеи. Уи 1970 шықәсазы иҩыз иавтобиографиа Дырмит Гәлиа имемориалтә музеи аҿы иҟоуп. Уаҟа иҩуеит: «Сара, Анқәаб Владимир Платон-иԥа, сиит Гагра ақалақь аҿы, аха сахьиз исзымҳаит, иахьсызҳаз аҵараҵарҭа смоуит, аусурҭа ахьсоуз иара атәы ҟаҵатәхеит, сҭагылазаашьа сылшарақәа еиҩнашеит. Абас, адунеи саақәлеижьҭеи, сыԥсҭазаара еиқәҟьашароуп излоу».

> Бзиа ибоит уигьы Аԥсны,
> Аха ҳаиқәшәом ҟазшьала.
> Бзиа ибоит аҭыԥҧхақәа рзы,
> Са сгәы еисуеит уи ашьала!..

Усҟан сара Аԥснытәи аҳәынҭқарратә институт санҭала, Владимир Анқәаб афилологиатә факультет аҿы рҵаҩыс дҳаман, убри инаҹыдангьы, иҩуаз аҿар зегьы иара иакәын ҳамҩақәызҵоз, илаԥшҵар ҳхын... Уи зы-

рҿиара зегьы зыжәлар ирызкыз, ианаҭахыз аамҭаз ихы рықәҵатәызар, зхы рықәызҵоз, зыԥсеиԥш змилаҭ бзиа избоз поетын...

Уи иҩыза бзиа, ашәҟәыҩҩы Никәала Ҳашыг апоет изку игәалашәарак аҿы ишазгәеиҭо еиԥш, иара еснагь ибызшәа дазгәдуун, уи заҭәазымшьоз ауаа анибалак, хатә хьаак еиԥш, игәы инархьуан.

Владимир Анқәаб драҕан зхатәыбызшәа тәамбарала иазыҟаз ауаа. Уи, ихәыҷқәа ракәым, иматҵуарлагьы ԥсыуа хьӡын иахьӡыз — Фыраҷа, уигьы аԥсышәала акәын дшацәажәоз!.. Ихыхәмарны алаф илызхуазгьы ыҟан, аха, узырччаша, урҭ алафҳәаҩцәа рыхшара раҵкысгьы, Фыраҷа еиҳа аԥсшәа еилнакаауан!

Абас дыҟан апоет Владимир Анқәаб — апоет, зыԥсадгьыл ашьала згәы еисуаз апоет-апатриот. Уи игәахәтәы дзахьымӡакәа, иҿахәы нагӡаны изымҳәакәа, иԥсҭазаара далҵит, аха уи иҭынхеит иажәа, ижәлар ирзынижьит идоуҳатә уасиаҭ. Уи рызкуп иахьатәи аҿар, уи рызкуп ес-еиҵагыло абиԥарақәа. Ус анакәха, уи дҳалагылоуп иахьагьы. Апоет ԥсра иқәӡам, уи ижәлар дрыцуп еснагь.

Иаҳгәалаҳаршәап апоет заатәи ипоезиа аҟынтәи цәаҳәақәак:

Жәҩан исзаҟәымгауа сыблақәа,
Сгәы аҩада исыхоит хара.
Тәашьас исымои сымгылакәа,
Ажәлар сырԥазар сара...
Уи аигӡаргьы алшом сыԥсҭазаара,
Ажәҩанахь сҿыҳарак снаԥшыртә.
Абшьҭрала исмоузаргь уи аҟазара,
Амҵәыжәҩа счаԥароуп сыԥрыртә...
Сгәы шаԥшаԥуа исыма уа сҩагахар,
Сыжәлар уи сгәы сааха ирызҭых,
Имыцәо мчы змоу лашарбагаха,
Ирзаҳарак искрын уаҟа ишьҭых!

Владимир Анқәаб есымша ибылуаз, амца ԥеиԥеиуа изкыз поетын. Уи астудентцәа даара бзиа дырбон, иара икабинет аҿы алекциақәа дрылганы даннеилак, атәаха, аԥсшьахаҭәҟьа ирҭаӡомызт, ак зыҩуаз зегьы иара ишә илагылан ртетрад хәыҷқәа кны.

Сара ахаан исхашҭӡом, астудентцәа ҳажәеинраалақәак реилыргараҿы шаҟа дгәырҕьаны, сажәеинраалақәа сымхны, иара иаԥхьашьала, ибжьы ырҳаракны, иԥшӡаны сажәеинраалақәа сахьаркны дышрыԥхьаз! Арҭ ажәеинраалақәа равтор, иара дыҷқәынцәоуп азы дыԥхашьаны ишахәҭоу дызрыԥхьаӡом, акәымзар иҵегь шәнапқәа еинышәҟьон иҳәеит, дрыԥхьаны данаарылга!

Убринахыс ауп Борис Алмасхан-иԥа Гәыргәлиеи иареи аинститут аҿы иҭыҵуаз анапылаҩыратә журнал «Арҩашгьы» редакторс сыҟаҵаразы

иахьеиқәшаҳатҳаз... Саргьы усҟан алитературатә журнал аҭыжьразы ԥышәак шсымамызгьы, сақәшаҳатхеит, хышықәса рыӡнуҭҟа х-номерк еицыҭҳажьит сӡызцәеи сареи... Уи зегьы зыбзоураз Владимир Платон-иԥа иакәын...

Владимир Анқәаб еибахеибафо инеиуаз аӡиас иаӡызаз иԥсҭазаараҿы дзыхьӡаз, иаԥиҵаз ишәҟәқәа иахьа ҳаԥхьаӡоцәа дыргәырҕьоит, ирылаҵәахьеит. Урҭ иреиуоуп: «Сышьха ӡиас», «Бзыԥ аԥшаҳәа», «Сыбзиабара», «Абрыскьыл», «Сышьха хыҵырҭа», «Асхыс», иажәеинраалоу ароман «Абрыскьыл», иажәеинраалоу ароман «Ааԥыни анаҟәеи», «Сышьха ӡиас», «Амшын аҿықәан», «Иӡымҭақәа х-томкны».

Иара убасгьы аҭҵаамҭақәа «Аԥсуа новеллақәа. Акритикатә-еилкааратә очерккәеи, астатиақәеи, арецензиақәеи», «Аԥсуа проза ашьақәгылареи аҿиарамӡақәеи».

Сара акырынтә апоет Владимир Анқәаб азал дуқәа рҿы иажәеинраалақәа данрыԥхьоз сизыӡыӡрхьан, уи ипоезиа згәаԥхоз рнапеинҟьара дуқәа слымҳала исаҳаит, сылала избеит. Ҳара уи истудентцәа даара ҳгәы иладуун иажәеинраалақәа ҿырҳәала дрыԥхьо данықәгылоз, «Анцәа диныҳәааит, рацәа даԥсыуа хаҵоуп!» ҳәа иагьараан изырҳәо саҳахьан уи изыӡырӡуаз, абасеиԥш иҟоу ацәаҳәақәа данрыԥхьоз:

Бзиа избоит сара Аԥсны,
Сыԥсадгьылоуп, насгьы
Сызҳаит сан дсымамкәа, -
Убри сан лцынхәрасгьы...

Владимир Анқәаб ирҿиамҭақәа даара ажәлар ишырзааигәаз зегь раԥхьагьы агәра узырго иреиуоуп уи ихцәажәахьоу ашәҟәыӡӡцәеи акритикцәа хатәрақәеи рыстатиақәа улаԥш анрыхужьлак. Урҭ иреиуоуп: Шьалуа Ҵәыџьба, Шамил Ԥлиа, Руслан Қапба, Борис Гәыргәлиа, Артур Аншба, Владимир Аҵнариа, Алықьса Гогәуа, Никәала Ҳашыг, Сергеи Зыхәба, Витали Амаршьан, Екатерина Бебиа, Даур Занҭариа, Диана Аџьынџьал, Ахра Анқәаб уҳәа убас ирацәаӡӡаны.

Апоет еицырдыруа иажәеинраалақәа рыԥхьара уанналагалак, иаразнак ургәылархалоит, избанзар, урҭ уара иузааигәоуп, уара иутәуп, уара иуциит. Иаҳгәалаҳаршәап ажәеинраала «Ҳашьцәа абазацәа шәахь» алагамҭа:

Анык лоуми ҳазхылҵыз,
Ҳзааӡаз анык лкыкахшоуп.
Ҳашьцәа гәакьақәа,
Абаза жәлар, сшәыкәыхшоуп!

Мамзаргьы аиԥыларақәа зегьы рҿы шамахак иара есымша дзыԥхьоз ажәеинраала «Сан, бабаҟоу?»:

Адунеиаҿ зегь реиҳа исцәымӷуп азҵаара,
Иансарҳәо: «Арԥыс, узҷкәында уара?»
Схахьызгара смоуа, имцаха ацара,
Сыӷрала исылнахуеит аԥхӡы сара...

Владимир Анқәаб ирҿиамҭақәа иаарылыҳәҳәо иажәеинраалоу ироман «Абрыскьыл» даара дазааҭгыланы, инарҵаулан дахцәажәахьеит, ахәшьара бзиагьы аиҭахьеит Аԥсны жәлар рышәҟәыҩҩы Алықьса Гогәуа. Абраҟа иааҳгоит уи истатиа бзиа аҟынтәи цәаҳәақәак:

«Абарҭқәа дырны ауп аԥсуа поет Владимир Анқәаб дацԥыҳәаны нап заиркыз Абраскьыл ду изкны ароман. Уи акыраамҭа зеиӷьа илымшоз ала бзиа ибаны, аус адиулон ижәлар гәакьа иаԥырҵаз афольклортә хаҿсахьа дуӡӡа литературатә символтә хаҿсахьаны аҟаҵаразы. Абаа ду еиԥш аамҭа амшын иахьалагылаз, уи аҭынха «аҭӡамцқәа» иара аамҭа ацәқәырԥа акырӡа ишашәазгьы, ԥсреи-ҵахареи зықәӡам ар ирыхьчо ацитадель аиԥш, амшын иалыҳәҳәо, зегьы ирбарҭан инхаз аепос ашьаҭа, агәыцә, афилософиатә ҵакы ду ауп».

Аҵыхәтәан, Владимир Анқәаб изку сыстатиа кьаҿ хыркәшо иазгәасҭар сҭахуп, уи изкны сара даара гәыблыла санстудентыз жәеинраала хәычык шызҩхьаз. Усҟан, иара ҩынҩажәижәаба шықәса анихыҵыз акәын, ииубилеи азгәарҭон дахьиз, дахьааӡаз Хәаԥ ақыҭан. Ажәлар уахь инаԥхьаз даара ирацәаҩын, ашәҟәыҩҩцәа, аҵарауаа, Аԥсны аиҳабыра. Аиубилеи анҵәамҭаз ажәа сырҭеит:

«Апоет ирҵаҩцәа аӡәы жәеинраалак ихьӡынҩылан иҩит, иахьа даҳзамԥхьакәа дҳашьҭуам!» — ҳәа лафкгьы хааӡа инацҵаны.

Сара сҩагылан, уи аҿаца-ҿацаҳәа саԥхьеит, итәаз ажәларгьы иргәаԥхеит, анапеинҟьара бзиагьы аиуит. Иара, аиубилиар Владимир Анқәаб, иаԥсуа маҭәа, ихылԥарч ԥшӡа, длаша-лашо дҩагыланы иҿааихеит сара сахь, нас сыжәҩа инапы нықәикын, ҿааиҭит:

«Абри сҩыза қәыԥш иоуп, агәра згоит дышпоетхо!» — ҳәа.

Уи иажәақәа сара иахьагьы ихааӡа сгәы иқәуп, иҳәашьа убриаҟара агәы аҵан. Амала, рыцҳарас иҟалаз, иахьа иара изкны сзыԥхьаз ажәеинраала сцәыӡхьеит, аха сгәалашәараҿы ахааназ инхеит исхамышҭӡо уи аҵыхәтәантәи акуплет. Абар иаргьы!

Еицырҳәалоит, насыԥ змоу қыҭоуп,
Арҿиаҩ иашәақәа рхыцхырҭа Хәаԥ!
Апоет данпоетха, бџьарла деибыҭоуп,
Жәларык дырхылԥит Владимир Анқәаб!

Анатоли Лагәлаа

ГӘЫНДА АНҚӘАБЂХА

АԤХА ЛГӘАЛАШӘАРАҚӘА

«Шьоукы аԥсуара ныҟәыргоит, шьоукы аԥсуара иныҟәнагоит», — иҳәон саб В. П. Анқәаб. Иара аԥсуара ныҟәызгоз дреиуан. Иажәа ажәаан. Иҳәоуи иуси еиқәшәон. Ииҳәоз дацәхьаҵуамызт. Аиаша дадгылон. Пату зқәиҵоз дрыдгылон, Аԥсны ԥхасҭа азҭо ҳәа ииԥхьаӡоз диҿагылон.

Иахьа иԥсы ҭаны дҳамазар, игәы изырхьша рацәахарын ҳәа схәыцуеит. Уамашәагьы иибаша ҟаларын. Избан шәҳәозар, сара саныхәыҷыз, Аҟәа ақалақь, ҳахьынхоз агәараҭаҿы 50 инареиҳаны ҭӡы ахьыҟаз, аԥсуаа 10% еиҳамызт. Усҟан агәараҭахь хәмарра ҳанцоз, зегь ирзеиԥшыз абызшәа, аурысшәа ҳҳәон усгьы. Аха аҩны ҳанааилак саб ус иҳәон: «Ашәхымс шәанахыс ашьҭахь ԥсышәада егьы шәымҳәароуп», — ҳәа. Уи ҳагьақәныҟәон. Иааҳхашҭшәа аурысшәахь ҳанианагозгьы иаҳгәалаиршәон. Аԥсышәала ашәҟәқәа ихала иалхны исиҭон аԥхьаразы. Урҭ баша аԥхьарагьы ауамызт. Изеиҭасҳәон, нас азҵаарақәа сиҭон.

Аԥсуа телехәаԥшра аналагоз адәахьы хәмарра ҳаҟазаргьы дҳаԥхьон, ҳаицахәаԥшуан. Иара уи даара бзиа ибон, сара усҟак сазҿлымҳамзаргьы, исҭахым ҳәа сызҳәомызт.

Нас иахьа ҳара ахақәиҭра еиҳау шҳамоу, ҳгәараҭа 90% аԥсуа ҭаацәарақәа анынхауа, ԥсышәак ахьумаҳауа, ибар уамашәагьы ибарын, игәгьы ихьрын.

Исаҳалон, уажәгьы изҳәауа дыҟоуп, Володиа ила Фыраҷа аԥсшәа еилнакаауеит ҳәа уамашәа избозгьы.

Англыз ила англыз бызшәа еилнакаауеит, аурыс ила аурысшәа. Аҭырқәа ила аурысшәа еилнакаауа исымбацт, аха саб «илацәҟьа аԥсшәа адыруан», — рҳәоны исаҳахьеит…

Саб ашәарацыра бзиа ибон, Фыраҷа – аԥсшәа еилызкаауаз англыз сеттер, ила иманы шәарыцара дцон. Данаауаз аламҭалаз игәылацәа изыԥшын, избанзар иишәарыцаз шаны даауан аҩныҟа.

Иагьицәшәон, аха пату шиқәырҵозгьы збон, гәыла иоума, ҩыза иоума, ма даҕоума.

А. Гогәуа зны исзеиҭеиҳәон, Москва Алитературатә институт ианҭаз, уа аԥсуа литературатә хеидкыла еиҿызкааз дрыԥхьагылаҩын. Азеиԥшнхарҭаҟны азин аиуразы аиҳабы иацәажәатәын. Даара злеишәа цәгьаз аӡә иакәзаарын, аха сабгьы дицәшәозаарын (Володиа авторитет иман. А. Гогәуа, 2017 ш.) азин риҭеит…

Адәахьы изыцәшәоз, пату зқәырҵоз, зыдгылара мариамыз аӡә иакәзаргьы, саб ихәда ҳақәыртәаны ҳнаигааигон. Инап дуқәа сыцәаанӡа схы иныкәишьуан. Уахынла саншәоз, агыгшәыгқәа ма аԥсцәа збошәа саныҭрысуаз, дааиуан, ус иҳәон: «Зыԥсы ҭоу роуп бзыцәшәаша, зыԥсы ҭам ԥхасҭа быргҭаӡом».

Иашьцәеи иахәшьцәеи даара пату еиқәырҵон, бзиа еибабон. Ианеизалак рыԥхарра сныруан.

Истудентцәа дрызгәдуун, даргьы ргәы былуан.

Аҩызцәа усҟантәи Асовет Еидгыла аганқәа зегь рҟынтә иман. Асалам шәҟәқәа рыҩуан, сасра иаауан, иара дцон. Сасра ианаалак сан ачеиџьыка рзыҟалҵон, нас, хымԥада, Хәаԥҟа игон. Хәаԥ уи хаз бзиабаран иара изы. Уи абзиабара ҳаргьы иҳалеиҵеит. Сара есымша сицын. Саб идунеи иԥсахаанӡа, уи ԥыҭк шагыз, Хәаԥ ахәаҿы аҩны аргылара далагеит. Зегь ихала, инапала аҟаҵара бзиа ибон, дагьазҟазан. Иара аҩны даҿын, сара ахьычԥаԥырқәа скуан…

Саныхәыҷыз алитературатә хәылԥазқәа рахь сигон, саргьы уа сықәгыланы иажәеинраала саԥхьон, нас снаскьаны снагылон.

Исгәалашәоит, саб «Сан, бабаҟоу?» ажәеинраала данаԥхьоз, азыӡырҩцәа шҵәыуаз. Нас, ақәгылара анынҵәалак, иааигәа инеины ишәҟәқәа инапы шаҵеиҩлоз.

Хәылбыҽханла, аҩны зны-зынла саб агитара аацәыригон, сан – амырзакан, ашәаҳәара (аконцерт) ҳаман. Сара акы сықәгыланы ашәа сҳәон, саҳәшьа еинылҟьон.

Ашықәс ҿыц азы саб аԥсаҵла иқәҵәиуа иҟаз Москвантә иааганы иман, уи ирхион, шаҟа иԥшӡази, алашара акуан, ицәон. Сан лнапы барақьаҭын, астол азна ачыс ҟалҵон. Ашықәс ҿыц азы, ашьыжь саб иҩызцәа, ҳгәылацәа Никәала Ҳашыг, Борис Гәыргәлиа, Анатоли Зыхәба (исгәалашәо урҭ роуп) аауан, аныҳәаҿақәа ркуан, сан абысҭа луан.

Ауадаҿы данкьыԥхьуаз аӡәгьы ҳаҩналаӡомызт. Иажәенраалақәа акьыԥхьрахь ианцалак, аредакциа ианахысуаз ажәақәа «Аԥсны, аԥсуаа, ахақәиҭра» — реиԥш иҟаз алырхуан, сан ишлеиҳәоз саҳауан, игәы ԥыжәжәо, арҭ алухыр иаанхои ҳәа…

Аҩны иҳаҳауа адәахьы иаҳгомызт – ус ҳааӡан. Аҭел ала зегь рҳәомызт иҩызцәа анааиуаз, рыбжьы ыҵакны ицәажәон. Амилициа усҟан саныхәыҷӡаз аҩны ишааиуаз сгәалашәоит… Уажәыгь аҩны иҳамоуп саб маӡала излаизыӡырҩуаз азыӡорга хәыҷы. Уи иара ихала, иҭуан аҿы ҳлиустра ахаҧы ишамаз ибеит (аҵыхәтәантәи аихагыла аҿы ҳанхоит), аҭуан аҟынтә илбааигеит…

Аҵыхәтәаны Москваҟа данцоз, исгәалашәоит ашә аҟны дхьаҳәаахьачо минуҭқәак дшылахаз… Иара дцар иҭахӡамызт, иусқәа зегьы бжамҽамны иаанхон: аквартира аремонт, Хәаԥ аҩнаргылара, ус шаҟа… Дцеит…

Ҳара – сан, сара, саҳәшьа — Москва ҳизцеит. Ноиабр 7–9 аныҳәақәа ыҟан, МГУ аҿы даангылон, ҳаргьы уа ауада ҳзалихит. Усҟан схәыцрақәа саанрыжьуамызт, сцәа иалашәаан иҟан, ак ихьырҳәа сшәон. Иангәеиҭа сгәалаҟазаашьа, изеиҭасхәеит абас-абас сцәанырра бзиам ҳәа. Усҟан ус иҳәеит: «Ус ак ыҟазар, ааигәа ԥхыӡырла Лакоба дызбеит, абираҟ аасиркит, уажәшьҭа уара иуаамҭоуп ҳәа сеиҳәеит, аха бымбои, акгьы смыхьит иҳәеит… »

Аха нас ихьит…

Аҧсныҟа ҳаныхынҳә, хымшҟа хҭел аус ауӡомызт. Никәала Ҳашыг дааит, иара иахь дасзаап, иҟои сҭаацәа шҧаҟоу, сзасӡом ҳәа. Ꙩымш рышьҭахь, мҽышан, аҭел иасит. Аҭел сара ишьҭысхит. Урысшәала «Владимир Анқәаб дызлашәзыҟои?» иҳәеит хаҵак, мшыбзиагьы мҳәаӡакәа... «Саб иоуп», – сҳәеит. «Дыҧсит», – иҳәеит... Сшанханы аҭел иаразнак иқәысҵеит, иқәысҵар, симацәажәар, ииҳәаз имҳәазшәа, уи аꙩыза ҟамлазшәа сгәы иабон. Ҿымҭкәа стәан, даҽазнык дасит, еиҭа ишьҭысхын, «Сзацәажәо аиҳабы дыҟоума?» – ҳәа дҵааит, сара еиҭа иқәысҵеит аҭел. Нас, сан лаигәа снеин, сыбжьы хәанчаӡа ак сҳәеит, аха лара илзеилымкааит. Аҭел еиҭа иасит...

Саб мчыбжьык еиҳаны иаагара иадхалеит, данаарга Аҧсны зегь ҳгәараҿ иҟазшәа збеит...

Ҳла, ила Фырачҷа саб дықәхьааган, ашықәс иахымсит, акрымфо имлагон, иара иахь ицеит...

Имачҷым исзаанхаз агәалашәарақәа.

Акьыҧхь иазирхиеит
Ахра Анқәаб

ВЛАДИМИР АНҚӘАБ

Ажәеинраалақәа

СЫШЬХА ӡИАС

Аҿықә аҿоуми са сахьиз, –
Бзиа избоит са сышьха ӡиас:

Мап, уажәакәым уи анҿыха,
Хаҳәи шьанҵеи зегьы ԥыххаа,
Абахә, ацаҟь наҟ еиҩыхаа,
Илнахижьҭеи амҩа ҭҕәыхаа,
Мап, уажәакәым, акырҵуеит,
Сышьха ӡиас ԥхьа ицауеит.

Ԥаимбар ҭыԥуп са сахьиз,
Цқьа игәашәҭишь сышьха ӡиас:

Иахаҕьазҕьазуеит абахә дуқәа,
Аԥсҭа еиужьқәа иахьҭысуа рыкәа...
Абаҳча хырхәоит ласкьа аҿықәахь.
Ԥшак ҿагәыкуа ааигәа идәықәуп,
Архақәа аҵашьшь иара ржәуеит,
Нас аҽаҩрагьы ԥжәауеит!..

Еиҕьу абаҟоу са сахьиз!
Игәазырҳагоуп сышьха ӡиас!..

Ақыдқәа кылнагоит еижәцала,
Аџьықәреи иалнахуеит ашыла,
Илашоит, сгәараҿ иҭашыла.
Анкьа сныҟәалон са ҽыла,
Уажә сахьцаша сагауеит,
Уи аҽаҵкыс иццакуеит!

Агәыжәлара цәгьоуп сахьиз,
Амшцәгьа ацәымҕуп сышьха ӡиас:

Амш аныцәгьоу, анаатә анасуа,
Игәрымуа, иууа, игҿыԥа-гҿасуа,
Аџьқәаҵәҟьа ыҵҳәа, ирыгәҭасуа,
Ирбылгьо, икыдҟьоуп ишымҩасуа.

Уск̆ан қәыцьмоуп, имлашьуп,
Алакҭатцәк̆ьагьы хәашьуп!..

Имратәылоуп са сахьиз!
Ҭынч имѡасуеит сышьха ӡиас:

Аҭынчра анықәу аҧсабара,
Ахәыцқәатцәк̆ьа амра ацара
Иацәыхьча, иархьшәашәоит аҕҕараҿ...
Иаѡызаха ахыҭк̆ьара
Иҭрыс ицозаргьы, закәи?!
Гәыкыроуп иаҿықәу ишеибакәу!

Аҧсынтҵры дууп са сахьиз,
Акы иннакылом сышьха ӡиас:

Ашоура цәгьа иазҭарбашам,
Иҳәынҷа аҵаа захатәаашам,
Џьара икыдхалан к̆алашам,
Џьара иныҵабангьы ицашам,
Амшын ду аилашраҿ џьара,
Хәҭакны иалалоит иара.

БЗИА ИЗБОИТ САРА АҦСНЫ

...Бзиа избоит лымкаала,
Сгәыбылра азышьҭыҵ,
Бзиа избоит Аҧсны-ауҧшәыл –
Кавказ ахышәҭыц!

Бзиа избоит, избанзар
Сыҧсҭазаара иаҧшәуп.
Иара агәы салиааит,
Сшьа иалоу иара ажәоуп...

Бзиа ирбоит зегь Аҧсны,
Џьоук – амшыназ,
Иааиуеит аҳауазы,
Ма амра рҭахыназ...

Ауаа зегь, ҳәарада,
Инеибеиҧшым к̆азшьала,

Иҧсадгьыл аӡә дахӡыӡаауеит,
Аӡә бзиа ибоит ҽеакала.

Дыҟоуп бзиа избо
Зыҧсадгьыл амалаз,
Агәы нҭаҧҟа изҭиуа –
Ахьаа ҟамҵа гәалас.

Дыҟоуп бзиа избо
Зыҧсадгьыл ачыназ,
Зыҧсадгьыл казыжьуа
Ичын уа ихәыцыназ…

Ан лзы агәбылра
Еиҳау ыҟам цәанырра,
Аха еиҵам уи аҵкыс
Аҧсадгьыл агәбылра…

Иҧсадгьыл ахьчараз
Аҵеи днеиуеит гәышҧыла,
Иҧсадгьыл алахьынҵазы
Аҵеи аҧсра даҧылоит.

Бзиа избоит сара Аҧсны,
Сыҧсадгьыл ауп, насгьы,
Исызҳаит сан дсымамкәа:
Убри сан лцынхәрасгьы!

Бзиа избоит, избанзар
Зқьы, ꙩ-нызқь шықәса зхыҵуа
Сабдуцәа рыбаꙩқәа
Абри адгьыл ихәыҵоуп!..

Бзиа избоит, избанзар
Сиит сара араҟа.
Сгәы-сыҧс иара иатәуп,
Сагьҧсыроуп араҟа!

АԥЬИ АЛИ

Аԥь ааҟәымҵуа ал иахыччон:
«Акы уаҧсам уара ал,
Аҧшаҵәҟьагьы ма иуххәыцҙом,
Умахә хыжәжәо иац иухан.

Амца амҿраҵәҟьара уанаалом,
Аҙы улҵуеит уеихәлачы,
Сара исҳәом ҽхәарак алан –
Саҟара злоу ҟалома мчы?!

Ахыбра дуқәа шьаҟас срымоуп,
Са суасхыруп ҽаԥьара.
Са сызларсу, сара исылху
Иагхом нҵыра, нас ҕәҕәара».

Аха ҽенак зны аҙлагара
Ачархь ҟарҵеит еилаҧса,
Алтәи аԥьтәи рымацара
Ирылхыз амҳаҧҵәқәа нҭаҧса.

Алтә аҙаҿы алшара еиҳазаап,
Икыцҙа иҟалеит еилаҵәын,
Аԥьтә хәарҽхан, аҙы ихнажәазаап…
Алтә ҧышәырччеит инаҧшын.

* * *

Уааи, аѡыза, усыцхраа,
Умахәар еилых:
Икәеикәеиуа, иҵхәраа,
Иааироуп ари аҙыхь.

Абжьынҵ гәымха аҟәартәра
Ашәпара ҿапҟа,
Иахаҧаз абардра
Ахаҳҳәап ицҟьа!

Ихы ицҳафыруа,
Уеигәышә, уеиха.
Иҟьа акы нмыжьуа,
Амҕра еилырхаа!

Аҵәамахә иаркы, уаха
Агәам, афаса…
Имҕьацарцаз уаҳа
Атышахь ирҳәаза.

Умбои, ацәаакыра
Амамбац макьа!
Абаара еилаҟьҵәыра
Ишалыхәхәо ашәаҟьа.

Иааг араҟа ажыга!
Ахыҵҵырҭа ҳаԥшаап.
Аӡышьҭрагьы нҭыга,
Амҩа наҳарбап.

Еиҵаҳхып, иаҳрыцқьап
Икәеикәеиуа аӡы.
Иҭачаԥа ихаҳкаап
Имхәашьуа бзанҵы!

* * *

Саб сахьымҵәыжәҩадоу ихараӡам,
Иабашьуам исиҭаз ҟәыншьа.
Уи игәҭакы ахьӡаха иамраӡа,
Аԥсцәаҳа ижәит илаз ишьа.

Исылымшац сҭынчроуп изеыҵызго,
Ахала акы узааиуам умықәԥар.
Ауарбажәҵәҟьа сара ишьыцызгоит,
Ажәҩан ишалоу избар…

Иблахкыгоуп ажәҩан хазынаха,
Сгәы иауам уахь имеихар,
Адгьыл саҟәыҵыр сҭахын, аха
Амҵәыжәҩақәа ахыиаам смахәар.

Жәҩан исзаҟәымгауа сылақәа,
Сгәы аҩада исыхоит хара.
Тәашьас исымеи сымгылакәа,
Ажәлар сырԥазар сара…

Уи иагаӡаргьы сыҧсҭазаара,
Ажәҩан ахь сҿаҳарак снаҧшыртә,
Абшьҭрала исмоуазаргьы уи аҟазара,
Амҵәыжәҩа счаҧароуп сыҧрыртә.

Сгәы шаҧшаҧуа сыма уа сҩагахар,
Сыжәлар уи сгәы сааха ирызҭых,
Имыцәо мчы змоу лашырбагаха,
Ирзыҳарак искып уаҟа ишьҭых!

САН, БАБАҞОУ?

Адунеиаҿ зегьреиҳа исцәымӷуп азҵаара,
Иансарҳәо: «Арҧыс, узҷкәында уара?»
Схы ахьызгара смоуа, имцаха ацара
Сыӷрала исылнахуеит аҧхӡы сара.

Издырыуеит сышҭымиааз сара аҵла агәаҩа,
Аха сани саби абарҭ роуп ҳәа изымбеит.
Санҵаалак исарҳәон: – Дад, уаб дуаҩгәбеиан…
Имаҵура дуун уи, ҵарала игеит…

Уану? Уан дыбзиан… Зынӡа даҳкәажәын,
Милаҭла доурысын лара.
Иҭынхацәа ирҭахымызт, убри азы уан дынкажьны,
Иӡбеит уаб имилаҭынтә ҧҳәыс лаагара.

Уара, дад, уеимактәха уа ушрыбжьагылаз,
Уаб уан улцәиган, уаарышьҭит арахь.
Ашьҭахьгьы уан дуцрымҵуа даалон лассы-ласс,
Аха уанаҳҵәахлак шьҭахь дцахуан еиҭах…

…Издырыуеит сышҭымиааз сара аҵла гәаҩа,
Аха иҟам, иҟам сан лхабар.
О аҩыза, сҭиаангьы сыҟандаз агәаҩа,
Аха исылшартә аҳәара: сызхылҵыз абар!

Сгәы арҧшааит жәаха уҩымҭа санаҧхьа,
Уан лгәыбзыӷ нап умбакәа узҳан…
Алаӷырӡ коуҭәоит лнышәынҭра аҿаҧхьа –
Уҭынчым илнышәнапу шудыруагь уан.

Сара сан? Исыздыруам зынӡакгьы лхабар,
Исзынхаз лсахьа заҵәык ауп иажәхьоу.
Сылхашҭма илоуны аҭаацәара, ахшара?
Мамзар аҧсҭазаара далҵны дцахьоу?

Срыхәаҧшуеит исзымдыруа аҳәса ансҧыло,
Схы еилагазшәа сыблақәа ҭраа.
Сан длеиҧшуп зынӡа! Иҭроуп, аа лыла,
Слыхьӡахуеит, аха исзыгәаҕьуам уи лызҵаара...

Аочеред сықәгыла акассаҿ снеит
Жәаха... Снеилуушит: акассир сан лоума?
Сан длеиҧшуп! Ицәырызгеит сан лпатреҭ...
 – Ушьаҳаиҭхама?! – Сышьҭахьћа исыхьыз рбома,
Исыгәҭасуеит. Ишҧазури, сан цқьа дзымбеит,
Аочеред сгылахт исҭахушәа абилеҭ...

Абасоуп сахьнеилак, сан сыбла даахыҵуам,
Ишҧазури? Бабазбои?.. Бабаћоу, сан,
Бабаћоу? Быћам ҳәа... о, мап, ус сызхәыцуам,
Бхы цәырга, саб игәаҕ са сабмырган,
Сахьыћоу бдыруаны бсывсны бымцан!..

Ҭынчран аҧсыжырҭаҿ. Рымахә хьышьшьы,
Аҵла џьабоушәа ирхагылан.
Аҳаҭгәынқәа иќаз уаќа еиқәшьшьы,
Схәыцуа ус уажәааигәа срылан:

Сылаҧш надхалт ҧҳәыск лпатреҭ,
Аҳаҭгәын ҿыц ашьаќа иаласаз,
Саашанхеит. Иабазбахьоу? Ааигәара снеит:
Сан лпатреҭ!.. Салазар
Ма сара аҧхыӡ?.. Мап, лабҿабоуп!
Сан лпатреҭ ахаҭаҵәќьа!
Сан, сгәы иҭаз еснагь ба боуп,
Нас сныжь, сымбакәа бышҧацеи?
Сан, бабаќаз?.. Баазцазеи ара,
Москва амҵа жырҭас ибоума?..
Москва – бшьамдгьыл базаама бара,
Иашан, ара ижу ба боума?..

Сылаҕырӡ аасрыцқьан уаќа сара,
Снаҧшааҧшит мꙍасꙍык сибоума?
Нас сџьыба иааҭысхын сан лпатреҭ,

Еидкыло акыраамҭа сахәаҧшуан...
Еиҧшуп асахьақәа, схы неилыуеит,
Аха иаасгәалашәт сыгә иахәаша:
Сан лпатреҭи егьи сџьыба иҭоу
Избази сахьала еиҧшын, аха
Ҩажәи хәба рыцқьа шықәсыла ирыбжьоуп,
Сан уажә ас дыҟамызт дыцқәынаха...
Сан лакәым, мап! Схы сжьеит сшәан,
Сгәы иаҳәоит: – «Уан, иалшом шәмеиқәшәаҟәа!»
Сан дыҟоуп! Лыҧсы ҭоуп. Насгьы, мшәан,
Дышҧаҧсуеи ан лыцқәын длымбаҟәа!

* * *

Умгәырҩан, сҩыза, умгәырҩан,
Уи иахьа уҩымҭа имырҿехәазар,
Иреиӷьушьоз акьыҧхьаҿ имцазар,
Аамҭалоуп – угәы умырҩан...

Умгәырҩан, сҩыза, умгәырҩан,
Уцәаҳәақәа иреиӷьу ирџьазар,
Уи ҵәаӷәа акьыҧхь аимырбазар,
Аамҭалоуп – угәы умырҩан...

Умгәырҩан, сҩыза, умгәырҩан,
Уаҵәынӡа иҵәаххаргьы уҩымҭа,
Иаанхаӡом уи ажәлар ирымҭа,
Умгәырҩан, аҩыза, умгәырҩан!

ҲАШЬЦӘА АБАЗАЦӘА ШӘАХЬ

Анык лоуп ҳазхылҵыз,
Ҳзааӡаз анык лкыкахшоуп!
Ҳашьцәа гәакьақәа
Абаза жәлар, сшәыкәыхшоуп!

Срыкәыхшоуп шәышьхақәа,
Шәқыҭа қәыҧшӡақәа,
Шәӡиас лбааҿеақәа,
Шәкаршәрақәа, шәхәыҧшӡақәа!

Ашьацра жәпа зхашьшьу
Шәыдгьылхт кәазара.

Шәырахә ду еицхаршьшьы…
Шәгәамчра, шәҟазара!..

Шәабаза нап бағьа,
Шәыҧҳәызба еинаалақәа,
Шәыҟәбыз абжьы еицамкӡа
Ашәахаа ианалаго!..

Бзиа избоит шәара шәҿы
Снеиаааиуа аныҟәара.
Шәгәы аарты шәансацәажәо –
Исымоуп нанықьара!..

Ашьха ҳарак ҧагьа ду
Ҳа иҳабжьагылазаргь –
Ҳажәҩахырқәа ҳзеибымҭа
Ишҧалшо ҳаицәыӡӡарц!..

Арҕьа бла ҵәыуаны –
Арма бла зыччаӡом.
Арма бла гәырҕьозар –
Арҕьагьы рыцҳаӡам!..

Изҭахугьы аӡә дыҟами
Асал ҳабжьалаӡар.
Харабҕьара ҳаҧшлар,
Адунеи ҳналаӡӡар…

Ҳара ҳаицәхымҟьарцаз
Ҳабызшәа ҳкызароуп.
Урҭ еибарбеиаларц
Ҳанбанқәагьы акызароуп!..

Анык лоуп ҳазхылҵыз,
Ҳзааӡаз анык лкыкахшоуп,
Ҳашьцәа гәакьақәа
Абаза жәлар, сшәыкәыхшоуп!

АЖӘЛАР РҴЕИ

Самсон Ҷанба ихьӡынҩыланы

Аҧсны-Ҳаным лашәахә гәырҕьахәны идыдуан,
Жәҩантә кометаҵас ацыҧхь уцрыддуан.

Ҳќазара зҧахуаз – иҧыххаа азынцьыр,
Ҳтеатр арцәажәеит раҧхьа «Амҳацьыр».

Гәлиа – ишьҭазҵаз ҳашәќәаԥыра ауасхыр,
Раҧхьа уа уоуп изырҕәҕәаз ижәаԥахыр.
Раҧхьа Еҵәацьаа анкыдла ҳ-Аҧсны,
Ирылҧхаауаз уакәын уаќа умзаны!

Ужәлар ургәаашьамхын, Ҷанба Самсон,
Ужәлар еиҵазќьоз укалам дахаҧсуан!..

Дыќами дцәыҵатәа ихаҭа зымԥа,
Аишьцәа зеинымшәо ирылазҵо азԥа:
Аха ажәлар еиҵазќьоз укалам дахаҧсуан,
Ужәлар ургәаашьамхын, ҳаҧсуа Самсон!

Аишьцәа реилыхра ќамларцаз уҟәаҧон,
«Ашәҭ-ќаҧшь» еиҭоуҳауан, «Аиааира» ҳурбон.
Сҿаҿы еиҳа иааиуеит ҳәа даҿа бызшәак,
Иуламсит зхатәы иагәҭасуа рќазшьак.

Уабацәа рҵеира абираќ шьҭых иукын,
Лакоба уиарҕьажәаԥан – аус ду уазкын!..
Аҧсны-Ҳаным лашәахә гәырҕьахәны идыдуан,
Жәаԥантә кометаҵас ацыҧхь ацрыддуан.

Уи ацыҧхь иахылҵны ашәҭ ќаҧшь каҧсон –
Ашәҭ ќаҧшь дахылҵуан ҳаҧсуа Самсон!..

Лакобагь дафеит уи амаҭ еиҟәаҵәа...
Уаргь уҟәра дыркьаҿит ҳа ҳаҕацәа...

Аха ажәлар дырҧазар ҧсра иҟәым аҵеи –
Ашәҭ ќаҧшь канӡашам – аҿырҭбаа имҕьацеи!

* * *

Зегь акоуп иахьоу, уахоу,
Бара боуп сзызхәыцуа.
Бара боуп, ааи, ҧсыс исхоу,
Сахьнеилак исыцу!..

Снеиуеит уахагьы сзаҵәха,
Хыхь амза шеишеиуеит.

Аеҵәақәа еикәаҕҕа –
Еилыҵьҵьаауа иҧхеиҧхеиуеит.

Быҟәсыргыларын снапы,
Аеҵә рыгәҭа бӷага!
Ажәӷан иамоушәа мшаҧы –
Бкаҧхартә бгәазырҳаган!

Ажәлар хьарҧшны идсырбон
Бышеҵәа хазыноу!
Башәахә сҳәаларын сҿырбо...
Сзыҟоу – бара бзыноуп!..

Ажәӷан ҧагьа агәаҿы
Иаҳбахьоу еҵәамзаап.
Бҿаҧхьа еицакит ахаҿы –
Иамабкуазеи амза!

Сынасыҧхәы, са сразҟы –
Сыеҵәахә банкыдла,
Нас уиауми зегь рыцкы,
Бгәы ҳалал ансыдла!..

Зегь акоуп иахьоу, уахоу,
Бара боуп сзызхәыцуа.
Бара боуп, ааи, ҧсыс исхоу,
Сахьнеилак исыцу!

* * *

Сышә аҧхьа наҟтәирахь
Ҧсыуа ҭаацәак,
Ахәыҷқәа рзы аҧара
Рызгылоуп ааҵәак.

...Иҷкәын дизихәҳаит
Рҵаӷыс афранцыз.
Англыз бызшәа идыруеит
Иҧеиҳаб, дызцыз...

Алемса дылзихәҳаит
Иҧҳа дышхәыҷыз...
Ихшара рзы иџьабаауп
Ихы-иҿы зыркыҷыз.

Ирыбарги асеиҕш
Ацхырааҩ дызмоу!
Уреигәырӷьап гәыкала...
Аха мамоу, –

Атәымқәа рзы ихшара
Ирцәыбжьамхеит бызшәак –
Рхатәы бызшәала
Ирыздыруам ажәак!

Изгәааҭом, агәнымыҩ,
Рхы ахьдырхахьоу –
Рыҕсы шҭоу рыжәлар
Инарылӡаа ишцахьоу!

ДЫРМИТ ГАБАЛИА

Ажәеинраала ҿыцқәа

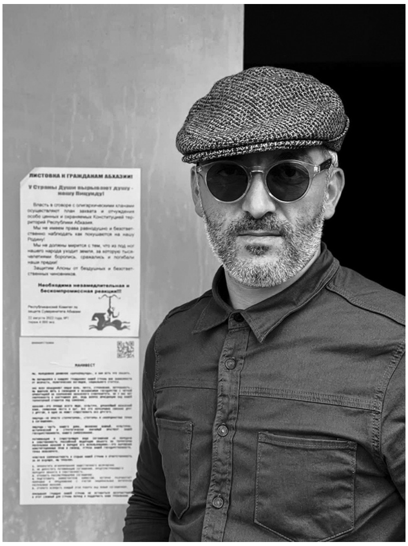

АРҬ
Ацикл

1. Арҭ амҩақәа

Арҭ амҩақәа џьара еиқәаҳәалазар ҟалон,
Амҩақәа рыгәқәа ҧҳартларцаз ҳцалон,
аҩы ҟаҧшь агәала, аҩы шкәакәа аҧеиҧш,
изырҟьало адақәа ирҭалоит ҳара ҳеиҧш.
Иҳамҩатәны аӡәгьы дыҟам, ҳхала ҳцауеит,
амузыкабжь амашьына агәыҵәҟьа арҭәуеит,
избода ақьиара еснагь ҳнымҩахыҵ иҧшу,
ҳаццакны амҩақәа ҳзырнылои ҳагәқәа аншу...

Алашара аӡбахә ара ааигәа иҳамҳәаӡац,
абар, нырцәи-аарцәи џьаргьы иаҳмыркӡац,
акәыкәбааҟәшәаара ицазар ҟалап арҭ ауаа,
шьыри, ма мҩахәасҭак ҳзааргондаз ианаауа.

Ҳарбарц иаҳҭахымгьы ҳрықәныҳәоит уаха,
сҩыза бымгәамҵлан, быхцәы ҿаҳәа ирыхха,
арҭ амҩадуқәа рлахьынҵа ҳаргьы иаҳҭәуп,
быцшы, ҳнапсыргәыҵа жәҩанкаршәрала иҭәуп.

Ари ажәеинраала аӡәы итәитәыргьы ҟалоит,
ҳашәақәагьы џьоукы иргәарӷьханы ирҳәалоит,
аха ҳамҩақәа мап, изеиқәҳәааларым аӡәгьы,
аҩы ҟаӷьшь, аҩы шкәакәа аҵабырг, анцәагьы.

2. Арҭ ацҳақәа

Арҭ ацҳақәа рҟынтәи иӷьахьоу шәаабаҟоу,
ихызҵаз шәрызгәааан шәрыгәҭасит, ишӷьаҟоу...
Иҳақәиҭу иасҳәеит: рыгәраумгацзар ирқәы,
шәӡааҟәрылахьоума дунеихаан ауаҩы игәы...
Зныкыр шәӷьырхьоума шәыблақәа еиқәыӷьса,
ижәбахьома шәара шәыла иашьҭаз згәырӷьса...
Ацҳақәа маакырада ихызаргьы – цҳақәоуп,
дгьыли жәҩани рыбжьара икнаҳау мҩақәоуп.

Рыҵәаабжьгьы насыԥуп аӷьсҭазаарахь иаауа,
шьаҿа еинаалала араҟа аныҟәашьа зҵауа.
Ацҳақәа рыҩныҵҟа бжьы ҭаак ҵәаахуп,
амҩаду ианыло рзыҳәа уигьы нцәахәуп.
Шәзыргәамҵуа зегь шәхашҭырц ацҳақәа хуп,
ишәгәыдкылан шәгәеисра ианыҩыр сҭахуп.
Ус акәымхар сыӷьоит, сӡааҟәрылааит шәгәы,
шәыцҳа агәрашәымгозар шәықәлааӡа шәқәы.

3. Арҭ ааԥынкәа

Арҭ ааӷьынқәа зегьы иреиӷьу ак ӷьшааны,
агәалашәара иарӡыз амаӡа еиӷьш иаарӷьшны,
ҳгәалаҟара ашьҭа ҳанхыз ҳаблақәа разӡа,
иҳанасыӷьыз џьаҳшьон иаҳбарҭаз зегь хааӡа...
Ааӷьынраказ ааӷьынқәа зегьы-зегь еиӷьшны,
сызнымсыц амҩақәа рҿы алашарақәа еиӷьшьны,
гәалак оуп сара инсыжьуа сқәы-сымқәы,
анышә шкәакәаҿы мышкызны иҭаӡыҭуа сгәы.

Арҭ ааӷьынқәа иреиӷьыз усҟангьы иӷьшаатәын,
ҳамш еиқәа ҳархәларцазы хара ицатәын,
ҳнотақәа ҳзыҩуазҭгьы ҳақәшәалон ҳаутәы,
ҳара анысҳәо – сара сакәхап измоу аҳәатәы.

«Мапқәа» зегьы еиӷьшуп, ирымоуп ҟазшьак:
угәеисра ҿаҳартәуеит, еицахылҵызшәа шьак,
нас угәы ашьҭыхра рҿазыркуеит иҳаракны,

арҭ ааӷынҟәа ирхамшәалаз ааӷынрак еимакны.
Акаҳареи агылареи зрахәыцҟәа рымӷаӡац,
ҳаччеи ҳалаӷырӡи нагӡаныҵәҟьа изымбаӡац,
ирасҳәаша саҟәшәаазҭгы насыӷхон суаҵәазы,
сааӷынҟәа рааӷын – бзиа изызбо – ахырҵәазы.

4. Арҭ ацәҟәырӷаҟәа

Арҭ ацәҟәырӷаҟәа ргәы ҭынчушәа ҟарҵоит,
уи рхы иархәаны аӷсыӡҟәа аҟәтаӷь рҵоит,
ҿымҭрам аӷшаҳәазы, сзызхәыцуа схаҿы,
ҭынчраӡам, мап ахаан ҭынчраӡам сгәаҿы.
Иахьак сырӷылаӡом, саарывсуеит зегьы,
аҽырҩашьара илаҳәаны иршаз ауаагьы,
арҭ ацәҟәырӷаҟәа раҵкыс рыгәрасызгом,
амц самхаҩыр уаҳа саӷхьаҩцәа ирзыхгом.

Арҭ роуп уаҩ дызмыхәо ауаа рыҩнаҿы,
арҭ ирцәуа ауалырҟәагь ҳзаагаӡом ҳхаҿы,
имиц лашараҟәак шәы-хьӡык рыхҵаны,
имҩасырц рҭахызаап рыхҟәа еилаҵаны...
Изымбац издыруам арҭ рыӷсы заҟароу,
ажәаҟәа ирзымҳәац ргәалаҟәа зеиӷшроу,
ацәҟәырӷагьы агәы ҭынчушәа снарбоит,
зегьы ирыҟәшаҳаҭушәа агәеисраҟәа аӷоит.

Сара – имҩасран иҟоу, цәҟәырӷамҩак санны,
ианышәымҵаз зланышәхуеи слахьынҵа ԥшааны...
Ҟалашьак змам ыҟоуп: уи сазхәыцхьеит акыр,
уаҵәгьы схынҳәуазар акәхап аблаҟәа цәаакыр.
Сызнымшәаз ари аҟалаҟь иахалоит сыӷсы,
ихьӡ ахымлааит макьана еиҭамиц ауаҩӷсы,
арҭ амҩаҟәа иргәалашәо рымҳәааит уаҵәгьы,
рхаҿы лаша ианылааит арҭ аҟьиараҟәа зегьы.

5. Арҭ аӷенџьырҟәа

Арҭ аӷенџьырҟәа маӡак рымоуп иҵәахны,
иаҿазҵаз инап амсаҟәа асабеиӷш ихыхны
аҟалаҟь иалаӷсан дцахьазар ҳәа сшәоит,
ҭагалантәи абыб иахьак сгәы ӷнажәоит.

Аӷенџьыр саадгылоит, сааҭгылоит, иаартуп,
адуҟәа рзыҳәангьы аӷенџьырҟәа арктәуп.

Зегь рыла уазхиоуп, уацәымшәан угәҭакы,
абас маанала слымҳа иҭаҩуеит ашәакы,
уи иавторуп – ҭагалан, исыԥхьо адәахьы,
уаалароуп, аҳәеит, абӷьыжә еизгара ахәаахьы.

Аԥенцыырқәа ирдыруеит сымш зеиԥшроу,
дареи сареи ҳаимак руасҭа имса ишаҟароу,
сызмырҩашьо, аха сԥызшәо, сымч агәразго,
сԥенцыыр – сҭагалан сагәылганы сызго.
Арҭ ракәхап... егьырҭгьы, аҵлақәа збылуа,
сыбла ихшәалаз аҩежь-ҟаԥшь сзырбауа,
санмаҷыз исыцәшәаны сыблақәа азыркуаз
сҭагаланқәа мҩасит сԥенцыырқәа аазыртуаз.

Аамҭа иахарам ҳәа акгьы ыҟаӡам уажәгьы,
ахәлареи ашареи ҳарнышәахьеит зегьы,
ҭагалантәи сгәыӷра ааԥынраказ ипытлоит,
аԥенцыырқәа рааста ҳаҭбаахаргьы ҟалоит.

6. Арҭ аблақәа

Арҭ аблақәа рашәа – ҭагалан, сшәаҳәоит,
арҭ алаԥыцьқәа анаатуа аҵла бӷьы ҿышәшәоит,
алаԥыцьқәа анаатуа сҭагаланхоит схаҭа,
арҭ аблақәа ргәаҿы имаӡастәуеит суахҭа.
Аԥшаҳәаҿы ақәоура, ашьхарахь асы,
зегь аблақәа рыхьӡшьарақәа рысҭоит лассы,
аԥхыӡ салҵыр аблақәа гәныскылоит хаа-хаа,
аԥхыӡ сзалымҵааит цәамҭхаа... цәамҭхаа.

Игәныскылеит аԥыршьа, амҵәыжәҩа аԥара,
ажәҩанаҿы ҩ-сахьак ахьеидтәалоу абара,
ахьы қәарыцқәа шырыҟәшәо аԥшаҳәаҿы,
асы шкәакәа шрымоу иҭаҵәахны ргәаҿы.

Арҭ аблақәа рыччаԥшьқәа ирмеигӡар сҭахуп,
ақьышәқәа ракәӡам, аччаԥшь аблақәа ирхуп,
сгәырӷьара сахыбаан снаԥшуеит ладеи-ҩадеи,
уажә снапсыргәыҵа ианӡалаз азкуам адунеи.
Мап, сара сыда урҭ ибарҭамзааит аӡәгьы,
амрагьы, амцагьы, зҿеизган илбааз ақәагьы,
арҭ аблақәа рхыбаара шьцылараз уажәгьы,
ари ҭагалан агәы реиӷьасшьоит зегьы.

7. Арҭ ашьаҿақәа

Уаҩҵас аныҟәашьа абардыруаз арҭ ашьаҿақәа,
зны амрахәага ианылеит, зны ицәылеит ақәа,
ацҳақәа ианрықәла, урҭ хызҵаз дрымбаӡеит,
арҭ ашьаҿақәа мгәааӡеит, акгьы рымҳәаӡеит.
Акакала инеиуан, аха еиқәышаҳаҭын дара,
еидараны иаҵан – адунеи иазымкуа ихаҭара,
избан изаҵааз?.. урҭ рзы еидароуп иахьагьы,
ацәанырра хьанҭахеит ҩныҵҟала, адәахьгьы.

Уаҩ дазымҵаац иахьрыхьуа арҭ ашьаҿақәа,
рыгәхьаақәа ахьырго ирзымкуазар рнапқәа...
Ааигәа изҧылаз ахаангьы иҧымлар ҟалон,
рхала инхаӡаргьы урҭ гәаныла ишәаҳәалон.
Ишеиҧшым рдыруеит еиҭеихьоу ашьаҿақәа,
уиоуп изамаабыз уажәы изцәылаз ақәа,
ргәы каршәны, ргәы шьҭызхуа ахьӡ мҳәаӡо,
ижәбандаз урҭ ақәаӡы илапҩаланы ианцо...

8. Арҭ аҵлақәа

Ҳахьцалакгьы ҳамҩақәа ирынгылоуп арҭ аҵлақәа,
ҳара ҳаҵкыс еиҵырхуеит аҵла рымҵәыжәҩақәа,
ахьшьқәагь мрагылара иазааигәоуп есқьынгьы,
ҳара аҩнхыб ҳақәгылоуп, ҳҭынчым уажәаангьы.
Арҭ аҵлақәа ҳгәаҵәа иахьалиааиуа ҳгәаҧхоит,
рбыҕь ҩежьқәа анеиқәыҧсо ҳагәқәа арҧхоит,
ҳқәыҧшра ҳарӡуаз џьаҳшьон, мап, иҵәахуп,
иахьаҳгаз ҳхашҭзар, аҵлақәа ҳразҵаар рҭахуп.
Наунагӡа ак наҳхуеит, иҳаҧсахуеит иҧшаауа,
ҳаaигәа ирызҳауеит уаҵәы азыҳәа ҳзызҵаауа.
Ҳзышьҭозеи, зны-зынла ҳашьҭаслоит асаара,
Аҵлақәа рыбжьы ада акгьы еиҭасымҳаит сара.
Арҭ аҵлақәа рышәшьыраҿ ада ҳауа сымфаӡац,
рыгагақәа сыцны ақәа сцәылан сымцаӡац,
уаҩ дҳамамызт, акгьы ҳазнымхаӡеит уажәгьы –
аха аҵлақәа ҳамахәқәа еиҵырхуеит еиҭагьы.

9. Арҭ амардуанқәа

Акакала, аӡәаӡәала ҳшьаҿақәа еизганы,
арҭ амардуанқәа ҳзыҧшуп, ҿымҭ еизаны,
мап акгьы ҳарҳәаӡом, иаҳхырҳәаауеит зегьы,

аҧырра иашьҭоугьы, уажә хланцы иҧшуагьы.
Амардуанқәа рыччаҧшь иаҵоуп маӡақәак,
урҭ акгьы иреиҧшым, ирыдубалом грақәак,
ҳхы ҳанақәымгәыҕуагьы урҭ ҳшьапқәа дырчоит,
ҳшьаҿақәа рҧеиҧш азы ирзымҳәо рыччоит.
Армаҕьырма ҳанеибыҭоу, нас ҳажәаԥа аныҭҟьо,
амардуанқәа ргәеисроуп ҳшьапқәа ирынҟьо.
Згәалашәара зхашҭхьоу, зцәаныррагь зымбаӡац,
амардуанқәа ирҿаларгьы, ириааины имцаӡац.
Ҳарҭ ҳаагылазар гәаныла ега ҳҳәаахьан,
аха ҳшьаҿақәа рҟынӡа амардуанқәа иихьан,
рхы сықәаҧалар, ргәы сықәгылар ҳәа сшәоит,
сара ус сыҟоуп, еихызгаанӡа сшьаҿақәа сшәоит.

10. Арҭ аԥнхыбқәа

Аԥнқәа рацәаны избахьеит, аха араҟа сынхоит,
уҧсҭазаара заҵә ахьуҭаху иузнымхыр иҭахоит,
арҭ аԥнхыбқәа злыху сзеилымкааит сара,
ажәԥан ҧшӡа хыбуп уажә сахьыҟоу сасра.
Зегьы злацауа амԥала аԥныҟа сцоит саргьы,
сахьцалакгьы гәыԥбарак сацныҟәом иахьагьы,
ҿыцла среигәырҕьоит алашә ииҭаху – ԥ-блакы,
аԥнхыбқәа срықәыҧшуа сышьҭызхуа сҳаракны.

Ацыгәқәа бзиа изырбои ианеидгылоу аԥнқәа,
ҵаҟантә урҭ изрыҵашуеи имаапкызар алақәа…
Ҳаԥнхыбқәа ҳрышьҭоуп, адәқьанқәа ҳрыԥноуп,
аиқәаҵәеи ашкәакәеи рҿы ада ҳаблақәа хԥоуп.

11. Арҭ амцақәа

Иацы арҭ амцақәа ҿазҳәоз сшырхаану сҳәауеит,
уижьҭеи аӡәы амца ҿеиҳәо шызымбац сықәуеит,
еиқәызҵо дыҟаму… ӡәыр идыруама изыхҟьо,
мамзаргьы ҳамцақәа уаԥ имыхәо иблаҟьоу…
Амҿы аазымгацда, сынтәа аӡынра ааигәахоит,
амцақәа қьоуқьадхарц арацәагьы ҳҭаххоит,
афымца дырцәоит, хәыҷи дуи шәгәышәҽаныз,
маҭәа ҧхала шәҽеилаҳәа шәлахьынҵа шәаныз…
Ишәҭахызар алакә еиҭашәҳәа амцақәа ахьарку,

ма иажәақәа шәырзызырҩ мцаӷьшьла ирқәу,
апырпыл џьыка уарӷьхаӡом, уи баша ицоуп,
аха дааууртыр дузаркуам Бродски дымцоуп.
Абри оума ҳаагылазар мцахәмыцәа ҳәа ҳазҿыз,
арҭ амцақәа роума ҳҭоурых шәҟәы зырҽыз…
Амцаӷьшь иаҩызоуп ҳәа ззырҳәақәоз зегьы,
амца иақәлар ибылуам ҳәа изышьҭаз ауаагьы,
арҭ амцақәа ҿазҳәоз, амца змазгьы иҵәахны
аӡә ракәын, мцак рылан амцақәа рханы…
Сара амцақәа ҿазҳәоз сшырхаану сҳәалоит,
ахәышҭаараҿы сабдуцәа рыҟаҵашьа ҟасҵалоит,
рҩызара санӷьшылалоит арҭ амцақәа азыркуа,
амцаргәы ҿаҳәаны уаҵәы агәеисра еиқәзырхауа.

12. Арҭ ахаҳәқәа

Ҳраҩсны ҳцалааит ахаҳәқәа, иҳаҩсуа џьшьа,
ҳнызарҭа макьанагьы ианымшәаӡац ҳҟазшьа,
иӷьханы арҭ ахаҳәқәа рыла ихьшәашәахьада,
сара акгьы сызнымхаӡеит сқәыӷьсычҳара ада.
Хаҳәшақә деибысҭеит сыкритик, ус дысгәапҳхоит,
акгьы кылысҵәом, исцәуам, ишыҟоу еиқәсырхоит,
смашьына иаҵашәаз хәыҷын, аха сымҩахҟьеит,
ахаҳәқәа ирҩызоу сымҵәыжәҩақәа сҟьеит.
Аамҭа саиааиуан, амшын иацәызӡон хаҳәқәак,
реиҳа згәы еисуаз алхны илысҭеит ҭыӷьҳак,
ара зегьы аиааира шаҳго ланаҳәарц сҭахын,
дзыҩнагылоу аҩнхаҳә хәыҷ сыблақәа ахын.
Уиижьҭеи уаҩ дызнымиац санышәар ҟалоит,
сгәы исынаҭо ахаҳәқәа рызбахә сҳәалоит,
ҳзықәгылоу, ҳазлыху, иаҳхагылоу рыгәшәагьы,
ауаҩы идырны ирӡхьоу – ахаҳәқәа рыгәрагарагьы.

13. Арҭ ахҿақәа

Ашҳам ала ицәырызгар сҭахымызт сцәаҳәақәа,
изџьаҳшьои агәаҕ илаҳшьызар арҭ ахҿақәа,
ҳзышьҭаз агәалақәа шьҭа ҳара ҳрыӷьшаахьеит,
ҳара аринахыс уаҳа ҳшымгьежьуа ҳҳәаахьеит.
Аӡеиужь дуқәа рышҟа ҳамҩахәасҭақәа ҳӡоит,
ҳазлыхым аӷьҭақәа рцасҳәа ажәҩан ҳацәцоит,
агәхьаагара зхашҭыз ауаа ҳгәы рзыӷьжәалоит,
аҵыхәтәантәи амрахәага ҳцәушәа ҳҳы ҳбалоит.
Арҭ ахҿақәа рыда иҳазнымхазшәа акгьы,

иаҳхаштӡар ҟалап зны ҳзеиҧхыӡуаз – ҳлабҿабагьы,
сара издыруеит ашәоуп ириааиуа ахҿақәа,
еицаҳамфап макьана иҟаԥшьымхац аҵәақәа.

14. Арҭ абыркьылқәа

Ашәҭқәа рхала ирызҳааит, еиҭаҳатәӡам ара,
арҭ абыркьылқәа ирылшаӡом ашәҭқәа рбара,
акаҳуа дәылганы ижәла шаҟаҵәҟьа уҭаху,
мамзаргьы ишьҭыхны иқәҵа зшьапы хәу.
Мап уи акәӡам исҳәарц исҭахыҵәҟьоу уажәы:
сабду дгәаҭеиуа, санду ианылшәылоз ашәы,
аӡәаӡәала аҵеицәа рыхьӡқәа анааԝуаз аԝны,
ҧхьаҟа схәыҷра аҭоурых анысзыԥҧшыз иԝны.
Амцақәа анрылҟьоз арҭ аԝнхыбқәа џьара,
ианыҟамлоз зегьы зегь зхароу рырџьара,
гәбылрада акгьы зхарамыз рыбаԝқәа анҭахоз,
арҭ абыркьылқәа руак иқәсны ҳҧеиҧш анхарахоз,
аӡәы аршәаа дасуан – ҳлахьынҵа аханы,
ҳсахьақәа ҭихуан ахыци ахәымпали рхханы,
дқәыԥшӡан, аха игәаӷьра рдырхьан абыркьылқәа,
усҟан зегь ҳашьцәан, ирыдаҳбаломызт акьылқәа.
Атәылаз реиҳа ианыцәгьаз аамҭақәа мцаӡац,
уадаԝрас иҟоу зегьы рҭаккәа ҳмыԥшааӡац,
исаҭәои исаҭәами здыруа џьысшьоит еилырганы,
«ухацкы» ҳәа аӡәгьы иасымҳәац, уаԝ игәраганы.
Абыркьылқәа ҳамҭоуп сгәалашәараҿ уажәгьы,
абар цәалашәарак сыцрымшәо исыцуп иахьагьы,
шәгәалашәара иазыжәуа анышәзымдыруа шәара,
абыркьылқәа рҿы сыхшара сеилыркаауеит сара.

15. Арҭ амцақәа. 2.

Амца иахароузеи, еиқәылазар аахыс абылрада,
Саагылазар адәы сықәыз џьысшьон гәрагарада,
аха меигӡарахда аҳамҭақәа сырҭеит уажәы,
арҭ амцақәа ирықәысҵеит сҳамҭақәа ҧжәаны.
Бзиа изымбо сымоуп, акырынтә исҳәаахьеит,
ишысҭахымыз ацхагьы зныкымкәа исфахьеит,
арҭ амцақәа исыҵархәо срықәшаҳаҭуп – ҳаграқәа,
сара сҳамҭақәа ирымоуп исыкәдыршо рнапқәа.
Аԝы шкәакәа ҭарҭәоит, ҧшьышықәса ҵуеит,
амра аҵаҟа аҷҷаҷҷаҳәа ҳгәыӷрақәа ӡуеит,
ахәылҧаз ҳшәаны арҭ алашарақәа аҳаркуеит,

ҳдырҕхоит азы акәӡам, арҭ амцақәа былуеит.
Иҳалшоит ꙩыҵьа ахәыштәаара аҕхьа ҳнатәар,
аҿазныкгьы аꙩы еилашны ҳҿаҕхьа еиқәтәаар,
аха амцақәа ирдыруеит рыблақәа зеиҕшроу,
урҭ ирхыҕшыло ауаагьы риашара заҟароу.
Адәқьанахь илбааны аꙩы ҟаҕшь аагатәуп,
ажьхәага зыҟаҵамҭоу игәалашәарагьы ҵәахтәуп,
арҭ амцақәа иреиҕхыӡуеит аҟаза идақәа,
саагылазар ирымысхуеит арҭ амцақәа рнапқәа.
Ахәыҷы блақәа рымца сыхнахуеит еиҭагьы,
аарꙩара дук салагылан скәашоит иахьагьы,
сара сиаанӡа иадыркхьан ҳәа апоет дықәуеит,
арҭ амцақәа уажәгьы акгьы рхарамшәа ибылуеит.

16. Арҭ асаркьақәа

Арҭ асаркьақәа рныҕшылашьа здырyа сшәырба,
сара исҕыло рыгәҭыхақәа ҿырбоит, иҿырба,
шәара еиныҕшыло агәқәа қьиарала ишәырҭәла,
хьыӡҳәала асаркьақәа здырyа заа ишәыртәа.
Асаркьа ианҕшыло изы амцақәа еиқәызар,
асы шкәакәа даҳәалоит – ацқьара датәызар,
иꙩны дандәылҵуагьы уи дхьаҕшӡом шьҭахьҟа,
аҕхьеи ашьҭахьи ззымҵац иҕыꙩлоит ҕхьаҟа.
Асаркьақәа ргәы еисуеит сҳәаргьы шәызжьоит,
аха ианургәаалак урҭ агәеиҕшҵәҟьа ишьшьоит,
агәаҭгьы закәу рдыруеит, ирҳәом, ирҵәахлоит,
арҭ асаркьақәа гәаҭшақә удражәыргьы ҟалоит.
Зны қәыршәала ианхаҳꙩо аҳцәақәа ааyeит,
шәанҕшылама ҳәа ҳꙩызцәа ҳразҵаар игәынқьуеит,
ҿазны иҕуҿыр атәынчаꙩцәа гәааyeит, ируӡом,
аха асаркьақәа рныҕшылара бзиа ирбаӡом.
Аꙩы ҟаҕшь еицыжәны еибаҳҳәоит ҳагәҭаккәа,
усҟан рыҕҿыха еизаҳго ҵьаҳшьоит агәрагаракәа,
арҭ асаркьақәа амца рныҕшылоит хара,
нас аӡи амцеи шеиқәырымҭәо здырyа рҭахара.

17. Арҭ ахаҿқәа

Ччаҕшьқәоуп ҳзышьҭоу ахаҿқәа рҟны ҳаҕшаауа,
уамашәа ҳарбозар ҟалап ицәан иааҕшуа,
рыкаҷра еимдырпуашәа зны зыбла зырҟәыҷуа,
бызла зқьышәақәа зырбааӡо, аҿазны изырчуа.
Арҭ ахаҿқәа рҕынҵақәа ахьугалак иауп,

игәааугьы, игәырҕьогьы, нас ицәоугьы хаҿуп,
зегьы ирымоуп алахьҟәа, уаҟа ак анҟәоуп,
ахаҿқәа ирнырӡшуа асахьақәа – иҟам нцәахәқәоуп.
Иаҳзымдыруа аӡәы ҳадгьыл ақәыршә лыршәашәоит,
ҳара амца ҳахьақәу ҳҟьалар ҳәа сшәоит,
арҭ ахаҿқәа ирҳәоит, ирнырӡшуеит зегьы:
мцымзар ҵабырг… нас ҵабыргымзар мыцгьы.
Асахьаҭыхҩы иҟны иаасхәеит, ахаҿқәа иҭиуан,
урҭ зтәыҵәҟьаз ахаангьы имбацзар ауан,
ирҳәоз, ируаз, ирҭахыз, иахьыз рыцламҳәа,
акымзарак рыгӡамшәа шьала-дала еилаҳәа.
Егьа ҟауҵаргьы, ахаҿқәа ргәалашәаара узыҩӡом,
зқьыла иулалан иулсыр излеирӡшым узҳәаӡом,
ара «алхрақәа ириааин» иҩны инеиуеит ҽык,
уигьы акы ҳәа ирырӡхьаӡоит, иалаҟоуп хаҿык.
Алабҿабеи, аӷхыӡи, алаӷшҵашәареи рхырӡшагьы,
ӷсы зхоуи изхаӡами рыхьӡ-рырӡшагьы:
ақәаршаҩы еирӡш ирҿыкәкәа инеиуеит ахаҿқәа,
игәырӷшааго, уаҩҳәа змаҳауа аныцәгылоу ақәа.

18. Арҭ амҵәыжәҩақәа

Арҭ амҵәыжәҩақәа рҽееиҵырхит аҽазныкгьы,
дареи сареи ҳаидымхалаӡеит уахыкгьы,
ҭагалантәи ажәҩанахь рымҩа рыӷшааит,
уажә аиӷырҵра еснагь еирӡш сгәы арӷшааит.
Амҵәыжәҩақәа рышьҭа знырҵаз амш хәлеит,
наунагӡа ишараны иҟаз шарамшан иҟалеит,
слабҿаба анҭыц мҵәыжәҩақәак еимдоит,
рымҩа сақәныҳәоит… рызхәыцра сгәы ардоит.

Сааныжьны иандәықәла иҿаҳахазар ҟалап,
уажәашьҭа исыцәгәааны рхы рыҵсаҟьалап,
ааӷынранӡа ҳахьзымназаз гәыҵхан исзынхоит,
мап, сара сзыӷырӡом, ҳахьеиқәшәаз саанхоит.
Издыруеит, уажә шәаргьы шәшыцәам сара сеиӷш,
сҭагалан сеигӡом, иахҭнысҵоит шәара шәӷеиӷш,
шәаахьцалакгьы шәҿаҳамхан, гәеисрак сшәырҳала,
амҵәыжәҩақәа – аиӷырҵра ашәа шәҳәала.

19. Арҭ аҿымҭрақәа

Исхароу здыруазҭгьы сеиҭаиҳәауан сызшаз,
уаҩбза имаҳаӡац арҭ аҿымҭрақәа зыхшаз,
иҟаҳҵогьы ҳақәшәаӡом арыхьҭашьра ҳанакуа,

ҳҧеиҧш ааҩналаанӡа ҳаҩнашәқәа анаҳаркуа.
Аҿымҭрақәа рыҧхыӡ ҳақәымгәыӷып уажәгьы,
ҳаҧсы ҭаҵәӄьазар ҳахьыӄоу ҳаанхааит уаҵәгьы,
абааш хызжәо ажәақәа сҿамшәаӡеит сара,
арҭ аҿымҭрақәа сыӄәшәарц схырхәеит асаара.

Ҳҩыџьа ҳахьыӄоугьы схала сыӄоуп уажәшьҭа,
абыӷь ҩежьқәа сшәыҧшаазар ӄалап шәзышьҭаз,
харак сымамкәа, гәаламзар исымамкәа акгьы,
исамхаҳәаз ажәақәа сымамкуа уажәгьы...
Аха арҭ аҿымҭрақәа ирыхҭнысҵоит сыҧсы,
ишынеибаку иҧсҭазаара иаҧсоуп ауаҩҧсы,
гәаныла исҳәахьоу еиҭасҳәауеит уажәгьы:
Ишакәхалакгьы, сҿымҭра реиӷьасшьоит зегьы.

20. Арҭ ажәҩанкаршәарақәа

Жәҩанкаршәарақәа, ацҳақәа, аблақәа рыгәгьы,
Ацәқәырҧақәа рнапы иқәгылоу аҧшаҳәагьы,
Имҩасхьоу ааҧынқәа анкьеиҧш иаадыртыр,
Аҧенџьырқәагьы уаӄа ашәҭ еиҧш ипытыр,
Усӄан среигӡомызт исзынхаз – сшьаҿақәа,
Амҵәыжәҩақәа ҳамҭас ирысҭон снапқәа,
Еиҧыршьларц рхы-ргәы, рыҧсы аныҧҵәо.
Аҿымҭрақәа ирымаз арҭ амшқәа анынҵәо.

Жәҩанкаршәара иагаргьы исырӡуам сгәы иҭоу,
Ахааназ сақәтәаан смыҧаӡац аҧышҭарч ирдоу,
Ҳамҭасгьы ҩ-ҧсҭазаарак сиимҭеит аӡәгьы,
Уаҩы ихы сзықәгылаӡом, иласҵом аҵәгьы.

Агәыӷра атәы сҳәароуп, сгәыӷуеит саргьы,
Шәыгәрамгара мацара анысҧыло шәаргьы,
Исҩызцәоуп усӄан ацҳақәа ааҧынраз иху,
Ацәқәырҧақәеи амшынқәеи шаӄа шәҭаху,
Аҧенџьырқәа рыблақәа, урҭгьы ршьаҿақәа,
Амшқәа, амҵәыжәҩақәа, аҿымҭразы ақәа...
Сара ҩызара сзыруеит гәыла-ҧсыла ирҳау:
Арҭ ажәҩанкаршәарақәа, зегь рааста еиҳау.

21. Арҭ амшқәа

Арҭ амшқәа сдырҩит, сдырҕеит адәахьгьы,
сҭаҭын-лҩа аҕьша иацкәашоит иахьагьы,
аҕьырра анысҭахха ҿымҭ мап рымҳәаӡеит,
арҭ амшқәа сзызӡахыз даанымхаӡеит дцеит,
хьаҕьшрада, хьаҳәрада, гәыҕра-шәак ҭааӡа,
сгәы иадыскыло ажәак сызныжьны ихааӡа.

Ишуҭаху зегь урҭаӡом, усшәа амшқәа шоуп,
уззыҕьшымгьы уцырҵоит, рнапҟәа ҟәыршоуп.
Амра ашәахәа сыблақәа ирҭахәмаруа ирҭоуп,
сыблақәа хыркуеит, амҩа бзиа гәыҕырҭоуп.
Исзымхаз лашарак сашьҭоуп зегь реиҕьш,
иазынсыжьырц сымшқәа зырлашо рҕеиҕьш.
Шәгәалаҟазаара шьҭысхуам, сааигәам, схараӡам,
Арҭ амшқәа рыҕьсҭазаара салҵырц сҭахӡам.

АНЦӘА ИААМҬА ҲӘААДОУП...

Бзана ахыҵхырҭаҿ хаҳә ҟәашк сыԥеныҟәкны ицҟьаччо иҵхәраан иаайуаз аӡы сшазыԥшуаз сажәит, аха аӡы закәу ҳәа креилышәкаазар саргьы еилыскааит. Убасоуп амца закәу сзеилымкааӡакәа сыҟәра ахылаҕьарагьы сшаахыҟәгылаз. Аӡи амцеи! Издыруада, аӡы закәу анудыруа уҿажәкны уԥсы анухыҵуа ашәымҭаз акәзар? Амца закәу анеилукаауа уи уалабылны, иуҭынхаз аццышә адунеи иахьнагӡарц аԥша ианышьҭнахуа акәхап. Исыздыруам. Ажәҩан еҵәеи ага ԥслымӡи еилаԥсаны еилызҟәшәаахьоу иакәымзар акгьы шизымдыруа еилызкаахьоу уаҩ дыҟаӡам. Сара, агаӡа, сгәы иаанагон ауаҩытәыҩса иԥсҭазаара аамҭа иаԥхьныланы ԥхьаҟа имцалар ада ԥсыхәа амамшәа. Иабаздыруаз аӡәаӡәала зегьы ҳаиԥш, ауаатәыҩса зегьы, ҭыԥкаҿ иҟәымгьежьаалар ада, изыдҿаҳәалаз рлахьынҵа агәашьа ԥхьаҟа иашьҭраны ишыҟамыз.

Азҟьышыҟәсаҟәа раԥхьа адунеи иҟәнагалаз ауааԥсыра рыԥсҭазаара ҳаԥсҭазаашьан, урҭ раамҭаз аҳра зуаз аҵасҟәа, аҟазшьаҟәа иахьагьы ҳнархыҟьашо ҳабанӡазнеири?

«Абзиабара неиҟәбылны иццышәхоит, аиҩызара аиҕарахь ииасуеит, еиҿагыларахоит, ашьа кашуеит. Аҟалаҟьҟәа рҿы еилаҩынтрахоит, аҟыҭауаа хибарҵәоит, аҳҭынраҟәа рҿы еибаҭирахоит, аҭаацәараҟәа хыбганы, рхәыҷҟәеи дареи зеилибамкаауа иҟалоит...». «...Залымдароуп, аха абасоуп ахаангьы. Ҳхы ҳшашьҭоу, ҳаԥсҭазаара хылагәыла еилаҵаны, мчыла, ҩысҭаарыла уи иацәаҳгаз ҳампыҵышшо ианалагалак, иҳахьыз амра, амза, аеҵәаҟәа ирхараҳҵарц ҳалагоит. Угәы иаанагар ҟалоит ҳгаӡара зхароу ажәҩан ауп ҳәа, ҳҕьычцәаны, ҳҳәашгашҟәаны, ҳчарҳәаҩцәаны ажәҩан ҳалыҩрит ҳәа, ҳамцҳәаҩцәаны, ҳмаҳагьацәаны ҳаирагьы аеҵәаҟәа рыцәгьахәыцра иахароуп ҳәа. Цәгьарас ҳазлаҟоу зегьы зхараҳҵо ҳамоуп.

Ауаатәыҩса рыуаҩымра ирылнаршоит дара ирхароу зегьы аеҵәакәа рықәжьра».

Ара зыӡбахә ҳәоу ҳаамҭапхьаӡара ҟалаанӡатәи аҭагылазаашьа атәоуп. Уиаахыс азқьышықәсақәа цахьеит.

Акы аҽеаԥсахызшәа жәбома? Еицәамхазар еиҕьымхаӡеит. Анцәа иаамҭа ҳәаадоуп. Издыруада Шекспир иеиԥш агеницәа, зхы аҭыԥ иқәҟьаз ауаа мышкымзар мышкы рхы аҭыԥахь иааргап ҳәа дрықәгәыӷзар Ҳазшаз? Ҳаргьы ҳгәыӷлап. Издыруада ԥсра зқәым аҩымҭақәа ҳхаҳәқәа знаҳбало саркьақәан иаҳзыҟалар. Лакәк аҿы, зхашәа хы зымбоз ҭыԥҳак лхаҿсахьа ԥшӡаны илызмырбаз асаркьа дазгәааны ишԥылҽыз еиԥш акәымкәа, ҳзакәқәаҵәҟьоу ҳзырбо аԥсҭазаара асаркьа ду хәашхәаша иныкәымҵакәа, ибзиа-ицәгьа хаҿсахьа еибгак адунеи иазынҳажьырц ҳалшоит Аханатә иҟаз Анцәа Иажәа ҳагәныҩуанаҵ.

Иарбан бызшәоу излаҩу Шекспир, Пушкин, Шьынқәба ԥсра зқәым раԥҵамҭақәа? Ауаатәыҩса зегьы ирзеиԥшу Анцәа Ибызшәа еиҭагатәӡам, иулшозар, уи убызшәала еилукаароуп. Уилиам Шекспир иҩымҭақәа иахьатәи англыз бызшәахьы ииганы ауп ишыҭрыжьуа. Нас, ишԥаҟаиҵари урҭ збызшәала изырцәажәарц иақәызкыз, иацтәи акәым, иахьатәи англыз бызшәа ззымдыруа сара сеиԥш иҟоу ауаҩы? Ибызшәала ирцәажәарц иитаху аҩымҭа аиҭагамҭақәа еиҿырԥшны, еилаӡҩан, ахшыҩҵак мырӡкәа, ахаҿсахьақәа еицамккәа ибызшәала ирцәажәароуп. Аԥхьаҩ, ахәаԥшҩы, даԥхьома, асцена аҟынтә иаҳауама, аиҭагаҩ иԥхӡаша афҩы имаҳауазароуп. Адраматург ду егьырҭ иҩымҭақәа еиҭазгахьоу, «Ромеои Џьулеттеи», «Иули Цезари», «Афырҭыни» рҟны уи сылшеит ҳәа сызҳәом. «Ианаџьалбеит, Шекспир аԥсышәала дыҩуазаарын убама!» рҳәо иузыҟаҵар насыԥуп, аха уи азы иаҭаху рацәаӡоуп, зегьы раԥхьа иргыланы – абаҩхатәра...

Геннади Аламиа,
апоет

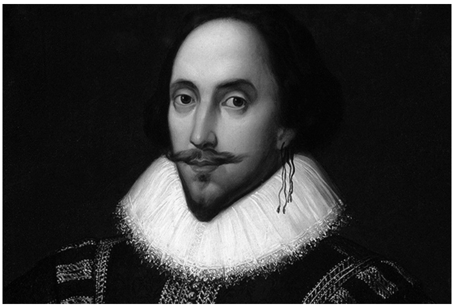

УИЛИАМ ШЕҚСПИР

АКРАЛ ЛИР

Еиҭеигеит Геннади Аламиа

Иалақәоу ауаа

Лир Британиа акрал.
Афранцыз крал.
Бургундиа агерцог.
Агерцог Карнуельтәи (Корнуол).
Агерцог Альбантәи (Олбени).
Аграф Кент.
Аграф Глостер.
Едгар, Глостер иҧа.
Едмунд, Глостер иҧа нашҧа.
Куран, аҳҭныуаҩ.
Аҭаҳмада, Глостер иҟны ақьырагаҩ.
Ахәышәтәҩы.
Ақьачақь.
Освальд, Гонерилиа лмаҵуҩы.
Афицар, Едмунд инапаҵаҟа иҟоу.
Карделиа лаҳҭныуаҩ.
Агерольд.
Корнуолимаҵуҩцәа.
Гонерилиа }
Регана }Лир иҧҳацәа
Корделиа }
Лир ишькылкыҩцәа иреиуоу арыцарцәа, афицарцәа, ацҳаражәҳәаҩцәа, аҳҭныуаа.

Ахҭыс мҩаҧысуеит Британиа, алегенда ишаҳәо ала, ҳера ҟалаанӡа IX ашәышықәсазы. (Голиншед ишықәсҧхьаӡарала – адунеи аншаз ашьҭахь 3105 шықәсазы).

А К Т Ә И А Қ Ә Г Ы Л А Р А
АКТӘИ АЦӘЫРҬРА

Аҳҭынра, акрал итәарҭа азал аҿы.

Иааиуеит К е н т, Г л о с т е р, Е д м у н д.

К е н т. Агерцог Альбантәи иаасҭа агерцог Карнуельтәи еиҳа игәы изцозшәа сыҟан акрал.

Г л о с т е р. Ус акәын зегьы ҳгәы ишаанагоз. Акрал иԥҳацәа еихреиҵар анакәха, лахьы даԥшны акәымкәа, еиҟара-еиҟараны ирзишеит атәыла.

К е н т. Ари уҷкәын иакәхап, милорд?

Г л о с т е р. Ааи, сер, ари арԥыс иира сџьабаақәак алоуп. Краамҭа уи салацәажәарц сҭахымызт. Иԥхасшьон. Нас сашьцылан, аҟаԥшьхарагьы саҟәыҵит.

К е н т. Иуҳәо сзеилкаауам.

Г л о с т е р. Сԥа дзыхшаз иан лакәзар, дагьынасҿаԥшит, иара убраҵәҟьа сеилылкааит. Сцәарҭа дыламиаӡакәа, агара днахатәеит. Усықәызбозар акәхап?

К е н т. Мап, иауазеи, ари еиԥш алҵшәа бзиа сақәызбартә!

Г л о с т е р. Схатәԥҳәыси сареи иаҳхылҵыз ҳԥа гәакьа шықәсыки мызқәаки рыла деиҳабуп, аха имҭааӡаакәа адунеи иқәнагалаз ари анашԥа-мӡышәа деиӷьасымшьозар, деицәасшьом. Уи иан лыԥшӡара исызцәырнагоз сцәанырра лашақәа ирхылҵыз сԥа иоуп ҳәа дсыԥхьаӡоит. – Ари ахаҵа нага, ауаҩы аамсҭашәа дудыруама, Едмунд?

Е д м у н д. Мап, милорд.

Г л о с т е р. Сҩызцәа иреиӷьу аграф Кент иоуп. Егьа ҳаҭыр узиқәҵозар иқәҵала.

Е д м у н д. Шәымаҭ аура сақәиҭхозар, насыԥс исшьон!

К е н т. Иааигәаны уаныздыр сыбзиабара шугсмырхо удыруаз.

Е д м у н д. Схы сеигӡом шәыгәрагагара саԥсахарцаз!

Г л о с т е р. Жә-шықәса ҭуеит дгьыл харак ахь дыҟоуижьҭеи, лассы уахь деиҭахынҳәроуп… *Акрал дааиуеит.*

Асцена ашьҭахь абыкьбыжьқәа гоит.

Л и р, а г е р ц о г К о р н е у л ь т ә и, а г е р ц о г А л ь б а н т ә и, К о р д е л и а, рыуаа рыцны иааиуеит.

Л и р

Франциа акрали Бургундиа агерцоги
Арахь уаарыԥхьа, Глостер.

Г л о с т е р

Уажәыцәҟьа, саҳ, ухаҭкы!
Глостери Едмунди цоит.

Л и р

Уажәы
Исызбаз аартны ишәасҳәоит.

Ахсаала сзаажәг. Ари сара стәылоуп.
Исыҙбеит уи хы-хәҭакны исшарц.
Ҭаҳмадак, шьҭа исцәыхьанҭоу ауыҕә
Аҿар рыжәҩа иныҟәҵан, сласҙа
Адамра лашьца сазцар сҭахуп.
Сыҷкәын, Корнуол, убас бзиа избо,
Сыҷкәын Олбени, заа ижәдыруаз
Сыԥҳацәа малс ирыцысҵаран иҟоу,
Сышьҭахь еимакык ҟамларцаз.
Сыԥҳа еиҵбы зыгәқәа лытҟәаз
Франциа акрали, Бургундиа агерцоги,
Иалылхра дарбан ҳәа иԥшуп.
Исыхәҭаны анцәа иситәаз амчреи,
Сыдгьыли знапқәа ирнысҵо
Сыԥҳацәа шысзыҟоу здырроуп,
Смал анысшо гха ҟасымҵарцаз,
Доусы рыбзиабара саԥшны,
Изыԥсоу ала ахә сшьартә еиԥш.
Гонерилиа, ибҳәо саҳарц сҭахуп.

Г о н е р и л и а

Иуасҳәарызеи, саб, сылашара:
Ҳауоуп, иҿымцәо лашароуп,
Зҩыдароуп, насыԥуп, ламысуп,
Иреиҳау малуп сара сзын уара.
Ари адунеиаҿ ахаан ԥҳак
Лаб дшылымбац бзиа узбоит.
Уара уахь исымоу ацәанырра
Сыхәлаҵәан сахәаҽыр ҟалоит.

К о р д е л и а (аганахь)

Ҿымҭҙо, ажәаԥшҙа мҳәаҙакәа
Бзиа ибароуп сара исзынхаз.

Л и р

Шәықәгәырҕьаит ишәзалысхыз
Атәылаҿацә шәшынҭаацәоу шәара,
Абна тоурақәеи, арха шәҭышқәеи,
Аҙиасқәеи, адгьыл чашәрақәеи
Шәыда аҳ дырмоуа шәырхыз!
Иҳалҳәозеи Корнуол иԥҳәыс –
Аҩбатәи сыԥҳа Регана?

Р е г а н а

Саҳәшьеи сареи шьак ҳалоуп,
Сгәы иҭҳәааны иуалҳәаз зегьы
Удкыл сара исҳәазшәа.
Иацысҵо, саб уахь сыбзиабара
Еиҳау сызидҵаҙом аҙәгьы!

К о р д е л и а (аганахь)

О, Корделиа, рыцҳа! Аха, мап,

Бгәы иҭоу бызб ибзамырҳәозар,
Уи брыцҳара акәӡам – ббеиароуп.
Л и р
Гонерилиа илысҭаз еицәам,
Ҳакралра хәҭа ссирк бзалхуп,
Бхылҵи буреи адунеи шәазшан
Шәызқәызааша насыԥ шәыман.
Сыбзызырыҩуеит сыԥҳа аиҵбы,
Бургундиа хши афранцыз ҩи
Иалылхрызеи ҳәа ҳаззыԥшу,
Сыԥсаҭыҩра, сгәыгырҭа ԥшӡа,
Исабҳәозеи, исымоу иреигьу
Баҭәасшьартә еиԥш бара?
К о р д е л и а
Акагьы, милорд!
Л и р
Акагьы бҳәоу?
К а р д е л и а
Акагьы.
Л и р
Акагьы акагьы алҵуам.
Ибҳәо сзеилкаауам.
К о р д е л и а
Сгәы иҭоу
Аартны иҳәатәуп ҳәа сыҟам.
Ԥҳак ишылуалу бзиа узбоит, –
Иагьеиҳамкәа иагьеиҵамкәа.
Л и р
Корделиа, бхы аҭыԥахь иааг,
Ибҳәаз ажәақәа брыхьхәы.
К о р д е л и а
Аԥсҭазаара суҭеит акрал гәыраз,
Суааӡеит, сухьчеит. Уи азыҳәан
Бзиа узбоит, уҳәатәы сахыԥом.
Абарҭ саҳәшьцәа хаҵа изцооз,
Уда ԥсҭазаара рымбозар?
Сара хаҵа сцаны сҟалозар,
Уара уахь исымоу агәбылра
Ахәҭак схаҵа идысҵароуп.
Нас, саҳәшьцәа реиԥш,
Уара уда уаҩы дысҭахымзар,
Исҭахым сиццан дсызжьарыма?
Л и р
Убасоуп, нас, бышхәыцуа?
К о р д е л и а
Ааи, саҳ ду.

Л и р
    Бгәы хаҳәхеит бышқәыԥшӡаз!
    К о р д е л и а
Ақәыԥш ииаша – уи хазума?
    Л и р
Харшәс ибымаз нас уи биаша.
Амра алашара ԥшьа, Геката
Лымаӡақәа, аҵх еиқәара,
Ҳаԥсра, ҳабзара знапы иану
Аеҵә аахәан жәлар рҿаԥхьа
Ҭоуба зуеит маԥ шыбцәыскуа,
Акы ҳзеиламкәа уаҳа ахаан,
Абра аԥҳара ҳабжьамкәа,
Наӡаӡа сара сзын бтәымуаҩны.
Аскиф оумага, заб ижьы зфо
Абнауаҩы, сыззыразым дарбан,
Ԥҳас исшьоз аҵьныш бааста!
    К е н т
Сҳәынтқар!
    Л и р
Ҿыумҭын, Кент,
Агәылшьапи уи ажьышареи
Срыбжьагылоит ҳәа уаламган.
Зегьы рааста бзиа дызбон,
Аҵыхәтәантәи сымшқәа
Лааигәа исхызгарц сҭахын.
Сыбла шәхымгылан аӡәгьы!
Быжьрабыжьҵәа сҭыԥхааит
Уи уаҳа слызхьаԥшуазар!
Афранцыз крал дабаҟоу?
Дызбом агерцог Бургундтәи.
Корнуоли Олбении ишәысҭаз
Иацышәҵа ахԥатәи ахәҭа шаны.
Лхамаԥагьара лхы иархәан,
Длыԥшаап леиш зеиԥшу ахаҵа.
Шәара, сымаҳәцәа шәҩыцьагь
Амчра шәнапаҿы иҟалоит.
Сымҩахыҵлоит аанҿасра ҳәа
Инеимда-ааимдо шәара шәахь.
Исыцзаауеит сахьцалакгьы
Шәҩык арыцарцәеи амаҵуцәеи.
Исзынхо акрал ихьӡ заҵәык ауп ,
Егьыс, амчра, ар, амал,
Зегьы шәара шәырқәиҭуп,
Уи арҵабыргразы, еиҩышәшарц
Ишәысҭоит абри сгәыргьын.
(Агәыргьын ихыхны ириҭоит.)

К е н т
Лир ԥсра зқәым, сыкрал гәакьа,
Саҳ Ду, ахаангьы абыс исшьоз,
Зҿаԥхьа схырхәоз...
Л и р
Иазырха шьҭа!
Ахыц рххоуп. Уаныҵ сымҩа!
К е н т
Иҭырҟьа уззыԥшузеи! Иаларҟаца
Ухҿа сгәы. Ухы аҭыԥаҿ иааиаанӡа
Суҿамгылар ҟалаӡом сушьуазаргь.
Угәы иаанагозма аҭаҳмада, хшыҩца,
Аҿагәыбзыҕра аиаша иаиааип ҳәа?
Мап, аиаша шиашоу инхароуп,
Аҳәынҭқар хагагь дадҿарҳәаларц.
Уаҳра мап ацәыумкын. Уҽеиқәк.
Схы ақәысҵоит агәра угарцаз
Корделиа ажәаԥшӡа мҳәаӡакәа
Егьырҭ реиҳа бзиа ушылбо.
Аҿымҭра агәымбылра иадыргам,
Аҕьҕьа-агәгәа зыхго – иҭацәу ауп.
Л и р
Уԥсҭазаара уалахәмаруеит, Кент!
К е н т
Акырынтә аибашьра адәаҿы
Сыԥсҭазаара салахәмархьеит,
Акралреи уареи шәеиқәхарцаз,
Уажәгьы ашәарҭа иҭасыргылоит.
Л и р
Усԥырцқьа сыбла уахьамбо!
К е н т
Ублақәа хҩоуп, иартызар еиҕьуп,
Иудыруеи узҭаху деилукаар.
Л и р
Аполлон дымсит...
К е н т
Баша анцәақәа ургәамҵуеит,
Ахага иихәо раҳаӡом.
Л и р
Агәымха!
(Иаса дахоит.)
О л б е н и и К о р н у о л и
Уҽырҭынч, акрал!
К е н т
Усыс!
Ахәшәтәҩы дышьны, ихәԥса
Ачымазара ҳамҭас иаҭ! Иуӡбаз
Уахьхәы! Мамзар сыԥсы ҭанаҵы,

Исҳәалоит еиҭасҳәалоит, атәыла
Хыдарыла иштаурхаз.
   Л и р
Атәитәых!
Изызбаз сахьхәырц сыдугалеит,
Ҳцасқәа еилазгарц уҭаххеит,
Хшыҩдаран иушьеит сылшара,
   Уи уанасыжьырц сыҟам.
Арҭқәа зегьы рзыҳәан, хәымш
Аҿҳәара усҭоит, амҩа харазы
Иуҭаххаша ааидкылан,
Афымш рыҽны уқәҭцны уцарц.
Иудыруаз, ажәамш рыҽны
Ара уанырба аԥсра шуԥеиԥшу.
Удәылцқьа! Иупитер имаҿоуп
Сшахьымхәуа.
   К е н т
Уҟаз, акрал.
Ахамаԥагьара аҳра ахьауа тәроуп,
Ахақәиҭра ахьыҟоу - тәымҵьароуп.
   (Корделиа лахь.)
Схәыҵы, баб иҿаԥхьа биашаразы
Анцәақәа бзыраззарц срыҳәалоит!
   (Реганеи Гонерилиеи рахь.)
Усла ирҵабыргхааит шәажәақәа,
Аҽраԥшраз ишәҳәазшәа иҟамлааит.
   (Иаанхаз зегьы рахь.)
   Кент дықәҵны ихы ахьынахо дцоит,
Жәытәла дахьынхаша ҭыԥ ҿыцк иԥшаарц.
   (Дцоит.)
   Абыкьбыжьқәа.
Иааиуеит Г л о с т е р, А ф р а н ц ы з к р а л ,
Б у р г у н д и а   а г е р ц о г р ы у а а рыцны.
   Г л о с т е р
Акрали агерцоги ааины иҟоуп.
   Л и р
Сгерцог, уара уыла ҳалагап.
Акрали уареи сыԥҳа шәлышьҭоуп,
Уи шәыгәҭакы шәахьымхәырц
Ахаршәаз амаҷ шәызлаӡарызеи?
   Б у р г у н д и а   а г е р ц о г
Ҳзықәургәыҕхьо ауп, аҳәынҭқар,
Еиҳамкәа, еиҵаны иуҳәарым.
   Л и р
Сара, агерцог, ааигәанӡа сыԥҳа
Лыхә ҳаракӡаны исшьон.
Аха уажәшьҭа, акы даԥсамкәа

Абра шәаԥхьа дгылоуп,
Даԥсоуп ҳәа шәыԥхьаӡозар,
Дыжәга, слылҵны дшәысҭоит,
Сцәымӷрагь харшәс иналыцҵан.
Б у р г у н д и а   а г е р ц о г
Исҳәара сыздыруам шьҭа.
Л и р
Дыжәгарц шәыхиоума
Аб ишәиԥхьыӡ згым,
Ҭынхагьы, ҩызагьы зызнымхаз,
Мамзаргьы мап лцәышәкуоу?
Б у р г у н д и а   а г е р ц о г
Саҭоумҵан, акрал гәыраз,
Слызхьаауеит ҳәа сызуаҳәом.
Л и р
Шәылҟәаҵ, нас! Сыгәра жәга,
Исҳәаз ауп, уаҳа мал лыцым.
(Афранцыз крал иахь.)
Исызгәакьоу уара акрал,
Исаӷахаз ԥҳәысс дсызуҭом.
Дыԥшаа уара иуышьашәалоу,
Аԥсабараҵәҟьа зыцәхьаҵыз
Аԥсыхьшәашәа лхаҭыԥан.
А ф р а н ц ы з   к р а л
Иџьашьатәуп, иахьа уажәраанӡа
Акрал еҵәахәыс иуымаз уԥҳа,
Уԥсы зыӷраз, узымҵаныҳәоз,
Иаалырҟьан дахьуцәымыӷхаз.
Иҟалап, иҟалҵаз уаӷеимшхаразар,
Иҟалап, убзиабара лашәны,
Иузгәамҭаз гәаӷьк агәаӷ ахылҵзар,
Адунеи ааҳәыроуп ари агәра згарц.
К о р д е л и а
Аха, саҳ ду, цәгьарас изуыз
Иугәаԥхап ҳәа уахьысымжьаз,
Ажәа ԥшӡала уахьхысымхыз,
Ахҳәаа амҭакәа абзиара зурц
Ахьсыгәҭакыз акәзар, суҳәоит,
Иуҳәарц зегьы ишраҳауа,
Ауаҩшьра, ахьымӡӷ, ачарҳәара,
Ахымҩаԥгашьа бааԥс шракәым
Абас уҿаԥхьа слазырҟәыз.
Схы ҳаҭыр ақәысҵозар изақәысҵо:
Сышԥеибо ҳәа ибла схыԥшыло,
Сгәы иҭам, схы иҭам иаҳәо,
Аӡәгьы ихыхра ахьысҭахым ауп.
Уи ҟазшьа бзиоуп ҳәа ишьатәуп.

Л и р
Сгәы ԥжәаны сыбшьырцоуп,
Бара ари адунеи бзанылаз.
А ф р а н ц ы з к р а л
Ажәа ԥшӡақәа рҩашьыгамхарц
Угәы иҭаҵәахзар рыцҳаразаап!
Абзиабара ҳәа узазҳәома, агерцог,
Зыхә ыҵухырц уҭаху ацәанырра?
Ԥҳәысс дузгома нас Корделиа,
Зыуаҩра ада ҽа малк зцым?
Б у р г у н д и а а г е р ц о г
Лир, илыцҵа ҳзықәургәыӷыз,
Абыржәыҵәҟьа Бургундиа
Дгерцогԥҳәысхоит.
Л и р
Сара сҟынтәи
Акгьы лоуам. Сажәа ажәоуп.
Б у р г у н д и а а г е р ц о г
Сгәы иалоуп аамҭак ала
Абгьы ахаҵагьы ахьыбцәыӡыз.
К о р д е л и а
Анцәақәа урбааит, агерцог,
Сара сакәмызт узышьҭаз – малын!
А ф р а н ц ы з к р а л
Корделиа, хәҭаада бынхазаргьы,
Бӷарра беиаран ибзынхеит.
Сымлакҩакуа бсыдыскылоит,
Сзыҿҳәароу мал лыԥшаахны,
Хьыршәыгәны сгәаҵа бҭыԥхалоит.
Блазырҟәырц иашьҭоу рцасҳәагь
Бургундиа быҵаԥшуа ҵаҟантә,
Франциа ссир, иреиӷьу атәылаҿ,
Акралԥҳәыс лҭыԥ бҭыԥхоит,
Иныжь ари аҩнаҭа лашьца,
Аҳҭынра лаша бзыԥшуп.
Л и р
Сыԥҳагьы уаргьы шәсымбароуп,
Шәдәылцқьа наҟ! Ухы данҟьа!
Ишәизааит шәызныло амҩа!
Уаала, агерцог.
Лири, Бургундиатәи, Корнуелтәи, Альбантәи агерцогцәеи, Глостери рыуаа рыцны ицоит.
А ф р а н ц ы з к р а л
Баҳәшьцәа ак раҳәа.
К о р д е л и а
Саб ихазынақәа, слаӷырӡышо,
Абзиараз ҳәа шәаҳәан сцоит,

Шәƙазшьа са сзын ишмаӡамгыы,
Уажәазы уи аӡбахә сҳәом.
Ҳаб шәихылаԥшла. Гәыкала
Шәшизыƙам шыздыруагыы,
Шәнапы даныстҵар акәхеит.
Харада ахара насыдитҵан,
Ишихәҭоу дызбартә ƙаимтцеит.
Абзиараз!

Р е г а н а
Ибымҳәаргыы ауан.

Г о н е р и л и а
Брыцҳашьан бызгаз бхатҵа
Бицәнымхошәа ƙабтцаргыы,
Ҭаацәара насыԥ боуран быƙам,
Хара башьҭрым ҳаб иҳақ.

К о р д е л и а
Ꙍысҭаарала хара узцашам,
Узакәу цәырымтцыр ауӡом.
Абзиараз.

А ф р а н ц ы з к р а л
Баала, сылашара Корделиа.
Афранцыз крали Корделиеи цоит.

Г о н е р и л и а. Ҳаицәажәароуп, саҳәшьа. Ҳꙍыџьегь иаҳзеиԥшу усқәак ҳамоуп. Ишызбо ала ҳаб иахьатцәƙьа ддәықәларц иҭахуп.

Р е г а н а. Ааи, ишыздыруа ала, уажәы бара бахь ауп дахьцо. Мызкы ашьҭахь сара сахь днеиуеит.

Г о н е р и л и а. Ишьара дықәƙьан дшыƙоу ббоит. Иƙалаз бышԥахәаԥшуеи? Даара уархәыцыртә иƙоуп. Ҳара иҳаиҕьеишьоз ҳаҳәшьа абас длызныƙәеит.

Р е г а н а. Уи иажәроуп изыхƙьо. Ус ҳҳәаргыы, дааздыруазар ихы иааҭашәаз ƙаитцон.

Г о н е р и л и а. Данажә деицәамхозар, деиҕьхап ҳәа быƙоу.

Р е г а н а. Кент дзықәиршәаз еицәоу ҳԥеиԥшуп. Дықәцан икаицаз дарбан!

Г о н е р и л и а. Афранцыз кралгыы дышԥанаскьеигеи! Ҳеиидкыланы, ҳгәаҳҿанны ҳаƙазароуп. Ас аƙазшьа змоу ҳаб амчра шимоу дынхар, иахьатәи игәыргыыншьҭатцарагь акгыы аанагаӡом.

Р е г а н а. Ҳзызхәыцша рацәоуп

Г о н е р и л и а. Иаарласны акы ӡбатәуп.

АⱲБАТӘИ АЦӘЫРҬРА

Аграф Глостер ибааш азал аҿы.

Е д м у н д шәҟәык иман дааиуеит.

Е д м у н д

Аԥсабара, уара сынцәахәы! Сыԥсҭазаараҿ
Зыгәра зго ҳәа уара уда акгьы ыҟам.
Аԥсымцқьа қәызбара ашҳам сара сазгаӡом,
Аԥеиҭыб ихәҭоу акы мап ацәыскырц сыҟам.
Анашԥа! Иамоузеи , нас ари ажәа ҵакыс?
Ҳаҭыр зқәу аҳәсақәа ирхылҵыз рԥацәа
Аӡәы сиҵамхозар ԥшрала-сахьала, мчыла,
Иарбан хьымӡҕыс ишьатәу, шаҳаҭ дызмаӡам
Ⱳ-гәык еицыбылны лашарак ахьырхылҵыз акәу,
Изеиҿамԥшӡо ⱳыџьа рцәарҭа илабылгьан,
Агаӡацәа рышьҭра ахьеиздырҳауа акәу?
Ааи, Едгар, уара саб иԥа иаша, саҭоумҵан
Удгьылқәа умысхырц сахьашьҭоу азыҳәан.
«Аԥа иаша!» — иҳәоуп, аха ишԥаҳәоу!
Уаасҭагь сеиҕьеишьоит ҳаб сара «анашԥа»!
Акәыз нас, «аԥа иаша». Абар ари ашәҟәы,
Ишеиҿшсырцааз сыџымҵкәа аус аноулак,
Едгар ииаша иман дынхышәҭуеит.
Едмунд уи иҭыԥан ахра ақәцәа днаӡоит.

Даауеит Г л о с т е р

Г л о с т е р

Кент дахцаны дкеицеит. Афранцыз крал
Диҵаҟьан, уаҳа арахь дхьамԥшуа дишьҭит.
Иаҳҭынра нижьит. Игәыргьын мап ацәикит
Еимгеимцарак иалеигӡеит абри зегь.
Ажәабжь ҿыцс иҟоузеи, Едмунд?

Е д м у н д. Акгьы смаҳац, ухаҵкы. *(Ишәҟәы иԥәаахуеит.)*

Г л о с т е р. Ас уццакны ашәҟәы зыуҵәахыз иарбан?

Е д м у н д. Иҿыцу ажәабжь ҳәа акгьы смаҳац, милорд.

Г л о с т е р. Закә шәҟәыз абыржәы узыԥхьоз?

Е д м у н д. Акгьы саԥхьомызт, милорд,

Г л о с т е р. Ус акәу? Нас иарбан ас уласны уи уџьыба изҭоуҵаз? Исыҭ арахь абҕьыц. Акгьы анымзар ишаным бласаркьадагь избоит.

Е д м у н д. Саҭоумҵан, сер. Ари ашәҟәы сашьа иҟынтә ауп. Аҵыхәтәанынӡа самыԥхьаӡац. Сзыԥхьахьо ала избоит уи иану узымдыруазар шеиҕьу.

Г л о с т е р. Ияаг арахь ашәҟәы.

Е д м у н д. Иусҭаргьы иусымҭаргьы сиашахом. Иану ала, ари иҿеим шәҟәуп.

Г л о с т е р. Иаҳбап, иаҳбап.

Е д м у н д. Агəра згарц сҭахуп, сашьа асеиҧш зиҩыз сгəаанагара еиликаарц, сҧишəарц азы шакəу.

Г л о с т е р. *(даҧхьоит)*. «Ажəра мыцхəы ҳаҭыр аҟəҵо иреиҕьу ҳашыҟəсҟəа наҳхуеит, уи хырҳагак амазаргьы, даара ихьысҳаны, ахархəашьа ҳаҟəымшəо ҳанажəлак ауп ианҳауа. Еиҳа-еиҳа агəра згоит, абыргцəа рҟазшьа џьбара–ирымпыҵӡаауа рымчра злеиҟəдырхаша мыруганы рхы ишадырхəо. Ҳара ҳхы ҳзымҩахо, ҧышəала ҳцəаҕəо ҳҟазҵо, уи аҵас бааҧс ахьаҳачҳауа, аҿагылашьа ҳахьаҟəымшəо ауп. Ҳаиҟəшəар, гəаартыла ҳаицəажəап. Ҳаб сара даасырҧшаанӡа рҿыхашьа имамкəа, наӡаӡа ҳəа дыцəар, ихашəалахəҟəа рыбжеи, уашьа Едгар еицакра зҟəым ибзиабареи уара иузынхон».
Ари иаанагозеи? Закə цəгьахəыцроузеи? «... рҿыхашьа имамкəа наӡаӡа ҳəа дыцəар, ихашəалахəҟəа рыбжа уара иутəхон». Абасеиҧш зыҩуа сыҷкəын иакəу? Инапы злашьҭихзеи абарҭ ажəаҟəа аниҵарц!
Изакəыз иҕрагəаз уҳəарауазеи! Ианбоуоуи ари ашəҟəы еиҟəаҵəа?
Иузаазгада иара?

Е д м у н д. Иаазгаз ҳəа аӡəгьы дсымбеит, милорд. Ахышə аҟынтə суада иҩнадыршəит.

Г л о с т е р. Ари уашьа инапылаҩыроуп ҳəа уҟоума?
Е д м у н д. Ашəҟəы бзиак анызар, уи ус шакəу азы гəыҩбара соуамызт. Ари иара иҩит ҳəа агəра згарц сҭахым.

Г л о с т е р. Иара инапҩымҭоуп.

Е д м у н д. Инапала иҩызаргьы, гəыла даҟəшаҳаҭым.

Г л о с т е р. Уажəраанӡа асеиҧш кыр уеиҳəаахьазма уашьа?

Е д м у н д. Ахаан. Аха лассы-лассы иҳəалон, зыҟəра наӡаз аҧацəа рабацəа анажəлакь, хəыҷҵас ишьаны, русҟəа зегьы дара рныпахьы иааргарц шрыхəҭоу.

Г л о с т е р. Ацəгьахəыц гəымха! Ишəҟəаҿы ииҩуа ауп! Аҵмыҳəҳəар! Аҧстəы цəыбзахəы! Уца, сыҷын, дыҧшааны дысзаага. Ашə ихасыркуеит. Зеиҧш дамҳəац ацəгьауаҩы! Дахьыҟоу ҳəа иудыруеи?
Е д м у н д. Ааигəа дсымбац, милорд. Суҳəоит, ахара злаидаҳҵаша зегьы шыҟаҵəҟьоу ишьаҟəҳаргылаанӡа уҿныукыларц. Ус еиҳа иишахоит. Уажəы хаха уигəыдланы, нас ушиашамыз ааҧшыр, ухьӡ ланарҟəуеит, иара уара уахь имоу агəбылрагьы ицəыӡуеит. Абасеиҧш ашəҟəы сзааишьҭзаргьы, сшузыҟоу, шаҟа бзиа узбо еиликаарц азы шакəу сынҭагыланы сыҟəуеит

Г л о с т е р. Ус угәы иаанагома?

Е д м у н д. Уи агәра угартә иҟасҵоит. Уаҟәшаҳаҭзар, ҳаицәажәара зегьы ахьуаҳауа ҭыԥ ԥхьакырҭак узысыԥшаауеит. Ари уаха иахымгакәа еиҿыскаар сылшоит.

Г л о с т е р. Усҵәҟьа дгыгшәыгхарызма...

Е д м у н д. Ҟалашьа амам.

Г л о с т е р. Адунеи азна бзиа дызбоз, зыԥсы иҽҳәараз иаб иахь абасеиԥш, дгьыли жәҩани ирыбжьамӡо ацәымӷра изцәырҵрызма? Едмунд, угәра ганы игәы иҭоу зегьы уеиҳәартә иҟаҵа саҳаҭыразы. Иҟоу шыҟоу еилкааны исоуҳәар, уара узы акы сеигӡараны сыҟам.

Е д м у н д. Уажәыҵәҟьа дсыԥшаауеит, ашәҟәы аӡбахә далагаланы зегьы исырҳәоит, уи уара улымҳа аҟынӡа иназап.

Г л о с т ер. Абар, ааигәа амреи амзеи атыҩ иакны иаҳбаз аланарԥшыра иаанагоз. Бзиак шаҳԥеиԥшмыз удырыртә иҟан. Аҵарауаа ирҳәозаалакгьы, усеиԥш аԥсабаратә хҭысқәа ҵыхәтәада имҩасӡом. Абзиабара неиқәбылны иццышәхоит, аиҩызара аиӷарахь ииасуеит, еиҿагыларахоит, ашьа кашуеит. Ақалақьқәа рҿы еилаҩынтрахоит, ақыҭауаа хыибарҵәоит, аҳҭынрақәа рҿы еибаҭирахоит, аҭаацәаракәа хыбганы, рхәыҷқәеи дареи зеилибамкааува иҟалоит. Сара ишсыхьыз еиԥш, аԥа аб диҿагыланы дықәгылоит. Акрал иакәзар, дзыхирҟьаз ыҟамкәа, иԥҳа мап лцәикуеит. Иреиӷьыз ҳаамҭа ныиасны ицеит. Ҳаԥсы ахьынӡаҭоу, агәаӷ ԥсхашьыгеи, ацәымӷреи, ачарҳәареи, аилаҩеиласи, ашьеи ҳрылагылазаашт. Едмунд, уашьа исабрада иҿҳәаны дзакәыҵәҟьоу ааурԥшыруп. Исзыууыз абзиара уахьхәыртә иҟасҵом. Уццакырц суҳәоит. Даҽа ҿырԥшыкгьы: дахьырхәуп зеиԥш дыҟам ауаҩы аамсҭашәа ду Кент. Иззы? Аиаша дахьадгылаз азы! Иахьатәи ҳаамҭаз убригь џьашьатәӡам.

(Дцоит.)

Е д м у н д. Залымдароуп, аха абасоуп ахаангьы. Ҳхы ҳшашьҭоу, ҳаԥсҭазаара хыла-гәыла еилаҵаны, мчыла, ҩысҭаарыла уи иацәаҳгаз ҳампыҵышшо ианалагалакь, иҳахьыз амра, амза, аеҵәақәа ирхараҳҵарц ҳалагоит. Угәы иаанагар ҟалоит ҳгаӡара зхароу ажәҩан ауп ҳәа, ҳӷьычцәаны, ҳҳәашгашқәаны, ҳчарҳәаҩцәаны ажәҩан ҳалыҩрит ҳәа, ҳамцҳәаҩцәаны, ҳмаҳагьацәаны ҳаирагьы аеҵәақәа рыцәгьахәыцра иахароуп ҳәа. Цәгьарас ҳазлаҟоу зегьы зхараҳҵо ҳамоуп. Ауаатәыҩса рыуаҩымра ирылнаршоит дара ирхароу зегьы аеҵәақәа рықәжьра. Саби сани абзиабара мца иалабылуан Агәылшьап ецәаџьаа рымҵаҿы, сиит сара Амшәаран Ду аеҵәақәа рыҵаҟа. Ус анакәха, сгыгшәыгны, схьымӡӷыданы сҟалар акәын. Закә гаӡароузеи! Сара сара соуп, ус сагыҟалон, шәыта зынӡам, зегьы рааcҭа иԥшьоу еҵәак сгара иахаԥхозаргьы... Абар

Едгар дахьааиуа. Уи есымшагьы, данатҭаху дахьатҭаху атыԥаҿ дмааир иуӡом.
Дааиуеит Е д г а р.
О, ԥхьаӷа иаҳзыԥшу аиҿагыларақәа ԥхьагәазҭо роуп урҭ атыԥкрақәа!
Фа, соль, лиа, ми...
Е д г а р. Иӷоузеи, сашьа, Едмунд? Хәыцра ҵаулақәак ургәылархалазшәа збоит.
Е д м у н д. Сара срызхәыцуеит, сашьа, ишырԥуала, ааигәа иӷаз атыԥкрақәа рышьҭахь иаҳзыԥшу аилаԥеиласрақәа.
Е д г а р. Узҿузеи ҳәа сыӷан!
Е д м у н д. Ирыцҳарахаз, иаҳԥеиԥшу ҳәа зыӡбахә рҳәаз зегьы ӷамлар ауӡом. Еицакуеит ахәыҷқәеи аҭаацәеи реизыӷазаашьақәа, азԥаҿкы, амлакра ажәларқәа ықәнахуеит, ахәԥсақәа уаԥы дырмыхәо ихалоит, аиӷара, агәаӷ рыҭра ԥжәаны ихыҵуеит. Аҳәынҭқарра аԥныҵӷа аилаԥеилас ҵысуеит, ажәлар акрали аиҳабыреи ирықәмақаруеит. Аибаҭира, ацәгьаҳәаара, хаҵеи ԥҳәыси рыгәреибамгара, иацтәи аԥызцәа иахьа рахцара, армчқәа реилаҳара, уҳәа цәгьарас иаҳзыԥшым ҳәа иӷоузеи.
Е д г а р. Аеҵәҭҵаара уеазукиижьҭеи иҵуазеи?
Е д м у н д. Уи ҳаӷәыҵып. Уаби уареи ааигәа шәеиқәшәаахьоума?
Е д г а р. Иаха ахәылԥаз ҳаибабон.
Е д м у н д. Шәзеицәажәама?
Е д г а р. Ԥ-саатк раӷара ҳаицәажәон.
Е д м у н д. Шәышԥеиԥырҵи? Игәы акы шалаз инымԥшӡоз шәанеицәажәоз?
Е д г а р. Акымзарак.
Е д м у н д. Цқьа иугәаларшәа, игәы иамыхәаша иуҳәахьоу, иӷоуҵахьоу, насгьы аԥшьацәа зегьы аахәаны суҳәоит, иеирҭынчаанӡа илаԥш уҵамшәан. Уажәазыҳәан уибаны дынхаӡом, уишәиуеит, маха-маха уеиҿихырц иҭахуп дузгәаан.
Е д г а р. Цәыбзахшак сыцәгьак еиҳәазар акәхап.
Е д м у н д. Убри ауп саргьы сзыцәшәо. Суҳәоит, уажәы дшыӷоу ала ухы ицәухьчаларц. Иуҭахызар, суадаҿ аҭыԥ узылысхып, уаантәи иихәо зегьы уаҳалоит. Уца уахь. Абар ацыԥха.
Адәаахьы удәылҵырц уҭаххозар, абџьар шьҭых.
Е д г а р. Абџьар избан?
Е д м у н д. Сыгәра га, сашьа, уара узоуп уи зысҳәо. Ихаҵа уаб уара узын бзиа игәы иштаӡам. Сара иуасҳәаз ухашҭып, иӷаҵәӷьоу удыруазар. Суҳәоит, уласны уца.
Е д г а р. Лассы ухабар сурбома?

Е д м у н д. Уажәазы ари еиҳау ус сымаӡам.

Едгар дцоит.

Аб агәра игеит, агәра игеит сашьагы,
Дыгәрагаӡуп уи, ӡыстаара илаӡам.
Абгьы аԥагьы рылахәмарра мариоуп,
Рхы шҭысҟьаша бзиан издыруеит.
Иишьала сманшәаламхазаргьы,
Исыциз сҟәышра схы иасырхәап.

(Дцоит.)

АХԤАТӘИ АЦӘЫРҴРА
Агерцог Альбантәи иахҭынраҿы ауада.

Иааиуеит Г о н е р и л и е и О с в а л ь д и.

Г о н е р и л и а. Иашоума, иқьачақь дахьиацәҳаз азы саб смаҴуӡы дишьит ҳәа ирҳәо?

О с в а л ь д. Ааи, миледи.

Г о н е р и л и а

Угәы узырхьша ада акы уаҳауам,
Уаахьаԥшаанӡа цәгьарак ҟалоит.
Еилыхароуп. Шьҭа уаҳа сылшом.
Еицрыԥсса ицу рхы иақәиҭуп,
Ҳара аҿԥныҳәа ҳаиргеит.
Шәарыцарантә ианыхынҳәлак
Сычмазаӡуп ҳәа иоуҳәоит,
Илацәажәара сҭахым зынӡа.
Иҿаԥхьа умцәаҕәан шьамхыла,
Ихәҭоу сара издыруеит.

Абыкьыбжьқәа гоит.

О с в а л ь д

Иааиуеит.

Г о н е р и л и а

Рҿаԥхьа ахыларҟәра аҭахӡам.
Убри рдыруаз аҳҭынраҿы.
Ас иауам, ишны итҟәацроуп!
Ара дахьыҟоу иҭахымзар,
Дцааит нас саҳәшьа лахь,
Аха уигьы длычҳап ҳәа сыҟам,
Лхы дықәтәарц далагар луӡом.
Иара ихала имчра шьҭеиҵеит,
Арахь ииҳәо акы узахыԥом.
Абыргцәагь ахәыцқәа ирӡызоуп,
Рхы иааҭашәо думырҟаҵароуп,
Абзиеи ацәгьеи рцәеиламхәарцаз.
Абри ухоумырштын.

О с в а л ь д
Исаҳаит, миледи.
Г о н е р и л и а
Акрал ицу иуаа рхы иоужьуп,
Агәра ргеит урҭ ус ахәҭоушәа.
Унапаҵаҟа иҟоу срацәажәароуп,
Ҽыҵгак ҧшааны иқәаҳцароуп,
Зынӡа аҵахь ҳазгарц иаҿу.
Саҳәшьа илзызыӡуеит ҳзықәшәаз,
Илдыруазааит. Афатә хиоума?
(Дцоит.)

АҦШЬБАТӘИ АЦӘЫРҴРА

Иара уи ауада.
Даауеит К е н т ишәҵатәы ԥсахны.
К е н т
Сҽырӡашьан стәылаҿы сынхарцаз,
Сцәажәашьагь сыԥсахыр акәхеит,
Сузымдыруа сыԥшра еицаскит,
Сыгәҭакы насыгӡарц ус аҭахуп.
Аҳы, нас, Кент, ихәура уҭала
Уқәызцаз, уишьырц дуқәмақарны,
Аха уи идырааит, ианаҭахха,
Узхымҧара, узҵымсра акы шыҟам.

Абыкьбыжьқәа. Дааиуеит Л и р
и р ы ц а р ц ә е и и м а ҵ у ц ә е и ицны.
Л и р. Шьыбжьхьа ықәшәыргыл шәласны, амла сакуеит!
Амаҵуцәа руаӡәк дцоит.
Уабаанагеи? Узусҭада уара?
К е н т. Суаӡуп.
Л и р. Узҿузеи? Иуҭахузеи ҳара ҳҟынтәи?
К е н т. Схаҿра сзеиқәырхозар ҳәа саҿуп. Сыгәра згаз симаҵуӡуп. Ауаӡ иаша иашала сизныҟәоит. Ахәыцшьа здыруа, мыцхә зымҳәо сырӡызоуп. Ауаа ирҳәо схаҿы иаазгоит. Уаҳа ԥсыхәа аныҟамла, сеисуеит, аҿбаара сыҵалан сычгоит.
Л и р. Узусҭоу ныҭкааны иумҳәеит.
К е н т. Акрал еиҧш сҕаруп, исымам, исыхӡым.
Л и р. Акрал иӡызцәа акралцәа рааста дышҕару еиҧш,
узлоу ҕаррала ираԥугозар – уҕарҵәҟьоуп.
Ҳазлаухәарызеи?
К е н т. Амаҵура сашьҭоуп.
Л и р. Зымаҵ уурц уҭахыда?
К е н т. Уара.
Л и р. Уареи сареи ҳаибадыруама, сӡыза?

К е н т . Мап, сер. Аха угәра згартә ухы-уҿы акы
Анызбалоит, ауп иҟалаз.
Л и р. Уи закәхарызеи?
К е н т. Умч-улшара.
Л и р. Иарбан усу уззыманшәалоу?
К е н т. Амаӡа сҵәахыр сылшоит, сҩыбӷаҟазоуп, сыҩуеит, сыԥоит, избо-исаҳауа еиҭасҳәартә сыҟоуп, Даарак иуадаҩымзар, инасмыгӡо дҵа ыҟаӡам. Ари зылшо маҷӡам, аха сара искыз – скит, хьаҭшьа сыздырӡом.
Л и р. Шаҟа шықәса ухыҵуазеи?
К е н т. Сара усҟак сқәыԥшӡам аԥҳәыс лашәа сыхнахыртә, усҵәҟьагы сажәӡам, схагахан аӡәы слышьҭалартә. Ҩынҩажәи ааба шықәса ҵуеит ари адунеи сықәнагалеижьҭеи.
Л и р. Ибзиоуп. Симаҵ ула. Шьыбжьхьа ашьҭахь сгәы ухымшәар, сара сҿы унхоит. – Шьҭа крыфароуп иҟоу! Сықьачақь дызбом! Абыржәыҵәҟьа дысзаажәга уи сыбзамыҟә.
Амаҵуҩцәа аӡәы дцоит.
Дааиуеит О с в а л ь д.
Еи, уара, акаҿарах, сыԥҳа дабаҟоу?
О с в а л ь д. Сыццакуеит, сцароуп... *(Дцоит.)*
Л и р. Иихәазеи? Дшәырхынҳә уажәыҵәҟьа уи арахә!
Арыцарцәа руаӡәк ддәылҵуеит.
Сықьачақь дыҟам. Ишызбо ала, зегьы еилараа ицәоуп.
А р ы ц а р дхынҳәуеит
Абна иҽеиҭама узышьҭасҵаз?
А р ы ц а р. Ухаҵкы, уԥҳа лгәы рахәым ҳәа ауп иихәо.
Л и р. Иарбану уи агәымха ахынҳәра зиаҭәеимшьаз?
А р ы ц а р. Иаартны исеиҳәеит уибарц шиҭахым.
Л и р. Иҭахым акәу?
А р ы ц а р. Ухаҵкы, измааноу сыздырам, аха уара уаҳаракыра, ишухәҭоу ҳаҭыр уқәрымҵошәа збоит агерцоггьы, уԥҳагьы, дара амаҵуцәагьы.
Л и р. Ус угәы иаанагома?
А р ы ц а р. Саҭоумҵан, аҳәынҭқар, агха сымазар, аха уатәарымбошәа избо, сара ақәҿысымҭыр ауӡом.
Л и р. Мап, мап, уара иуҳәаз саргьы игәасымҭацкәа сыҟаӡам. Ҳаазқәылаз хырҩа шысзыруа збон, аха зны-зынла лаԥшҵашәарақәак сызцәырызгало сҟазшьа иахарасҵон, сгәы ндырхарц иҟарҵоит ҳәа агәра згарц сҭахымызт. Уажәшьҭа иҟаҵәҟьоу еилыскаароуп. Дабаҟоу уеизгьы абри сықьачақь. Ҩымш ҵуеит дсымбеижьҭеи.
А р ы ц а р. Аҳкәажә еиҵбы Франциаҟа дцазар аахыс, акрал иқьачақь ихы даамҩахаӡо, иқәшәацәгьан дтәоуп.
Л и р. Уаҳа акгьы ацумҵан! Уи саргьы игәасҭахьеит... Еи, уара, уцаны сыԥҳа слацәажәарц шысҭаху сызлаҳә.

Амаҵуцәа руаӡәк дцоит.
Сыҟьачаҟь даашәыԥхьа арахь.
Даҿа маԥуаҩык дцоит.
О с в а л ь д дхынҳәуеит**.**
Аа, ари уара уоума? Уааскьеи арахь, сгәыраз. Сызусҭада сара, уара уҭәала?
О с в а л ь д. Агерцогԥҳәыс лаб уоуп.
Л и р. «Агерцогԥҳәыс лаб» уҳәоу? Усоуп сшудыруа, уара, агерцог ицәыбзагьы? Алахша! Аҵмыҳәҳәар!
О с в а л ь д. Милорд, сара сагьцәыбзагым, сагьҵмыҳәҳәарым.
Л и р. Ублаҟәа ҵархәны усҿамԥшын. Амарӷьаԥал! *(Дисуеит.)*
О с в а л ь д. Уаҳа усысыр зуӡом, милорд.
К е н т. Мпылҵас шьапыла суысыр шԥаубо?
(Шьапыла дисны дкаижьуеит.)
Л и р. Иҭабуп, сҩыза бзиа. Умаҵушьа сгәаԥхоит. Усыдыскылоит.
К е н т. Еи, уара, узгылозар уҩагылан наҟ удәылцҟьа! Иудыруеи шьҭа ухы аҭыԥаҿ иааизар! Уца, уца, ари ахыӷәра аура аҭбаара мгәацәха иусыршәар уҭахымзар. Уца, сҳәеит, иузеилымкааӡеи? *(Освальд дигәҭасны ддәылицоит.)*
Л и р. Смаҵуҩы, еиҭа иҭабуп ҳәа уасҳәоит. Абар уџьабааԥса. *(Кент аԥара иитоит.)*
Дааиуеит а ҟ ь а ч а ҟ ь.
А ҟ ь а ч а ҟ ь. Саргьы ари ахаҵа маҵуҩыс дысҭахуп. Абри сгаӡа хылԥагь ныҟәигалароуп.
(Ихылԥа ччархә Кент иахь ирххоит.)
Л и р. Бзиала уаабеит, сыхазына! Ушԥаҟоу умҳәои?
А ҟ ь а ч а ҟ ь**.** *(Кент иахь.)* Схылԥа мап ацәумкыр еиӷьын.
К е н т. Изысҭахузеи сара уара ухылԥа?
А ҟ ь а ч а ҟ ь. Зегьы зыгәҭасыз ауаҩы уидгылан, агаӡара ахьыҟоуҵо азыҳәан. Ԥынҵала аӡы умжәын акәымзар, иуыхәласуеит. Ига схылԥа. Ари агаӡа ҩыџьа иԥҳацәа рхы ахьынахо ишьҭын, ахԥатәи, ишиҭахымыз, «дныҳәа- ныԥхьан» лымҩа дыҟәиҵеит. Абзамыҟә хылԥа ухамкәа агаӡа имаҵ узуам. – Нас, ишԥаҟахҵо, сашьа ду! Ирыцҳарахаз, ҩ-хылԥаки ҩыџьа аԥҳацәеи ахьсымам ауп!
Л и р. Изуҭахыз урҭ, сҩыза бзиахә?
А ҟ ь а ч а ҟ ь. Смал сыԥҳацәа ирзысшон, схылԥаҟәа схазы инсыжьуан.
Л и р. Еихакы, агәымха, ари алаба убома?
А ҟ ь а ч а ҟ ь. Аиаша алажә еиԥш иԥхарҵоит, алабзҩыбзроуп афҩы ашәшәы иго аҿҳәа иеҳәартәаны ирымоу.
Л и р. Исыҟәкноуп ахаҳә шуршәуа.

А қ ь а ч а қ ь. Иуҭахума, сыбзыцәашьа, узырҟәышша акы уаҳар?

Л и р. Иҳәала.

А қ ь а ч а қ ь. Уаасзыӡырҩы, сашьа ду:
Амал ҟьамсар еизгала,
Инцәыцагәан, маӡала.
Уҽыжәымҵын унҽыжәла,
Уламгылан аҳәынҵәа,
Амацасҩы имаца ицәӡа,
Сасра ҳәа умцалан,
Иухаршҭ аҳәсеи аҩи,
Уҽырцәыхьчала ауаа,
Иухаркы ушә маатуа,
Усҟан, уара узы ҩеижәа
Ҩынтә жәаба иреиҳахап.

Л и р. Ари бзамыҟәроуп, агаӡа!

А қ ь а ч а қ ь. Зықәгылара ахә рымшәаз адукат иажәақәа реипш, акы иаԥсам.
Ишсоуҳәара, сашьаду, акгьы иаԥсам иаԥсоу акы алҵны ҟалахьоума?

Л и р. Мап, сгаӡажә, акы лоумҵар акгьы ааӡом.

А қ ь а ч а қ ь. *(Кент иахь).* Акы имамкәа зегьы ишазар, ҽаҩрас уззыԥшузеи ҳәа шәсызиазҵаа.
Сара сиазҵаар, «агаӡа!» ҳәа ада акгьы сеиҳәом.

Л и р. Агаӡа цәгьахәыц!

А қ ь а ч а қ ь. Сыбзыцәашьа, иудыруама уара агаӡа цәгьахәыци, агаӡа гәырази злеиԥшым?

Л и р. Исаҳә, исыздырӡом.

А қ ь а ч а қ ь.
Иуабжьызгаз, уԥхацәа ишаны
Утәыла зегьы рыҭатәуп ҳәа,
Хшыҩ кәармак зызҭаӡамыз,
Сара саасҭагь игаӡаз уи
Дызбар сҭахуп. Ианамуы,
Иҭыԥан уаагылар, ирбап
Ҳауа ицәгьахәыцу, иразу,
Сара хылԥала судырууеит,
Егьи хылԥадагь деилкааууп.

Л и р. Агаӡа ҳәа сзуҳәоит акәу?

А қ ь а ч а қ ь. Уыхьӡқәа зегьы мап рцәукхьеит
Иузынхаз абри ак ауп. Уигьы аԥсабара иунаҭаз ауп.

К е н т. Иуҳәо зынӡагьы игаӡараӡам, милорд.

А қ ь а ч а қ ь. Зынӡа сгаӡахаргьы руазма ишьыцны. Агаӡара зегьы снапаҿы иҟалар, алордцәеи, егьырҭ ауаа нагақәеи уи мал дууп ҳәа исымаркырц иалагон, аҳкәажәцәагьы рыхәҭаа рҭаххон. Кәтаҕьк суҭарц сҭахуп, сашьаду, ацымхәрас ҩ- гәыргьын хәыцқәак наусыркуеит.

Л и р. Иарбан гәыргьыну?
А қ ь а ч а қ ь. Уи закәу ухаштхьеит. Акәтаӷь агәҭаҵәҟьа сшоит, иаӷроу ыфаны, аҵәабжақәа инхаз ꙍ-гәыргьын хәыҷқәак рылхны инаусыркуеит. Уара угәыргьын агәҭа шаны, аꙍ-хәҭакгьы наҟ инарыҭан, аҽада уаҵалан аҳәынҭәа илугарц уҭаххеит. Ухьтәы гәыргьын аҵаҟа ахшыꙍ маҷӡазар акәхарын, уи ауп ус зыҟоуҵазгьы. Исҳәаз гаӡароуп ҳәа изшьо алаба даргатәуп.
(Ашәа иҳәоит.)
Агаӡақәа ртәы мариоуп,
Измаҭәахәу акгьы ыҟам.
Аҟәышқәа урҭ иреицәоуп,
Гаӡарамꙍоуп изықәныҟәо.
Л и р. Ас ушәаҳәоижьҭеи иҵуазеи?
А қ ь а ч а қ ь. Упҳацәа, уанацәа ракәушәа, уеиқәа ушьклажьны «исыхәҭазар шәсыс!» ҳәа урымҵагыло уаналага аахыс.
(Ашәа иҳәоит.)
Ипҳацәа еинҟьаны икәашоит,
Сара сӡыҭуеит сыпхашьаны,
Ақьачақьраз иара дшоуп,
Арахь дыкралзаргь иҭахны.
Рҵаꙍык дысзупшаар, сашьаду, амцҳәашьа сзырҵаша.
Л и р. Амцҳәара уаналага алаба уасыргоит.
А қ ь а ч а қ ь. Упҳацәеи уареи ҟазшьала шәахьеипшқәам ыҟоуп. Дара аиаша сахдырҟьоит, уара амц сахыушьаауеит. Зны-зынла избо акгьы ахьахысымҳәаауа азгьы иансықәшәало ыҟоуп. Ақьачақь илахьынҵа – узҵашьыцша акәӡам. Аха, сашьаду, уҭыпаҿ сыҟазаргьы сҭахӡам. Ухдырра аганқәа ꙍба амуцәаан, рыбжьара акгьы нумыжьӡеит. Абар урҭ ацырҟьақәа руак.

Даауеит Г о н е р и л и а.
Л и р. Аа, сыпҳа! Ас былахь зеиқәузеи?
Баазқәылаз хьаак быман баргәаҟуашәа збоит.
А қ ь а ч а қ ь. Аамҭақәак рапхьа зеипшыҟам
уаꙍын, упҳа лылахь еиқәу еиқәуму усс ианумамыз
Шьҭа акымзарак уаанагом. Сараҵәҟьа
уара ааста сеиҳауп. Сышқьачақьу здыруеит,
уара узусҭоу ухаҭа узгьы, даҽаӡәы изгьы еилкаам.
(Гонерилиа лахь.)
Ҿыстӡом! Ҿыстӡом! Ибымҳәеит, аха
быпшышьала еихаскырц шыбҭаху збоит.
(Лир ихы иқәкны.)
Иажәымҭыҽха игаӡара ихьӡеит,
*Х*ныҟәгага имамкәа дынхеит.
Игәылхны икарыжьыз агәырҟәыдкалыиа!

Г о н е р и л и а
Зыбз зҿыхтәу уқьачаӄь идагьы,
Иуцу зегьы ирҿашәо рҳәоит,
Аҭынра еиларҵеит хылагәыла,
Ицәҳауеит, еисуеит, уаҩ дрыхәом.
Сыҽԥныҳәа уаҳап ҳәа сгәыгуан,
Рхы аҭыԥаҿ иааугап ҳәа сыԥшын,
Аха изыраапкуа уара уакәзаап,
Сара сыда урҭ уаҩ дрыхәом,
Иазхоит, шьҭа рхы дырдыртәуп,
Аҳәынҭқарра аҳаҭыр лазырӷәуа,
Саҭамыз, акгьы санышәом.
А қ ь а ч а қ ь. Иҵьоумшьан, сашьаду!
Аҵларкәыкә краҿазҵоз акәыҿба
Ахы кылҵәан иканажьит.
Ацәашьы ҿыцәан, алашьцара ҳаҵахеит.
Л и р. Бара сыԥҳа бакәу?
Г о н е р и л и а.
Уааӡырҩы, саб.
Угәуҽаныстҵарц сҭахуп.
Еизыркәкәа, хшыҩ ҳәа кыр узынхазар,
Икажь наӷ аҵас бааԥсқәа иҵугаз,
Урҭ уара зынӡагьы иунаалом.
А қ ь а ч а қ ь. Уҽадамзар, адунеи шааҳәыз умбар ӷалом: акәтагь акәты иабжьоит. Укьатеиах ԥҵәап!
Л и р
Сызусҭада? Лир сакәымзар ӷалап?
Сыԥшышьагь, сныӷәашьагь ҽакуп.
Сыцәазар акәхап сара сынҭаҳан,
Сыԥхыӡ лабҿабахар ишԥазуеи?
Ӡәыр дыӷоума сызусҭоу сазҳәо?
А қ ь а ч а қ ь. Лир игага уоуп уара.
Л и р. Сызусҭоу здыруазар сҭахыҵәӷьоуп. Избанзар, сара сыкралра аҳаракыреи, исҿахәыҭхәыҭны сызжьо ауааи сыблахаҵ дыргьежьын, сызҭаху аԥҳацәа сымоушәа збоит.
А қ ь а ч а қ ь. Рнацәа иахадыргьежьуа аб иакәымзар, ҽаӡәы дызҭахӡам…
Л и р. Ибыхьӡузеи бара саҳкәажә?
Г о н е р и л и а
Абыржәы цас ушцәажәо еиԥш,
Цас иӷоуҵоит иааӷоуҵо зегьы.
Ииашан сеилукаарц сҭахуп.
Убыргуп, уҭакԥхыкәра дуӡӡоуп,
Арыцарцәеи амаҵуцәеи шәҩык
Арахь уанаауаз иаaугаз,
Уаҳаҭыр лазырӷәуа, иламысдоу,
Бжьаҩашьа-бжьаӷьалацәоуп.

Иуыдысҵаргьы ҟалон, аха суҳәоит,
Уламыс ишаҳәо урызныҟәарц:
Иуцу рхыԥхьаӡара еиҵатәы,
Иааныжь ара зхы аҭыԥ иқәу,
Ихәымгазымтәра ҳаԝнаҭа.
Л и р
Быжьрабыжьҵәоуп инхо ишәҭыԥхо!
Аҽқәа шәкәадыр! Аӡәы унымхан!
Амыждахә, наҟ сыбԥырҵуеит,
Регана дсымоуп, уи слызцоит!
Г о н е р и л и а
Смаҵуцәа нкажьны иупҟоит.
Уаԝра злаӡам уцәаҕьқәа
Рҽаршьны итәԝасуеит аҳҭынраҿы.
Дааиуеит а г е р ц о г А л ь б а н т ә и.
Л и р
Дрыцҳауп зыцәгьара изахьымхәыз.
(Агерцог Альбантәи иахь.)
Уаргьы, сер, уԥҳәыс илҳәо уҳәоит!
Аҽқәа шәкәадыр! Бзиара знымаало
Ухшара уҿамгылар ҟалом зны
Игәылшьапха.
А г е р ц о г А л ь б а н т ә и
Угәы ԥыумжәан, сер.
Л и р *(Гонерилиа лахь.)*
Ахьшь блааҭых, ибҳәо мцуп,
Исыцу арԥарцәа рхаҵара адагьы,
Ауаԝра злоу иԥышәоу уааyп,
Уалс ирыду бзианы ирдыруеит,
Рыхгьы ауаагьы раҳаҭыр рбоит.
Корделиа илҳәаз ауп сеилазгаз,
Исыхьи! Уи схы сыхнахыртә,
Сыбзиабара ду сгәы иҭжәаны
Цәымӷрала исырҭәыртә еиԥш?
Слашәын! О, Лир, уасла, уасла,
Иԥҽы ахышә, угаӡара узныжьны
Ухшыԝ зладәылҵыз!
(Ихы дасуеит.)
Ара ус ҳамам!
А г е р ц о г А л ь б а н т ә и
Сзыхҟьазеи, ухаҵкы? Хара шсымам
Анцәақәа ирбоит.
Л и р
Ирбааит, милорд.
Исҳәо урҳа, зегьы зымчу аԥсабара,
Ари амри зны аԥсы зылхоуҵаз
Ахшароураз акәзар, уахьхәыроуп!

Анра – ахшара анасып иацу
Дазрыцҳазааит адәы дыҟәнатә!
Лыҕратәшаак диҿампшааит,
Илмыртәысааит дгәырҕьо гарак.
Аӡәы длоургьы дхыпҿеыгахааит,
Иааизыҟалҵо зегьы мцоурашан,
Каҷырала лхы-лҿы рысзааит,
Алаҕырӡшьҭрақәа лнымҵааит,
Ишлахьыцәгьароу еилылкаарц
Бзиа ашьҭахь бзиа умбар.
Ҳақәҵып арантәи!
(Дцоит.)
Агерцог Альбантәи
Анцәақәа,
Исеилшәыркаа акрал дзыргәааз.
Гонерилиа
Аилкаара цәгьаӡам, ахаангьы
Ахәыҷы хшыҩ шизҭаз удыруазар.
Лир дхынҳәуеит.
Лир
Исыцны ияаз зегьы ыҟам,
Шәҩык рахьтә рыбжаҩык збаӡом.
Агерцог Альбантәи
Угәы иалоу ҳауҳәар?
Лир
Исҳәоит!
(Гонерилиа лахь.)
О, аҧсреи абзареи зшаз!
Иҧхасшьо, сахьҵәыуо ауп
Сылаҕырӡқәа брыҧсаӡамкәа.
Алаҧшцәгьа быццышәнатәааит.
Аб ишәи зҩаҿкны барӡаҕьааит!
О, шәарҭ, алыгажә ибла гаӡақәа,
Аҵәыуара иазшәырха акәымзар,
Шәынҭыхны, рҩашҵас илеиуа
Сылабжышқәа рҕьыра шәастоит.
Сахьнеиз жәбоит. Ус шакәугьы
Сара даҽа пҳакгьы дсымоуп,
Дгәыразуп, узыкәгәыҕша лоуп.
Имӡакәа бзакәыҵҟьоу ласҳәар,
Бара, ақәыцьма, напхыцла
Быблақәа аатлыршәшәоит.
Ибдыруаз, исцәыӡыз ҳәа ибшьо
Сымчра лассы ихынсырҳәуеит!
Лир иуааи, иареи, Кенти цоит.
Гонерилиа
Иуаҳама?

А г е р ц о г А л ь б а н т ә и
Ҳабзиабара сҿанаҳәан,
Ҿыӷәӷәала аҭак сызимҭеит.
Г о н е р и л и а
Иазхоит! Освальд шәиԥхьа.
Шаҟа уқьачақьу аасҭа уқаҷаауп –
Уаҳ уихьӡа уласны.
А қ ь а ч а қ ь. Сашьаду Лир, сашьаду Лир, уқьачақь днумыжьын, уахьцо дга!
Саҳ, сҳәатәы урҳа:
Уаазмырбыз уԥҳаи,
Ацәҟьа иаҿашәаз
Умаҳә еилымгеи,
Урмеигӡакәа урылга!
Сашьҭан баша,
Излакнаҳҳаша
Шаха ӷәӷәак сымбеит,
Ргәаӷ сыманы сцеит.
Г о н е р и л и а
Аиаша ҳҳәозар, ибзианы избоуп:
Шәҩык арыцарцәа! Аҭаҳмада
Ихы иааҭашәо зегьы хацәнымырха
Абџьарла изыхьчо ахыхҵәацәа!
Нас ҳара ҿымҭӡо иҳачҳалар аума
Убарҭ алаапкқәа ҳрыцәшәаны?
Освальд дабаӡи?
А г е р ц о г А л ь б а н т ә и
Иахбырҟьацәоит,
Асҵәҟьа бзыцәшәаазеи?
Г о н е р и л и а
Иахырҟьоу ашәаӡызара аасҭа
Иахырҟьоу агәрагара еицәоуп.
Згәызҽану дзыхьӡо рацәоуп.
Ҳаб иҟазшьа бзианы издыруеит,
Илшоит Регана дымҩахиҟьар,
Сышәҟәы данаԥхьалак ашьҭахь
Уаа-шәҩык лыдылкылар…
О с в а л ь д дааиуеит
Освальд,
Ашәҟәы хиоума?
О с в а л ь д
Ааи, бхаҵкы.
Г о н е р и л и а
Аҽцәа уманы уца умԥшыкәа.
Ашәҟәы иану инацҵаны
Ашәарҭа ҳаштагылоу уҳәароуп,
Угәаанагарагьы лаҳар цәгьаӡам.

Уҽнумырхан, уццакны ухынҳәы.

О с в а л ь д дцоит.

Усзымгәаан, аха исымҳәар ауам,
Агерцог, уара ухымҩапҧгашьа
Ианыҧшуа уыуаҩра акәӡам,
Царҭа змаӡам угаӡароуп.

А г е р ц о г А л ь б а н т ә и
Бхысҩы бзиоуп ҳәа ибшьозар,
Иавбмырҟьан быхҿа ацәҟьара.

Г о н е р и л и а
Ус сыхьрым…

А г е р ц о г А л ь б а н т ә и
Аамҭа иаҳнарбап.

(Ицоит.)

АХӘБАТӘИ АЦӘЫРҬРА
Агерцог Альбантәи ибааш ашҭаҿ.

Иаауеит Л и р, К е н т, а қ ь а ч а қ ь

Л и р. Уца Глостерҟа абри ашәҟәы уманы. Сыҧҳа данаҧхьалак иулҭо азҵаарақәа рҭаккәа ракәымзар, ухатәы гәаанагарак сҳәоит ҳәа уаламган. Уццакы акәымзар, уаҧхьа снеир ҟалоит.

К е н т. Лацәааихьшь ҟасҵаӡом, ухаҵкы, ушәҟәы лнапы иасыркааниӡа. *(Дцоит.)*

А қ ь а ч а қ ь. Ауаҩы ихшыҩ ишьхәа иаҵазҭгьы, уигьы амса аҵалоит ҳәа иацәшәатәызма?

Л и р. Иацәшәатәын.

А қ ь а ч а қ ь. Ус акәзар, иудысныҳәалоит. Уара ухшыҩ еимаак ашьаны изыҟалом.

Л и р. Ҳа-ҳа-ҳа!

А қ ь а ч а қ ь. Иубап уи уҧҳа дгәырҕьаҵәа дшуҧыло. Уҧҳацәа аҵәашеи ашьақарҵәеи реиҧш еиҧшызаргьы, издыруа здыруазарц азин сыҭ…

Л и р. Иудыруа иарбан, сҩыза?

А қ ь а ч а қ ь. Рҩыџьегьы еиҧшны аҵәаша агьама ҵәыҵәы аарымхәар ауам. Иуызсаҳәарыма ауаҩы иҧынҵа ихагәҭа изыҟоу?

Л и р. Мап.

А қ ь а ч а қ ь. Аҩ-ганк рҿы ҩ-блак ҭазарц. Аҧынҵа зыфҩы азымкуа, аблақәа ирбоит.

Л и р. Шаҟа сиашамыз уи лҿаҧхьа…

А қ ь а ч а қ ь. Иудыруама акамыршша амыдаҕьцәа шыҟанаҵо?

Л и р. Мап.

А қ ь а ч а қ ь. Саргьы исыздырҙом. Издыруа иара аҩнхәыҷы заҭаху ауп.
Л и р. Изаҭахузеи, умҳәо?
А қ ь а ч а қ ь. Аԥҳацәа атәыҩа ылахырымжәарц ахы ахьаҵәахуа амазароуп.
Л и р. Сыԥсҭазаашьа сыԥсахроуп – сара сҩыза
аб қьиа асеиԥш ихәҭам! Аҽқәа хиоума?
А қ ь а ч а қ ь. Уҽадақәа урҭ ирышьҭалан ицеит. Иџьашьатәуп быжьҩеиҵәаџьаа быжь-еҵәак рыла мацара иахьышьақәгылоу.
Л и р. Аабатәи ахьыҟам азы акәхап.
А қ ь а ч а қ ь. Уиашоуп. Уара уқьачақь бзиахон, хымԥада.
Л и р. Зегьы мчыла ирхынҳәтәуп! – Бзеира ҳаҭыр ззақәым аумага!
А қ ь а ч а қ ь. Сашьаду, қьачақьс усымазар, иуаамҭамкәа уахьажәыз азы ункажьны усыпҟалон.
Л и р. Избан уи?
А қ ь а ч а қ ь. Уҟәышхаанҙа умажәыр акәын.
Л и р
Сыхшыҩ сахыҵуеит, о, анцәақәа,
Шәсыцхраа схагамхарц!
Дааиуеит а ҳ ҭ н ы у а ҩ.
Аҽқәа хиоума?
А ҳ ҭ н ы у а ҩ
Ихиоуп, ухаҵкы.
Л и р
Ҳшәышьҭы.
А қ ь а ч а қ ь
Бызхыччои аԥҳәызба
Ақьачақь дцазар?
Ҭабуп бымҳәои,
Бҭыԥҳаны бынхазар.
(Ицоит.)

(Иацу ыҟоуп.)

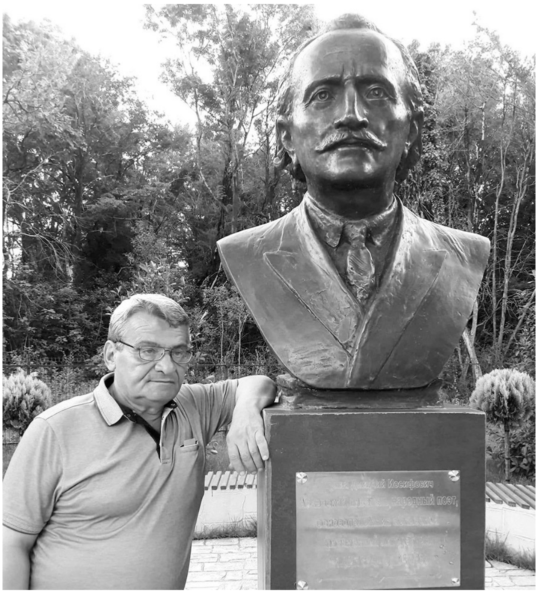

АРДАВАЗД САРЕЦИАН

САРА АЖӘЕИНРААЛА АБЗИАБАШЬА ШЫСДЫРҴАЗ...

Ажәабжь

Раԥхьаҵәҟьа ианухәауа иааҵьоушьоит, ажәеинраала абзиабара арҵашьа амоума?! Аха сара убри аҩызаҵәҟьа сақәшәеит: сара ажәеинраала абзиабашьа сдырҵеит. Сара урҭ санхәыҷӡаз аахыс срыԥхьоит, ашкол аҿы гәахәарыла исҵон, ҳапрограмма ианыз ракәым, ашкол анҭыҵгьы аԥхьаразы иарбамызгьы сҵон. Иара иахьагьы, сықәра зынӡагьы ишмаҷымгьы, сгәырґьаҵәа адиван сықәианы, Пушкини, Лермонтови, Чаренци, Териани, Севаки, Шьынқәбеи, мамзаргьы иҵегь егьырҭ авторцәеи, убри аамҭазы еиҳа сҟазшьа иақәшәо, иааиԥмырҟьаӡакәа срыԥхьалар сылшоит. Иҵьоушьаша, сара хәыҷы-хәыҷла срышьцылеит ажәақәа рҵьашьахәытә хәмарракәа, уимоу, ианысҭахыз саԥхьагьы иҿаҿаӡа иаацәырҵуан. Уи, сыгәра жәга, даара ҵьашьахәыс иукша акоуп, насгьы, ус имариаӡам, иуҭаху ажәақәа уаԥхьа раацәыргара, рбара, рнырра! Убасҵәҟьа иубар улшоит ашьҭыбжь, амузыка, аԥштәқәа, урҭ цәқәырԥо ишеилало...

Сара апоезиахь исымаз агәбылра, иаарласны абзиабара цқьахь ииасит, уи ԥшьаала сгәысҿанӡамкәа ицәырҵит, иуҳәар алшоит, иаалырҟьан ҳәа, шықәсҿыцказтәи ауха азы. Сара исҳәар сылшоит уи анцәырҵыз

ииашаҵәҟьоу аҿҳәарагьы, ԥхынҷкәын 12, 1961 шықәсазы, сара хышықәсеи, аамзи, 21 мши анысхыҵуаз ауп ҳәа. Иара убри аҽныҵәҟьа сара сшынеибакәыз ажәеинраалақәа рахь схынҳәит, убриаахысгьы урҭ соурышьҭӡом, соурышьҭырцгьы сҭахӡам. Анцәа исиҭаз агәаҳәара мап зацәыскран сзыҟои?

Уи шыҟалаҵәҟьаз абас ауп. Ашықәс ҿыц ааира мышқәак шагыз, сара сан дсыцырхыраавы исҵеит рацәак идуцәамыз, ерманы бызшәала иԥыз, уи аныҳәа ԥшӡа иазкыз жәеинраалак:

Сара сыԥсаӡ, уеилаарцыруа,
Уиаҵәаӡа шаҟа уԥшӡоузеи!
Аҵаа Бабаду дыхәмаруа,
Аҵьар ҟаԥшь ухыцәқәа изаиркуазеи,
Сара уахь сызхаумгалозеи?!

— Абри ажәеинраала ҿырҳәала иумҵар, — усҟан даара лҽырцәгьан ҿаалҭит сан, — Аҵаа Бабаду иҟынтәи Ашықәсҿыцазтәи аҳамҭақәа убараны уҟаӡам!.. Уи аԥыза аҳамҭа уоурц азы, Аҵаа Бабаду хымԥада дургәырҕьароуп. Аус злоу, џьара акала дмыргәаакәа, игәы иамыхәаша ак ҟамҵакәа дургәырҕьароуп, убри азы даара уҽуҟьароуп!

Сара исгәалашәоит, усҟан зынӡаҵәҟьа исҭахынгьы саламгаӡеит уи ажәеинраала ҿырҳәала аҵара. Даара схы аҵьа асырбеит уи агәынкыларазы! Аха Аҵаа Бабаду дысмырԥхашьандаз ҳәа, изулакгьы, саҿамхартә апыҟҟаҳәа саԥхьартә исҵеит! Убри азы мацара сара сԥызцәа рыцыхәмарразы адәаахьы адәылҵрагьы мап ацәыскит. Ашықәсҿыцазтәи аҳамҭазы иҟоумҵо арбану, насгьы, иара Аҵаа Бабаду инапала иузирхиаз аҳамҭа ԥшӡаҟәаҟәаара азы!

Азал акәаакьҭаҿы икҿагылан ҳара «ҳаԥсаӡ», — ижәпаҳаҳараӡа, иаҵәаӡа ашымҳаҵла, еиуеиԥшым аҵәақәеи, аҳақәеи, ахәырмарԥақәеи, ҳнапала иԥаҳҟаз ақьаадтә «хәмаргақәеи» рыла. Убри еиҳаны аԥны иҳамаз ҳаҟәрышь хәыҷқәа акгьы узрылаахәомызт. Сан ус лҳәеит. Аиашаз, сара дсыздыруамызт ҳҭаацәа рԥарақәа уи аҟара иҿзырҟәдааз, аха сара стәала уи даара «сизгәааит», есымша акы анаҳҭаху иахьҳаимҭо азы... Сабеизымгәаауеи, «арратә бинокльҵәҟьа» аасхәартә алшара симҭеит (Колиа имоу аԥыза). Уажәааигәа х-барбалк зҵоу амаланыҟәаҵәҟьа ахә сзеидымкылеит (Стиопа итәы еиԥшу), уи «Ахәыҷқәа рдунеиаҿ» иааихәаз, абарбал гьежь дуқәа зҵоу. Сара сылабжыш ҭыкәкәа уи сахәаԥшуан, избанзар, сара сзықәтәаз напыла еидыргәагәалан, ишеимышәшәаара иҟаз самокатын...

Сара уи ажәеинраала аҵара акырынтә сҽазыҟасҵеит, сан акрыфарҭаҿы асаанқәа ахьылыӡәӡәоз уажәы-уажә снеины слазҵаауан, ииашан саԥхьома, ишԥаббо ҳәа. Сан даара ҭынч дысзыӡыԥруан, сшаԥхьаша сыҵалҳәон, ииашан, ажәақәа ымфакәа ишысҳәашаз салҳәон, зны-зынла дамеигӡакәа сагьлырҽхәон.

Ус, ҳашнеиуаз, Ашықәс ҿыц аухагьы ааит. Даҽа ашәымҭақәак рышьҭахь, ҳҳабла зегьы аҟәҟәаҳәа ахысра иалагон, асолиуҭқәа дәықәырҵон, ахәыцқәа зегьы адныҳәаларақәа рзы аҩнқәа рахь идәықәлон, уимоу, адуқәагьы аиҭанеиааира иалагон.

Адныҳәаларазы иааиз зегьы рзы аҳамҭақәа ырмазеины иҳаман — аконфеҭқәа, ашәырқәа, еиуеиҧшым акаканқәа, ахаамыхаақәа, иара убасгьы аҧараҿырпқәа... Ус иаҧын... Убарҭ ассирқәа зегьы аҧсаӡ аҵаҟа иаҵоуп. Иара убраҵәҟьа иҟоуп сара сҳамҭагьы — Ашықәсҿыцазтәи ақьаадтә ҳамҭа Аҵаа Бабаду иҟнытә, сара сҭахәхәа сшыцәаз иаха исзааргаз!..

Ус иааиуеит сара сыззыҧшыз зда ыҟам аамҭа ссиргьы: сара снеины аҧсаӡ аҧхьа игылоу, саб инапала иҟаиҵаз амҿтәы сқам снықәгылан, ажәеинраала аҧхьара сналагоит. Сани саби рлакҭақәа рыла сгәы рыгәӷәо исыхәаҧшуеит.

Ҳааигәара игылоу агараҿы дҭахәхәа дыцәоуп саҳәшьеиҵбы Кнарик. Уи макьана зынӡа дхәыҷуп, шықәсык ауп илхыҵуа. Уи еилылкаауеи ажәеинраалақәеи аҳамҭақәеи рзы? Акымзаракгьы... Амала, дандухалак, усҟан даҽакуп, усҟан сара схаҭагьы илыҵасҳәоит Аҵаа Бабаду иҟынтәи аҳамҭа уоурц азы ажәеинраалақәа шҵалатәу.

> Сыҧсаҵла уара, еилаарцыруа сыҧсаҵла,
> Уиаҵәҳаҳараӡа, шаҟа уҧшӡоузеи!..

Уи сара сыбжьы ҭыганы исҳәоит, снапқәагьы аҧсаӡ ахь исырхоит. Нас сара сарӷьатәи снапы иҵегьы сҩаханы аҩада исырххоит:

> Ахыцәқәаҿы аҵьар ҟаҧшь кнаҳауп...

Сарма напы алада исырхоит, уи алагьы идсырбоит аҧсаӡ аҵаҟа аҳамҭақәа шаҵоу:

> Аҵаа Бабаду иҳамҭақәа,
> Аҵла амахәқәа рыҵаҟа иаҵоуп!..

Еилкааупы, ҳара Ҳҵаа Бабаду хәмаргоуп, зынӡа ихәыҷуп. Аҵаа Бабадуҵәҟьа, уи адауы диаҟароуп, даарагьы дыӷәӷәоуп, (мамзар абри аҟара аҳамҭа рацәа зҭоу ааҵәа злашьҭихуеи?), насгьы, уи усшәкы имоуп, деилахоуп, ҳара ҳаҩныҟа амҩахыҵха иоуӡом, амала, аҳамҭақәа ҳзааиҭиит. Насгьы, даара иҭшәоуп, иагьҳаракым, ус иҟоу дзыҩналоума ҳара ҳашә?

Аа, абар, сара сырҽхәаара иалагеит, сан ҳамҭас исылҭоит акырӡагьы ихьанҭоу, аҳамҭақәа зҭоу ааҵәа. Иааутаху иҭами уаҟа, уаҟа иҟоуп сара есымша сгәыӷра иалаз, зшәыга ҿыц афҩы хаакәакәараӡа исаҳауа, иҿыцхаҳараӡа иҟоу асамосвал!..

Сара насыԥ сымоуп!
Ашықәс ҿыц уажәшьҭа иаԥшәымоуп!..

...Адырҩаҿены ашьыжь шаанӡа, ианар аказы, сан саалырҿыхан, исыдылҵеит иаҳҭааз Ашықәс ҿыц рыдысныҳәаларц, ҳгәылацәа Зинеи Рауфи, иагьырзеиҕьасшьарц урҭ рыҷкәын Руслан аҵара бзианы иҵаларц, ашкол дшаалгалакгьы аинститут дҭаларц! Сара урҭ рыдныҳәалара сахьӡар акәын раԥхьатәи асасцәа амҩахыҵра иалагаанӡа, избанзар, сара уахь санымҩахыҵлак иаанагоз шьапымшла снеит ҳәа акәын, сымшьҭагьы бзиан, сыгәгьы аартын. Уи ус имариаз усмызт, акраанагон, избанзар, ҳазҭалаз ашықәс зегьы Гыцаа рҭаацәара аманшәалара роуазар, мамзаргьы џьара ирықәымҿиозар, сара сымшьҭеи уахь сымҩахыҵреи ракәын изыдҳәалахоз...

Зина сара дысԥылеит, есымшеиԥш дгәырҕьаҵәа ашырҳәа саалгәыдлыҳәҳәалан, сгәыдылкылеит. Саргьы урҭ ирыдысныҳәалеит Ашықәс ҿыц, нас абҕаҵәӄьагьы змамыз асқам снықәгылан, ажәеинраала саԥхьеит. Сара уи аҭакс исоуит еилаарцыруа еиуеиԥшымыз аҳамҭақәа, сгәырҕьаҵәа аҩныӄагьы сааит. Аиашазы, сара снапы ианыз зегьы даара ҳаҭырла инасыгӡеит!.. Нас ишԥа!.. Уи ашьҭахь ауп Руслан Москва даара қәҿиарала аинститут данҭала!..

Иаанхаз амшқәа рзгьы, инеиԥынкыланы ианар жәаҩанӡа, сара уи ажәеинраала саӄәымҵӡакәа гәаныла ҿырҳәала исҳәон исхамышҭырц азы, избанзар, сара саԥхьа ишьҭан ҳара ҳҭаацәареи Рауф иҭаацәареи иааиуаз жәытәла Ашықәс ҿыц ишахәҭаз рыдныҳәалара. Зегьы сара ишысҭахыз иманшәаланы ацара иаҿын. Абар иааит ианар 12, ныҳәаҵас декабр 31 аӄара зҵазкуаз!.. Сара уи асааҭ сҽеырҕәҕәаны хаҵаҵас сазыԥшын, ашырҳәа асқам сҩықәгылан, сыбжьы ҭыганы, сажәеинраала аԥхьара салагеит, уи ишысҭахыз ибзианы сзаԥхьар, аҳамҭақәагьы шысзыԥшыз дырны...

Убри аамҭазы сыззыԥшӡамыз аҳҭыс ӄалеит.

Саб сара споезиатә хәылԥазы ааникылан, ҿааиҭит, иара игәаанагарала, сара даара гызмалрыла сныӄәоит ҳәа. Шәазхәыцуоу? Уи убасҵәӄьа иҳәеит!..

«Ах, уара аҩсҭаа хәыҷы! Ажәеинраала заҵәык уҵан, аҳамҭақәа реизгара уалагеит! Ус ицаӡом аусқәа. Иҵегьы ажәеинраала ҿыцқәа ҵа, нас иухәҭоу аҳамҭақәагьы уоулааит!»

«Сан, — убри ашәымҭаз сара схаҭагьы сгәысҽеанӡамкәа инасыҿӄьеит, — сара исҭахуп иҵегьы ажәеинраалақәа сҵарц ҿырҳәала!»

Сара агәра згеит: убри амҭазы апоезиахь исымаз абзиабара еиҳагьы амцеиԥш еибакит, ахааназгьы исԥырымҵуа аҽарҕәҕәеит.

Шәара шәгәы ишԥаанагои? Ашәымҭақәак рыла ҿырҳәала исҵеит ажәеинраала ҿыцк, иаразнакгьы аҳамҭа сырҭеит!..

Нас сара даҽа ажәеинраалакгьы урысшәала исҵеит (сара агәра згоит уи сара сзы мацара сан ишылхәыцыз), адырҩаҿены ашьыжь сгәылацәа сырзаԥхьарц азы!..

Ажәытәтәи Ашықәс ҿыц ааигәахоит,
Аҵаа Бабаду шәа шәахь деихоит!
Ишәыдиныҳәалоит Ашықәс ҿыц,
Ишәзааигоит аҳамҭақәагь ахцәхәыц!..

Абас имҩаҧысит сара 61 шықәса рышьҭахьтәи Сышықәс ҿыц, хараӡа, 1961 шықәсазы, саб ажәеинраалақәа рыбзиабашьа ансирҵаз!..

Ааи, ааи, уи иара ихықәкы наигӡеит!

Саргьы ахааназ исзынхеит ажәахь исоуз хәы змаӡам абзиабара!

Аиашаз, сара убарҭ схәыҷра ахҭысқәа зегьы рышьҭахь, есымша сасра ҳанцоз, ажәеинраала ҿыцк мҵаӡакәа сцаӡомызт...

Ишырҳәо еиҧш, зеиҧш ҟамло егьыҟам ҳәа!..

Еиҭ. Анатоли Лагәлаа

АБЗАГӘ АҞАЛҨЬБА

Ажәеинраалаҟәа

ИСАԤСХЬОУ, ИМԤАСХЬОУ

I

Исаԥсхьоу, имԥасхьоу, ицахьоу,
Ааӡын. Амза. Аиаша.
Агәалашәара згәаҵа сҵахьоу –
Схәыцраҟәа зырԥаша,
Самоуп иахьак сырԥашьа...

II

Иҟан аамҭак схәыҷра анхәыҷыз,
Ахәмарра аншәарҭаз.
Исзеивымго сыӡсыӡ анхәыҽыз,
Ачымазара ансышьҭаз,
Ҽыхәышәтәра санышьҭаз...

III

Усҟан гәырҟәак схьаа рхәыҽуан,
Исҳауахон хәшәҟәак...
Аӡареиӡш гәыҕрак дырҟәыҷуан,
Санду исзаартуа шәҟәак,
Сабдугьы дрыҳәон нцәаҟәак...

IV

Исаԥсхьоу, имԥасхьоу, ицахьоу,
Исыцында ргәы шаҭаны;
Схәыҷраамҭеи ауааи зӡахьоу,
Ҽыхәышәтәрагь сышьҭаны,
Сабгьы сҷаӡшьо иӡсы ҭаны.

* * *

адгьылбжьаха – сгәы,
иӡхымҵыцт ҕбаҟәак.
имлеицт ҟәагьы сгьы,
иҭамӡшыцт блаҟәак.
сакароуп, иӡслымӡуп,
иҭҕәыхаан шьҭаҟәак.

исгәаламшәац ԥхызуп
иҭашәҭыз шәҭқәак...

аиашоуп уи абжьы,
ԥшакгьы ихнамҩо.
аԥшӡара шьыжьы,
иаламӡарц хнамҩа...
адгьылбжьаха – сгәы,
ӡыхьуп уа сашәа.
иаҿыхәо, сыԥсгьы
аазго имырхьшәашәа.

* * *

Асаркьаҿ сыблақәа схыччоит,
Ҿазны иҵәыуеит инеимаҭәа...
Схы аҟнытә сыԥсы сахьчоит,
Иашәымкәа, иахамкәа маҭәа...
Иарбан шьҭа рыуа исҿаччало,
Згәыӷрала аханатә сеибарку?
Асаркьаҿ сыблагә ихыҷҷало
Уа, сеиԥшхеит афымца иарку.

* * *

Идырхәмаруеит хәыҷқәак,
Ирышьҭаԥалоит иреиҵыбны.
Исабрадам рхарҿқәа,
Рычча шьцыларан иӡбаны...
Бҵьарым ирку лабақәоуп,
Аамҭоуп иршьуагь, уаам.
Сгәаҵа ихымкәо қәоуп,
Амш аҵакы рыԥшаауам.

Амраҿ рыгага мпылуп,
Лахҿыхроуп рыгәҭакы.
Срыхәаԥшуа сгылоуп,
Сахьҵәыуо сыҟам акы.
Бҵьарым ирку лабақәоуп,
Аамҭоуп иршьуагь, уаам.
Сҿара ихымкәо қәоуп,
Сажәрагь агәы ԥшаауам.

* * *

Уаха амзаҿа аблақәа хѡаны,
Аҧсҭҳәа ирылнашьуеит аххәа.
Иааҧсаз аҧша нсыдҳалеит иуаѡны...
Агәаҕь згәылҵәрааз абҳәа,
Шышкамск нықәгылап хаҳәушәа...
Избагәышьоит адунеи аарҳәушәа.
Аҵх ықәлеит ацҳа амаакыра кны,
Абыргхара змоу лахьынҵаны...
Сыҧсҭазаара лашаран иаркны,
Снаҿыхәоит алашьцара сышәҵаны.

АТӘЫМ-ҴЛА

Адгьылаҿ уҧаҧсоуп уара аҵла,
(ужәлеи ухьӡи маӡаз)
Сацәтәымушәа саргьы дацла,
Адгьыл збоит сзааӡаз...
Схыстәымкәа ушәшьыра сатәыз,
Харантә иаахәан иаагаз.
Сиихьаноуп ианеибашьтәыз,
Аҭынчра зыгәрагаз,
Сан илымда сгара арҵысуан,
Исыцызҳауан агәыҕра ихәаҽыз...
Акакала удацқәа ҧсуан,
Угәхьаагара акәхап изшьыз...
Суеиҧшгәышьоуп атәым-ҵла,
Хара зыҧсадгьыл иаҟәгоу...
Ирҭиигәышьахьеит ҧхызла
Узықәгылоу сыдгьыл шеибгоу.

* * *

Ажәѡан иалахт амра шабо,
Агәы зырҧсаҳәо ӡы ыҟам иахьабо.

Ауаѡра-цәаца ачҳара хыжжуп,
Акырҵьара ақьиарагьы бжоуп.

Аҧшӡара иақәызуеит здац ҕәҕәам,
Ашәҭ шәҭаанӡа иалаҧсуеит агәам.

Хырқьиага ыҟам, иҟаӡам, мап,
Аӡыршы ахькаҭәаз ашьацгьы маап.

Ажәҩан иалахт амра шабо,
Агәы зырҕсаҳәо ӡы ыҟам иахьабо.

Аамҭа маҿа-маҿа инанагӡоит анапынҵа,
Схәыцуеит: ауаҩра иамоума алахьынҵа?

* * *

Аҕсҭазаара армаҕьырма,
Ҽа-шықәсык ӡиас хәаашьшәа сырма
Самхацәаны сааҕшызар?

Ҩажәи жәаба сырҭоуп,
Сықәрабжа ҕслымӡха ишьҭоуп
Иҕәыхны, хара снаҕшызар…

Аҕсҭазаара хьызар,
Амш амҩақәа ахреиҕш иаҕьызар,
Аҿысырҭашьҭа схуп…

Нас снаҩсан иаауиуа,
Ашықәс ӡиасқәа ириаауиуа,
Дшәахәаха дрырырц сҭахуп.

Аамҭа агәыҕрақәа ҵәахуп.

* * *

Ауада ахәбатәи кәакьхеит сара
сааҕсара азхаҳәуп адгьыл-саара

ажәҩанҕшшәы ргоит ажәҵар ахьцо
акәаҕантәи иҟаӡам агәызаҵә зыхьӡо

ахәбатәи кәакьуп лашарак зымбо
ахәбатәи кәакьуп зхы агәразымго

гәыҕрак анцәырҵ акәакьқәа арҕхеит
сгәи сыхшыҩи рыбжьара ҳаҕхеит

уи акәакьоуп извысуа рыбла хԥаны
аҕшькәакь анеилабго иаҭынхо аԥны

* * *

Амаалықьра ҳацыз хаз-хазы,
Аԥсҭаара ианахәҭаку ҳаҕсы…
Иԥашьеит сгәыӷрақәа акыр,
Аҕшқара сныруам быжәԥахыр.
Аԥсҭаара ҳацуп хаз-хазы,
Амаалықьра анҳациуа ҳхазы…
Ҳамԥақәа… аамҭак ҳаныз,
Аамҭак ҳаныз амшқәа ааҕныз.

* * *

Аҕсҭазаара харабӷьара
Ашәи аҕенџьыри рыбжьара

Ԥ-ҕсҭазаарак рылашара
Ихызхра арбан са сылшара?

Урҭ сыблақәа рыбжьахеит
Раартшьа абжьы сыбжьхеит

Абра агәыԥбара сылаҳәа
Схәыцра еиҕшуп алаҳәа

Ԥ-ҕсҭазааракгьы рыбжьара
Ирыбжьагылоу иоуп алашара

* * *

Жәԥануп
Бзиа иаҳбаз аханатә
Нас акәхоит аҕсаатә

Дгьылуп
Ҳгәы иалсуа зырӷәӷәо
Иара акәхоит иагьзырӷьо

Мышкызны
Еимырдоит аҳәамҭа
Иацырхәыцуа ҳаамҭа
Ҳшьаҿақәа ршәамҭа
Иамшуп амра ҭашәамҭа

Жәҩануп
Аханатә ҳзыԥшаауа
Ҳаныӡуагьы згәы ԥшаауа

* * *

Амцахә мыцәарц ҳагәқәа ҳбыллап,
Зны икәицыз аццышә бзиа иаҳбалап.
Ҳшьаҿақәа рааста ҳаблақәа ааԥсоуп,
Иҿыцәаауа акәицқәа — ауаа ҳаԥсоуп...
Аццышәгьы збылуа ҳгәаҵаҿ еисуеит,
Уи анҿыцәаалак ҳашгәыҕуа ҳаԥсуеит.

* * *

Амра аҽеашьызар аҽкнаҳа,
Агәыблышьа ҳамбарцаз уаҳа?
Ажәҩан иаламхарц иажәны,
Ақәыԥшра ргәалашәарц зны
Ацәқәырԥақәа еиԥхыӡны,
Аҟәара аҟынӡа иааӡаанӡа,
Иқьызқьызуа ргәы ԥслымӡны
Иԥсуеит, иҟалаз рҳәаанӡа...
Аҽеашьызар еибакны аԥсахы,
Бзиабарак иақәыӡзар уа?
Ҳаицызшәа вба адызбалоит схы,
Уи раҳәашьас иасҭоу ауаа?

* * *

Хьычԥаԥырк суада иҩнахеит
Иахьахәҭам иҭахоит
Сара азаҵәра сыҩнхеит
Асасааирҭаҿ сынхоит
Қәа аур ма ақәаршҩы
Азаҵәра ахыб қәацаӡом
Исықәшәаз анапынԥшҩы
Илбаз сахыԥан сызцаӡом

Хьычԥаԥырк суада иꚙнахеит
Сызаҵәра иазгәыкыз
Сара аԥсҭазаара сыꚙнхеит
Аԥсра аҿаԥхьа ашә азыркыз

* * *

Амра унаҭәҳәа ихәу аԥсҭҳәа,
Ахәра ҕьароуп ақәаршꚙы...
Ухы инаҭәҳәа угәы уҭаҭәҳәа,
Алаԥш иамкыц ауаꚙы...
Абҕьы иꚙеижьхо аҵла ибажәхо,
Мап, рыԥсҭазаара хҽым.
Уара узыҳәа мышкы инышәхо,
Агәыҕреи агәҭыхеи ԥҽым...
Амра унаҭәҳәа ихәу агәыԥшқа,
Ҳахамышҭӡеит абзарбзан...
Араҟа ицынҵәараххо аԥшқа
Иуаꚙра аҭоурыхгьы бзан.

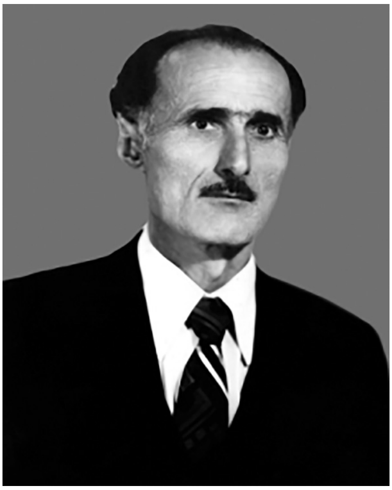

АԤҔСАБАРА ИАЗААИГӘАЗ АПОЕТ

Ҳаԥсуа литератураҿы иреиҕьӡоу апоетцәа жәаҩык рыӡбахә уҳәозар, урҭ рхыԥхьаӡараҿы Владимир Ахьиба далоуҵома ҳәа усазҵаар, сара, хымԥада, уи иӡбахә сҳәоит сизгәдуны! Владимир, ԥсабарала ипоетҵәҟьаз, зхы-зыԥсы зегьы поезиала иҭәыз, уи зҽазҭоз, иара мацара ԥсҭазаарас измаз поетҵәҟьан. Уи дахьцалакгьы ицын ипоезиа, иара ала иԥсы ҭан, иԥсҭазаара аҵыхәтәантәи амшқәа рҟынӡа апоезиа мацара акәын дзызхәыцуаз, ԥсыс ихаз.

Апоет гәлымҵәах Иуа Коҕониа изикыз ажәеинраала «Уашәақәа», иара ихаҭа иахь иурхаргьы, хымԥада инаалоит:

Адгьылқәа ирықәҩны,
Ааԥынқәа ирылҩны,
Афырхаҵара иахыҩны,
Ишьҭыҵуеит уашәақәа...
Ашәҭышқәа иргәылшәаны,
Ашьхақәа иргәылԥханы,
Ашьанҵа иаҿыҩны,
Икаҩуеит уажәақәа...

Диит иара 1938 шықәсазы Гәдоуҭа араион Жәандәрыԥшь ақыҭан. Иԥсҭазаара далҵит 2000 шықәсазы. Иқыҭаҿы аа-класск дрылгеит, Мгәыӡырхәа шықәсык аҵара иҵон. 1956 шықәсазы диасуеит Аҟәаҟа, дҭалоит Қырҭтәылатәи ақыҭанхамҩатә техникум. Абраҟа ҩышықәса аҵара иҵон, нас атехникум Аҽгәараҟа ианиарга, 1961 шықәсазы, уаҟа аҵара хиркәшеит. Акыԥхь аҟны дцәырҵит 1960 шықәсазы. Убри аахыс Влади-

мир Ахьиба иҭижьит апоезиатә шәыҟәқәа жәба. Урҭ иреиуоуп: «Еихызгоит сшьаҿа», «Адац», «Испыло, сызпыло», «Аапын сызҭаз», «Абри сыдгьылаҿ», «Адгьыл ахьаа», «Амцеи аецәеи», «Сышьхақәа раамҭа», «Иалкаау».

Владимир аҧсабара даара дазааигәан, уи Аҟәа даналахалак ахәаҿера далагон, мчыбжьык зны иадамхаргьы ма иқыҭахь, ма иҩызцәа рқыҭақәаак рахь џьара дцар акәын, иҧсы еиҩигар акәын, аҳауа цқьа лбааидар акәын. Уи иҩыза гәакьа Рауль Лашәриа, апоет, «Иалкаау» ишәҟәаҿы инеиҵыху, даара гәыкала иҩу иаҧхьажәаҿы инаимҩатәны иазгәеиҭоит:

«Владимир Ахьиба, еихша-еиҵша иҟоу абри Аҟәа ақалақь аҿы, иарбан кәакьзаалак иажәеинраалақәа дахьрыҧхьоз, ибызшәа заҳауазгьы, измаҳауазгьы, деицеиҟараны дрыдыркылон, зны-зынла маҷк дшахнаҧаауазгьы, неиҩымсрыда игәра ргон, жәа наак аӡәгьы иҿыҵшәомызт. Алацәажәара аҭахны исыҧхьаӡом уи Жәандәрыҧшь, ма Мгәыӡырхәа, мамзаргьы Члоу шаҟа иеигәырӷьаны иҧылоз атәы. Иџьоушьаша, Владимир Ахьиба поет-трибунк иаҳасабала, сыхьӡ рыласырҵәап, схы ӡырызгап ҳәа зынӡакгьы ихы иҭамшәацызт, дагьашьҭамызт. Уи, аҧсабара иахшаз, аҧсабара ахаҭа еиҧш згәы аартыз ажәа сахьарк арҿиаҩы иакәын. Ицәаҳәақәа зныз ақьаадбӷьыцқәа реиқәырҷабреи рылаҿырбареи раха имамызт. Игәҭыхақәа, ихьаа-уазырқәа зниҵоз, иқьаадбӷьыцқәа шаҟа иџьыба иҭышәшәаны ицәыӡыз анцәа иоуп издыруа. Иаҳзынижьыз илитературатә ҩымҭақәа иара изхоит, ихьӡ ҳпоезиа абзиабаҩцәа рыҩнуҵҟа наунагӡа иаанхоит».

«— Аҩсҭаагьы дыҟоуп, уи духьӡоит, — иҳәеит,
Ҩысҭаас иҟоу- уи дуаҩуп, — иҳәеит.
Амаалықь дыҟоуп, уи уибашт, — иҳәеит,
Маалықьс иҟоугьы, дуаҩуп, — иҳәеит.
...Адунеи зегь, дад, уаароуп, — иҳәеит,
Адунеиаҿ иҟоу, дад, ҿароуп, — иҳәеит.
Уахьынӡаҟоу, дад, қәҧароуп, — иҳәеит,
Уанаҵахагьы, дад, цәгьароуп, — иҳәеит.

Ара зцыҧҵәаха аазгаз ажәеинраала сара Баграт Шьынқәба иҩымҭақәа ирывасыргылоит! Ас еиҧш иҟоу ажәеинраалақәа Владимир Ахьиба сара агәра ганы сыҟоуп жәаба рҟынӡа шимоу! Сара ибзианы исгәалашәоит, иара иажәеинраалақәа дрыҧхьан данаарылгалак, иҩызцәа дҳазҵаауан, аҧсуа поезиаҿы имҧсуа хә-жәеинраалак сзынхару ҳәа! Ҳаргьы еицҿакны иаҳҳәон, Владимир, хәба ракәӡам, уара иҵегьы ирацәаны иуҭынхоит, ухьӡ камшәо изларҳәаша ҳәа! Иара ишиҟазшьаз еиҧш, дааҳалаҧшны даачҷон, сшәымжьозар, даара ибзиоуп ҳәа аанарго!

Апоет ахаан имҧсуа иажәеинраалақәа рызбахә анаҳҳәо, химҧада, авсшьа ыҟаӡам апоезиа иреиҳаӡоу аҳаракыраҿы инаган иҩу ажәеинраала «Жәаҩаҩык». Ари ажәеинраала иреиӷьӡоу аҧсуа лирикатә жәеинраалақәа р-Антологиаҿы, химҧада, рыгәҭа иргылатәуп. Иара ҿырҳәала издыруа рацәаҩуп, иззымдыруагьы химҧада иазхьаҧшып ҳәа сгәы иаанагоит. Абраҟа иаазгоит ацыҧҵәахақәак:

Гәаҩа дук сынҭысны,
Ҿаҩа мҩала сцон.

Жәаҩа хәык сырхысны,
Слеи-ҩеиуа сеимдон.
Уа жәаҩа шәҭы скымзи,
Жәаҩа хәы рҿы иԥшаан.
Уа жәаҩа лаԥш схымзи,
Рыжәаҩагьы хаан.
Жәаҩаҩык аацәырҵын,
Рыхцә-аԥшьқәа кассы,
Рыжәаҩаҩыкгьы аахәыцымцын,
Иааҭалеит рыԥсы.
Жәаҩаҩык аӡҕабцәа,
Саԥхьа иаалашеит.
Жәаҩаҩык аӡҕабцәа,
Саԥхьа иаакәашеит.

Ари ажәеинраала ссир сара убри аҟара исгәаԥхеит, сыҽсызнымкылакәа, усҟан апародиа алысхит! Владимир санизаԥхьа, иаргьы даара игәаԥхеит, ҭыԥқәак рҿы, сгәы ҟаиҵарц акәхап, иагьсаԥугеит иҳәеит! Уимоу, уи аибашьра ҟалаанӡа ауп, иара иқыҭа гәакьаҿы апоезиатә хәылԥазы ҳаман, гәыԥҩык аԥсуа шәҟәыҩҩцәа ҳаҟан. Ахәылԥаз агәҭахьы ҳнеихьан еиԥш, амҩаԥгаҩ дааникылан, ирылеиҳәеит иажәеинраалақәа руак сара апародиа шалысхыз, иара даара ишигәаԥхаз, иагьшиҭаху уаха убраҟа срызрыԥхьарц! Уа саҿаиршәит, иҟасҵоз, самыԥхьар усгьы ишимуаз здыруан, сҩагылан, раԥхьа Владимир итәы саԥхьеит, нас, иара апародиа саԥхьеит! Уа иҟаз анапеинҟьабжьқәа, аччабжь разқәа уажәыгь ихааӡа сгәы иқәыҩуеит, абри аҟара шықәса шцахьоугьы!

Иахьа, абра иаазгар сҭахуп уи апародиа шеибгоу:

Сҭакәажә лоуп сызтәу!..

Жәаҩаҩык аӡҕабцәа,
Ааицгәасҭан, срыҭҟәеит!..
Жәаҩаҩык аӡҕабцәа,
Сааимаркын, срыԥҟеит!..
Гәаҩа дук сынҭаркит,
Аӡҕабцәа срыԥҟарц!..
Изури, сыхҭаркит, —
Исмырҟьацыц ашьац!..
Рыбла ҕрақәа кылырцеит,
Исамхафазшәа рхәы!..
Сдырҕыҕкырц аҵәы сыларҵеит: —
«Иухҟьама, уԥштәахәы?!»
«Шәа шәахьымӡеит сыҷкәынра,
Амшын еиԥш сқьаф анҭаз!..
Знык ахықә ахь снықәлара,
Ижәдыруоу аӡә шәшаԥсаз?!»

«Уи ҳара иабаҳҭаху,
Еиҳагь ҳгәы ҧнажәоит!..
Агәаҩа ду аубахҭаху,
Уаҳзыкәашар, уцоит!..»
Ех, скәашап наныкьара,
Санаалароуп сзыҟәшәаз!
Сахәом урҭ рыршәыкьара,
Сҭаркит рмацәаз!..
Аха сшьацәкьара сныҟәгылар,
Афархь ҩеиҧш иҧыҵәҵәоит!..
Ишҧазуеи, сгәы кыдгылар,
Акыркыр иччоит!..
Убасҟан ацәа саалҵызшәа,
Сҟәыҧшхан, сааихыккоит...
Суҭра иҭалаз ҕаацҟәоушәа,
Срыҵаҟьеит — акакеи!..
Снеиуеит сара гәаҩала,
Издыруеит иахьцатәу...
Ишәҭахызаргь шәарҭ шәысхаҩала,
Сҭакәажә лоуп сызтәу!

Апоет изкны Енвер Ажьиба уи ишәҟәы «Иалкаау» аҟны иҩуеит: «Владимир Ахьиба дпоетҵәҟьан. Баҩхатәрала аума, идгьылтә ҧсҭазааратә хымҩаҧгашьа аума, иҭеиҭыҧш, иҧшра-исахьа, дааидкыланы даҽаӡәы диламҩашьо, нахьхьи, Жәандәрыҧшь аҟыҭаҿы зымҩахәаасҭаҟәа ылгаз, нас имҩадухаз, уи ихатәы мҩа данын. Данын, уи ишьҭыбжь рацәак имыргацәо, аха аиҧыларақәа рҿы ажәа аниоулак, амцаҧшь зҿыҟәыҳәҳә иҟаз, иажәеинраалақәа цәгьалаҵәҟьа исахьаркны дрыҧхьон. Иара ихаҭагьы, уаанӡа иаабац иакәымкәа, иажәеинраалақәа убри аҟара дышьҭырҧаауан, анаҵьалбеит, шьҭыбжьык мгандаз, дааныѕкылаша мчык ҟамландаз, дааҟәымҵӡакәа даҧхьаландаз ҳәа изыӡырҩуаз ауаҩы, агәыхыҭхыҭра иоуан, апоезиа дацәыхаразаргьы акәа дҭанаҳәҳәон, аҧшӡарахь, ахаарахь дархынҳәуан. Даҧхьон ааҧсарак иҟәымкәа. Усҟан аҧсабара лашәын, идагәан. Изыҩӡа игылан Владимир Ахьиба ҳәаа змаӡамыз идунеи ҭбаа аҽеагәылаҳәан».

Владимир ибзиаӡаны идыруан аҧхьаҩцәа рахь ацәырҵра иацыз аҭакҧхыҟәра ду закәыз, аха дшәаҧырҳаҧуагьы дыҟамызт. Дыҟамызт, избанзар, уи иажәеинраалақәа рыххо, мышла дрыдтәаланы, абас сҳәар ҟалару, ирымкьыҧхьыр иҟасҵарызеи ҳәа дхәыцуамызт. Урҭ изаауан, ҳара макьана ҳалаҧш иамҟьашьыц, ҳахшыҩ ахьзымнаӡац ҩаӡара дук аҟнытә. Уантәи ари аҩыза «аҳамҭа» зауа апоетцәа, изааӡарызеи, иагырацәаҭцәҟьам.

Владимир Ахьиба «Аҟәыцьмаҟәа» захьӡу иреиҕьӡоу иажәеинраалақәа руак аҿы иаабоит, аҧсабаратә гармониа еиламгакәа, аха изҿагылатәу ишаҿагылатәу, ихьчатәу шыхьчатәу.

Аҵыр-ҵыр, аҵыр-ҵыр! —
Жәҩан анмацәыс,
Адыр-дыр, агәыр-гәыр! —
Аҵх ианакьыс,
Ахыр-хыр, аҿыр-ҿыр! —
Илеиуан ақәа.
Ахьыр-хьыр, ахьыр-хьыр! —
Ихыҵуан аӡқәа.
Ахыу-су, ахыу-сыу! —
Ишуан алақәа.
Ахацәа-хацәамыз —
Игылт еибагауа.
Аҵықь-сықь, аҵықь-сықь! —
Рхысыбжь агара,
Абық-сық, абық-сық! —
Гыгшәыг рнырҵәара.

Апоет зегь раҵкыс иџьушьашаз, иажәеинраалақәа зегьы шамахак ҿырҳәала идыруан, амҩан дааукәшәар, автобус аҿы аума, атроллеибус аҿы аума, амшын хықә аҿы аума, ҿырҳәала рыԥхьара далагон!

Сара ибзиаӡаны исгәалашәоит, уи аибашьра ҟалаанӡа ажурнал «Алашараҿы» иажәеинраалақәа акьыԥхьразы иман даннеилак, апоезиа аҟәша аиҳабы Мушьни Миқаиа шаҟа диеигәырӷьан дидикылоз (уии сареи кабинетк аҿы ҳтәан), егьырҭ апоетцәа ишырзиуаз еиԥш, «алыхәҭа» икылхра далагаӡомызт, ари анцәа иҟынтә иаауа поетуп, иажәеинраалақәа рылакьысра аӡәгьы азин ҳамаӡам, ус грамматикатә гхак ҳмыриашозар, иҳәон!

Сара акырынтә апоезиатә хәылԥазкәа рҿы уи ицкәгыларакәа сыкәшәаахьан, аиаша шәасҳәап, Платон Бебиеи иареи рышьҭахь ақәгылара, ажәеинраалақәа рыԥхьара гәаӷьыуацәан, анапеинҟьабжьқәа аӷырак зегьы дара иргон! Уи сара саҵашьыцӡомызт, еиҳагьы сеигәырӷьон!

Абаҩхатәра бзиаӡа змаз апоет, ԥсабарала уамашәа иҟәышыз, аԥсҭазаара акырџьара иқәнакшахьаз, абзиаракәа раҵкыс ацәгьаракәа рацәаӡаны избахьаз, ишырҳәо еиԥш «абга аҟырҟы» икылсхьаз, аха згәы еиҭамԥаз, иахьагьы гәыблыла иаҳгәалашәо, зҩымҭақәа есымша иҳацу ҳпоет бзиа Владимир Ахьиба, иара дҳацӡамкәа иазгәаҳҭо имшираҿы, иара дҳацушәа «иҳавагылоуп» иажәеинраалақәа. Урҭ иреиӷьӡоу руак ала ихсыркәшоит иахьатәи санҵамҭа, иахьӡуп уи «Поетк иажәеинраала шеилдыргаз!»

Иҵегь ҭыԥкаҿ иааурххароуп,
Иҵегь гәыла иаауриххароуп,
Иҵегь, иҵегь, иааҵурӷәӷәароуп,
Иҵегь маҭәак нашәуҵароуп, —
Иӡлачуазар уи макьана,
Иааӡылухыр — азамана.
Сара схәыцуеит: ирҳәо лакәу,
Арҭ зегь зылшо иара иакәу?!

Анатоли Лагәлаа

ВЛАДИМИР АХЬИБА

Ажәеинраалакәа

«Ашәахәаа, агәбылӷы... Аамҭак икыднаҟьаз, иццышәхаз ибылны...
Иццышәхаз, аха ашьҭахь иҭалаз зыҧсы, аҧәуара зхашҭны зыбла ччачаз абра.
Амӷаҿ аҧхәызба илхызҧааз акасы, изцәымӡӡакәа измаз аҿара...
Зыҧсадгьыл агәҭыхакәа згәаҧа иҭашыз...
Ааҧын азышәаҳәаа, – уи ашәҭра иазыҧшыз...»

АДУНЕИ АЗХӘЫЦРА

Аӷсҭаагьы дыҟоуп, уи духьӡашт, –
Ӷысҭаарас иҟоу – уи дуаӷуп, – иҳәеит.
Амаалықь дыҟоуп, уи уибашт, – иҳәеит,
Маалықьҵас иҟоугьы дуаӷҧсуп, – иҳәеит.

Адунеи, дад, абас ишоуп, – иҳәеит,
Џьара имырхәагоуп, џьара иҧшоуп, – иҳәеит.
Адунеи, дад, абас ишоуп, – иҳәеит,
Џьара излоуп, дад, џьара иашоуп, – иҳәеит.

Адунеи зегь, дад, иуаароуп, – иҳәеит,
Адунеи аҿы иҟоу, дад, ҿароуп, - иҳәеит.
Уахьынӡаҟоу, дад, қәҧароуп, – иҳәеит.
Уанаҵахагьы, дад, цәгьароуп, – иҳәеит.

ЖӘАӶАӶЫК...

Гәаӷа дук сынҭысын,
Ҿаӷа мӷала сцон,
Жәаӷа хәы сырхысын,
Слеиӷеиуа сеимдон...

Уа жәаӷа шәҭы скымзи,
Жәаӷа хәы рҿы иҧшаан.
Уа жәаӷа лаҧш схымзи,
Рыжәаӷагьы хаан...

Рыжәаӷагьы аацәырҵын,
Рыхцәаҧшькәа кассы,
Рыжәаӷагьы ааҳәыцмыцын,
Иааҭалеит рыҧсы.

Жәаҩаҩык аӡӷабцәа
Саҧхьа иаалашеит,
Жәаҩаҩык аӡӷабцәа
Саҧхьа иаакәашеит...

Жәаҩаҩык аӡӷабцәа
Ааицгәастан срытҟәеит.
Жәаҩаҩык аӡӷабцәа
Сааимаркын срыпҟеит...

Хәыцыҧхьаӡа ашәҭышқәа
Срышьҭамларц азы...
Хәыцыҧхьаӡа ашәҭ ссирқәа
Ҿысымхларц азы...

Гәаҩа дук сынҭысын
Ҿаҩа мҩала сцон.
Жәаҩа хәы сырхысын
Рыжәаҩаӡәк дызгон!..

АҚӘЫЦЬМАҚӘА
Аҵыр-ҵыр, аҵыр-ҵыр! –
Жәҩан анмацәыс,
Адыр-дыр, агәыр-гәыр,
Аҵх ианакьыс,

Ахыр-хыр, аҽыр-ҽыр! –
Илеиуан ақәа.
Ахьыр-хьыр, ахәыр-хәыр! –
Ихыҵуан аӡқәа.

Адых-сых, адых-дыҧ! –
Ҳқыҭа дыркшон.
Аҟырҿ-сырҿ, аҟәырҿ-сырҿ! –
Рыц еихакшон.

Аҽыҧ-сыҧ, аҽыҧ-сыҧ! –
Рыбла анкәеицеи,
Рышьҭа ҭыҧ, рымҭа ҭыҧ
Ҭҳәаа иҟарымҵеи!

Аҟәырҿ-сырҿ, аҽыр-ҽыр! –
Аандақәа цҟьон.
Авыр-сыр, авыр-сыр! –
Арахә шаҟьон.

Аӷыу-сыу, ахыу-сыу! –
Ишуан алақәа,
Ахацәа хацәамыз –
Игылт еибагуа.

Аҵықь-сықь, аҵықь-сықь! –
Рхысыбжь гара,
Абық-сық, абық-чық! –
Ӷыгшәыг рынҵәара!..

* * *

Ишакәым уа суацәҳама? – Дад, умгәаан,
О, исхарам сыдумҵан уи азы.
Ишьҭоумҵан сбаҳчаҿ аҵлақәа раан,
Сышәҭқәа иреиӷьугьы иахумхын аҧсы...

Ишакәым уа суацәҳама? – Дад, умгәаан,
Исхарам сыдҵа, уагәҭамсын са стәы.
Сызҭоу аӡмыжь ду улаҧш ҭарҵаан,
Уҧшацәгьан уқәымлан сымҩаҿ адәы...

Ишакәым ус суацәҳарымызт ахаан,
Иухароугьы ыҟоуп... сгәахы ҧнажәеит.
Сымца аҽҳәасра уаҟәымҵызт, игәаан,
Ҧырӷык аатҟәацын – укәа иҭашәеит!

АХАҲӘ АЗЫ

Уҧыхха-жьыххаа ушьҭарҵахьеит,
Иагьаҵьара убӷарҵахьеит...

Уршьырцоума дара зушьҭаз?
Ирҭахымызт ус уахьышьҭаз...

Ус-ус унасыҧ уҧылеит –
Ухан ӷьаз-ӷьазны уҩагылеит!

ЕГЬА-ЕГЬА…

Лада-ҩада сцаргьы –
Избахьоу азхом.
Егьа-егьа сҳәаргьы –
Исҳәаахьоу сартәом.

Егьа-егьа дгьылгьы
Среигәырӷьо сыччап.
Егьа-егьа гәилгьы
Саҧхьа еилыҧхап!

Егьа-егьа мшынгьы
Сҿаҧхьа ицәқәырҧап.
Егьа еилашыргьы –
Сырхыланы сцап!..

Егьа-егьа жәҩангьы
Макьана избап.
Уахь егьа мардуангьы
Сырҿало сҩаӡап.

Егьа-егьа сҳәаргьы –
Дырҩегьых сыҧшаауеит.
Егьа-егьа сцаргьы –
Бара бҿы саауеит!

УАШӘАҚӘА

Иуа Коӷониа изкны

Адгьылқәа ирықәыҩны,
Ааҧынқәа ирылыҩны,
Афырхаҵара иахыҩны
Ишьҭыҵуеит уашәақәа.

Ашәҭышқәа иргәылшәаны,
Ашьхақәа иргәылҧханы,
Ашьанҵа иаҿыҩны
Икаҩуеит уажәақәа…

Адгьылқәа ирықәыҩны,
Ааҧынқәа ирылыҩны,
Афырхаҵара иахыҩны
Ишьҭыҵуеит уашәақәа.

САНЫҔЬСЛАКЬ АШЬҬАХЬ

Хымҧада хыҵакырҭада сҩарӡан сыҧсышт,
Ма споезиала сбеиан сынхап.
Санышьслакь – шәысхагыланы аҳалалгьы сышәҭ,
Ажәа иҳараку шәымҳәан –
Сатәазымбоз ргәы ннархап...
Сеишәа иқәшәыргыла аҵәца азна аҩы,
Зыхә мариаӡоу ҭаҭынкгьы амца сзашәыркы,
Сқьашана ианышәҵа:
«Ашәаҳәаҩ, агәбылҩы...
Аамҭак икыднаҟьаз, иццышәахаз ибылны...
Иццышәахаз, аха ашьҭахь иҭалаз зыҧсы,
Аҵәуара зхашҭны зыбла ччаччаз абра.
Амҩаҿ аҧҳәызба илхызҧаз акасы,
Изцәымӡӡакәа измаз аҿара...
Зыҧсадгьыл агәҭыхақәа згәаҵа иҭашыз...
Ааҧын азышәаҳәаҩ, –
Уи ашәҭра иазыҧшыз...»

АХЬИАА ҲҬАЦА ДУ

Ахьиаа ҳҭаца ду,
Бнышәынҭраҿ сааит,
Схәыҷӡам, хаҵа дук
Ҧшқаҵас сгәы ҧшааит...

Ахьиаа ҳҭаца ду
Сымсымаа рҭыҧҳа,
Ахьиаа ҳҭаца ду –
Игәынқьуа сцәаҳәа...

Ахьиаа ҳҭаца ду,
Бымбара сыцралт...
Ахьиаа ҳҭаца ду,
Анкьеиҧш сырҧха,
Ахьиаа ҳҭаца ду, –
Сашәақәа рцаҧха,
Ахьиаа ҳҭаца ду –
Аиаҭым сара...

Ахьиаа ҳҭаца ду –
Ҳацәызгаз аҧсра...
Ахьиаа ҳҭаца ду,
Быламыс – сыбжьы,

Иқашә-қашәо сшьацра ду,
Илашо сцәашьы!

САН БАХЬ

Са сышхәыҷӡаз саб сыблаҿ дыршьит,
Аха сынкаршәны ҽа насыҧҗк ахь бымцеит.
Инамцхәӡангьы сгәыдкылан схы бшьышьит,
Ҽахаҵак ибжьы сахыбаа сқьышә мхьышьшьит.

Сан, бҳақ саҵоуп сыҧҗсы ҭанаҵа,
Баҧҗсуара, быламыс иамаӡам ҷышәшәык...
Иреиӷьу сашәақәа ҧҗсыс бырхаҵа,
Саҧҗсуаразгьы быда исымаӡам хәшәык.

Баҟак сызгылаз саныҟам мышкы –
Сыхьӡи сыжәлеи нас сабхьӡи адырбар...
Са сыҧҗсы змырҭынчуа ыҟоуп акы –
Исҭахыҵәҟьам быхьӡ аганахь инхар...

* * *

Аҵаа ҧҗсасин, асы шьҭыҵын,
Ааҧҗын ааит.
Ба быссирха ахәы бхыҵын –
Сышҟа бааит!..

Аҧҗсабара ацәа иалҵуп,
Афҩы хаауп!
Аччара, ааи, ааҧҗын иацуп,
Агәгьы ҧҗшааүп...

Сара абас иахьа банызба –
Сгәы иазҳаит.
Ах, аҧҗҳәызба, ах, аҧҗҳәызба –
Ибмаҳаит...

О, са сбыҳәоит анцәа даахәан,
Уаҳа ҿымҭ,
Бычча-чча, бнапы баахан –
Быгәгьы сыҭ.

Ба быссирха, ахәы бхыҵны
Сышҟа бааит.

Аҵаа пҳсасихан, асы шьҭыҵны
Ааҧҳын ааит!

ПОЕТК ИАЖӘЕИНРААЛА ШЕИЛДЫРГАЗ

...Иҵегь ҭыҧҳқәак аaурхxароуп,
Иҵегь гәыла иааурҧҳxароуп.
Иҵегь, иҵегь иааҵургәaароуп,
Иҵегь абжьы аауpгароуп.
Иҵегь маҭәак нашәуҵароуп,
Иҵегь акыр иааҿыцхароуп, –
Иӡлачупаз уи макьана...
Иааӡылухыр – азамана!..

Сара схәыцуеит, ирҳәо лакәу?
Арҭ зегь зылшо – иара иакәу?!

ҴӘЫУА, ҴӘЫУА...

Ҵәыуа-ҵәыуа, сеиҭаҵәыуеит, ҵәыуа!
Саныҧҳслакь сызҵәыуода шәыуа?..
Са сызҵәыуа: сыуа-иуа-иуа! –
Ааҳи-ҳиҳәа ихәыҵыҧҳшуа сызҵәыуа!..

Шәaбасҭаху, шәызегь, шәысхауыуyа?!
Ҵәыуа-ҵәыуа, сеиҭаҵәыуеит, ҵәыуа!

* * *

Ажәеинраала аҟьаад ианысҵаз
Сизаҧҳхьеит сꙩызак снатәаны.
Исцәимӡеит агха исымаз,
Кәицкгьы шҭаршәыз иҳәеит сгәаҟны...

Сдәылҵны снеиуеит, сгәы ирхаҵан,
Схалоит мҵәыжәꙩада сҧҳырны.
Кәицк ҟалазар иахьа сгәаҵан –
Ижәбап сымцагь еиҟәҵаны!

МУРАҬ ҚӘЫЧБА

Ажәеинраалақәа

* * *

Аҷнышқәа амшын ихтәалоу,
Рымҭәыжәӷақәа рыҧсы ддыршьоит.
Ушҧассиру, иагьшҧаунаало –
Аҟәа ухьӡ, сгәы иҭаҧхо.

Уара уҧшӡоуп, уара ушәҭуп,
Уара имҧсуа ашәҭ уаӷызоуп.
Уара есымша угәы аартуп,
Сара сзы еснагь уҷыдоуп.

Аҟәа ақалақь сзызгәакьоу,
Аҟәа ақалақь сзааӡаз,
Уара угәы – сара сахьизоуп,
Уара еснагь абас уҧшӡаз.

* * *

Быӡҕаб ссируп, ибхысҳәаауазеи?
Зылаҧш бықәшәо акыр дшанхоит.
Сгәеисыбжь иацлоит ба банызбо,
Сшьаҳиҭхан саанхар ҳәа сшәоит.
Сцәанырра асиаҿы раҧхьа бгылоуп,
Амза бакәушәа блашоит,
Са бысцәыӡыр, блакҭа сҭамҧшыр,
Атәымжәӷан аҵаҟа сагоит.

* * *

Избарыда ҳәа сшынаԥшааԥшуаз,
Дук мырҵыкәа ӡӷабк дызбеит,
Алеишәа цәгьа зырҳәо аӡә лакәзар?
Издыруада, слахьынҵа дақәзар?
Ашәҭқәа ԥшӡаӡа лнапы иакуп,
Хцәыс илықәыԥсоугьы шәҭуп,
Лыбла ԥхала, лыԥшӡарала,
Ла лышҟа сҿынасхеит гәык ала.

* * *

Ацгәеиқәаҵәеиԥш сымҩа еихылҵәеит,
Амацәыс сысызшәа сҟалҵеит,
Схәыцрақәа зегь дрыԥхьазшәа,
Ҭыԥҳак дысҿаччо дцеит.
Дсынасыԥзар ишԥабзиоу,
Убас сазхәыцит слатәаны.
Лышьҭра схымлеит, сыҽсырҭынчит,
Дсынасыԥзар даап ҽазны.
Лылаԥш сылашьшь ицеит сгәаҵахь,
Дысхашҭуеит шысҳәоз ҿыц дызбеит.
Лара дызбеижьҭеи сыҵх гәаҭеиуп,
Лхашҭра сымам сгәы дҭатәеит.

* * *

Аԥшаҳәа савалан сҟыт ыҟамшәа саауан,
Аҷныш ахықәаҿ имҵысӡакәа исҿаԥшуан,
Сылаԥш ахызган ицеит иԥырны,
Схәыцрақәа ирыԥхьан иннажьит ахӡы.

* * *

Аӡәгьы шәазымҵаан, исызшәаҳәом сгәырҩа,
Аӡәы ибзоурала исҭахӡам анхара.
Ауаа ргәы уҭамлан, иуқәшәоит аҭыҵра,
Зегь рааста уеиӷьхар иуԥылоит аҵашьыцра.
Аӡәгьы сиԥырхагам, сцоит схатәы мҩала,
Доусы сызҭаху сизыҟоуп гәык ала.
Анцәа исиҭаз сымоуп, сашьҭам амазара,
Сан иҭабуп иахьсыбҭаз аԥсҭазаара.

ВИКТОРИА ХӘЫРХӘМАЛ

Ажәеинраалақәа

* * *

Сындәылҵуеит ашамҭаз уа уахь сеиханы,
Сузхәыцуеит есааира уара сузгәыкны,
Уаныҟам, са сыҟам, усызбом сызхара,
Схәыцрақәа урылоуп еснагь уцәқәырҧауа!
Суҿцәажәоит, слеиҩеиуеит сыгәҭыхақәа ҳәо,
Уараӡәзаҵәык иудырует сгәы зыҿҳәароу,
Уҭынчуп, уғәғәоуп, зынгьы уџьбароуп,
Иуеиҕьысшьоу дсымам сара зегь акоуп!
Уссируп, ушаноуп, умчыдоуп зынгьы,
Уласра саццоит есааира саргьы!

* * *

Лассы-ласс схәыцра уалоуп,
Сгәы уҭаӡыӡоит агәрага,
Ишҧасҭаху урхыҧшыларц
Сыбла ҭаақәа, сгәаҵаҧха!
Сынкахәыцуа снеиуеит ҧшьаала,
Џьара усҧыларгьы цәгьа избом!
Усымбеижьҭеи сыблеиқәара,
Хьаас усымоуп, акгьы сҳәом.

Ах, ишҧасҭаху есааира
Убжьы гозар иааигәаны,
Сааигәа уҟазарц уанааиуа,
Сааигәа унхарц азы бзанҵы.
Ушҧассиру са сцәаныррa,
Уҿыцәар уаҳа умца акрым,
Бзиа ушызбо сымҳәаӡозаргь,
Уцәа ианырует исыгәҭаку!

Амца иахылԥуа агәбылра
Сыцуп, иҿыцуп сара сзы.
Уара иузеиҕьми иҭуԥаар схьаа,
Гәаныла сзацәажәо, ухаԥкы.
Лассы-лассы схәыцра уалоуп,
Сыԥсабараҿ уара унхоит.
Аӡыза ишԥауасхәари уаха,
Сышьҭа ухылар, уа субоит!..

* * *

Сцон, лассы-ласс схәыцра уалан,
Амӡа сықәын, усыԥшауаан,
Нырцә узбомызт, аарцә узбомызт,
Сгәы уҭаӡыӡон хәылбыҽхак...
Сыԥсабара ухьӡ анӡылоуп,
Сҳауа уацуп, сыԥсы еизго.
Ҭынч сызтәомызт, сгәы гәаҭеиуан,
Сушьҭан, ушьҭақәа еимдо.

Хьаас сумоуп ҳәа сагьыҟам,
Уусқәа урылоуп ес-аашар...
Аамҭа цоит, уи иацуп ашықәс,
Мышкызны издыруада ҳаиқәшәар.
Сцоит лассы-ласс ушьҭа схылан,
Умӡа сықәлоит есыҽны.
Иацы зылаԥш-хаа сыцрасыз
Ухынҳәы, умцацзар ихараны.

* * *

Уааигәа сыҟоуп, сааигәа уҟоуп,
Сылаԥш ухызааит уара еснагь.
Ааигәа сыҟа, хара сыҟа,
Схәыцра уалоуп сгәацаԥха.
Сгәы уҭаӡыӡоит, сҳауа уалоуп
Уанысымбо сызхара.
Сыгәра бгозар бысзыԥшыроуп, —
Усыҳәоит усықәныҳәо иахьа!

Ҳанеибамбо хьаак соуеит,
Исызцәырҵуеит зԥаарақәак...
«Еҳ, ианбанӡа?» – бҳәозаргь акәхап,
Бымӡа сшықәу агәра сызга!
Уздыруанаҵ схәыцра уалоуп,
Усҿаԥшлоит мра шәахәаҭас.
Бышҟа снеиуеит абыржәыҵәҟьа ҳәа
Сықәҿуҭуеит гәрагаҭас!..

СҚЫҬА ИАҾАХӘҲӘАӠЫЗ – СЫЗҾЫԤЪШУА АРҾИАӠЫ

Хәыцрак аасызцәырҵуеит, цәанырраҟәак сеиԥхьыршьшьаауеит, нҵәара зқәым сахьа ссирк аасыцгылоит. Саланагалоит… Сагоит мааа-мааа… Ԥшаласума сышьҭызхуа? Маԥ! Ари шәҟәуп. Иреиҳау амчқәа згәылаку анашана иагәылиааз абҕыцқәа исзеиҭарҳәоит зыхшыӡҵак ҳараку аҭоурых. Ари ашәҟәы сара акырӡа исзааигәоуп, исыцыршазшәа. Сқыҭа гәакьа Цьгьарда саркьаҵас ианыԥшуеит, сыԥсабара афӡы хаа ахыскааауеит. Ари ашәҟәы аԥызҵаз сыбла даахгылеит. Сиацәажәандаз, инымҵәо апоезиа хыҵхырҭас иамоу сзеиҭеиҳәандаз аасгәахәуеит, убраҵәҟьа иааиԥҟьоит сыгәҭакы. Еимхәыцны еихаԥсоу азҵаарақәа рҭак сырҭоит сгәеисыбжь еиззырҳауа, акыр сзызҿлымҳау ари ашәҟәыӡӡы ижәлар ирзынижьыз ишәҟәқәа. Аԥсны жәлар рышәҟәыӡӡы, Д. Гәлиа ихьз зху Аҳәынҭқарратә премиа алауреат, Ахьз-аԥша аорден аӡбатәи аӡаӡара занашьаз, акалам аҿахәҳәаӡы дуӡӡа, апоезиеи апрозеи рыцҳаражәҳәаӡ, сқыҭа афырхацәа ираԥхьагылоу Витали Цьота-иԥа Амаршьан. Шаҟа ихадаратәузеи ари арҿиаӡы сдунеи аҿы иааникыло аҭыԥ.

Сагәылаланы ашәҟәыӡӡы ду иԥсҭазаареи ирҿиаратә мӡеи рыҭҵаара сҽазԥысшәеит. Изкны иӡу даараӡа ирацәоуп, убри аҟынтә аӡәы снаиҿыԥшны акәымкәа, иахьа агазеҭ «Аԥсны» аредакциаҿы аус зуа, Аԥсны еицырдыруа ажурналист хатәра Валери Амаршьан сиҿцәажәеит. Инҭкааны сзеиҭаҳәара далагаанӡа избон мгеимцарак иагәылшәаны ахәыцрақәа дшыртәыртәуаз, ибла дхубаалон зҭоурых еиҭеиҳәоз иашьа гәакьа.

Заԥхьаҟа иуаӡы иашаны, иуаӡ наганы зыуаажәлар ирылагылараны иҟаз Витали Амаршьан зегьы рызҳашьа изҳашьан. Ихәыҷра ашықәсқәа раан акырӡа дҭынчын. Уамашәа дазҿлымҳан ашәҟәыԥхьара. Усҟантәи аамҭазы иуԥыхьашәаз ашәҟәқәа шамахамзар ишмаҷызгьы, иара хӡахарак ҟаиҵомызт аԥхьара даналагалак, даланагалон. 7-тәи, 8-тәи акласскәа рҿы даннеи акы иӡқәон, иан дшырҵаӡызгьы, илирбомызт. Маӡала дшыӡуаз збахьаз иан, иахьыԥхьаикуазгьы гәалҭеит. Даннахәаԥш, ажәеинраалақәа рацәаны иҟан.

Абас хәыҷы-хәыҷла, маӡала зхы цәырызгаз аԥцамҭақәа анаӡс ихырҵәаҵәаны, алитература иҳаракны анаԥы иқәнаргылеит. «Кыршықәса

рышьҭахь Витали иҳәалон рапхьаӡатәи иажәеинраалақәа уажәыгьы иши-гәапхо», — иааигәалаиршәеит ҳаиҿцәажәараҿы иашьа. Ашкол шықәсқәа раан акәзаргьы, ашьҭахь акәзаргьы, иара ахӡыргара уамак иламызт, бзиа ибомызт. «Акыр зҩыр абра иаанхеит ашәҟәаҿы», — иҳәон. Рапхьаӡатәи иҩымҭа кьыпхьын 1962 шықәсарзы агазеҭ «Апсны ҟапшь» аҿы.

Москва алитературатә институт данҭазгьы ашәҟәыҩҩцәа жәпаҩык ҩызцәаны ирҳаит. Ашәҟәыҩҩра иамоу аҟазшьақәа, амаӡақәа ааирту-ан. Иҩымҭақәа беиахон. Абеиара апхьаҩ идикылон, дазааигәанатәуан. Аиқәыршәара, аиҿартәра, аишьҭаргылара, апсы ахаҵара. Зaҟа иҵьабаа пшьоузеи ашәҟәыҩҩы ду. Аҩымҭа апхьара уаналаго ашәҭра иаҿу агәил иаҩызоуп. Аҩымҭа анпҭлалак адунеи абоит агәилгьы.

«Амаалықьцәа ирҭыпу – апааимбарцәа иртәарҭоу – сыпсадгьыл ду Џьгьарда – иҭамбо сӡыхтарҭа» — иҩуан Витали Амаршьан иажәеинраала «Сӡыхтарҭа» аҿы. Ипсы изалхуаны иҟам дарбанызаалак ихәышҭаара, дахьиз, дахьааӡаз, рапхьаӡатәи иҩымҭа ахьапиҵаз. Араҟоуп, еицырдыруа, ажәа арҿиаҩы ашьаҭа ахьышьҭеиҵаз, уи абзоуралоуп анаҩстәи имҩа дшанылаз. Цәқәырпашәк дыргәылсны амшын ду еимгәҳәо дышнеиуаз. Жәҩанынӡа инаӡон ашәҟәыҩҩы иқыҭа Џьгьарда ахь имаз абзиабара. Уи ибзиабара ргәылакын игәеисбжь иахылҵуаз хыпхьаӡарала ирацәоу ацәаҳәақәа:

> «Бзиа ишпазбо апсуа кәаскьа,
> Са сархәыцуеит уи хара.
> Исымбацтаз уажә аакьыскьа,
> Игәхьаазгоит уи сара».

Хара даныҟазгьы еипҟьара змамыз игәалашәарақәа рзикуан иҩнаҭа, иқыҭа. Уи иҩымҭақәа иргәылакыз ашьахәра иахадароуп.

Апоет – дсахьаҭыхҩуп ганкахьала, изааигәоу асахьа иҩуеит, иапҵам-ҭақәа пстазаарас ириҭоит. Витали Амаршьан дзырӡрыжәыз иашҭа, игәара, иҳабла ҭихуан жәеинраала абасеипш:

> «Исышьклапсоит уӡаӡа, ипхьасҳәоит ушьацра,
> Исхоуп уара ублақәа, исылоуп ушьацқьа.
> Ушьамхы ҵар сшьамхуп, угәеицамк сызҭоуп,
> Адунеиқәа урдунеиуп, жәра зқәым ҩнаҭоуп».

Иқыҭеипш жәра зқәым, ӡра зқәым наплыхуп ашәҟәыҩҩы иусумҭақәа. Уи ибжьы ҳарак ашықәсқәа ирылыҩуеит. Зыбжьы наҩхьоу хара иҩымҭақәа ахақәиҭра рымоуп. Астереотипқәа ирзынкылом, ажәлар ашәаны ирҳәоит, уи ашәа ашәшьыра иҵахом, еснагь амра азыпхалоит.

Витали Амаршьан иҩымҭақәа ҟазшьа ҷыданы ирыман апстазаареи арҿиаҩи, ауаҩреи. Идгьыл абжьы хаа иаҳауан, илиршон ииашаны икалам азнагара. Гәлаҵаны иргәылан иапҵамҭақәа ижәлар рахь имоу агәбылра, блаҷыцҵас ибызшәа хазына аҳӡызаара. Шаҟа ирҵауланы, шаҟа ипшӡаны ирыцишьуааз ажәа лыпшаахқәа:

«Ҭынчмҩа умамыз уаҳа,
Угәаҭеиуа уаҿыз абылра.
Шьапҧынцала абахә ҭакнаҳа,
Уаҿалан уаҿыз ацара».

Ажәеинраала «Алахьынҵа» иаанарҧшуеит ауаҩы игәыҕра дшацәхьамҵыр акәу.

Урыстәыла жәлар рышәҟәыҩҩы Н. В. Гоголь иҩуан: «Ажәақәа рызныҟәара, реилыршәшәара ҷыдарыла иазнеилатәуп, уи еиҳау ҳамҭоуп Анцәа иҟынтә ауаҩ иахь». Витали гәыҧхарыла ихирҹон иажәеинраалақәа, хәахәарак рымамызт, аҳәаақәҵа иаша рзалхын иажәабжьқәа. Ицааиуан алаф зҵаз арҿиамҭақәа реиқәыршәаара. Аҟаза илымшо иарбан? Урҭ хаз хырхарҭаны илашон ашәахәа зҵаз иҩымҭақәа рҿы.

«Схылҵшьҭра сазгәдууп, ажәытәтәи ҳхыҧша» — иҩуан иара. Иҧсҭазаараҿгьы, ирҿиараҿгьы ижәла аҭоурых ҵаула изаман ихадоу аҭыҧ. Узхылҵыз рашәа уҳәалароуп, изыр ҟалом. Акыр зыхьӡ нагаз ҭауадцәаан Маршьанаа. Џьгьарда акәзар, 4 аҳҭынрак ыҟан. Абриаҟара ирацәаз жәланы Аҧсны иқәынхоз, ирхылҵшьҭраз Витали заҵәык иоуп ишәҟәыҩҩханы иқәгылаз, ажәа арахәыцқәа неихда-ааихдо абҕыц иацызҵоз, адоуҳатә дунеи аҿы ҧсра зқәым аартрақәа ҟазҵаз.

Ироман «Аҧсҳа» мацара шьхак аҩаӡара амоуп, ашьха гәы азҭоуп. Ҭоурыхҭҵааҩык иеиҧш дагәылалеит ашәышықәсақәа рнысмҩа. Блала иимбацыз аамҭа, дахаанызшәа илшеит аарҧшра. Иблаҟьо ашәышықәсақәа иргәылакыз Аҧсны аҳра, Леон Аҩбатәи иҭоурых ирнаӡеиӡатәит ароман ала.

Апатриот иаша аӡәырҩы дрыҧсоуп, уи ииаша мцык иаҵаӡуам, гәаҩак иҭаҳауам. Витали иажәеинраала «Адунеи уақәлоуп с-Аҧсынтәыла, шаҟа сухӡыӡааура убоума? Асаби иеиҧш усгәыдкыла» ианыҧшуеит идгьыл ҿацә иҧсҭазаара зықәгылаз аарҧшра азнеишьа ҷыда шаиҭоз. Сара санмаҷыз инаркны ирҿиара абзиабара агьама сзыркыз иқыҭа иазикуаз ацәаҳәақәа рнаҩсан, химҧада иҧсадгьыл иадиҳәалоз аҩымҭақәа роуп.

«Ҳзыхшаз Нарҭаа зхы еихәларҵаз,
Ҳамцаҧхара – ҳхәышҭаара!
Аҧсҳа дуӡӡа зуасхыр шьҭеиҵаз,
Ҳжәытә ҳәынҭқарра – Ҳаҳҭынра!»

Аҧсны, ари адгьыл аҿы Анцәа иҭыҧыз, амашәыр иақәшәаргьы ихәрыбҕыцхоз аҵеицәа ршьала икәабоуп. Рыхьӡ-рыҧша ҳаракӡоуп, аибашьраҿы рхы ладмырҟәит.

Аибашьра, ари ажәа мацара ҳцәа ҳаҭнарӡыӡаауеит иахааным, аха уи аилашра иалагылаз дарбанзаалакгьы амцаҧшь идәықәнаҵаз зыцрамсыз дыҟам. Уи аҩсҭаацәа идырҿиаз амца еиқәаҵәа ихадаз избжа имнахит Витали Амаршьангьы. Иҹқәынзаҵә Беслан аҕа диашьамхнышымгылеит, аха ақәылаҩ иоуишьҭыз ахы цаҳәцаҳә дҭанархеит. Иҭәыла хәыҷ дазгылан дгәымшәаны, аҭӡы ҕәҕәагьы иалшоит иалҟьар ахы, аха ибганы еилаҳауам.

Ажурналист, апрофессор, ашәҟәыҩҩы Е. Гь. Бебиа лышәҟәы «Аибашьра иҧнашәаз афырхацәа» аҿы иаагоуп Беслан иан лцәажәара: «Беслан иуал хьыӡла инаигӡеит, Анцәагьы иҭаххазар акәхап Беслан иеиҧшу иҩызцәеи иареи, сгәы иладууп, дыҟам, уаҳа дызбом ҳәа схахьгьы иаазгом», — лҳәон.

Аха ҩныҵҟала уи ахьаа бааҧс аҽеибанаркуеит, иаҳагьы уахәланагалоит, уаршлоит. Хынҳәышьа змам аамҭа ӡырҩаш иазымхәышәтәуа ахәарақәа ыҟоуп.

Ицәгьоума аҽыуаҩ изыҳәан дҽыжәҵны шьапыла мацара адәықәлара? Ицәгьоума ашәҟәыҩҩы изыҳәан икалам наунагӡа ааныжьра? Уи даараӡа ицәгьоуп. Акыршықәса ашәҟәыҩҩы иикыз икалам игәырҕьареи игәырҩеи зцеиҩишоз акажьра илшом. Иҷкәын данҭаха ашьҭахь Витали Амаршьан ашәҟәыҩҩра даҟәымҵит, аха икалам хьаахҽыгас, гәырҟычгас акәын ишышьҭихуаз. Аибашьра ашьҭахь иаҧҵамҭақәа рхырхарҭа аҽеаҧсахит, хаҳәны ирықәжьын аамҭа еиқәаҵәа иннажьыз агәырҩақәа. «Беслан лаша» ҳәа хыс измоу иажәеинраала иагәылакуп акуплет, изхуҳәааша: «Алахьынҵа иунаҭо ааха, ахаҵара хра змаӡам акы акәны ишыҟанаҵо». Урҭ ацәаҳәақәа рҽеишьҭарыҧсеит Беслан иҧсы рхоушәа.

«21 шықәса цқьагьы урҭымскәа,
Ас агәымшәара ду аазырҧшыз
Заҟа уиеиҧшуи Иаса Қьырса –
Ауаа рыҧсҿыхраз зхы дзыршьыз!

Зыжәлар рхаҵашәа иаҧсахаз Беслан Витали-иҧа Амаршьан, ҳбираҟ жәҩан агәаҿы илашаларц азы, дфырхаҵаны аҭоурых аҿы даанхеит.

Иҧсадгьыл, иқыҭа рыхьӡ ҭызгахьаз, аҧсуа литература иалазгалаз игениалтәу арҿиамҭақәа Витали Џьота-иҧа Амаршьан идунеи иҧсахит хәажәкырамза 24, 2020 шықәса рзы. Еиҵагылаз аҿар имҩақәҵаганы ирзынижьит еилаарцыруа, хәы змаӡам бырлашны иҩымҭа ҟаимаҭқәа.

Абриаҟара, зны аҳаракырахь ухазгало, зны аӡыблара уалазыжьуа аҧҭазаара, адунеи агәашә ду абырқәам аазыртуа ацаҧхақәа амоуп. Уи аартра уадаҩуп, аха уҽазҧышәаны ианаауртлак иубоит хьтәы нбанла иахьану ажәа — наӡаӡа! Наӡаӡа иламыс, ипату, ипатриотизм ижәлар ирылакзааеуит В. Амаршьан. Икалам иҵыҵыз иаҧҵамҭақәа ҳаракуп, ирыгәҭасуа мчы ыҟам, иҵысуам.

Аокеан ду аҿы аҧҭазаара цәгьоуп, аха хыхьынтәи амра азылашоит, уи иахылҵуа амцабз кьаҭаӡам, илашалоит ашәҟәқәа рыҧсы ҭанаҵы, изҩыз рыхьӡгьы ҳҳәонаҵы!

Мадина Амҷҧҳа,
ААУ ажурналистика
аҟәша 1-тәи акурс астудент

АШӘҬЫЦ ИАҨЫЗОУ АԤХӘЫЗБА ЛЗЫ АЖӘАҚӘАК

Аҟаза изы ажәа аҳәара ирҿиара амҵәыжәҩақәа аҭароуп иаанаго. Амҵәыжәҩақәа ауҭарц азы, ажәақәа зегьы угәаҵантә иаауазар ауп. Угәаҵантә ажәақәа маарц залшаӡом иззукуа ауаҩы, арҿиаҩы гәык-ԥсык ала уизыҟазар, уизааигәазар, доуҳатә дунеик шәеиднакылозар. Гәыла-ԥсыла исзааигәоу, сдунеи иаласоу, зажәа ԥшӡақәа сгәаҵа иҭаԥсо, есымша сааигәа иҟоу, сҩыза қәыԥш ҳәа сзышьҭоу лоуп, иааркьаҿны акәзаргьы, зырҿиареи зыԥсҭазаареи срылацәажәарц сҭаху Кама Быҭәԥҳа.

Ирацәаӡоуп Кама Быҭәбеи сареи ҳаидызкыло, ҳаизааигәазтәуа амҩақәа. Аха зегьы ирыцкуп раԥхьатәи ҳаибадырра, раԥхьатәи ҳаигәныҩра. Урҭ амшқәа хашҭра рықәымкәа иаанхоит лареи сареи ҳзы мацара акәымкәа, аԥсуа жәлар зегьы рзы, избанзар, усҟан Аԥсны аԥышәара ду аамҭа иҭагылан.

Зегь раԥхьаӡа Кама Быҭәба лыхьӡи лыжәлеи ахьсаҳаз Аԥсны Аџьынџьтәылатә еибашьра анцоз (1992—1993 шш.) аамҭазы ауп. Гәдоуҭа аус зуаз Аԥсуа радио аусзуҩцәа иҳауит Аҭарантәи ашәҟәы. Уи анапҩымҭа иаразнак егьырҭ ирылаҳкааит. Ицқьакәакәараӡа, нбанк иахьшьымкәа, иҵәаҕәамкәа, насгьы иԥшӡаны, акырӡа анбанқәа гәылыршәан иахьҩыз азы. Ари ашәҟәы абас иалагон: «Ҳаҭыр зқәу сыуаажәлар!!! Сара, Кама Быҭәԥҳа, сынхоит еицырдырыуа аԥсуа қыҭан – Аҭара. Раԥхьатәи ҳаибадырраҿы сара исҳәарц сҭахуп ажәақәак анцәа ихаҵара иазкны. 1991 шықәсазы сара исҭааит аҳцәа, исыдырҵеит ауаа анцәа дшыҟоу дсырдырырц. Аха шьоукы-шьоукы даара ирыцәмаҷуп анцәа ихаҵара. Сшәыҳәоит даараӡа анцәа дыҟам шәымҳәаларцаз, анцәа ихьӡ шәхашәмыршҭын, ихьӡ шәҿакыз есымша...»

Ас еиԥш ацәаҳәақәа ҳанрыԥхьа ҳгәы иаанагеит, ари, акрызхызгахьоу ԥҳәыс быргк илыҩуазар ҟалап ҳәа. Нас Кама Быҭәба лышәҟәы ииасуан Аԥсны иазку анҵамҭақәа рахь. Урҭ иаадырԥшуан аибашьра иалагылаз

лыуаажәлар, ахымца иарҕҕоз лыдгьыл шаҟа дрыхӡыӡаауаз, шаҟа дрызгәыкуаз, шаҟа лгәы ҭнашьааууаз. Абас иҟан анаҩстәи лцәаҳәақәа:

Аҧсынра ахәрақәа, Аҧсынра,
Ари ахьӡ, хьӡы башоума?
Мамзаргьы иалшо маҷума?
Мап идууп аҵакы,
Ирацәоуп уи агәҭакы...

Арҭ ацәаҳәақәа срылҧшны сара дызбарҭахеит Аҧсны еиҧш здоуҳа ҧшӡоу ҧҳәызба қәыҧшк. Иаразнак иснырит ари аҭыҧҳа гәҭакы рацәала дышшоу, лхықәкы анагӡараҿгьы ихьаҵуа уаҩ шлакәым.

Аҧсуа радио иаиуз ашәҟәы автор Кама Быҭәҧҳа усҟан 15 шықәса ракәын илхыҵуаз. Уи лнапҩымҭа ҧшӡа цәаҳәа ҟаҧшьны иагәылсуаз аибашьра атематика акәын. Аҧҳәызба хәыҷы лгәы аҭҳараҭҳараҳәа ишеисуаз умбарц залшомызт абас еиҧш иҟаз ацәаҳәақәа анылыҩуаз: «Хацәнамырха ажәлар ззеибашьуа, жәларык ирыбжьыҧсаауа Аҧсынра. Аҧсуа итәыла, аҧсуа дахьықәынхо, аҧсуа идгьыл Аҧсынра. Аҧсуа идац, иҧашә зырҿиаз Аҧсынра иахьа амца улагылагәышьоуп...» Еиҳаб дук леиҧш лажәақәа хатәран ари аҧҳәызба, иара макьанагьы ахәыҷы ҳәа лзуҳәаратәы дшыҟазгьы. Аха аибашьра дардуит, аибашьра дхатәран дҟанаҵеит макьана изжәшаз аӡыхь ахы ыҵзымхыцыз Кама ҧшқа. Ааи, ус акәымзи, аибашьраан абџьар шьҭызхуаз аҵеицәагьы заа ишхаҵахоз, уи акәындаз, заа ишфырхаҵахоз.

Аибашьра анцоз аамҭазы ҳнапаҿы иҳауз ақәыҧш лҩымҭа абҕьыцқәа еихыршәшәо ҳахьаҧхьоз ҩ-ажәак рыбжьара иҳаҳауан уи автор лыҧсадгьыл азы лгәынқьбжьы, лгәыҕра, лхьаа, лыҧсадгьыл ахь инымҵәаӡо лыбзиабара. Урҭ зегьы ргәыҵакын абас еиҧш иҟаз Кама лцәаҳәақәа: «Мап, егьа хкы ҟаларгьы, Аҧсынреи аҧсуааи еицәыӡшьа рымаӡам, урҭ узеиҟәкәкәааууам, ани ахшареи шузеиҟәымго еиҧш. Аҧсуа дыҟанаҵ, игәы еисуанаҵы, хацәнымырха, хеигӡара ҟамҵакәа дазықәҧаларуп Иҧсадгьыл. Ҳара ҳцәажәаларуп ажәытәан ҳабдуцәа, урҭ рабдуцәа злеицәажәоз абызшәала – Аҧсуа бызшәала...» Абас еиҧш дзырматанеиуазеи макьана иҧшқәоу, зхәыҷра акәа иҭаршәызарц зыхәҭоу аӡҕаб хәыҷы ҳәа умхәыцырц залшомызт. Аха даҽа ганкахьала, ақәыҧш лцәаҳәақәа ирыҵаҵәахын уи лыҕәҕәара, лдоуҳамч, аиааира агәрагара. Усҟан аҧсуаа зегьы, ихәыҷыз ракәзааит, идуз ракәзааит, рдоуҳамч ашьхақәа дырбгартә ишыҕәҕәаз шьақәнарҕәҕәоит Кама лнапҩымҭа.

Нас, Кама лажәа ииасуан апоезиа ахь. Иаалгон Аҧсны иазылкыз лажәеинраалақәа рцыҧҵәахақәа:

Соуҧшәыл, сыҧсадгьыл,
Исхьыршәыгәу уара,
Сыхаара, сыдгьыл,
Изыцәнымхо жәлара.

Хымҧада, Кама лара лықәра шыҟаз ала, лхәыҷра шықәсқәа рнымҧшырц залшомызт лцәаҳәақәа, лрифмеи лритми реицааира. Аха араҟа мҩашьарада иубарҭоуп лыҧсадгьыл шаҟа дала-шьала дамадоу, даласоу. Уи шьақәзырӷәӷәо даҿеа жәеинраалак аҿы илыҩуеит:

Ушьха ӡыхьқәа сыҧсы рылоуп,
Сыбла сзадгом уа удунеи.

Нас, Кама лцәаҳәақәа ҩаҧхьа ииасуеит уи аамҭазы Аҧсны зҭагылаз аибашьра атематикахь. Далацәажәоит ақырҵцәеи аҧсуааи реибашьра атәы. Нас лара лышәҟәаҿы лымкаала дазааҭгылоит лқыҭа Аҭара инхоз аҧсадгьыл ахьчаҩцәа рыӡбахә: «Ҳҵеицәа гәымшәарыла аӷа иҿагылоуп, лакә фырхацәан рхы аадырҧшуеит. Сареи, сықәлацәеи, сеиҳабацәеи, аҭынчынхаҩцәа, ҳрызгәдууп ҳаҧсадгьыл ахьчаҩцәа, ҳшьа зуа, ҳадгьыл зшьала иҿызхуа...» Кама лышәҟәаҟны хаҭахаҭала дырзааҭгылоит иҭахаз аибашьцәа, аха лымкаала лажәа ҧхақәа лзылкит Аҧсны зхы ақәызҵаз Гәында Қарбеи-иҧҳа Кәыҵниа: «Аҧҳәызба лыхьӡ кашәара ақәӡам, мрашәахәаны иаҳзыҧхалоит лхы зқәылҵаз лыуаажәлар» ҳәа лыҩуеит лара.

Гәында Кәыҵниаҧҳа илзылкыз апублицистикатә ажәа инашьҭарххны ашәҟәаҟны ҳаҧхьоит Кама лпоема кьаҿ, «Агәыхәтәхьымӡа» ҳәа хыс изылҭаз. Уаҟа ҳара ҳлымҳа иҭыҩуеит аду наӡа изымҳәаша ажәа гәыҭшьаагақәа, лқыҭа Аҭара иалҵыз аҧҳәызба қәыҧш аибашьра адәаҿы лҭахара Кама лгәы аҵанӡа ишнеиз аазырҧшуа. Абар даргьы:

Ибмаӡеит абаҳчаҿ шәҭыцк ахҵәара,
Бахьымӡеит арҧызбак бзиа ибара.
Ибцәыӡит бӡыхь хәыҷ иахьыҵнахыз ахы,
Иҿахҵәеит бымҩа, бахьымӡеит бгәыхәтәы.

Зыеҵәа кыдлан заа иҭашәаз,
Фырхаҵарыла аҧҳәызба иҭахаз,
Бгәырхьган, бгәыҭшьааган, баҳхамышҭуа бзанҵы,
Ҳгәаҵаҿ бҵәахызаауеит быздыруаз зегьы.

Ҩныҵҟала амца ҳдыркуан Кама қәыҧш лцәаҳәақәа ҳахьрыҧхьоз усҟан Аҧсуа радио аусзуҩцәа. Урҭ мыткәмаҵас ҳгәаҵа рыеҭарыҧсон, ҳаилыршьааиуан. Ацәаҳәақәа иҳаилдыркааиуан 15 шықәса зхыҵуаз Кама, лқыҭа иалҵыз аҧҳәызба аибашьраҿы лҭахара шаҟа ииаигәаны илыдылкылаз, шаҟа лгәы алабжыш ҭанаҧсаз, шаҟа лгәы ҭнашьааз.

Кама лышәҟәаҟны, ду наӡак лаҳасабала, дрызхьаҧшуеит иҭахаз рҭаацәа, рҭынхацәа. Урҭ рахь лхы нарханы илҳәоит: «Шәара шәгәырҩа ҳаргьы иаҳгәырҩоуп, шәхьаа ҳхьааруп, шәцәыӡ ҳцәыӡуп. Аха ҳара агәра шәҳаргоит урҭ рыхьӡ бираҟҵас ишьҭыхны ишаҳкуа, рыхьӡ адунеи иақәлан ишынҳажьуа...»

Шәахәаҧш закәытә ажәақәаз илҳәоз аҧҳәызба қәыҧш! Аиҳабацәа ирҳәаша, акыр зхызгахьоу ирҳәаша лхахьы илгеит қәрала имаҷыз ауаҩы!

19 дақьа иқоу Кама Бытәба раҧхьатәи лышәқәақны иҭахаз рыдагьы рызбахә нарҭбаан далацәажәеит гәымшәарыла аҕа иҿагылаз Аҭараа и Аӡҩыбжьаа и аибашьцәа: Уасил Жваниа, Сулҭан Кациа, Бесик Делба, Ремзик Кәыҵниа, Сосо Қарчаа, Бесик, Габрушьа, Салуман Кәыҵниаа, Адгәыр Какоба уҳәа убас, ирацәаҩӡаны. Аҧҳәызба қәыҧш арҭ афырхацәа рахь дхьаҧшны, дуҵас, быргҵас иҭабуп ҳәа ралҳәоит: «Идуӡӡан иҭабуп ҳаибашьцәа-ҳфырхацәа, иара убас ҳаибашьцәа бзиақәа рҭаацәа. Иҭабуп шәыхшара абас аламыси, апатуи, аҧсадгьыл абзиабареи ахьрылашәааӡаз азы!..» Иџьаушьартә иқоуп иқәыҧшӡоу аҧҳәызба абас еиҧш иқаз ажәақәа ахьылыҩуаз. Аха уи аамҭаз ас еиҧш иқаз ажәақәа даараӡа иаҭахын, аибашьцәагьы, рҭаацәагьы ргәы шьҭыхтәын, ргәы шьҭыхтәын ҳажәлар зегьы.

Кама, лқыҭа Аҭара днахыҳәҳәаан, еиҳагьы инарҭбаан рызбахә лҳәарц лҭахын Аӡҩыбжьаа. Ишдыру еиҧш, Аӡҩыбжьа ақыҭа аҕа ианапахьы ианнеига, Аӡҩыбжьаа Аҭарақа ииасит, Аҭараа ирывагылан еибашьуан. Урҭ хҵәацәан, иагьеибашьцәан азы, Кама иалкаан рызбахә лҳәарц лыхәҭоуп ҳәа илыҧхьаӡон: «Сара Аҭараа реиҧшҵәқа срыхцәажәарц сҭахуп Аӡҩыбжьаа. Ишдыру еиҧш, Аӡҩыбжьа ақыҭан даара арыцҳарақәа қалеит, аха дара, ҳқыҭа ықәхуп, ҳаҩнқәа блуп ҳәа имтәакәа, Аҭара ақыҭа иааны, абра иизшәа, абра иааӡазшәа, аибашьра иаҿуп...» Уажәы-уажәы Кама хәыцы лцәаҳәақәа рқны иуҧылоит абас еиҧш иқоу ажәа хатәрақәа: «Даара идуӡӡан иҭабуп ҳәа шәасҳәоит!» ҳәа. Иџьаушьартә иқоуп ақәыҧш имҩаҧысуаз зегьы лара илхатәушәа иахьлыдылкылоз, лара лхаҭагьы илҭакҧхықәран иахьылыҧхьаӡоз ажәа аҳәара. Ас еиҧш ажәа ауаа рқынӡа анагара зыхәҭаз акомандақаҵаҩцәа, ма абыргцәа рхеилакқәа реиҳабацәа, ма араион адепутатцәа, ма Аҧсны ахадара уҳәа ракәын. Аха Кама хәыцы илнырзар акәхап ас еиҧш иқаз ажәақәа шагыз усқантәи аамҭа, убри азы акәхап лхахьы изылгаз.

Кама Аӡҩыбжьаа рызбахә дахьалацәажәоз еиҳа инаҵшьны иазгәалҭон Сосо Қарчаа игәыҧҳаҿ еибашьуаз, иқәыҧшыз аҵеицәа. Кама илыҩуеит арҭ аибашьцәа-апартизанцәа шамахамзар зегьы шылдыруаз, избанзар, еиҳа ианҭынчраз, рыҩны ианыҧхьозгьы қалахьан. Урҭ рфырхаҵарақәа ахьымҩасуаз ааигәаӡа иқан лҭаацәеи лареи. Арҧарцәа рызбахә ҳәо дышнеиуа, џьара-џьара лажәа иналалҵон: «Апартизанцәа рыдҵа анагӡара ус имариам, урҭ ирдыруазарц сҭахуп, иаҭахханы иқалозар, рыцхырааразы схы сшамеигӡо» ҳәа.

Кама лажәақәа амца рҿыддуан, аибашьцәа аҧсадгьыл ахьыҧшымраз ақәҧарахь ирыҧхьон, ргәы шьҭнахуан. Згәы каҳаз ишьапқәа шиҵақәало лдыруан уи. Аибашьцәа ргәышьҭыхра алыршатәын ажәала. Даҽа аамҭанык еиҧшымкәа аибашьраан ажәа хаа амҵәыжәҩа рнаҭон, рыхәра арҕьон, ажәа цәгьа ахыҭқьара иаҩызан, иашьуан. Агәы ҭарџьманс иамоу абз злакәу ала, Кама лажәақәа Аҧсны ахьчаҩцәа иреилнаркаауан иҭахаргьы рыхьӡ аҭоурыхаҿ ишынхо, рфырхаҵарақәа ааӡаганы, рыжәлар ирхамышҭуа ишрыцзаауа. Кама қәыҧш лажәақәа ирыҵубаауан ахшыҩҵак хьыршәыгә

– афырхаҵа знык дшыҧсуа, ашәыргәында – зқьынтә. Убри азы акәын Кама хәыҷы лажәа дара изызкыз ираҳарц зылҭахыз. Убри хықәкыс иҟаҵаны ауп Кама лнапҩымҭа Аҧсуа радио аредакциахь изаалышьҭызгьы.

Ишдыру еиҧш, аибашьра анцоз аамҭазы Аҧсны ахьынӡанаӡааӡоз изызӡырҩуаз, аинформациа рызназгоз Аҧсуа радио зыҵәык акәын. Рлымҳа адкылан, Аҧсуа радио иҳанаҳәарызеи ҳәа иазыӡырҩуан Мрагыларатәи афронт аҟынгьы. Убри азы ауп Кама қәыҧшгьы, сажәала акәзаргьы, сыжәлар срыхәандаз ҳәа абас еиҧш иҟаз ашәҟәқәа зылыҩуазгьы. (Мрагыларатәи афронт аҟынтә ашәҟәқәа уарлашәарла иҧыруаз авертолиоткәа ракәын иаазгоз. Лаҭатәи атрагедиа анаҩс авертолиоткәа рыҧырра иаҟәыҵит. Нас зынӡа иҿахҵәеит Мрагыларатәи афронти «Адгьыл Ду» ҳәа изышьҭаз Гәдоуҭеи реимадара.)

Зыӡбахә сымоу Кама раҧхьатәи лышәҟәы ахыркәшамҭаз абас лыҩуеит: «Ҳаҭыр зқәу Екатерина Жора-иҧҳа. Сшәыҳәоит, аус шәыцызуагьы шәаргьы абри сажәабжь хәыҷы цхыраарак наҭаны, арадиодырраҭарала изызку ҳаибашьцәа идшәырҳарц. Сеиҭашәыҳәоит. 16 шықәса зхыҵуа, (шықәсык аҵҵан илҩит – *Е. Б.*) Аҭара ақыҭа ииз, иааӡаз, Леуарса Кәыҵниа ихьӡ зху Аҭаратәи абжьаратә школ 11-тәи акласс аҵаҩы, ианаҭаххо зыҧсадгьыл зхы ақәызҵо Кама Быҭәба Дмитри-иҧҳа».

Кама Быҭәба иҟалҵаз аҳәара нагӡан. Уи лышәҟәы акы агмырхакәа, џьара ажәакгьы еиҭамкыкәа, Аҧсуа радио аефир ахь иҳашьҭит сара саҧхьарала. Уи инашьҭарххны иааува иалагеит Кама Быҭәба лҟынтәи ашәҟәқәа. Урҭ рынҵәамҭаҿ, хаҭала сара дсықәгәыҕны, хьызҳәала, сышҟа ааҧхьара ахьыҟалҵоз, уажәы акыр шықәса рышьҭахь саназхәыцуа иџьасшьоит. Хаҭала лареи сареи ҳзеибадыруамызт, лызбахәыкгьы смаҳацызт, аха иҟа-

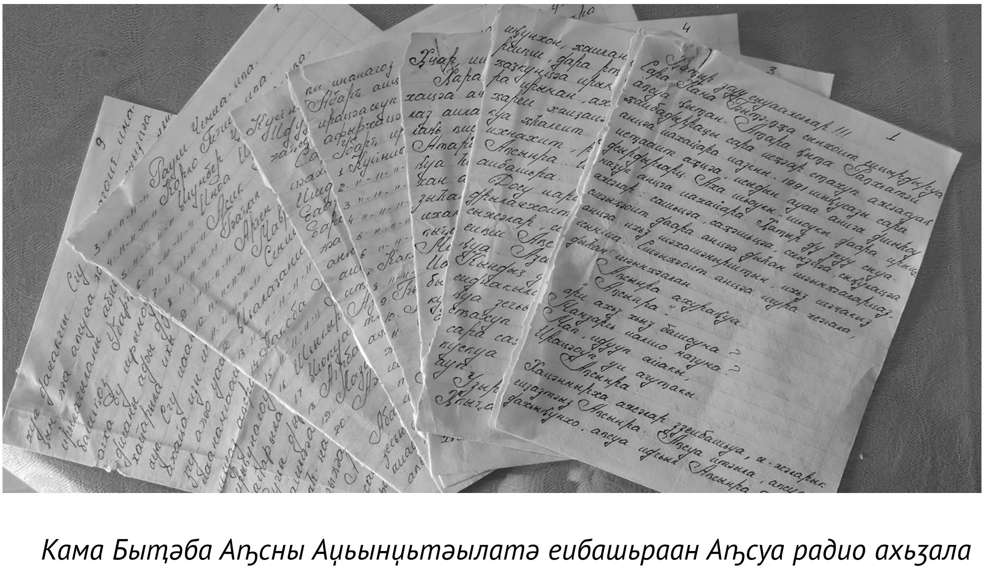

Кама Быҭәба Аҧсны Аҵьынҵьтәылатә еибашьраан Аҧсуа радио ахьӡала иналышьҭыз раҧхьатәи лышәҟәы адаҟьақәак (ашәҟәы шынеибаку ажурналист, аҵарауаҩ Екатерина Бебиа лхатәы архив аҟны иҟоуп)

заап агәынхәҵысҭа, уи илазҳәоз, акыр шықәса рнаҩс лышәҟәқәа ҩаԥхьа срызхьаԥшыртә аамҭа шыҟалоз.

Усҟан, аибашьра аамҭазы, Кама иаалышьҭуаз рыдагьы, сара сыхьӡала иаауаз ашәҟәқәа хаҭала аус рыдызулон, аефирахьгьы сара сыбжьала исышьҭуан, нас еидкылан папкак иагәыласҵон, иԥхьаскуан, исҵәахуан, иахьа уажәраанӡагьы исымоуп срыхӡыӡаауа. Абыржәы ианысҭаххагьы, сархивтә папкақәа иааргәылысхит Кама лнапҩымҭа ссирқәа. Ҿыцбарах ибаны срыԥхьоит, иагәылызҩаауеит еиҳа иҵару ахшыҩҵаккәа, еиҳа игәылҭәааху ацәаҳәақәа, аҳәоуқәа.

Убас, Аԥсуа радио аусзуҩцәа досу рыхьӡала иаауаз асалам шәҟәқәа хаҭала дара аус рыдырулон, уи ашьҭахь зыхьӡала иааз иԥхьаикуан. Аха исыздыруам иахьа уажәраанӡа иаазгаз. Сара хаҭала урҭ зегьы аус рыдуланы, акьыԥхь иазсырхиарц хәыҷәкыс исымеижьҭеи акырҵуеит. Уажәы Кама лышәҟәқәа нарҳәы-аарҳәуа сахьрыԥхьо, сыгәҭакы ирҿыцны сазхьанарԥшит, еиҳагьы сгәы дырхыҭхыҭит. Акгьы машәыршақә иҟалаӡом ҳәа шырҳәо еиԥш, 30 шықәса иԥхьакыз спапкақәа уажәы ианаацәырызга, уаҳа иԥхьаскрым, хымԥада, уажәшьҭа иалагатәуп аус рыдулара, акьыԥхь разырхиара ҳәа схы инадысҵеит. Ааи, амца еиқәыларц азы маҷк иаҵхалатәуп, ишырҳәо еиԥш, ԥшада аҳаскьынгьы ҵысуам. Уи адагьы, акыр аамҭа џьарак ишьҭахаз имхәаԥар залшаӡом. Убас, ари аус зырцыхцыхыз, амҩа азҭаз, асаба ақәзыршәшәаз ракәхеит усҟан иқәыԥшӡаз, иахьа уажәшьҭа зырҿиаратә ҭәымҭа аҭагылара аҟынӡа иааӡаз Кама Быҭәԥҳа аибашьраантәи лнапҩымҭақәа иахьа иҿыцны рызхьаԥшра. Абас ауми, акы даҽакы цәырнагоит, бзиа уск даҽа бзиак ахылҿиаауеит. Уи акәым, акьыԥхь иазырхиоу Кама Быҭәба лышәҟәы аԥхьажәа бҩырц ҳбыҳәоит ҳәа сҩыза гәакьа Гугуца Џьыкырба аҭел данысзас, лажәа ҩбамтәкәа иараз-нак сзақәшаҳаҭхазгьы, уи аибашьраантәи лнапҩымҭақәа кьыс рымаӡамкәа сархив аҟны инханы иахьсымаз ауп. Иаразнакгьы сыхшыҩ назцеит, Кама лышәҟәқәа алацәырызгап, арҭ ҭоурыхтә шәҟәқәоуп ҳәа иԥхьаӡаны.

Иҵабыргны, ҭоурыхтә ажәоуп 15 шықәса зхыҵуаз Кама аибашьраантәи ланҵамҭақәа. Уажәы урҭ ацәаҳәақәа санрыԥхьо, схы иасҭоит азҵаарақәа: изакәытә гәыцәузеи илымаз зынӡа дшыхәыҷызгьы, шаҟа мцабызла дбылуааз, иабаалгеи абас еиԥш аҕәҕәара, хара ахәыцра, аҵаулара?

Урҭ сызҵаарақәа схала рҭак ҟасҵоит абас еиԥш:

Ааи, ҳара шаҟа ҳмаҷыз ала, ахәыҷразы аӡәгьы аха имамызт. Зегьы заа иҳазҳар акәын, заа ҳшәыр акәын. Убас заа илызҳаит, заа дшәит Кама хәыҷы. Лқыҭа, лыжәлар дырҿахәҳәаҩны даақәгылеит. Уи акәындаз, лҿахәы џьара ибжьамхарц азгьы, аҳәара ҟалҵон, илдыруаз, илзымдыруаз зегьы лхы иалырхәон. Џьара-џьара лышәҟәқәа рҿы илҳәоит абырг наӡа леиԥш «сшәыкәыхшоуп» ҳәа ажәа. Илзырҳәооз 15 шықәса зхыҵуаз, макьана ашкол иалымгацыз аӡҕаб ас еиԥш ажәа хатәрақәа? Илзырҳәоз – лыԥсадгьыли лыуаажәлари рахь илымаз, иахьагьы илымоу, нҵәара зқәым лыбзиабара ду ауп. Уи аауеит лани лаби рҟынтәи, лқыҭа аҟынтәи, лыкәшамыкәша иҟаз лыуа-лҭынха рҟынтәи, Аԥсны аԥсабара аҟынтәи.

Кама дышхәыцызгьы, дышәхьан, илымаз агәыцә еиҳагьы аҧсы ҭалеит, еихаҳахеит лыжәлар аҧсреи-абзареи ианрыбжьагылаз аамҭазы. Ажәакала, ашәарҭара еиҳагьы иаанартит ари аҧҳәызба қәыҧш дзакәыҵәҟьаз, анцәа, жәлар рҿахәҳәара лнапы ианҵаны дшишаз. Урҭ зегьы иҵегь изырҵабыргыша нас, хронологиала исҳәоит, аха уажәы сеиҭахынҳәуеит Кама Быҭәба аибашьра аамҭазтәи лысалам шәҟәқәа рахь.

Хыхь зыӡбахә сҳәаз ашәҟәқәа инарышьҭархны иааз даҿакаҟны ҳаҧхьоит, аамҭаказ Аҭара аӷацәа рнапахьы иахьааргаз иахҟьаны аҭынчынхацәа ахҵәара шрықәшәаз атәы зҳәо ацәаҳәақәа. Урҭ зынӡа игәыҭшьааган: «Декабр 26 ауха аҩны ҳахымҵыр ада ҧсыхәа ҳамамкәа ҳҟалеит. Аҵхабжьон, уаҭәашәапара асы ҧны, аҳәатаҳәатаҳәа еимагылан асоура ишаҿыз, ҳасабицәа ҳаманы, рхәы ҳаҵаланы, амҩа ҳақәлеит 20 ҭӡы инарзынаҧшуа Аҭараа. Ишылашьцаз Аҭара-Аҧсуа ҳалҵит. Ҳнеиуан ҳмидагәидаха, ҳахьынӡазцо ҳәа. Ахәыцқәа змамыз ҳаҧысны ицеит. Ахәыцқәа амла иакит, ахьҭа иакит, еибархьусууа оумак ала рыбжьы гон...»

Абри ашәҟәы иацын Кама лан Манана Сиргинаа лнапҩымҭагьы. Манана сара уаанӡагьы дыздыруан, ҳаиқәшәақәахьан. Издыруан уи дшырҵаҩыз, ажәеинраалақәа шылыҩуаз, Аҭаратәи абжьаратә школаҿ аус шылуаз, хәҩык ахшара дышраныз. Мананагьы далацәажәон Аҭараа ахҵәара анрықәшәаз амш хлымӡаах атәы. Уи лцәаҳәақәа абас иҟан: «Зегьы рхы ишахәоз ала ақыҭа аныжьра иаҿын. Аӷацәа ҳашьҭа ихын, ахысыбжьқәа ааигәахон. Ҳгәыҭҟьа-ҧсыҭҟьаха амҩа ҳақәын, ҳхы ахьхоу ҿеила иаҳзымдыруа. Пыҭҩык ҳаҧысны ҧхьаҟа ицеит. Ҳаанхеит ҳара ҳҭаацәара: 15 шықәса ирҭагылоу сыҧҳа Кама, «Соушәыжь, сашьцәа срывагыланы сеибашьуеит, сыҧсадгьыл схы ақәысҵароуп» ҳәа аҳәҳәара иаҿызи, егьырҭ ҧшьҩык сыхшареи, сан лаҳәшьа, 75 шықәса зхыҵуаз аҧҳәыс бырги, Жора Аҩӡба иҧшәмаҧҳәыси, Жора иан, ачымазаҩ гәаҟ, ауардын данҵаны иҳацдәықәыргалази, сареи. Мандара ҳәа иахьашьҭоу аҳаблаҿы, Аҭара Аерманцәеи Џьгьардеи рҳәааа аҟны, ишырҳәо еиҧш, ҳаҧсы ҳаманы, ҩны хәыцык агәашә ҳнадгылеит...»

Ашьҭахь, Манана Сиргинаа лышәҟәаҟны ҳаҭырқәҵара дула длыхцәажәон ари аҩн хәыцы аҧшәма, аҧҳәыс быргеиба Ҭамара Фиодор-иҧҳа Лиман-оглы. Аҧсуа радио азыӡырҩцәа идлырҳауан ари аҩн хәыцы аҧшәма шаҟа лгәы ҭбааз, шаҟаҩы лыҩн хәыцы иакыз, иахьчаз. Манана лышәҟәы иацылҵон: «Инҭыкәкәа инҵәеит ҧшьымз, Ҭамара Фиодор-иҧҳа лыҩн хәыцы аҟны ҳаҟоижьҭеи. Лмаҭацәа ракәны раара дазыҧшызшәа ҳлыдылкылеит, иаҳзымдыруаз, ҳаззымдыруаз аҧҳәыс. Лыҩны ҳаҩноуп, лцәарҭа ҳалаиоуп, креицаҳфоит, креицаҳжәуеит ҭаацәарак реиҧш. 9-мзы зхыҵуа, уажәы иҳәырҳәыруа иныҟәо адәы иқәу ахәыцы, лара длааӡеит, лара дылбеит ианду гәакьа лакәызшәа. Арадиодырраҭара схы иархәаны, исҭахуп абри аҧҳәыс-ҳалал идуӡӡан иҭабуп ҳәа ласҳәарц, илзеиӷьасшьоит лажәра шкәакәан имҩасырц...»

Ашьҭахь, Манана лышәҟәаҟны илхәон аибашьра иалагазар аахыс рыхабар ҳәа акгьы шылзымдыруа лаб Шьоҭа, лан Лидиа, лаҳәшьцәа На-

нули, Марина Сиргинаа. Еиқәылыҧхьаӡоит иахьыҟоу-иахьану лзымдыруа лыуа-лҭынха. Аҳәарагьы ҟалҵон, рхабарк ҳзеилкаар, Аҧсуа радио аефир ала адырра ҟаҳҵарц азы.

Ааи, иҵабыргны, Аҧсны аибашьраан нырцәи аарцәи еимаздоз Аҧсуа радио, еицәыӡны иҟаз реибаҧшаараҿы ицхыраагӡахаз, Аҧсны налҵгьы иззыӡырҩуаз акы акәхеит. Аибашьраан Аҧсуа радио рхыҧхьаӡалахеит, адунеи аҟны зегь рааста иззыӡырҩуаз арадиостанциақәа жәаба рахь. Убри хықәкыс иҟаҵаны акәын аттаҳәа еишьҭагылан ашәҟәқәа ҳредакциахь изааиуаз адунеи акәакьқәа зегьы рҟынтәи, урҭ рхыҧхьаӡараҿ ашәҟәқәа раҕьырак ахьынтәаауаз Мрагыларатәи афронт аҟынтәи акәын.

Ҵакылеи, ҩышьалеи, ҵауларылеи зегьы ирылыҷҷаауаз ракәны иҟалеит Кама Быҭәбеи уи лан Манана Сиргинааи рышәҟәқәа. Уажәы урҭ нарҳәаарҳәуа аус рыдулара сахьаҿу ибзиан избарҭоуп ангьы аҧҳагьы рышәҟәқәа напык иаҩызшәа ишеиҧшу. Аха нас Кама илҳәамҭан еилыскаит, лан Манана лышәҟәқәагьы Кама шлакәыз изыҩуаз. «Сан аҧшқацәа лыман, атәымҵьара ҳаҟан, ашәҟәы аҩыха лызҭодаз. Уск аҟаҵара даҿын, нас даахьаҳәны сара акы насалҳәон, сара лааигәа стәаны илҳәоз, сара стәала аус адулашәа ақьаад ахь ииазгон» ҳәа лҳәон акыр шықәса рнаҩс Кама Быҭәба.

Иааиҧмырҟьаӡакәа Аҧсуа радио аусзуҩцәа иҳауаз Кама Быҭәба лҟынтә анапҩымҭатә салам шәҟәқәа рҟны ҳара еилаҳкаауан Аҧсуа радио аефир ала ишраҳауаз лара лышәҟәқәа ирну ацәаҳәақәа, урҭ гәышьҭыхган ишырзыҟалоз аибашьцәа.

Иаазгоит анаҩстәи ашәҟәқәа руак ацыҧҵәаха: «Иахьа аҭагылазаашьа зеиҧшроу иахәамҧшӡакәа ҳҵеицәа иаадырҧшуа агәаҕьра ажәала аиҭаҳәара уадаҩуп. Рыламыс ишрыҵанаҳәо рхы мҩаҧыргоит, рыҧсадгьыл рхы ақәырҵоит, ашьарҩаш ҧхьаҳәо ҧхьаҟа ицоит... Ари аӡынра цәгьаҧсышьала иаххаҳгеит зегьы. Абыржәы унаразҵаар: «Ана сыхьуеит, ара сыхьуеит» ҳәа зымҳәо аӡәгьы дыҟаӡам. Аӡын асы иахьылагылаз, аӡы иахьҭаз, ршьапқәа есымша иахьыхьшәашәаз иахҟьаны зегьы чмазцәоуп...» Уи ашьҭахь Кама хәыҷы лгәы хьухьууа далацәажәон аибашьцәа рыфатәи, рыжәтәи, рымаҭәеи, рабҵьари, рҵьаҧҳани иахьагу атәы. Уи илҳәон Аҭарааи Аӡҩыбжьааи изакәызаалак цхыраарак шырымбац, маҷк ахшыҩзышьҭра раурц шылҭаху. Ду наӡак леиҧш, Кама қәыҧш иҟалҵон ааҧхьара аибашьцәа ргәы шьҭырхырц, ирҭаарц, ирацәажәарц, ирыцхраарц, азхьаҧшра рырҭарц. Усҟан еиҳау ацхыраара алымшозар ҟаларын аха, Кама абас дҕьаҵәыҕьаҵәуа арадио ефирла лажәақәа заҳауаз азхәыцра иалагон ҳқыҭа, ҳхабла, ҳауаажәлар ҳазларыцхраарызеи ҳәа. Иҟалоит Кама лажәақәа идырҿыхазар шьоукгьы. Сара издыруеит афактқәа, Аҭара иалҵыз арҧарцәа рҿеидкылан, нас рқыҭаз ацхыраара шыҟарҵаз, уи инашьҭаркхны, Аҧсны анапхгарагьы Аҭарааи Аӡҩыбжьааи рзы ҷыдала абҵьари аҵьаҧҳани шдәықәырҵаз. Кама лыдагьы урҭ ацхыраара шырҭаху зҳәоз шҧаҟамыз, аха ари ақәыҧшгьы лажәа ҵьаранӡа ишынаӡоз ҩашьара ақәмызт.

Аибашьра еилгеижьҭеи жәохәҟа шықәса ҵхьан. Ҽнак зны, Гәдоуҭа ақалақьаҿ еиҧылара шьахәк мҩаҧысуан. Уи анҵәамҭаз Гәдоуҭатәи араионтә телехәаҧшра ҳахаҭарнакцәоуп рҳәан, иаасыдгылеит аҭыхратә гәыҧ. Имҩаҧысыз аиҧылара иазкны сгәаанагара ананырҵа ашьҭахь, ишысцәаҩоу еиҧш, сазҿлымҳахеит аҿцәажәара анызҵаз ажурналист лыхьӡ, лыжәла аилкаара. «Сара Кама Быҭәҧҳа соуп» лҳәеит, амикрофон зкыз аҧҳәызба ҧшӡа. Аҳаҷаҳәа даасгәалашәеит аибашьра аамҭазы ашәҟәқәа ҳзызыҩуаз аҧҳәызба қәыҧш. «Аибашьраан ҧҳәызбак...» ҳәа сцәажәара сналагон еиҧш, «Ааи, убри сара соуп, аибашьраан еихмырсыҕьӡакәа ашәҟәқәа зыҩуаз» лҳәеит лара, дыччаччо. Абри раҧхьатәи хаҭалатәи ҳаибадырра акәын Камеи сареи. Уинахыс, акыр шықәса шҵхьоугьы, Кама лырҿиара азҿлымҳара ду асҭоит, срыҧхьоит лажәеинраалақәа, срыхәаҧшуеит Гәдоуҭатәи араионтә телехәаҧшра иазлырхио адырраҭаракәа. Ларгьы убас сырҿиара лылаҧш ахуп, уимоу, изныкымкәа сышәҟәқәа рзы арецензиақәа лыҩхьеит, сырҿиара иазылкхьеит лтеледырраҭаракәа.

Кама Бытәба, ишысҳәаахьоу еиҧш, диит, дагьааӡеит Аҭара ақыҭан, ашәҟәҩыра иазҟазоу, иакымкәа зышәҟәқәа ҭыҵхьоу Дмитри Быҭәба иҭаацәараҿы. Кама лан, Манана Сиргинаагьы, данқәыҧшыз инаркны иахьа уажәрааӡагьы ажәеинраалақәа лыҩуеит, лажәеинраалақәа еидызкыло лышәҟәгьы ҭыҵхьеит. Кама лхаҭагьы аҧшьбатәи аклассаҿ дтәан раҧхьатәи лажәеинраала ақьаад ахь ианналгаз. Кама уи амш лгәаларшәо ҳаиҿцәажәараан илҳәон:

– Аҧшьбатәи акласс ахыркәшара аҽазыҟаҵара ҳанаҿыз, сан исабжьылгеит бзиа избоз, аха иаарласны ҳазҧырҵуаз сырҵаҩы Роза Николаиҧҳа Хәытаба илызкны ажәеинраала зҩырц. Сара стәала акы зҩит, аха арифма, аритм ҳәа издыруаз маҷын, уажәтәи сыхшыҩ ала сахьахәаҧшуа, иҧсыҽын, ҳәарада. Аха сан исымалырҽхәеит, акыр иаҧсазшәа агәахәара сылҭеит. Уиаахыс акыр шықәса шцахьоугьы, ари ажәеинраала ҿырҳәала исгәалашәоит. Абар иаргьы:

Аҧша ҟәандеиҧш схы-сгәы дҭалон,
Лыбла аразра хыҳәҳәы.
Дмыццакӡакәа зны дааҭгылон,
Снапы аҩыга аналыркы.

Иҳазҳарц, ҳара ҳуаахарцаз,
Аԥьабаа ду баны,
Аҩреи аҧхьареи ҳлырҵарцаз,
Зхы иамеигӡаз аказы.

Рашәа далоуп, ражәа далоуп,
Сара сеиҧшгьы аӡәырҩы.
Сан дылҩызоуп, схәыцра далоуп,
Раҧхьатәи сырҵаҩы.

Кама Бытәба раҧхьатәи лажәеинраалаҿ ишьҭылхыз ауаатәыҩса рахь лыбзиабара аазырҧшуа аӄазшьа ссир, ицәаҳәа ӄаҧшьны иагәылсуеит уинахыстәи лырҿиара зегьы.

Кама раҧхьатәи лажәеинраала, аиҵбыратәи акласс аныхлыркәшоз лбант шкәакәа дуқәа лыхцәы наӄааӄ иаркны, лгалстук ӄаҧшь лыхәдаҿ ишәыршәыруа, лҩызцәа дрылыҷҷаауа абри ажәеинраала данаҧхьа, лан леиҧш егьырҭ лырҵаҩцәагьы, лҩызцәагьы илымадырҿхәеит. Абасала, Кама илылаз аҧсабаратә ӄыбаҩ ҷыда ашәӄаыҩра ацәыргараҿ лан илыбзоуроу рацәоуп. Уи лнаҩс – лырҵаҩцәа, ауаа разқәа, лыкәшамыкәшатәи аҧсабара, аха зегьы ирыцкын – Кама лара лхаҭа арҿиарахь илымаз агәаҳәара ду.

– Сара сдунеи ҭацәуп акы арҿиара санаҿым, – ҳәа дсацәажәон Кама.

Ажәеинраалақәа рыдагьы, уи лымч ҧылшәо далагеит ажәабжь кьаҿқәа рыҩраҿы. Изныкымкәа ажурналқәа «Амцабзи», «Алашареи», агазеҭқәа «Ерцахәи», «Аҧсны ӄаҧшьи, «Аҧсни», нас «Бзыҧи» рӄны акьыҧхь рбахьеит уи лырҿиамҭақәа. Кама лпрозатә ҩымҭақәа рӄны иаарҧшуп ҳазҭагылоу аамҭазы ауаатәыҩса реизыӄазаашьа, ирызцәырҵуа аҧсҭазааратә хынҭаҩынҭарақәа, абзиабара, апатуеиқәҵара, аҧсуа ҵаскәа, арҵаҩра-ааӡара. Иара убас, Кама илыҩхьеит ароман.

Кама лнапы иҵыҵуа лажәеинраалақәа, лажәабжьқәа, лроман уҳәа зегьы аҧсҭазаара иалхуп, ихыҭҳәааӡам, ишхыҭҳәаамыз еиҧш Аҧсны Аҵьынҵьтәылатә еибашьра анцоз Аҧсуа радио аредакциахь иналышьҭуаз аҵабырг зҳәоз анҵамҭақәа.

Апоезиа, апроза, иара убас апублицистика, Кама Бытәба лзы ҧсҭазаароуп, лдунеи иагәыласоуп, лда-лшьа иалоуп, аҳауеи аӡи рыда ауаҩы дшызнымхо еиҧш, лдунеигьы урҭ рыда лхаҿы илзаагаӡом. Иахьа илҧыло абзиарақәа, иара убас ауадаҩрақәа, ахәылбыҿха Лыхны лыҩны данааиуа, ҭынч ақьаад ахь ианиалгалак ашьҭахь ауп Кама аҧсҭазаара лгәы аҳәо даныӄало, лдоуҳатә дунеигьы иҭәы-иҧха иӄоуп ҳәа анылыҧхьаӡогьы. Ус анакәха, арҿиара Кама лзы усураӡам, доуҳатә малуп, ҧсҭазааратә гәыцәуп.

Кама еицеизеиҧшны дырзыӄоуп апоезиагьы апрозагьы. Аха иалкаан лара еиҳа илыцааиуеит ажәабжьқәа, илгәаҧханы, илҭахханы днатәар, мышкы иалагӡаны жәабжьк ҩны иаахлыркәшар лылшоит. Ус ауп лара лӄазшьа шыӄоу, дызлагаз, ишьҭылхыз атема, иаахлыркәшаанӡа дзаҧырҵӡом. Аха уи анаҩс ҧыҭрак зымҩа инышьҭалҵоит. Уи аус адулара ҳәа даназыхынҳәуа акыр мза рнаҩс ауп. Усӄан Кама, иаарласӡаны ақьаад ахь иналгахьаз ажәабжь хшыҩ хьшәашәала азнеираз лыҿҧылшәоит, ишахәҭоу еиҧш лнапгьы иҵылхуеит, ишырҳәо еиҧш, ашьалашьын ахьылшьуеит, игәылыршәан иӄалҵоит.

Кама Бытәба иахьатәи атехнологиатә ҿыцрақәагьы хара дрыцәгылаӡам. Аинтернет саит аӄны илымоуп лхатәы даӄьа «Сгәы иҭоу сымаӡақәа» ҳәа захьӡу. Араӄагьы Кама илкьыҧхьуеит апублицистикатә, ахҳәааӄаҵаратә, аналитикатә ӄазшьа змоу, ҧсышәа цқьала ицәажәо анҵамҭақәа.

Иара убас, араҟа икьыԥхьуп Кама иреиӷьу лажәеинраалақәа, лажәабжьқәа. Кама лсаит аԥҵоижьҭеи уажәшьҭа бжьышықәса ирықәуп, илымоуп 800-ҩык рҟынӡа аԥхьаҩцәа. Иҿыцу лҩымҭақәа лдаҟьаҿы илкьыԥхьцыԥхьаӡа, аԥхьаҩцәа, саргьы уахь снарылаҵаны, агәахәаара ду ҳнаҭоит. Уаҟа икьыԥхьуп Кама лдаҟьа анапаҵаҩцәа рыхҳәаақәа маҷымкәа. Урҭ автор лгәалаҟара шьҭырымхыр алшаӡом, насгьы илоуеит агәаҳәаара иҵегь иҿыцу акы ҩны идсырбандаз, иаԥхьандаз ҳәа.

– Арҿиаҩы изыҳәа ихадароу акы ауп аԥхьаҩ ихәшьара, аԥхьаҩ игәаанагара, – ҳәа дсацәажәон Кама ҳаиқәшәараан. – Сара сзы инасыԥуп аԥхьаҩцәа маҷымкәа иахьсымоу. Аԥсышәала иаԥхьо маҷҩуп ҳәа агәаанагара ыҟоуп. Аха сара ус сахәаԥшӡом…

Ааи, диашоуп Кама, аԥхьаҩ дырҳатәуп, игәаанагара хшыҩзышьҭрала уазнеироуп, иихәаз ақәҿуҭроуп, мамзаргьы игәаанагара акы ахуҳәаароуп, нас ауп еиҳа-еиҳа аҩызцәа рхыԥхьаӡара ианазҳауа. Аҩыза укаижьӡом, уаргьы дкаумыжьыр. Шаҟаҩ уаԥхьаҩцәа мырӡыкәа иаауго, урҿиарагьы аинтерес ркуеит, нас дара рыдагьы уара ухәарҭамкәа, уара удагьы дара хәарҭамкәа иҟалоит. Абри ауп аинтернеттә еиҩызара захьӡу.

Кама Быҭәба аинтернеттә ҩызцәа бзиақәа рҳаны илымоуп, дрызнеиуеит ргәаанагара ҿаԥымҽкәа, аӡәгьы дламырҟәыкәа, патуқәҵарыла, аамсҭашәала. Кама лдаҟьаҿы ҳара иаҳбоит лгәы иҵхо апроблемақәа рзы лгәаанагарақәа, лыхшыҩзцарақәа, лыгәҭахәыцрақәа. Аха зегь рааста ихьааган ара дызлацәажәо акәны иҟоуп аԥсуа бызшәа аҭагылазаашьа, аҵара-ааӡара иадҳәалоу азҵаарақәа, амасса-информациатә хархәагақәа русура уҳәа убас ирацәаны. Кама лыхшыҩзцарақәа иахьатәи аамҭаз ихымԥадатәиу азҵаарақәа ирзырхоуп. Ҿырԥштәыс иааҳгозар, ҭыԥк аҿы лара лгәы лыхьны илыҩуеит: «Сара схаан ашәҟәыԥхьара акәын ауаҩы дзырҟәышуаз, уажәы уи амода маҷк ицеит, аԥхьарагьы ҳаҟәыҵит. Избан?” Уи аҭак аҟаҵара ус имариам, аха абас еиԥш иҟоу азҵаарақәа хьаас ишлымоу умбарц залшом.

“Сгәы иҭоу амаӡақәа” аҟны Кама ланҵамҭақәеи, лырҿиамҭақәеи, урҭ раԥхьаҩцәа рыхҳәаақәеи, ррецензиақәеи, ражәалагалақәеи уҳәа инеизакны икьыԥхьзар, шәҟәык рылҵуеит. Уи ашәҟәы иахьа хра злоу азҵаарақәа еилыкка иаҳзырбо акы акәхоит. Уигьы шыҟало агәра згоит.

Кама аус луеит Дмитри Кәабахьиа ихьӡ зху Гәдоуҭатәи 5-тәи абжьаратә школ аҟны рҵаҩыс, иара убас, Гәдоуҭатәи араионтә телехәаԥшраҿы атематикатә дырраҭарақәа реиҿкааҩыс. Арҭ аҩускгьы Кама лгәы-лыԥсы зылҭо, акырӡа илышьашәалоу, лара лҟазшьа иақәшәо роуп.

Кама ашкол ашҭа данынҭало, лҵаҩцәа еибарыҩуа аԥсшәа ларҳәарц ианылԥылалак, насгьы акласс уада дныҩналан лҵаҩцәа данрылаԥшлак, лара леиԥш насыԥ змоу уаҩ дыҟам ҳәа дахәаԥшуеит, лхьаақәа лхашҭуеит, лааԥсара лхыԥсааауеит. Кама ашколхәыҷқәа дырзааигәоуп, аилибакаара бзиа рыбжьоуп, ҳаҭыреиқәҵара дула еизыҟоуп.

Кама лырҵаҩра еиԥш акырӡа бзиа илбоит лжурналисттә усурагьы. Уи деигәырӷьаны илыдылкылеит Наҭела (Лариса) Харитон-иԥҳа Ҷанба

илыбзоураны Гәдоуҭа араионтә телехәаԥшра ахьаартхаз. Кама иаразнак уахь днеит, избанзар, ажурналистикагьы уи дхәыцаахыс бзиа илбон. Гәдоуҭатәи араионтә телехәаԥшраҿы Кама ажурналисттә усураҿы лылша аалырԥшыртә аҭагылазаашьа лоуит.

Иазгәааҭатәуп, Гәдоуҭатәи араионтә телехәаԥшра аколлектив даара ҳәоуеиқәшәаарыла, еилибакаарыла аус шеицыруа. Наҭела (Лариса) Харитон-иԥҳа араҟа иаԥылҵеит арҿиаратә ҭагылазаашьа бзиа, апатуеиқәҵара, аха ихаданы иазылыԥхьаӡеит – азанааҭ аҟны аҭакԥхықәра, аус азҟазара. Абарҭқәа зегьы рҟны Кама Быҭәба лхы аалырԥшит анапхгаҩы лгәы дақәшәартә дхатәраны, дҭышәынтәаланы.

Кама Быҭәба ажәлар дырҿахәҳәаҩуп, араион аҟны имҩаԥысуа ахҭысқәа дрылагылоуп, ажәлар дырзааигәоуп, рыгәҭыха еиҭалхәоит, рхьаа, ргәырҕьара рыцеиҩылшоит, иаԥсоу, инагоу ауаа ирызкны аteледырраҭаракәа еиҿылкааует, имҩаԥылгоит. Усҟан, аибашьраан, 15 шықәса анылхыҵуаз, дызлагылаз лыжәлар Аԥсуа радио аефир ала лажәа длырҳарц лҭахын дгьаҵәыгәаҵәуа, лгәы аҭҳара-аҭҳара еисуа, аха уажәы Кама дҭышәынтәалан, дмыццакӡакәа, лажәақәа ишәаны-изаны лыжәлар рҟынӡа иналгоит Гәдоуҭатәи араионтә телехәаԥшрала. Лара ҭеиҭыԥшлагьы аекран данаалоит, дагәылыҷҷоит. Аԥшӡареи, ахаареи, аамсҭашәареи, урҭ ирыцу лхатәы бызшәа инарҵаулан адырра, лзанааҭ азҟазара, аҭакԥхықәра, ажәа амеижьара, насгьы дхәыцаахыс мрашәахәаҵас лдунеи иагәылсуа, лдунеи хазырҭәаауа – ауаа рахь лыбзиабара ду уҳәа инеицылан, Кама Быҭәба профессионалтә журналистк лаҳасабала дшьақәгылеит, дҭәит, дыԥхеит.

Акыр шықәса раахыс Гәдоуҭатәи араионтә телехәаԥшраҿы аус зухьоу Кама Быҭәба имҩаԥылгон абас еиԥш иҟоу ателехәаԥшратә рубрикақәа: «Ақыҭақәа ргәеисыбжь», «Шацәы рылԥха», «Имԥсуа ахьыӡқәа», «Апоезиа адунеи», «Аибашьҩы иажәа», «Ҭаацәашәала», «Ахьыԥшьа» уҳәа убас ирацәаны. Лдырраҭаракәа зегьы хаҭәаауп Кама лхаҭа дызлиааз, есымшагьы илыцу аԥсуара, аихаҵгылара, аԥсуа ԥҳәызба лҟазшьа хазынақәа рыла. Шьоукы-шьоукы ҳжурналистцәа аекран аҟны иаинеилак, ажәлар ирдырyа ианалагалак ишахнаԥаауа, рхы дубеиа ирбо ишалаго акәымкәа, Кама дхааӡа, лхы шьҭымхӡакәа, дзыҿцәажәо лыҽиаҟаратәны, уи аума, иара еиҳагьы аԥыжәара иҭаны дизнеиуеит. Уи ала зҿахәы зҿылхуа ауаҩы ахагәрагара илҭоит, иҽааиртыртә, игәҭыхақәа иҳәартә дҟалҵоит. Авидеокамера аҿаԥхьа ацәажәара зегьы ирылшаӡом, аха Кама лзанааҭ бзиа ибаны дахьазнеиуа, насгьы ауаҩы дахьизааигәоу уҳәа ирыбзоураны лусураҿ лымҩақәа зегьы иҟьаҟьаӡа иаатуеит, дназлагаз аҟны макьана инамыгӡакәа дыхнымҳәӡац.

Кама лжурналисттә усураҿ иреиҳау хықәкуп иаԥсоу, инагоу, аилазаараҿы акыр зылшахьоу ауаа рыхьӡ анаӡаӡатәра, аҭоурых иамаданы рыҟаҵара. Ианҵоу ыӡӡом – зыԥсы ҭоу баҟоуп! Кама лусурала зыԥсы ҭаны иаанхо абаҟақәа маҷымкәа илыргылахьеит. Урҭ зегьы Гәдоуҭатәи

араионтә телехәаҧшра иахьтәы фондны иаанхоит, иара убас, иахьтәы фондуп аҧсуа журналистика архив азгьы.

Кама дахьиз аума, Лыхны ақыҭан Зиӡариаа рҭаацәараҿы дахьырҭацоу аума, ианакәызаалакгьы аҳра ауан аизыӡырҩра, аилибакаара, аицхыраара, аха зегьы ирыцкны, аҧсуара, аҧсшәа, аҧсуа ҵаскәа рыкәныҟәара.

Кама лынасыҧ змалдаз Лыхны ақыҭан инхоз Роман Ҷыҷыкәа-иҧа Зиӡариеи лареи 13 шықәса роуп аицынхара ахьраӡаз. Абарҭ ашықәсқәа ирылагӡаны Камеи иареи рыбжьара еилибамкаарак ҟамлеит, рынасыҧ еигәырҕьо, ихеибарҭәаауа, еицхырааауа еицынхон ҳәоуеиқәшәарыла. Иаалырҟьан изцәырҵыз ачымазара иахҟьаны Кама ларҕьажәҩа длыҧхеит. Урҭ иреизыҟазаашьаз, насгьы иара даныҟамла ашьҭахьгьы рыбзиабара цқьа еиқәырханы, ихьчаны, лыҧсҭазаара зегьы иагәылсны ишаалго узырбаша ажәеинраалақәа рацәаны иаҧылҵахьеит Кама ҧшӡа. Лара леиҧшҵәҟа лыбзиабарагь шыҧшӡоу, ахьтәы кәалаҧ иҭаҵәаху ааҧынтәи ашәҭыц еиҧшны ишеиқәырхоу рныҧшуеит абас еиҧш иҟоу лцәаҳәақәа:

> Ҩ-гәык иахьа еицәыхароуп,
> Аха ҧсыла урҭ еицуп,
> Ҩ-гәык рхьаа гәала ҕәҕәоуп,
> Аха ҧхыӡла дара еидуп.

Кама лажәеинраалақәа иҳархәоит заа илцәыӡыз лхәыҷқәа раб иҧсы шлыцу, лхәыҷқәеи лареи ахьчоит ҳәа ишылыҧхьаӡо. Иара убасгьы, Кама илцәыӡхьоу лыҧшәма ибзиабара лыҧсы ҭанаҵы ишлыцу лҳәоит:

> Уда сгәы еисӡом,
> Уа уансыцым сҟалаӡом...

Кама ллирикатә жәеинраалақәа рыла сара сҿаҧхьа даатит даара дџьасшьартә, насгьы лхымҩаҧгашьа акырӡа илымасырҿхәартә еиҧш. Иахьатәи аҧсҭазаараҿ џьара-џьара иҳамбои хаҵеи ҧҳәыси рҩыџьагь рыҧсы шҭоугьы рыбзиабара анырзымыхьчо, ианеилыҵуа, мамзаргьы даҿакала рхы анымҩаҧырго. Аха Кама дышқәыҧшыз лҩыза дышлывыҧсаазгьы, ирыбжьаз абзиабара амца еиқәымхыкәа, лыҧшәма иҩнаҭаҿы еиқәҵаны, уи иахылҵуа аҧхарра ала лгәы ҟажаны, лҵеицәа рааӡара лҿазылкит.

Кама лыҧшәма Роман Зиӡариа данлыҧхоз, рыҷкәынцәа Ҳаџьараҭи Ҳазараҭи хәыҷқәан, 6-тәи, 4-тәи аклассқәа рҿы аҵара рҵон. Кама лыҧшәма данлыҧха ашьҭахь лхықәкы хадақәа иреиҳахеит абыда инхаз лҧацәа млакы, хьҭакы иамыркыкәа, рықәлацәа иреицәамкәа рааӡара, аҵара дырҵара, изхылҵыз рџьынџь рдырратәы, рқыҭеи, рыҧсадгьыли рыгәбылра дыркра. Кама лхатәы насыҧ аҟны дхәыдахазаргьы, анцәа илиҭеит амчи, алшареи, агәаҕьреи лгәы камыжьӡакәа лҵеицәа иаҧсаны рааӡара, ршьапы рықәыргылара, аҵарақәа дырҵара. Кама лҵеицәа рзы

илҳәоит сара смал дара роуп ҳәа. «Смал» убас ахьӡуп уи лыҷкәынцәа ирзылкуа лажәеинраалақәа руак. Уаҟа ҳаҧхьоит:

Нхара дук сымамзаргь, сгәаратәа беиуоуп,
Мал рацәак сымамзаргь, гәаҭала сбеиоуп.
Разҟыла сеиқәымшәакәа нарцәыҟа дсыцәцазаргьы,
Сара сышқәыҧшыз сеибаны сынхазаргьы,
Иара дызхьымӡаз нагӡатәны исзынхазаргьы,
Исымоуп сыззааҧсо ахьырҧар сара,
Ҳазшаз дышәхылаҧшааит, сгәыӷрақәа шәара.

Кама ҟәыӷа лцәаҳәақәа идырҵабыргуеит амал ду уҭынхар аҵкыс, аҭаацәа бзиа уҭынхар ишнасыҧ дуу, ишҳаракыроу, еиҳау даҽакы шзыҟамло.

Кама ари ажәеинраалаҿ дрышьҭамлеит ажәа лыҧшаахқәа, дрышьҭамлеит ажәа дуқәагьы, иаҳбац, иҳаҳац, иҧсабаратәу, идгьылтәу абызшәала, гәыҭыӷьӷьаарыла, гәык-ҧсык ала еиҭалҳәоит аҧсҭазааратә ҵабырг – ауаԥы аҵеи данимоу, еиҳау мал шыҟам. Кама уи аганахь иреиҳау насыҧ лымоуп, дрануп ԥыџьа арҧарцәа бзиақәа, аҧсуареи, аҵауларeи згым, зықәлараҿ ирылыркаауа, ишырҳәо еиҧш, абырфын иаԥызоу ԥыџьа аҧацәа – Ҳаџьараҭи Ҳазараҭи Роман иҧацәа Ӡиӡариаа. Уи алагьы Кама анраҿгьы луалҧшьа налыгӡеит, лҧеиҧшгьы лашоуп.

Кама Быҭәба лҵеицәа инарываргылан иҳаракӡаны дрыхәаҧшуеит лырҿиамҭақәа, лаҧцамҭақәа. Урҭгьы лҵеицәа реиҧш ишьаҭамырӡганы, иҭоурыхтәны, лыхьӡ иацызҵо, лџьабаа абиҧаракәа ирымаздо ракәны илыҧхьаӡоит. Аха абраҟагьы, зегьы ирзыҧшу, зегьы ирзыҟаҵоу, хара иҧшуа Кама, зеиҧш ҟамло акгьы ыҟам ҳәа иҧхьаӡаны, лҵеицәа рнапы ианылҵоит лырҿиамҭақәа дмырӡырц, иахәҭоу аҳаракыра рырҭарц. Уи азоуп даҽа жәеинраалак аҟынгьы изылҳәо абас еиҧш:

Сышьҭахьҟа инсыжьуа сыхьыӡҳәара еиқәдырхап,
Зылаҧш иҵашәо сԥымҭа, аҵакы еилдыргап,
Исылшаз маҷзаргьы, наӡаӡа инхап!

Кама зхы пату ақәҵа, зыҧсы пату ақәҵа инхо-инҵуа, лааигәа игылоу зегьы бзиа избо, зегьы рзы абзиа иашьҭоу, абзиа зҳәо ҧҳәызбоуп, ануп, рҵаԥуп, журналиступ, дышәҟәыԥԥуп. Урҭ зегьы рныҧшуеит лырҿиамҭақәа. Дызлагылоу лыжәлар рҟны аҳаҭыр арҳашьа зхы ақәзыршәаз Кама Быҭәба имыӡӡо амал ду лымоуп ҳәа сахәаҧшуеит.

Хымҧада, Кама лажәеинраалақәа, иара убас, лажәабжьқәа ирныҧшуеит лыҧсадгьыли, лыуаажәлари рахь нҵәара зқәым лыбзиабара ду, ажәацыҧхьаӡа иубоит уи лыжәлар аӡәыкны, рнапы еикәыршаны инхо-инҵуа илбарцаз анцәа дышиҳәо, лажәагьы, лашәагьы Аҧсны аизҳара ишазку.

Кама сара сыҧсҭазаараҿ инылкылоит иҷыдоу аҭыҧ, акырӡа иҧхоу амрашәахәа зхылҵуа аиԥызара ҧшӡа ҳабжьоуп. Изныкымкәа иҟалахьеит,

акыр исеиҵбу абри аҧҳәызба лахь амҩа саныҟәлахьоу, сырҿиаратә мҩа аҭагәҭасраҟәа раан лара лыҿцәажәарала, лааигәа аҟазаарала сгәы сырдарцаз, сшьараҿ сааирцаз. Усҟантәи аамҭаҟәа рзы Кама сара дсацәажәоит аҧсҭазаара аҧышәа змоу еиҳабҵас ҟәыҕарыла, аамсҭашәала, гәыразыла, хаала. Кама илхылҵуа аҧхарреи лажәа ҟәандаҟәеи рыла сгәы ырҧсаҳәаны, уаанӡа сызмырҭынчуаз ҭәицк еиҧш иҧхьаӡаны, зымҩа инкаршәны, шаҟантә Гәдоуҭантәи Аҟәаҟа амҩа сыҟәлахьозеи. Урҭ ирҷыдангьы, Кама сара сырҿиара иазылкхьеит акымкәа апублицистикатә ҟәгыларакәа, ателехәаҧшратә дырраҭаракәа, иара убас илкьыҧхьхьеит исзылкхьоу ажәеинраалакәа.

Урҭ руак аҟны абас лыҩуеит:

Бҩызара са сзы иразҟуп,
Ба бҭыҧ сгәаҿы ихазуп.

Арҭ ажәаҟәа сара сзы акырӡа рҵакы дууп.

Ажәа лыҧшаахла иҩу Кама исзылкхьоу лцәаҳәаҟәа уҧылоит сара сышәҟәҟәа рҿгьы.

Урҭ руак ануп сышәҟәы «Аҳаракырахь амҩа» (Краснодар, 2021:428, 429) аҟны. Ара илыҩуа рҟынтә сгәы зырҧхо цәаҳәаҟәоуп: «Ааигәа снапаҿы исдыркит сара сзы ҧсҭазаарак иаҩызахаз, даҽакы исзаламырҩашьо ҳамҭа дук. Уи Екатерина Бебиа лышәҟәы «Сара сдунеи» акәын. Ианаахсырт, аҧхьатәи адаҟьаҿы сыхьӡала лнапала иаҟәҩын. Сара иаразнак иснырит урҭ лцәаҳәаҟәа ирхылҵуа аҧхарра. Уи шысгәыдкылаз сааит аҩны. Убри аҟынӡа сагәыланахалеит, иагьсызгәамҭеит акараҳәа ишаашаз. Иҟан ҩымҭаҟәак ҩынтә-ҩынтә сзыҧхьаз. Сзыҧхьаз зегьы сгәаҵанӡа инеиуан, иҟалон аамҭаҟәак лара лҭыҧан сара схы ансыргылоз. Даҽа тәылак аҟны, даҽа ҧсҭзаарак аҟны сыҟазшәа схы збон. Ирҳәо иашазаап –ашәҟәы ҿахәҳәагоуп, аҿахәҳәага ҳазшаз дузааишьҭуеит ҳәа...»

Кама акырӡа лгәы иаҟәшәаз сышәҟәы «Сара сдунеи» иазкны астатиа илҩыз лыман сусурҭа студиаҿ дысҭааит. Уии сареи ҳаиҟәшәаара иазкны аинтернеттә даҟьаҿ исыҩуан: «Иахьа дысҭан Гәдоуҭатәи араионтә телехәаҧшра ажурналист Камила Дырмит-иҧҳа Быҭәба. Аҵыхәтәантәи сышәҟәы «Сара сдунеи» дысзаанагеит. Акырӡа илашан иахьатәи амш! Сара сдунеи дсыцанысит ари аҧҳәызба, лхы-лгәаҿы иналгеит сырҿиаратә мҩа... Иҭабуп, Кама, ари амш азы, иҭабуп, иҩны исзаабгаз азы... Ианҵоу ыӡӡом – зыҧсы ҭоу баҟоуп!»

Камеи сареи ҳаиҟәшәаацыҧхьаӡа абас еиҧш иҟоу аҧхарра ҳагәҟәа рҿы инхоит акыраамҭа, уи аҧхарра есымшагьы ирхылҵуеит имҧсуа, имыӡуа ацәаҳәаҟәа.

Зажәагьы ҧшӡоу, зашәагьы ҧшӡоу, зхаҭагьы ашәҭыц иаҩызоу Кама Дмитри-иҧҳа Быҭәба лаҧҵамҭаҟәа ҩнаҭацыҧхьаӡа ирызнанагоит аҧсадгьыл абзиабара, ҳбызшәа аҳаракыра, автор лгәыҭбаара, лдоуҳатә дунеи аҧшӡара, лгәы иҭаҵәаху лыбзиабара хьыршәыгә, лымышьҭабзиара,

Кама Быҭәгьҳа, Гугуца Џьыкырҕьҳа, Екатерина Бебиаҕьҳа, Наҭела (Лариса) Ҷанҕьҳа. Аҟәа, 2020 ш.

анреи ахшареи реихӡыӡаара, аҟәыҵара, аҿар бзиа ргылара аигәырҕьара уҳәа убас аҕьсҭазаара зырҕьшӡо аҕьштәы рацәа змоу, нҵәара ақәымкәа ӡыхьҵас иҵхәраа иааиуа атемақәа. Абарҭ зегьы агәыҵакуп Кама Быҭәба лырҿиара. Иахьа урҭ зегьы ӡиасқәоуп, аха нас урҭ ахьеилало мшынхоит хымҕьада.

Екатерина Бебиаҕьҳа,
ажурналист, ашәҟәыҩҩы, аҟараУаҩ

ВАЛЕРИ БИГӘАА
Аԥсуа ҳәынҭқарратә университет апрофессор

ИУРА АРГӘЫН ԤЬШЬГАԠЫК, ЕИҨКААԠЫК, РҨИАԠЫК ИАҲАСАБАЛА

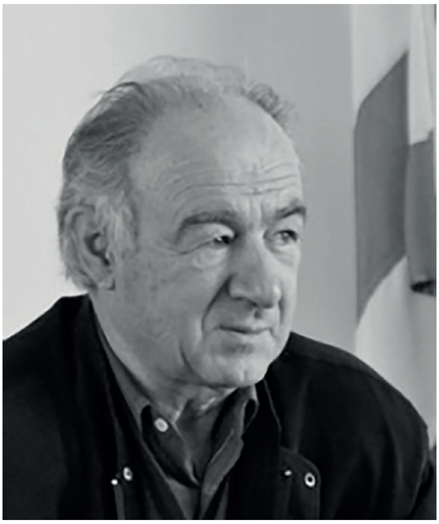

«Абысҟак дузааигәан, аха дузгәамҭеит» – ҿыԥныҳәоуп. Машәырӡам аԥсуа ԥхьаԠ ибзианы иидыруа ароман ахьӡгьы.

Гәыбԥан схы иасҭоит иахьеи-уахеи избоз-исаҳауаз, маӡа сцәызымӡоз, сԠызаду, ацәашьы сырбо саԥхьа дангылаз аамҭазы дзыԥсаз цқьа сахьазымхәыцуаз, цқьа иахьсызгәамҭоз азы. Дансыгхоуп уи зегьы анызбарҭаха, еилыскаартә ианыҟала.

Иура Аргәын ахатәрақәа иреиуаз аԥсыуа ҵарауаԠын, детнографын, уаажәларратә усзуԠын, иҳәоит иусумҭақәа ирыԥхьо дарбанызаалакгьы. Аха аамҭак иара ицаныз ауаа роуп издыруа, аҵарадырра инаваргыланы, уи инапы злакыз аусқәа згәалашәо. Аха урҭ рацәаԠым, иаԥахо иалагеит.

Сара исгәалашәом аамҭакы, Иура џьара акы игәы ианыҵымхоз, акы данамырцәоз-данамыртәоз, акы данамыргәаҟуаз. Амала, ианакәызаалакгьы уи иара ихатә усқәа ракәӡамызт хьаас имаз, аԥсуа жәлар ирзеиԥшыз аусқәа ракәын. Аха, иҭынчшьа, иаамысҭашәашьа шыҟаз ала, ихьаа аҿаӡәы иҟәаҟәа иқәиҵомызт, иагьа диқәгәыԥуазаргьы, ианакәызаалакгьы ихала даҵан. Уи ааԠы ибарҭан аусураҿы еиԥш, уи анҭыҵгьы.

Иура дԥышәан, доуԠы-маншәалан, уицны џьара уцозар, аԥба уҭан.

Лассы-лассы ишыҟаҳҵалоз еиԥш, зны иареи сареи командировка ҳаиццеит – Маскәаҟа. Асасааирҭа ҳаԠналеит. Шьыжьык, ҳаныԠагыла, ҳҿанааибаҳҭа, – уаала иахьа Турчанинов иахь, ҳааидҵаалап, – иҳәеит, Иура. Ҳцеит.

Сара исыздырамызт, Г. Ф. Турчанинов аԥсуаа ржәытә Ԡыра атемала иԠыз аԠбатәи ишәҟәы «История ашуйской письменности» кьыԥхьны, «Восточная литература» аҿы ишышьҭаз, аха Қырҭтәыла анапхгаԠцәа иҟарҵаз «аҳәарала» аҭыжьра ишаҟәырхыз. Иура идыруан. Турчанинов аԠны дыҟан, ихааӡа даҳԥылт, инапылаԠырагьы ҳирбеит.

Аԥсныҟа ҳаныхынҳә, абри ашәҟәы ахьӡала Иура аиҳабыра рахь дцеит-дааит, аха урҭ, «акагьы ҳамчым», – рҳәеит.

Даҿа цәааԠа-ҷыдак иман Иура: дызлагаз аус даара ҳасаб азуны, бжьынтәы ишәаны, бжьынтәы изаны ианышьҭихлакь, кыр ианышьақәицалалакь акәын иԠызцәа-иқәлацәа ҳахь ианцәыригоз. Ҳгәаанагара еиликаарц азы. Хык бзиоуп, аха Ԡ-хык шеиԥьу дазхәыцны.

Иура Аргәын иоуп авторс иамоу, ахьӡгьы азызыҧшааз, Аҧсны ахиаҵыхәеи ҳәа, неилых ҟамҵакәа, аамҭаказы жәлары зегьы еидызкылаз, нырцә-аарцә аҧсуа жәлар ацҳа рызхызҵаз арадиодырраҭара «Аԥсадгьыл», иара ахьӡ зыхьӡу ауаажәларратә усҳәарҭа аԥхьа инаргыланы.

Иура Аргәын зшьапы икыз «Аҧсадгьыл» ауп изхылҿиааз аҧсуа репатриантцәа рыхьӡала ҧыҭрак ашьҭахь ҳреспублика усҟантәи анпахгаԥцәа еиҿыркааз аҳәынҭқарратә хеилак, иахьатәи аминистррагьы убрахь иналаҵаны.

Арадиодырраҭара «Аҧсадгьыл» ауп ҳажәлар ауардынажә еиҧш ирыҕрысыз аибашьра шыҟалаз зегь раҧхьаӡа ҳашьцәа, аҧсуа мҳаџьаркәа рҵеицәа рлымҳа аҟынӡа иназгаз, зыҧшрак ҟамҵакәа урҭ амшын иӡхыҵны, иааины, абџьар иҳацаҵагылартә иҟазҵазгьы.

Иури Аргәын авторс дамоуп иара убас «Ажәԥанаарт аҵаҟа аҧсуа милаҭтә музеи» аргыларазы Аҧсуа еиҳабыра рҟынӡа инаԥыз ажәалагала аидеиагьы. Ажәԥанаарт аҵаҟа амузеи аҟаҵара усмариамызт усҟан, асовет аамҭазы, имариам иахьагьы, ҳхатә ҳәынҭқарра шҳамоугьы. Азини ахарџьи ртәы ҳамҳәап, имариам ианаалаша аҭыҧ ҧшаарагьы, зых иақәиҭу дгьылҿаҵак уаԥы ианимауа аамҭазы.

Иура иидеоуп иҟазҵаз Дырмит ду Аԥсны зшьапы икыз аҵарадырратә, акультуратә ус хьанҭа аԥыза аус напы азыркыз Омар Беигәаа иабацәа рыҧсадгьыл ахь иаагара аԥшьызгаз. Шьапҿаршә изызуаз амчқәа кыр шыҟазгьы, Аҟәа ақалақь аҿы уи анхарҭаҭыҧ изылихит, апоет аара дахьымӡакәа, инарцәымԥа даныќәла ашьҭахьгьы, уи уа Арепатриациатә музеи еиҿикааит.

Аҧсуа институт аетнологиа аҟәша акабинет аҿы Иура дызхатәаз астол иавагылан сара сыстолгьы.

Ҽнак, ҳхала ҳанааизынха, аҧсуа школ аӡбахә цәыригеит. «Уара, аӡы иаго ҳәҳәабжь иаҳауам, ҳалақәа шааҧшуа, адунеи ҳаныӡаауеит, ҳбызшәа ҳанахамҵгыла. Ҳбызшәа аҿаҧхьа иқәгылоу апроблема аҭыҧ қәҵашьа амаӡам, аҧсуа школ апроблема ӡбахаанӡа. Ииашоуп, аҧсуа бызшәа аҳәынҭқарратә статус амоуп, иара ахьӡ ала аусҳәарҭа ҷыдагьы аадыртит ҳаиҳабыра, аха алҵшәа аабом. Угәы иаанагои»? – дсазҵааит Иура, сара сахь даахьаҳәны. Убри аамҭазы Ҭемыр Ачыгәба дааԥналеит.

Иҧсҭаазаара зегьы злеибаркыз аҭоурыхтә мыҟәмабарақәа ирыхҟьаны, Ҭемыр аҧсшәазы даарак дызҳәарамызт, аха даара дазҿлымҳан, цқьа иахьизымҳәоз, аҵәымаҕ жьакца еиҧш, игәы иалан азы.

Уи инаишьҭарххны амилаҭтә зҵаараҿы аихымца иаԥызоу Сима Дбарҧҳагьы дааит, дааит ашколи ашколтә рҵагашәҟәқәеи зџьабаа аду Петиа Кәыҵниа. Кыр ҳалацәажәеит абри апроблема. Ҳаицәажәарахь иааҳаҧхьеит Ҭали Џьапыуаҧҳаи Владимир Занҭариеи, Гәырам Гәымбеи, аҵара бзиа змоу, аус атәы шьахәлаҵәҟьа издыруа џьоукы раҳасаб ала. Уинахысгьы кырынтә ҳхы еилаҳкит, кырынтә ишьҭаҳхит-ишьҭаҳҵеит. Уимоу, усҟан аҵара министырс аус зуаз Даур Начҟьебиагьы дадаагалеит ҳаицәажәара, игәгьы иахәеит. Исылшо ала сшәыдгылоуп, иҳәеит. Аҵых-

тәаны ари азҵаара ауаажәларратә гәыӷ аҧҵарахьы ҳкылнагеит. Аха ахьӡ аганахь ала ҳҳәатәы еиқәымшәеит. Еиҳабҵас, тынч, ҿымҭ-ҧсымшьа итәаны иаҳзызӡырҩуаз Иури Аргәын, дааҳалаҧшын, ҿааиҭит:

– Ҵаара ҧхашьарам, абри ҳазлацәажәо аус хықәыс иамои?

– Аҧсуа бызшәа, – ҳҳәеит ҳара, ҳаицҿакны.

– Иазаауеи аҧсуа бызшәа?

– Ахеиқәырхаразы.

– «Ахеиқәырхара» ахьӡаҳҵап, нас, ҳгәыӷгьы. Иура иажәа ҳақәшаҳаҭхеит ҳаргьы.

Хантәаҩцәас иалаҳхит Ҭали Џьапыуаԥҳаи Владимир Занҭариеи.

Уи акәхеит, иит Ауаажәларратә хеилак «Ахеиқәырхара», аиустициа аминистрраҿы иахьагьы ашәҟәы иану, зеиӷш ыҟам аҧшьгамҭа. Аха, изааӡари, ҳхеилак ахәыштаараҿы амца ахы еиҿакны изкыз Иура Аргәын инарцәымҩа данықәланахыс, знык иадамзаргьы, ҳхы ҳзеиламкит, ҳзымеицәажәеит, ҳус аус ҳзамыруит.

Ҳәарас иаҭахузеи, Иури Аргәын иидеақәа, иаҧшьгамҭақәа, еиҿкаамҭақәа зегьы рааста аҧсуа жәлар рдоуҳатә бзазараҿы арезонанс зауз, иахьагьы ахыӷшаду змоу акы акәны иҟоуп ауаажәларратә зеиӷш-ныҳәақәа ҩба: «Лыхнашҭа», «Абжьыуаа реизара». Абарҭ аҩныҳәак рыҽрылазырхәхьоу ауаҩы ҧытраамҭак ибла ихымҵуа, ихамышҭуа асахьақәа изнымхар ауам: даҧшәымаз, дсасыз – зегьы акоуп. Аҽаӡәы итәы сымҳәаргьы, исҳәоит сара схаҭа цәаҳәақәак ашәҟәы ианысымҵар амуа, амаҷар еиӷш ишсылсыз атәы.

«Есышықәса, абҵарамза аҩагыламҭазы, мҽышак аҽны, амш аныбзиоу, аҵх аныбзиоу, Лыхнашҭаҿ еизоит абзыӷқәа, рҽаҩра иақәныҳәаразы, ҳазшаз иахимбаарц азы – иҭаргалахьоугьы, иҭарымгалацгьы: дара лыхнаа рхаҭақәа, дәрыӷшьаа, аҷандараа, аацаа, џьырхәаа, хәаӷаа, жәандрыӷшьаа, блабырхәаа уҳәа, зегьы. Аныҳәаахь иааиуеит иара убас Гәымантә, Ҵабалынтә, Абжьыуантә, Мырзаҟанынтә, Саӡнынтә, уҳәа, Егри Ԥсоуи рыбжьара ишьҭоу аҧсуа дгьылқәа рҟынтә, шамхамзар, зшьамхы инанаго зегьы. Абзыӷқәа қыҭа-қыҭала рыҽшаны, заанаҭцы абри ашҭа ҭбаҭыцә аганқәа рҿы «рҭызҭыӷқәа» ылхны амаҵурҭақәеи асасааирҭақәеи дыргылоит. Урҭ дырӷшӡоит напкымҭала. Ара иҟоуп акҿыҩрамаҭәа, анышәаӷшьлых, ачысмаҭәа... Крыуроп-кырҳәароуп аҽны. Аӷшәмацәа «ргәараҭахь» имҩахыҵуа асасцәа, урҭ рчеиџьыка агьама ддырбоит. Нас шәаҳәароуп-кәашароуп, гәырҕьароуп, лафҳәароуп, еицлаброуп. Ҳәарас иаҭахузеи, зегьы раӷхьа игылоуп аҽырыҩра: зықь-шьаҿа, хнызқь-шьаҿа, жәанызқь-шьаҿа, ҽыла аҵәыргылақәа рхыӷара, ҽыла ампыл асра, аҵәеигәыдҵара, аҳәаҟьара. Ус шаҟа хкы. Иара аныҳәа ахаҭагьы «Лыхнашҭа» ахьӡуп. Машәырӡам уи.

Лыхны аҧсуа қыҭадуқәа зегьы иреиҳауп: дгьыллагьы, уааӷсыралагьы. Лыхны аҧсуа жәлар рҭоурых иузалымхуа иагәыласоуп, урҭ наџьнатә аахыс ирхыргахьоу аамҭақәа ирсаркьоуп.

Лыхны ажәытәӡатәи аҭоурых ахҳәаамҭа иагәылалоит. Археологцәа абраҟа ирымӷшаац мыруга ыҟам: абҩалых, аџьазлых, аихалых – ад-

гьылқәаарыхгатә мыругақәа инадыркны, абџьарқәа рҟынӡа. Антикаамҭа алагамҭазы Аҧсны агаҿаҿы зегь раҧхьаӡа абырзен хәаахәҭцәа ршьапы зықәдыргылаз адгьылқәа иреиуоуп уи. Аҧсуа ҳәынҭқарра ахаан абра, Лыхнашҭа ахаҿы, Лыхных азааигәара ақьырсиантә ныхаабаа дыргылеит, акульттә ҵакы змаз ажьыра (аныха) ааигәара, адин ҿыц (ақьырсианра) ахыҧша алашьҭырхырц азы. Абжьарашәышықәсқәа рҿеиԥшамҭазы, мрагылара-ладатәи ҳгәылацәа бзиахәқәа ргеополитикатә чарҳәара иахҟьаны, аҧсуаа раҳ иҭыҧ дахымҵыр ада ҧсыхәа аныҟамла, абра абаатә хан дыргылеит – Лыхны Аҧсны иаҳҭынрахеит.

Ишырҳәо ала, ихыжәжәаахаӡа Лыхны ашҭа иҭагылоу абри ахан аргылара ианалагоз аамҭазы зызҳамҭа иқәыз рҧызбаки ҧҳәызбаки, ишыҵәааҵәаауаз, абаа ашьапы иаҵарҵеит. Шьа-ҿыцла идырҕәҕәарц азы. Ирҳәоит, аасқьанӡа урҭ рқьыбжьы ахан иаҵыԥуан ҳәа.

Лыхны акалҭ аҿы, ҧаԥдук ахықәан даҽа баак ашьҭақәа уажәгьы уаԥы ибаратәы иҟоуп. Уи Аилагахәы ахьӡуп. Агаҿа зыхьчоз аҧсуаа рыцқәынцәа абра амцлашырбага ықәыргыланы ирыман. Аҵарауаа ргәаанагарала, мшынырцәынтә Аҧсны дырҳәырц абри агаҿаҿы иӡхыҵуаз ақәылацәа, асқьала ыҟоу џьшьа, рҿанаархалакь, изықәқәтәаны иаауаз аҕба ацаҟьа иладхәаашала ицон.

Агемуақәа (Талиатәи Генуа) Лыхны акалҭ Каве де буқсо (апальма ахықә) ахьӡырҵеит, абрантә икапанны иргоз, нас, сыгамаҭәахәык еиҧш, европаа хәдула ираадырхәоз аҧсуа шыц аҳаҭыр азы.

XVIII ашәышықәса анҵәамҭазы ацәашь еиҧш ирлашо Аҧсны иахагылаз аҳ, Қьалышь Чачба, иаҳҭынра Лыхнынтә Аҟәатәи абаахьы ииаигеит, аха, зегьы акоуп, Лыхны арезиденциатә статус шамац иаман.

Лыхны акәын, еиҳарак, тәарҭас-гыларҭас иахьимаз Сафарбеигьы, уи иҧа, аҵыхәтәантәи Аҧсны аҳ, Ҳамыҭбеигьы.

Абас ала, жәытәнатә аахыс Лыхнашҭа аҧсуа жлар иргәеисырҭан. Лыхнашҭа хеилакырҭан, усӡбарҭан, ҿахәҳәарҭан, иамуӡаргьы – бџьаршьҭыхырҭан».

«Лыхнашҭа» аныҳәа шаамԥаҧигаз еиҧш, зыҧшра ҟамҵакәа, «Абжьыуаа реизара», ҳәа хьӡыс иаҭаны асценари аԥра напы аиркит Иура Аргәын. Уи ақьаад аҿы. Ус, ари апроект ихы иҭагьежьуеижьҭеи, гәыла-ҧсыла иԥны ишьҭихижьҭеи кырҵуан. Убри аҟынтә, уи иаразнакы, азакәан ҧшра аҭаны, апрактикахьгьы ииаигеит. Дук хара имгакәа иагьхиркәшеит.

«Аҭоурых ишаҳәо ала, Гәымеи Мырзаҟан итәылеи рыбжьара ишьҭоу адгьыл иқәынхо аҧсуаа, абжьыуаа, ҳәа, ирышьҭоуп XVIII ашәышықәса алагамҭа аахыс.

Жәытәнатә аахыс абжьыуа хеилакырҭас, хшыԥеилаҵарҭас, усҳәарҭас ирымаз Мықә акәын.

«Мықә ақыҭа қыҭа дууп: мрагылара аганахь ала уи аҳәаақәа Ҷлоуи Ҭхьынеи ркалҭқәа рҟынӡа инеиуеит, алада Џьали Мыркәылеи шьҭоуп, мраҭашәарахь – Арадуи Лашькьындари, аԥадахьҟа иавоу адгьыл Кәачара иатәуп. Азеиҧш нхамԥақәа ршьапы ркаанӡа уи еиҳагьы иҭбаан: иавоу

ақыҭақәа реиҳарак иара иаҵанакуан.

Ақыҭа аиҳарак ҟьаҟьароуп, рхоуп, чашәароуп, инкауршәыз гылоит. Ахы инаркны, аҵыхәанӡа, ишырҳәо еиҧш, уи ҧсыс иахоу иара ахьӡ зыхьӡу Мықә аӡиас ауп.

Мықә ахьӡ иадҳәалоу ажәабжьқәа зҳәало ыҟоуп иахьагьы. Џьоукы, Мақәа, ҳәа, геи-шьхеи ззеиҧшыз, «Афы, уабаҟоу?», – ҳәа, – ирдыдуа-ирмацәысуа адәы иқәыз аҧсуа хаҵак иакәын иара. Зны Нхыҵынтә дшаауаз, иҧсы ааиҭеикырц азы, дылеыжәҵын, иоупа наиҵаршәны дахьнықәиаз дамхацәеит, аха шьхатәылан иаалырҟьаны амш-бааҧс ааҟалан, аӡхыҵра дагеит, имч мырхакәа, рҳәоит. Аеаџьоукы, ажәытәӡа зны, Мықә-Данаҟаи, ҳәа, аӡәы абра дынхон – акрыздыруаз, акыр зылшоз, зхыҧшагьы хара инаϣхьаз, ϣы-жәларык еиҿаҳар, еинызраалоз уаϣын, – иқәрагьы ифеит, идунеи аниҧсахгьы, ихьӡ абри адгьыл ианхалеит, рҳәоит.

Аха Мықә ақыҭа абжьыуаа иреизарҭаны изыҟалаз иаххәааy алегендақәеи, ахышәара-ҵышәареи, абарақьаҭреи рзы акәӡам.

Х ашәышықәсазы аҧсуа ҳәынҭқар Леон III абри ақыҭа агәаҿы, Мықәи Дәаби ахьеилало, ацаха еҵәа еиҧш, ирыбжьаршәу ахәы ҧшӡаҿы, мықәаа ржәытә ныҳәарҭаҿы (Аныха), здаҟам ақьырсиан ныхабааду иргылеит. Гәымбыл-џьбарак иакәын аҳәынҭқар. Ирҳәоит, ауасҭа, аныхабаа хыбны данаалга, иҵагылаз акьыба иҵихит, нас, абри аϣыза аџьышьахә знапы иҵыҵыз аҟаза, игәы ҧжәан, хланҵы дыҧаны, иеишьит, ҳәа.

Абжьаратәи ашәышықәсқәа рзы Мықәтәи аныхабаа ақьырсиан жәлар рдунеи аҿы еицырдыруа иҟан, ахатә кафедрагьы аман. Аҭырқәа Аҧсны даныкәнагала, уи аҳаидеи хеит, аха аурыс данааи, аҧсуаа рныхабаа шьақәдыргыларҭә еиш аҭагылазаашьа роуит – аханатә аахыс иамаз аҵакгьы аздыргьежьит.

Аҧсуа жәлар Мықәтәи аныхабаа аϣныҵҟа изқәаҭыҧ ҟарҵеит аҵыхәтәантәи раҳ, Ҳамыҭбеи Чачба, абра анышә дамардеит уи иҧа, апоет Гьаргь Чачбагьы.

Нас, Мықә ақыҭаҿ акәымзар, иабеизоз абжьыуаа?

Абжьыуаа реизара ашьапы шакыз, ианакыз атәы аҳәара уадаϣуп, аха еилкааyп акы. Абжьыуаа реизараҿ акәын абжьыуаа ирзеиҧшыз аусқәа ахьырыӡбоз, ихацырктәыз азеиш зҵаарақәагьы ахьхацдыркуаз. Абжьыуаа реизараҿы ирыӡбаз аус уаҳа лацәажәашьа амамызт: иӡбан, ишьҭыхын, аҭыҧ иқәҵан.

Ажәытә Абжьыуаа реизара ҟалон, шықәсык ахьтә, ма хышықәса рахьтә знык, ажәлар злацәажәараны иҟаз аус зеиҧшраз еиҧш, насгьы, аус ишышәра ианшәлакь. Аизара аҟалара мышқәак шыбжьаз, абжьыуа хыс ирымаз аҳ, аиҳабацәа рхы ааилакны, «шьҭа иаамҭоуп, дад», ҳәа, аниарҳәалакь, аҳәҳәацәа рылаҵаны, ажәлар адырра риҭон.

Лахҿыхрак, лахьеиҵыхрадук иазкымзар, жәлар реизарахь аҳәса ааиуамызт. Аизара зусыз ахацәа ракәын. Аҵкәынцәагьы аусӡбара рхы аларгаломызт. Урҭ ҧшьаала, аизарауаа рышьҭахь игыланы, реиҳабацәа ирзыӡырϣуан.

Аизарауаҩы, деиқәҟаца, аԥсыуаматәала деилаҳәаан. Ахҭырԥа змаз, ахҭырԥа ихеиҵон, ахылԥарч змаз – ахылԥарч. Иҟан ахылԥарч зхаз ихҭырԥа аҵҕала ихәда инахаршәны, изқәа ианкыдиршәлозгьы. Амала хаҵак ихамкәа аӡәгьы аҩны ддәылҵуамызт – ахаҵа ихаҵара иасимволны ирыԥхьаӡон.

Ажәа зырҭоз ауаҩы зажәеи зуси еибагаз, ацәгьеи абзиеи ртәы здыруаз, унеишь-уааишь, ҳәа, зарҳәоз, ладеи-ҩадеи еицырдыруаз, зыхьӡ-зыԥша хара инеиҩхьаз, зыбз хәшәыз, ахаҵараҿгьы ахаҵара злаз иакәын. Акры аҵанакуан уи иуаҩышьа, иҭаацәаратә ҭагылазаашьа, инхашьа-инҵышьа, ичеиҷьыка, итәашьа-игылашьа, ихныҟәгашьа.

Аизарауаҩ иажәа ахы икуан, илабашьа иаԥхьа инарсны, ихҭырԥа рқьақьа ԥмыртлаӡакәа, инахарԥаны, «ажәлар, шәхаҵкы»! – ҳәа, ихы нарықәкны. Нас ажәаҳәаҩ ажәа иҳәон дныҭгылааҭгыло, дмыццакӡакәа, хрыжь-хрыжь, дызлацәжәоз аус ҳаҭыр ақәҵаны, изыӡырҩуа иаԥхьа игылаз ауаа ираҳартә, еилыркаартә еиԥш. Иихәоз иажәа агәра ргарц азы, аеффекҭ азы, абзазараҿы иҟалахьаз-ианылахьаз аусқәа ҿырԥштәыс иааигон, ианаалашаз ажәаԥҟақәа налаҵо, ирҵабыргуа. Иажәа хиркәшон атрафарет ҟазшьа змаз зеиҕьашьарала: «Ажәлар абзера шәзыҟалааит»!

Аизараҿы аимак-аиҿак ҟалар ауан, аха ихьибажәомызт, еизыӡырҩуан. Аӡәы ажәаҳәаҩ иажәа ажәак бжьеигаларц иҭаххар, «уажәа хьыла иԥысҟоит», ҳәа наиаҳәаны, ацәажәаҩ иажәа нхеирҭәааауан.

Иахьа «Абжьыуаа реизара» – ныҳәоуп, ныҳәа дууп. Уи мҩаԥысуеит есышықәса, ҽаҩраҭагалан, ԥсшьарамшык инақәыршәаны. Ҵҩа змам ауаа еизоит уи аҽны. Ауаа еизоит ақьырсиан ныхабаа азааигәара. Баагәарала икәыршоу ари адәы иқәгылоуп ҟазарыла иҟаҵоу, фатәы-жәтәы згым аԥацхақәа. «Шәымҩахыҵ, иҟалозар»! – урҭ рышәқәа аартны агәарԥқәа рҿы иԥшны игылоуп џьгьардаа, кәтолаа, тамшьаа, гәыԥаа, баслахәаа, ԥақәашьаа, уҳәа, абжьыуа-рқыҭақәа рхаҭарнакцәа. Насҭхашәа, ақәаҵара ааҩс, уаҩы ибоит еилфаҷа еилырганы иҟоу «аԥсуа-нхаҩ иҭызҭыԥ». Ҵаҟа, Мықәи Дәаби ахьеилало ишьҭоу арха-еицарса хәмарырҭоуп. Шәаҳәароума, кәашароума, мпыласроума, ҽырыҩроума – абрантә, унапсыргәыҵа ианушәа, зегьы-зегьы уаҩы ибарҭоуп. Ажәҩан аныцқьоу, арантә амшын агәы ухыԥшылоит, аҩада унаҳәыр, снапы нароуны, срагәак ашьха аика иаақәысхып, уҳәап.

Агәыҕрақәа ирхыҵхырҭоуп абри алакә-дгьыл. Ныҳәоуп, ныҳәа дууп «Абжьыуаа реизара».

Иџьоушьаша, иахьа ари аныҳәа автор, Иури Аргәын, зыԥсы ҭеиҵаз аҭоурыхтә хьӡы ахыхны «Мықә ашҭа» ахьӡиҵеит, ишаабо еиԥш, аԥсуа жәлар рҭоурых ахьӡала шәҟәбҕьыцк аазмыртыц аӡәы, «Лыхнашҭа» даҵашьыцны: «ҳара ҳзеицәаада»? Уи дызусҭоу сара исыздырам, издырырцгьы сҭахым.

Лыхны игылоу ажәытә хан ашҭаду аман – анцәа имч ала иахьагьы кьыс амам уи. Амала, Мықә ахьынӡанаӡааӡо аԥсуаа раҳцәа ус акгьы ҟарымҵаӡеит, уи азы урҭ аҭорыхтә ҵаҵгә рымамызт. Иашоуп, абжьыуаа еизарҭас ирымаз Мықә акәын, аха еизон ақыҭа агәаҿы, «арадуқәа ахԥа»

игылаз рымҵан (еилаҳаз ашколтә хыбра аҿаӡхьа). Иазгәаҭатәуп иара убас, иналаршә-ааларшәны абжьыуа егьырҭ ақыҭа дуқәа рҿгьы ишеизалоз, излацәажәараны иҟаз аус ҳасаб азуны, аха абжьыуаа ргәеисырҭаҵәҟьа Мықә акәын. Уи ҭоурыхла ирҵабыргуп, лацәажәарагьы аҭахым.

Иура ихьӡ ала ацәажәара мариам, ҵарауаҩык иаҳасаб ала еиҧш, уаҩык иаҳасаб алагьы, имариам џьара ҩымҭак аҧҵарагьы.

Аҽакы ҳаҟәыҵып, имариоума Иура Аргәын аҧсуа милаҭтә қәҧараҿы иааникылоз аҭыҧ атәы аҭҵаара, имариоума уи ахьӡала иибахьоу аџьабаа атәы аҭҵаара? Имариоума автономтә республикак аҳасаб ала усҟан ҳазлаз атәыла анапхгара аҧсра-аӡра ахықә аҟынӡа даннаргаз аамҭазы, иауз аҧсихологиатә ааха (стресс) аҭҵаара? Уи зылшаша аҧхьаҟа џьара аӡәы дышҧаҟамлари. Иура Агәын ихашҭра ҷышәрак здыруа дарбан аҧсыуазаалакь азин имам!

Анцәа иџьшьаны, Иура иуаҩра еихазҳаша игәараҭа иазынханы иҟоуп: Алхас Аргәыни Рада Аргәынҧҳаи – иахьатәи аҧсуа интеллигенциа зырҧшӡо ахшара-хьҩежьқәа. Иҧшәмаҧҳәыс Ҭина Қәарсаииаҧҳа лакәзаргьы, дыззымдыруада, аҧсуа культура аџьабааду азызбахьоу ҧҳәысуп – ақәраду нылҵааит!

Иашоуп, Иура Аргәын аӡсуа дгьыл ишьҭа аниҵеит, зегь раӡхьаӡа иргыланы, зхы аасҭа зыжәлар ирыхӡыӡаауаз, гәыблҩык, ламысуаҩык, етнограф хатәрак иеиӡш. Аха деиҳамзар, деиҵамызт ӡшьгаҩык, рҿиаҩык, еиҿкааҩык иаҳасабалагьы. Хаҭала сара агәра згоит, аамҭа наскьацыҧхьаӡа уи ихьӡ еиҳа-еиҳа ишышьҭыҵуа, еиҳа-еиҳа ихыҧша ахара ишцо.

Иуқәыҧсоу анышә узыбымбылхааит, Сҩызаду!

ҲМИЛАҬТӘ ТЕАТР АҞАЗАРА АҬОУРЫХ ИАЗЫНХАРЦ АЗЫ

Аҧарауаҩ, атеатрҭҵааҩы, ауаажәларратә усзуҩы
А. Хә. Аргәын диижьҭеи 85 шықәса аҧра иазкны

Еицырдыруа аҧсуа ҵарауаҩ, атеатрҭҵааҩы, ашәҟәыҩҩы, аҟазараҭҵаара адоктор, апрофессор, РНАН академик Аҧсны аҟазара зҽеаҧсазтәыз аусзуҩы, Аҧсни Урыстәылеи ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла алахәыла, Д. Гәлиа ихьӡ зху Аҳәынҭқарратә премиа алауреат Алықьса Хәыта-иҧа Аргәын диит 1937 шықәсазы, ашьха ашьапаҿы иҟоу, шәаҧыџьаҧла иҭалаҳау, аӡхыҽҽеақәаеи арҩашқәаеи ирыгәҭылаку, Тҟәарчал ақыҭа иаҵанакуа Атышаду аҳаблан, зыхьӡ-зыҧша ыҟаз, абжьыуаа рҿы ҳаҭыр зқәырҵоз Хәыта Аргәын иҭаацәараҿы.

Алықьса Хәыта-иҧа ихәыҷра ахьымҩаҧысуаз, иҭаацәа рыбзазаашьа анудыруа, зынӡаск иџьоушьаӡом ажәлар рҿаҧыцтә ҳәамҭақәа ирҿиаратә ҧсҭазаара зегьы иузаҟәымҭхуа иахьадҳәалоу. Уи ҷыдала афольклортә музыкеи, жәлартә хореографиеи, аҿаҧыцтә ҳәамҭақәа ирызку иусумҭақәа ирҷыдангьы, иарбан ҩымҭазаалак инапы иҵыҵыз ҕәҕәала ианыҧшуеит афольклортә лагамҭа.

Алықьса Аргәын ибзиаӡаны Тҟәарчалтәи ашкол даналга, иҩызцәа аиҳараҩык ишыҟарҵаз еиҧш, Аҟәатәи арҵаҩратә институт аҭалара иҽазимкӡеит. Избанзар, усҟан уи игәаҿы аҽышьақәнарыгәҕәахьан иаҧхьаҟа ишьҭихраны иҟаз азанааҭ ашҟа агәбылра. Алиоша даныхәыҷыз инаркны абри аҟазара аганахьала аҵара дашьҭан, Москва аҵара дҭалар иҭахын. Аха усҟан имаҷын алшарақәа. Убри азы раҧхьа ашахтаҿы аусура далагеит, капеиқәак еизганы аҵарахьы сцоит ҳәа. Шықәсык ашьҭахь Очамчыра акультуратә ҟәшаҿы аусура далагеит. Убри аамҭа иалагӡаны, А. Хә. Аргәын Н. Крупскаиа лыхьӡ зхыз Жәлар рырҿиаратә ҩны аҿы латәарада арежиссиортә ҟәша далганы, Очамчыра араион иатәыз Акультуратә Ҩны аҿы инструкторс аусура далагеит. Ирҿиаратә мҩагьы абраҟа ауп

иахьхацирказ. Дук мыртцыкәа уи Акультуратә ҩны директорс дҟартцеит.

2007 шықәсазы ажурнал «Аҧсны аҟазара» аҿы иареи сареи ҳаиҿцәажәараан, еицырдыруа ГИТИС ашҟа ицара шыҟалаз далацәажәо, атеатртҭцааҩы игәалаиршәон:

— 12-ҟа шықәса схыҵуан Аҧсуа театр аспектакль «Отелло» рыманы Тҟәарчал ианнеиз. Убасҟан ауп раҧхьаӡа атеатр анызбаз. Убри аспектакль анызба инаркны чмазараны исысит. Салагеит апиесақәа рыҧхьара, Молиер итәқәа инадыркны. Исгәалашәоит, ашкол сыштҭаз уи ипиеса «Акаҷбеи» аҧсшәахь еиҭазгеит. Тҟәарчал 1-тәи абжьаратәи ашкол саналга ашықәс азы, машәыршәа агазеҭ ианны избеит Н. Крупскаиа лыхьӡ зху Зегьеидгылоутәи жәлар рырҿиаратә ҩны аҟны арежиссиортә курсқәа рышҟа аҿар шрыдыркылоз. Ари анызба, сышәҟәқәа дәықәысҵан, латәарада срыдыркылеит. Ҩышықәсеи бжаки рыла ибзиаӡаны салгеит. Уи аамҭазы Тҟәарчал ашахтаҿы аус зуан, исҭахын ашьханцьнырс сҟаларц. Аха уи мап ацәыскыртә сҟалеит зны ашахтаҿы иҟалаз амашәыр анызба – усҟан уи иахҟьаны зцәазтәымыз аҧхәыс дҭахеит. Убри ашьҭахь саргьы сшахтиортә форма аасшәысхын, аусура саҟәыҵит. Аамҭакала ашкол аҿы аспектакльқәа ықәсыргылон, нас Очамчыраҟа сиасит, акультура ҟәшаҿы инспекторс аусура салагоит. Иара убас аҧсуа драматә кружок еиҿкааны, аспектакльқәа ықәсыргылон. Убра иқәсыргылаз спектакльк дахәаҧшит зны Очамчыра даннеи, усҟан Аҧсны Акультура министрс иҟаз Владимир Џьгәанаҭ-иҧа Кәарҷелиа. Игәаҧхазар акәхап, даалаганы Москва ГИТИС арежиссиортә факультет аҿы алимит ҟаиҵеит са сзы. Уахь сцараны сшыҟаз, Очамчыратәи арратә комиссариат ахь исыҧхьеит. Сгәысҿанӡамкәа арра сдәықәырҵеит. Алимит бжьаӡыр ҳәа хьаас исыман азы Оренбург ҳаннарга, Аҟәаҟа аминистррахь аҭел сасны иҟалаз расҳәеит. Убасҟан убри алимит ала ГИТИС дҭалеит, дагьалгеит арежиссиор Никәала Чқәан.

Аррантәи аамҭала ҧсшьара ҳәа Аҧсныҟа санаа, Шьоҭа Џыжәба исабжьигеит ГИТИС атеатртҭцааратә ҟәша сҭаларц. Уаҟа арежиссиортә факультет аҿы еиҧш акәымкәа, латәарада аҵара уҵар ауан. Шықәсык арреи аҵареи еиласыгӡон. Актәи асеместр ибзиаӡаны ианхсыркәша, ГИТИС аректор (усҟан иҟаз СССР жәлар рартист М. Горбунов иакәын) дсыцхраан, арра аҟынтәи заа схы сақәиҭыртәит.

Москва ГИТИС данҭала, иаамҭа аиҳараӡак абиблиотекақәа рҿы ихигон. Азеиҧшнхарҭаҿы дынхон. Усҟан Москва аҵара зҵоз аҧсуа ҿарацәа рхыҧхьаӡара даара имаҷын. ГИТИС аамҭакала А. Аргәын аҵара ицызҵоз иреиуан, усҟан абалетмеистертә факультет иҭаз, Аҧсны жәлар рартист, еицырдыруаз абалетмеистер, ансамбль «Шьараҭын» аҧызҵаз Едуард Бебиа. А. Аргәын ихаҭа ишиҳәаз ала, иаҧхьа иҭалаз, арежиссиортә факультет аҿы аҵара зҵоз, Аҧсны зҿаҧсазтәыз арежиссиор-ақәыргылаҩ Никәала Чқәан.

А. Хә. Аргәын Москва Атеатртә институт аҿы аҵара идырҵон иналукааша атеатр азҟазацәа, атеатртҭцааҩцәа, адунеи аҿы зыхьӡ бзианы ирдыруаз апрофессорцәа – Г. И. Гаиан, Е. Н. Симониан, О. Н. Каидалова, Б. Н. Асеев, Г. А. Баиаџьиев уҳәа егьыртҭгьы. Урҭ реиҳараҩык Тҟәарчалтәи арҧыс наҟнаҟ иҵара аҵареи ирҿиаратә ҧсҭазаара ашьақәгылареи рҿы рлагала

даара ирацәоуп. Еиҳаракгьы идипломтә усумҭа инаркны, икандидаттә диссертациеи, анаҩс идоктортә усумҭеи напхгаҩцәас иамаз, Кавказтәи атеатрҟәа ҷыдала ирызҟазаз апрофессорцәа Георги Иосиф-иԥа Гаиани Ольга Николаи-иԥҳа Каидаловеи. Иахьазы иҟалап агәрагара уадаҩзар, арҭ апрофессорцәа ашьха қыҭа хара аҟнытә атеатртә ҟазара аҵаразы иааз аԥсуа ҷкәын ишҟа иаадырԥшуаз агәцаракреи, ахылаԥшреи, аиҷаҳареи. Шьаҿа-шьаҿа изаадыртуан атеатртә ҟазара амаӡақәа, идырҭбаауан уи идунеихәаԥшра, иларааӡон атеатртә естетика. Акыр шықәсқәа рышьҭахь ари ацәаҳәақәа зыҩуа схаҭагьы насыԥс исыман ари аинститут аҿы хыхь зыӡбахә ҳҳәаз аҵарауаа рҵаҩцәас рымазаара. Сара схаан, ҳәарада, урҭ рықәрагьы акыр иҭысхьан, аха аҿар рааӡараҿы ирымаз агәазыҳәара изаҟаразаалак иагмыжькәа иааиуан.

1965 шықәсазы Алықьса Аргәын А. В. Луначарски ихьӡ зху аҳәынҭқарратә театртә институт (ГИТИС) қәҿиарала, диплом ҟаԥшьыла далганы Аԥсныҟа дхынҳәуеит. Абра исымҩатәны иазгәасҭар сҭахуп усҟантәи аамҭазы аԥсуаа рҟнытә уи иараӡәазаҵәык шиакәыз атеатрҭҵаара аганахьала ари еицырдыруа аинститут иалгаз.

Аинститут ашьҭахь А. Аргәын аусура далагеит В. Џь. Кәарҷелиа инапаҵаҟа Акультура аминистрраҿы: «В. Кәарҷелиа зхаҭара ҳаракыз уаҩын, дпатриот дуун. Иҵашьыцуаз, дызҭахымыз рацәаҩын, изашшуа иалаган, иусура дамырхит. Иара салкааны уамашәа бзиа сибон, саргьы даара ҳаҭыр иқәысҵон. Данамырх, протестк аҳасабала, саргьы аусура саҟәыҵит», — иҳәеит А. Аргәын ҳаиҿцәажәараан раԥхьатәи иеиҳабы дигәаларшәо.

— Иаарласынгьы Москваҟа сцеит, шықәсыбжак ашьҭахь ГИТИС аспирантура сҭалеит. Аԥсуа актиорцәа рпортретқәа аус рыдызулон. Ҩышықәса рыла акандидаттә диссертациа ҩны салгеит, иагьысыхьчеит «Аԥсуа актиортә ҟазара» захьӡыз аусумҭа. Уи ашьҭахь дук мырҵыкәа аԥсуа актиорцәа – А. Агрба, Л. Касланӡиа, Шә. Ԥачалиа, М. Зыхәба, Р. Агрба, А. Аргәын-Коношок, Е. Шакирбаи, М. Ақаҩба, М. Ԥачалиа рпортретқәа хаз шәҟәны иҭсыжьит. Аинститут аиҳабыра ирҭахын акафедраҿы рҵаҩыс саанрыжьырц. Уи саргьы исҭахын, сахьынхаша аҭыԥгьы сырҭон, усҟан сара аҭаацәара салалахьан. Аха Аԥснынтәи ашәҟәы аҭахын ишақәшаҳаҭу ала. Уи азы схынҳәны сааит. Араҟа Аминистрцәа рсовет аиҳабы ихаҭыԥуаҩыс дыҟан Аслан Ҭамшьыгә-иԥа Оҭырба – апатриот ду, ауаажәларратә усзуҩы. Уи, атеатрҭҵаара аганахьала, специалист заҵәык иоуп иҳамоу ҳәа аиҳабыра драцәажәан, сааныркылеит. Иара ибзоурала, Аминистрцәа рсовет арезерв аҟынтәи акватира сырҭеит, ажәакала, сааныркылеит. («Аԥсны аҟазара» 2007, №1.)

1970 шықәсазы А. Аргәын қәҿиарала ихьчеит «Аԥсуа советтә актиорцәа» захьӡыз акандидаттә диссертациа. Уи аусумҭа еиднакылоит Аԥсны жәлар рартистцәа ҳәа ахьӡ ҳаракы зыхьӡҵаз, Аԥсуа театр аиҳабыратә абиԥара иаҵанакуаз, амилаҭтә театр апрофессионалтә шьақәгылара зыбзоураз акорифеицәа рырҿиаратә портретқәа. Иара убас, аамҭа уамак бжьамыжькәа, автор илшеит урҭ апортретқәа аус рыдуланы хаз-хазы шәҟәы хәыҷқәаны рҭыжьра. (Абраҟа исымҩатәны иазгәасҭар сҭахын

шәагаала ихәыҷны, альбомк аҳасабала иҟаҵаны, урҭ усҟан иштыжьыз аформат аԥхьаразгьы, ҳамҭаҵас аӡәы инапы аркрагьы, џьара ауаҩы амҩа дахьықәу даԥхьалартә еиԥш иманшәаланы ишыӡбаз.)

Шықәсқәак рышьҭахь, 1977 шықәсазы Қарҭ иҭыҵуеит «Асценеи аԥсҭазаареи» («Сцена и жизнь») захьӡыз аҟазараҭҵааҩы иочеркқәа реизга урысшәала. ГИТИС аспирантураҿы иҵара хыркәшаны, адиссертациагьы хьчаны Москвантәи даныхынҳә, А. Хә. Аргәын аус иуеит (1970–1973 шш.) Аԥснытәи аҳәынҭқарратә музеи аҿы, раԥхьа аҭҵаарадырра аганахьала, адиректор ихаҭыԥуаҩыс, шықәсыбжак ашьҭахь амузеи адиректорс.

Иара убарҭ ашықәсқәа раан Аҟәатәи апедагогикатә институт (уажәы – Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет) аҿы астудентцәа аестетика амаҭәар рзаԥхьара далагоит. Уи уаҟа аус иуан 2008 шықәсанӡа – иԥсҭазаара аҵыхәтәантәи ашықәс аҟынӡа. Акыршықәса имҩаԥигоз аестетика иазку алекциақәа аус рыдуланы, А. Аргәын илшеит «Аестетика адунеи» захьӡыз арҵага шәҟәы аԥсышәала аҭыжьра. 2011 шықәсазы ари аусумҭа азы автор ианашьан Дырмит Гәлиа ихьӡ зху алитературеи аҟазареи рзы Аҳәынҭқарратә премиа.

Аԥснытәи аҳәынҭқарратә музеи еиҳабыс хышықәса аус аниу ашьҭахь, 1973 шықәсазы А. Хә. Аргәын диаргеит С. Чанба ихьӡ зху Аԥсуа ҳәынҭқарратә драматә театр ашҟа директорс. Уи атеатр директорк иаҳасабала данахагылаз ашықәс азы ауп Аԥсуа театр раԥхьаӡа акәны Москва қәҿиарала агастрольқәа анымҩаԥнагаз. Аха атеатр еиҳабыс уамак даанымхаӡеит. Даҽа ҩышықәса рышьҭахь уи Аԥсны Акультура аминистрс дҟарҵоит, Аԥсны аиҳабыра реилазаарагьы даларҵоит.

Ари аҭыԥ ҳаракы аҿы А. Хә. Аргәын қәҿиарала аус иуан жәеиза шықәса. Иахьа иззымдырыуа, мамзаргьы изгәаламшәо дыҟазар ҟалоит урҭ аамҭақәа ирыцыз ауадаҩрақәа. Изеиԥшраз Аԥсны усҟантәи амилаҭ-политикатә ҭагылазаашьа. Аԥсни аԥсуааи ринтересқәа рыхьчара иадгылоз аԥсуа чынуаа заҟа ирцәыуадаҩыз изхагылаз амаҵурақәа рҿы рхатәы принципқәа рықәныҟәара.

А. Хә. Аргәын дышқәыԥшыз ихы аҭышәара далагеит алитератураҿгьы. Анаҩс уи иԥсҭазаара зегьы иагәылганы игеит. Иман икьаҿу ажәабжьқәа, аиуморескақәа, адраматә ҩымҭақәагьы. Уи ипиесақәа ркьыԥхьхьан Аԥсны анҭыҵгьы, ажурналқәа «Современная драматургия», «Театральная жизнь», иара убас украин бызшәала еиҭаганы, ажурнал «Мистецво» аҟны. Иҩымҭақәа реизгагьы ҭрыжьхьан Киев. 1976 шықәсазы Москва Ацентртә телехәаԥшрала иддырбеит А. Аргәын исценариала иҭыхыз ателефильмқәа ҩба – ансамбль «Нарҭаа» злахәны иҟаҵаз «Ашьхақәа рашәа», убас Аԥснытәи аҳәынҭқарратә ашәаҳәаареи акәашареи рансамбль злахәыз «Ишәаҳәоит Аԥсны». «Ашьхақәа рашәа» Италиа имҩаԥысуаз афестиваль аҿы иреиӷьу ҳәа иԥхьаӡан. Уаҟа уи режиссиорс иамаз Иури Мастиугин ианашьан апремиа. Иара убас А. Аргәын исценариала, Н. Довженко ихьӡ зху Киевтәи акиностудиа иҭнажьит адокументалтә фильм «Аӷба «Абхазиа»; «Аԥсуа фильм» аҿы иҭырхит А. Аргәыни, Џь. Аҳәбеи, М. Мархолиеи авторцәас измаз афильм «Кьаразаа рҭоуба».

Иазгәаҭатәуп, 1972 шықәсазы Асоветтә тәыла 50 шықәса ахыҵра иазкны Қарҭ имҩаԥысуаз акино-телефильм кьаҿқәа рфестиваль аҟны «Кьаразаа рҭоуба» актәи апремиа шанаршьаз.

А. Хә. Аргәын Акультура министрс аус аниуаз аамҭақәа рзы илшеит аԥсуа жәлар рҟазара, ҳтәыла аҳәаақәа ирҭыганы, адунеи аҿы аӡыргара. Уи аганахьала иааирԥшуаз хаҭалатәи агәаҳәареи ахацыркреи ирыбзоураны, аԥсуа жәлар рансамбльқәа, еиҳарак Уасил Царгәыш напхгара ззиуаз Аԥснытәи аҳәынҭқарратә ашәаҳәареи акәашареи рансамбль, Едуард Бебиа напхгара зиҭоз аҳәынҭқарратә акәашаратә ансамбль «Шьараҭын», Аԥсуа быргцәа рфольклотә ансамбль уҳәа егьырҭгьы Асовет тәылаҿы мацара акәымкәа, адунеи атәылақәа ирацәаны рҿы ирдыруа иҟалеит, рыхьӡ-рыԥша шьҭыҵит.

Уи ус шакәу умбар залшом урысшәала иҭыжьу Алықьса Аргәын ишәҟәқәа: «Неугасающий огонь», «Василий Царгуш и госансамбль песни и танца Абхазии», «Эдуард Бебия и Госансамбль «Шаратын», «Поет ансамбль долгожителей Абхазии», иара уи адагьы Грециа, Польша, Германиа, Сириа, Чехославакиа, иара убас ирацәаны егьырҭ атәылақәа, А. Аргәын министрк иаҳасабала, ансамбльқәа дрыцны дахьыҟаз хыԥхьаӡара рацәала иҭыҵуаз агазеҭқәеи ажурналқәеи ирныз астатиақәеи аинтервиуқәеи анубо. Уи дахьнеиуаз адунеи атәылақәа рҿы аԥсуа жәлар рҟазара аҩаӡара ҳаракны иӡыригон, имҩаԥыргоз аиԥылараққәа рҿы дахьҟазараҭҵааҩыз, дахьышәҟәыҩҩыз инаҷыдангьы, ихы аирԥшуан цҳаражәҳәаҩык иаҳасабалагьы. А. Аргәын иџьабаа рацәоуп 1970 шықәсазы абаҩхатәра ду злаз аԥсуа профессионалтә балетмеистер Едуард Бебиа еиҿикааз аҿар рыкәашаратә ансамбль «Шьараҭын» жәашықәса рышьҭахь аҳәынҭқарратә статус аиураҿы.

Алықьса Аргәын акультура данахагылаз аамҭазы, иара иҟаиҵаз ахацыркрала, 1979 шықәсазы иаартын Аҟәатәи ахәаԥшцәа қәыԥшцәа ртеатр (иахьа Фазиль Искандер ихьӡ зху Аурыс ҳәынҭқарратә драматә театр). Уи раԥхьаӡатәи режиссиор хадас дыҟан, раԥхьатәи атруппагьы еизигеит идыру аԥсуа режиссиор-ақәыргылаҩ Михаил Мархолиа. 1976 шықәсазы Аԥсны раԥхьаӡа акәны аԥсуа қыҭақәа рҿы аусура иалагеит амузыкатәи асахьаркыратәи хәыҷтәы школқәа.

Алықьса Аргәын Акультура аминистрс жәеиза шықәса иусура – дунеи дук, ԥсҭазаарак аҵанакуан. Уи инаҭон агәаҳәареи амчреи, шамахамзар иаамҭа зегьы ақәиҵон. Арахь, адәахьы уиаҟара ишцәыргамызгьы, гәыла-ԥсылагьы акыр дарааԥсон. А. Аргәын дазыгәдуны иҳәон уи министрс даныҟаз аамҭа иалагӡаны, иара ибзоурала, алимитқәа рзылхны Аԥсны анҭыҵ еиуеиԥшым иреиҳау аҟазаратә ҵараиурҭақәа рышҟа ишдәықәҵаз 180-ҩык аҿар. Урҭ реиҳараҩык рыла ауп иахьа ҳаамҭазтәи аԥсуа профессионалтә ҟазара шышьақәгылоу. (Араҟа иазгәаҭатәуп, асоветтә аамҭақәа раан уи аус иахьеиԥш аиҿкаара шымариамыз. Абитуриентцәагьы аԥышәарақәа ахьырҭиуаз еиҳарак Қарҭ, мамзаргьы иахьҭалоз аҵараиурҭақәа рҿы шакәыз. Иреиӷьыз аҭыԥқәагьы Қарҭ ақырҭуа ҿар рзы ишааныркылоз, уаҟагьы алеишәа ҷыда, азнеишьа, аиҿкаара, насгьы агәаҳәара ду шаҭахыз.)

Алықьса Аргәын Аԥсны Акультура аминистрра данахагылаз (1975–1986 шш.) – Асовет Еидгылаҿы «ишьаҳиҭыз аамҭа» ҳәа азырҳәоит, аха усҟан ҷыдала Аԥсны аполитикатә ҭагылазаашьа даараӡа иҭынчмызт. Убарҭ ашықәсқәа раан есааира рымҽхак дырҭбааит аԥсуа жәлар рмилаҭтә қәгыларакәа. Аԥсны аиҳабыраҿы иҟаз аԥсуаа (хыхь аҭел ирзасуаз ирҳәоз мацара назыгӡоз рыда) аусура рцәыуадаҩын. Аԥсны «ҭынч мҩала» изымпыҵазхалахьаз ақырҭқәа маӡа-аргама хаха иаҿагылон аԥсуа милаҭтә культура аизырҳара иадҳәалаз иарбанзаалак ахатәы инициатива. Асоветтә системагьы уи иацхраауан. Иахьа агәрагара уадаҩуп, аха усҟан иарбан аԥсуа милаҭтә еиҿкаразаалак – ансамбль аԥҵароума, ажурнал аҭыжьроума – Қарҭынтәи аиҳабыра ақәшаҳаҭымкәа, аартышьагьы еиҿкаашьагьы ҟаломызт. Егьырҭ ареспубликақәа ироуаз, аԥсуаа қәԥарала, мчыла, ҿагыларыла иааргар акәын. Убри азы зыԥсадгьыли зыжәлари рзы згәы былуаз ачынуаа (урҭ рацәамзаргьы, еснагь иҟан) русура уадаҩын.

А. Аргәын аус ахьиуазаалак дышқәыԥшыз инаркны аҭакԥхықәра ҳаракы ааирԥшуан. Уи ганрацәала ирҿиаратәи иусуреи аҳәынҭқарратә маҵзуреи уамакала иманшәаланы еилеигӡон. Аҩны, иҭаацәараҿы ҟазшьа ҷыдас имаз атәы ҳәа иаҳәшьа ҳанлазҵаа, аҭакс илҳәеит:

– Алиоша еснагь аус иуан, аха имаӡамызт. Ҳаб иҩнаҭа ашҟагьы анеиха имамызт, сан рыцҳа, ҳаннеилак еснагь ус лҳәон, абри дыгәхьааҳгеит, даҳбандаз ҳәа. Есымша деилахан. Еснагь аус иуан, ма дтәаны аҩра даҿын, хҭацәыхак имамызт. Министрс даныҟаз, сара иара иҿы сынхон. Уаха шаанӡа аҩра дшаҿыз, ашьыжьымҭан иҽааилаҳәаны аусура дцон. Иџьасшьоз, абри аҟара злаилшоз акәын! Аха уи илзыршоз, агәабзиара иман, нас иҷкәынцәа рҭахара ауп ишьара дықәызҟьаз акәымзар. Насгьы даагылазар дызҿыз аус бзиа ибон.

Сгәанала, даара ииашаны иҳәоуп. Уи аханатә аахыс арҿиара ашҟа имаз абзиабара ауп илзыршаз аҟазареи, афилософиеи, апублицистикеи, аҭҵаарадырреи ирызку 55 шәҟәы инареиҳаны аҭыжьра. Аԥсуа театр аҿы еиԥш, аҳәааныр цәгьы қәҿиарала иқәдыргылахьаз адраматә ҩымҭақәеи ажәабжьқәеи раԥҵара, агазеҭқәеи ажурналқәеи рҿы хыԥхьаӡара рацәала астатиақәа ркьыԥхьра. Уи иусура амҽхак уаҩы иџьеишьартә иҟоуп – уахи-ҽни икалам каиршәуамызт.

Атеатртә ҟазареи аԥсуа музыкатә фольклори ирызку ашәҟәқәа ирҷыданы уи инапы иҵыҵит: ипиесақәа реизга «Ашьхақәа амшын иӡааԥшылоит», «Ҿамҩак аӡы», «Иисуси Пилати», «Митридат IV»; ашәҟәқәа – «Радеда», «Аҩны былуан, ашәа рҳәон», «Атамагәаӷь», «Аԥсуа жәлар рыкәашаракәа», «Аестетика адунеи», «Аԥсны: џьанаҭ иҟоу џьаҳаным», «Аԥсуа жәлар рсахьаркыратә культура» уҳәа егьырҭгьы. Хазы иҭыжьу ашәҟәқәа ирҷыдангьы, А. Аргәын авторс дрымоуп акинои ателехәаԥшреи рзы асценариақәа.

1985 шықәсазы Аԥсны Акультура аминистрра анааниж, апрофессор, аҟазараҭҵаара адоктор А.Хә.Аргәын хықәкыла аҭҵаарадырратә усура ашҟа диасит. Уи Дырмит Гәлиа ихьӡ зху Аԥсуаҭҵааратә институт аҿы ихациркыз, ҿыцны иаадыртыз аҟазараҭҵаара аҟәша еиҳабыс аусура далагеит.

Аԥснытәи ауниверситет аҿгәы астудентцәа дырзаԥхьон аестетика аматәар.

Аԥсуа театр аҭоурых аҭҵаара аганахьала А. Аргәын иусумҭақәа рҟнытә акрызҭҵазкуа хәҭа хаданы иҟоуп амилаҭтә ҟазара ашьақәгылареи уи аиз- ҳареи знапы рылакыз асцена азҟазацәа — актиорцәеи арежиссиорцәеи рхаҿсахьақәа инарҭауланы раарԥшра, акыршықәса раԥхьа иаԥҵаз урҭ рнапкымҭақәа ихырку сахьаркыратә ажәала реиҭашьақәыргылара. Аԥсуа сцена ахьӡырҳәагақәа рпортреҭқәа раԥҵараҿы автор, ҳәарада, хықәкы хадас иман актиор иҟазара иамаз аҷыдарақәа раарԥшра, уи иаԥҵаз амаӡа ду аргамара, иаҵаҵәахыз акәамаҵамарақәа иаартны рцәыргарала, актиор ирҿиаратә индивидуалра, уи даҽакы иаламҩашьо ибаҩхатәра, ихатәы ԥсабара аԥхьаҩ иҟынӡа анагара. Аха автор ибзианы еиликааауан аханатә иара ҭакԥхықәрас ихахьы иигаз амиссиа ду – атеатртә ҟазара аҭоурых аиҭашьақәыргылара. Убри азы уи аԥхьаҩ изнеигоз ахҭыс – аспектакль, актиор уи аҿы инаигӡоз ароль еиҿыршәашәаны анализ азура иаҷыдан- гьы, аԥхьаҩ изы еиҭашьақәиргылон атеатртә рҿиамҭа ахаҭа (иаҷыданы акәымкәа, иара иалаӡҩаны). Даҽакала иуҳәозар, уи ҟазарыла аԥхьаҩ изеиҭеиҳәон асценатә рҿиамҭа. Уи аганахьала, А. Аргәын еицырдыруа ате- атрҭҵааҩы ду, абаҩхатәра ду злаз апедагог, ГИТИС апрофессор, абиԥарала атеатрҭҵааҩцәа еиԥазааӡахьаз Шекспир иҭҵааҩы Георги Боиаџьиев итеа- трҭҵааратә школа дазааигәоуп уҳәар улшоит. Иаҳҳәап, аспектакльқәа дан- рыхцәажәо, иугәалаиршәоит Г. Баиаџьиев изнагашьа. Иаҳгәалаҳаршәап, адунеи зегьы иахыҵәаз уи ирҿиамҭа «Софокл инаиркны Брехт иҟынӡа 40 хәылбыҽха рыла» захьӡу ҳарҭаҩ ду ишәҟәы. Еиуеиԥшым ашықәсқәа раан асценаҿы ихҭыс дуны иҟалаз аԥсуа спектакльқәа рыхцәажәараҿы А. Аргәын иеиҭаҳәашьатә ҟазареи, иемоциатә еибарххареи, аиҭаҳәара асахьаркыратә ҩаӡареи ирыбзоураны, илшон аспектакль иахаанымыз ахәаԥшцәагьы уи гәыла-ԥсыла ирыдыркылартә, ирзааигәаны, азҿлымҳара ҷыда арҭартә аҟаҵара. Иарбан темазаалак арҿиара аганахьала автор ды- зхьысуаз, аԥсы ахаҵаны, аԥхьаҩ изы еизгоу, иаку сахьаны лабҿаба ихаҿы иаанхартә аиҭаҳәара илшон. Уи иҭҵаарадырратә рҿиамҭақәа шамахамзар зегьы асахьаркыратә ҟазшьа, алитературатә нырра рнаҭон. Адиссертаци- ақәеи, ҷыдала аҭҵаарадырратә статиақәеи рҿы иазԥхьагәаҭоу аҳәаақәа дныркылозар, ашәҟәқәа рҿы уи ибаҩхатәра аган ахақәиҭра инарҭба- аны еиҭон. Избанзар, урҭ ашәҟәқәа, зегь раԥхьаӡагьы, аспециалистцәа ракәымкәа, еиҳарак изызирхоз аԥхьаҩцәа, аспектакль абара иахымӡаз, атеатр арҿиара иазҿлымҳау, ҳаԥхьаҟа уахь инеиуа ахәаԥшцәа ракәын. Уи иаанагомызт автор дзыхцәажәоз асценатә рҿиамҭақәа, мамзаргьы асце- на арҿиаҩцәа рыхцәажәараҿы азҭҵаара аҭоурых иагижьуан, мамзаргьы иныкәырԥшшәа дазнеиуан ҳәа. Аха атеатрҭҵааратә анализ асахьаркыратә ҩаӡара ишахәҭоу еиԥш ианацлалак, ахәаԥшҩы иоуан ихарҭәааау асахьар- кыратә ԥҵамҭа. А. Аргәын иреиҕьу итеатрҭҵааратә рҿиамҭақәа рҿы ҳара иҳамоуп ҳәа ҳҳәар ҳалшоит ганрацәала ихарҭәааау, зсахьаркыратә ҩаӡара нагоу, еиуеиԥшым азанааҭқәа знапы рылаку, аха атеатр абзиабара злоу аԥхьаҩцәа рзы иаԥҵоу, аинтерес иаша зҵоу аҩымҭақәа.

Ииашаны, актиорцәа рҟазара аҭҵаараҿы А. Аргәын театрҭҵааҩык

иаҳасабала, лымкаала азҿлымҳара азиуан актиор исценатә цәажәара. Ибызшәа ацқьара, уи иагәылыҩуаз ацәанырра, иаҵаз ахаара, аҵаулара, амч, амҿахак, ахәаԥшҩы инаҭоз анырра. Иҳәатәуп хаҭала иҭҵаарақәа рҿы дыззааҭгылоз аԥсуа актиорцәагьы уи аганахьала уаҩы иџьеишьартә еиԥш абаҩхатәра ҷыда шаадырԥшуаз. Усҟан атеатрқәа рҿы ԥыжәара зуаз ареалист-цәанырратә хырхарҭа иабзоураны, актиор иҟазараҿы ихадоу акакәны иԥхьаӡан асцена аҟынтәи ахәаԥшҩы изнаргоз абызшәа аилыккареи, ацқьареи, аҳаракыреи. А. Аргәын аԥсуа театр акорифеицәа, еиҳаракгьы Л. Касланӡиа, Шә. Ԥачалиа, А. Агрба уҳәа рҟазара даналацәажәо, иналкааны иазгәеиҭоит уамашәа иԥшӡаз, атеатр зырхыџхыџуаз, ауаҩы игәы аҵанӡа инеиуаз урҭ злацәажәоз аԥсуа бызшәа.

Актиорцәа рхаҿсахьақәа аазырԥшуа Алықьса Аргәын иусумҭақәа рҿы иазгәаоумҭар залшом автор хықәкыс ишимаз урҭ доусы ирымаз рактиортә баҩхатәра аҷыдаракәа раарԥшра. Уи аԥхьаҩ изы еиҳа аилкаара мариахарц, автор шамахамзар актиор иԥсҭазааратә мҩа даныхәыҷыз инаркны иаҳирбоит – раԥхьа Нарҭаа ражәабжь ахьиаҳаз, алакә изеиҭазҳәаз, раԥхьаӡа акәны атеатр ҟазшьа змоу ақәгыларакәа ахьибаз, атеатртә ҟазара мҩа дықәызҵаз, агәбылра изыркыз. Уи изнеишьа иабзоураны, ҳара иаадыруеит дшыхәыҷӡаз еибахаз, заб иашьа иԥҳәыс илааӡоз, еицырдыруа аԥсуа актиор, арежиссиор Азиз Агрба раԥхьаӡа алакәқәа изеиҭазҳәоз. Иаадыруеит Аԥсуа театр Отелло, атрагик ду, абиԥара рацәала ахәаԥшҩцәа бзиа еицырбоз актиор Леуа Касланӡиа ухызхуаз исценатә ҿабызшәа ссир иаб, еицырдыруаз ажәабжьҳәаҩ Шьарадын Касланӡиа иҟнытә ԥсабарала ишааигаз.

Дарбанзаалак дзыхцәажәо актиор исценатә рҿиамҭақәа анализ аныҟаиҵо, автор хадаратәла дазааҭгылоит уи ибаҩхатәра аҷыдаракәа. Зҟазара дахцәажәо актиор дахьыхәмаруа аспектаклькәа реилыргараҿы автор дмыццакӡакәа, зхы иақәиҭу жәабжьҳәаратә формала аԥхьаҩ дазхьаирԥшуеит актиор иихәмаруа ароль дшазнеиуа, иарбан акцентқәоу иҟаиҵо, иалиго ацәаҳәа иаҵоу ахшыҩҵак, уи аханатә инаркны мҩас иазиԥшаауа. Уи згьы аԥхьаҩ изнеигоит сахьаркыратә формала, инарҭбааны, шьаҿа-шьаҿала, иаԥхьо ауаҩы иҿаԥхьа иаагылартә еиԥш еизаку аспектакль ахаҭа, ахы инаркны аҵыхәтәанынӡа игәылырҭәааӡау ароль, убри аҟара иҿыханҵаны, уи иара хаҭала дахәаԥшызшәаҵәҟьа. Уи, хымԥада, акрызҵазкуа ҟазшьоуп, атеатр ашьақәгылара иадҳәалаз арҿиаҩцәа рҟазара лабҿаба агәынкыларазы.

Дарбан театрҭҵааҩызаалак имоуп иара хаҭала еиҳа изааигәоу, еиҳа гәыла-ԥсыла идикыло актиортә хаҭара, актиортә знеишьа, абаҩхатәра аҷыдара. Зымҿахак акыр иҭбаау Алықьса Аргәын иусумҭақәа анҭуҵаауа, уи, атеатртә ҟазара иазку ишәҟқәа уанрыԥхьо, иумбарц залшом актиортә ҟазараҿы уи ихадоуп ҳәа иирхьаӡоз, еиҳа аԥыжәара зиҭоз аҟазшьакәа. Урҭ, зегь раԥхьаӡагьы, ибзианы иаарԥшуп аԥсуа театр акорифеицәа ирызку аусумҭақәа рҿы. А. Аргәын еснагь ҷыдала дацклаԥшуан еицырдыруа аԥсуа актиор, арежиссиор, адраматург, акыршықәса С. Ҷанба ихьӡ зху Аԥсуа театр иахагылаз, СССР жәлар рартист Шәарах Абзагә-иԥа Ԥачалиа

зымҿхак ҭбааз ирҿиара. Иуҳәар ҟалозар, уи арҿиаҩы атеатр-ҭҵааҩы ҩныҵҟала зегь реиҳа изааигәаз актиорын. Уи изныкымкәагьы хаҭала изкны иҭижьхьан ирҿиара нарҭбааны иаазырԥшуаз астатиақәа, аусумҭақәа, ашәҟәқәа. Урҭ рахьтә еиҳа аинтерес аҭоуп ҳәа исыԥхьаӡоит 1989 шықәсазы ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара» аҿы урысшәала иҭыҵыз А. Аргәын ишәҟәы «Шәарах Ԥачалиа». Уи СССР жәлар рартист ирҿиаратә мҩа иазку ажәабжьны иҟаҵоуп. Иазгәаҭатәуп, ари ашәҟәы аниҩуаз аамҭазы Алықьса Аргәыни Шәарах Ԥачалиеи акыршықәса аус еицырухьан, ибзианы, еизааигәаны еибадыруан, автор актиор ирҿиара ихатәы еиԥш идыруан, лабҿаба ибахьан, уимоу акымкәа-ҩбамкәа аспектаклькәагьы аус еицрыдырулахьан.

Иазгәаҭатәуп, актиорцәа рпортреҭқәа ирҷыдангьы, А. Аргәын инарҭбааны дшырзааҭгылахьаз арежиссиорцәа русумҭақәагьы. Аԥсуа театр ашьақәгылара знапы алакыз, раԥхьатәи арежиссиорцәа реиԥш, уи данҿаз инаркны, нас Аԥсуа театр адиректорс аус аниуазгьы, уи ашьҭахь Акультура минстрс даныҟазгьы шықәсы рацәала аус зциуаз, ҩызцәасгьы имаз аԥсуа режиссиорцәа – Дырмит Кәартааи Михаил Мархолиеи, иара убас еицырдыруа адыга режиссиор Ҟасеи Хачегогу рырҿиара иазкны иаԥиҵахьан акымкәа-ҩбамкәа аусумҭақәа. Арҭ арежиссиорцәа русумҭақәа шамахамзар зегьы А. Аргәын анализ рзиухьан, еилырганы дрыхцәажәахьан, аха уи иаҷыдангьы, еиуеиԥшым аамҭақәа рзы атеатртә режиссиорцәа Дырмит Кәартааи Михаил Мархолиеи рыԥсҭазаареи рырҿиареи ирызку аусумҭақәа хаз шәҟәқәаны иҭижьит. Урҭ рырҿиамҭақәа реиҳарак рылоуп ишеибарку атеатрҭҵааҩы ифундаменталтә усумҭа ду «Аԥсуа театр аҭоурых».

А. Аргәын инапы иҵыҵыз рахьтә акрызҵазкуа цәырҵраны иҟалеит аԥсуа ҟазараҿы зегь раԥхьаӡа акәны инарҭбааны, инарҵауланы аус зыдулоу аҭҵаарадырратә монографиа – «Аԥсуа театр аҭоурых».

Аҵарауаҩ, атеатрҭҵааҩы ирҿиаратә ԥсҭазаара аҕырак ззикыз ари ашәҟәы ҭыжьын 1978 шықәсазы, Аҟәа, ашәҟәҭыжьырҭа «АЛАШАРА» аҿы. Иазгәаҭатәуп, А. Хә. Аргәын иҭҵаамҭа хада, акыршықәсатәи иусумҭа алԥшәа шизикыз аԥсуа культура апатриарх, Аԥсны жәлар рпоет Дырмит Есыф-иԥа Гәлиа. Ари афакт хымԥада иҳанаҳәо даара ирацәоуп. Уи иаанаго, зегь раԥхьаӡагьы иргыланы, аҟазараҭҵааҩы Дырмит Гәлиа аԥсуа литература мацара акәымкәа, инеизакны акультура зегьы ауасхыр азышьҭазҵаз, аԥсуа театр раԥхьаӡа акәны еиҿызкааз, уи аԥсуа қыҭақәа ирылазырҵәаз, асцена аԥсуа бызшәа ықәыҩуа аҟалара иазықәԥоз драԥхьагыланы, шьаҭаркҩык иаҳасабала дахьизыҟаз ауп. Иҟалап, иззымдыруада уи аҭагылазаашьа ҳәа згәы иаанаго дҟаларгьы, аха иҳәатәуп, ҳаҭҵаарадырраҿы Дырмит Гәлиа аԥсуа милаҭтә театр ашьаҭаркҩык иаҳасабала илиршаз акыршықәса игәыгәҭажьны ишыҟаз. Ииашоуп, аҭҵаамҭақәа рҿы шамахамзар иазгәарҭон Дырмит Гәлиа илагала, уи ишеиҿикааз Раԥхьатәи Еиҭаҵуа аԥсуа театр, уи аусура ишалагаз Асовет мчра Аԥсны ишьақәгылаанӡагьы, уи афакт дазааҭгылеит Михаил Лакрба «Аԥсуа театр аҭоурых аҟнытә аочерккәа» захьӡу ишәҟәы аҿы. (Ииашаны, ари ашәҟәы аԥсуа театрҭҵаара

аҭоурых аҿы ираԥхьаӡатәиқәоу иреиуоуп, иаҵанакуагьы даара ира-цәоуп). Аха А. Аргәын имонографиаҿы ауп атеатр аҭоурых ари адаҟьақәа иахьынӡалшо инарҭбааны, аҵакы инаҵшьны иазгәаҭаны иахьаарԥшу. Уи мацарагьы акәым. Ари амонографиаҿы автор зеиҕьаҭам ала еидиҳәалоит аԥсуа театри, афольклори, алитературеи, амузыкеи, асахьаҭыхреи уҳәа, иааизакны акультура злашьақәгылоу амахәҭақәа зегьы. Инарҵауланы аԥхьаҩ иирбоит урҭ иузеиҟәымҭхо реилаӡҩара иарҿио адунеи ссир. Ауа-ҩы иԥсҭазаараҿы зыда дрыцҳахо, иҩнытҟатәи идунеи акырӡа иҕархо, зыда дхәарҭам идоуҳатә дунеи. Иҟалап ас еиԥш зҵакы ырҭбааны дзызнеиз иҭҵаамҭагьы акультура амахәҭақәа зегьы рышьақәгылараҿы аԥхьа мҩа хымԥада илызгоз, аамҭакала зегьы рҿы злагала рацәаз апатриарх ихьӡ азкра ари амонографиа еиҳа иахәҭаны иԥхьаӡазар.

Амилаҭтә театр аҭоурых аҭҵаара автор ихациркуеит аԥсуа жәлар рырҿиара ахытцхырҭақәа раарԥшра ала. Уи ишәҟәы раԥхьатәи ахәҭа азкуп ажәлар рҿаԥыцтә ҳәамҭақәа, рашәақәа, рыкәашарақәа, иара убас атеатртә елементқәа злоу иланарԥшыроу жәлар рҵасқәеи рқьабзқәеи. Автор иусумҭа ари ахәҭа шьақәиргылоит аетнографцәеи, аҭоурыхҭҵааҩ-цәеи, афольклорҭҵааҩцәеи рыҭҵаарақәа ихы иархәаны, иара уи алагьы инаҵшьны иааирԥшуеит ажәлар рыԥсҭазаареи ркультуреи ирыхәҭакыз урҭ ацәырҵрақәа атеатртә ҟазара иашьагәыҭны ишыҟаз. Даҽеганкахьала-гьы, урҭ инеиԥкааны рыҭҵаарала иаҳирбоит ажәлар ркультура шықәсыла ишазнархиоз апрофессионалтә ҟазара ҳаамҭазтәи аформақәа. Иҳәатәуп, автор ишәҟәаҿы уи хықәкыс ишимамызгьы, ибзианы дызхьысыз, ари атема ҵаула иахьауажәраанӡагьы ишахәҭоу аҭҵаара шамам. Ажәлар рырҿиамҭа аелементқәа ҳаамҭазтәи асценатә ҟазараҿы ацәырҵра, аԥ-суа театр аус азызуа ауаа ихьыршәыгәу амилаҭтә фольклор исахьаркны апрофессионалтә рҿиамҭа аларҵәара, алаӡҩара. Уи апроцесс шымҩаԥы-суа, урҭ реишьашәалара, реиныҩра иазку ашәҟәқәа хымԥада уаҵәтәи атеатрҭҵаара иахықәкуп. Хаҭала ари амонографиаҿы А. Аргәын инарҵа-уланы атеатртә ҟазшьа змоу афольклортә ҳәамҭақәа, ажәлар рашәақәеи рыкәашарақәеи, иара убас алабҿабатә ҟазшьа змоу аритуалтә усмҩаԥ-гатәқәа дышрылацәажәогьы, хықәкыс имаз даҽакын – инеиԥкааны, хро-нологиала еишьҭаргыланы аԥсуа театртә ҭоурых аиҭашьақәыргылара. Уи асаба зқәылахьаз ажәытә газеҭқәеи ажурналқәеи, аԥхьаҩцәеи ахәаԥш-цәеи хәҭакахьала ирхашҭхьаз архивтә материалқәа иргәылаз афактқәа реиҭаарԥшра, урҭ рыбзоурала аԥсуа сценаҿы аханатә аахыс иқәыргылаз аспектаклькәа иахьынӡалшо акьыԥхь аҿы ареконструкциа рзура.

Ари аус аҿы автор, ииашаны, азҿлымҳара зегь раԥхьаӡагьы ирзиуеит Аԥсуа театр ашьақәгылареи анаҩстәи аизҳареи рҿы ихаданы, ишырҳәо еиԥш, етапк иаҩызаны иҟалаз асценатә рҿиамҭақәа. Иаҳҳәап, иҳаҩсыз ашәышықәсазы аԥсуа профессионалтә сценаҿы еиуеиԥшым аамҭақәа рзы — 20–50 ашықәсқәа рыҩнытҟала хәынтә иқәыргылаз С. Чанба идрама «Амҳаџьыр», З. Дарсалиа иҩымҭа «Ажәытәра иагаз», М. Ақаҩба ифырхаҵаратә драма «Инаԥҳа Кьагәа», Н. Гоголь икомедиа «Аревизор», Лопе де Вега ирҿиамҭа «Ауасарӡыхь», У. Шекспир итрагедиа «Отелло» уҳәа

убас ирацәаны атеатр апрофессионалтә шьақәгылара лабҿаба агәрагара аҵаҵаны иузырбо раԥхьатәи аҩажәашықәса иаҵанакуа аспектаклькәа.

А. Аргәын имонографиа «Аԥсуа театр аҭоурых» аамҭала иаҵанакуеит аԥсуа театр аелементқәа злоу ажәытәӡатәи ақәгыларақәа инадыркны ХХ ашәышықәса 70-тәи ашықәсқәа рызбжа аҟынӡа.

Анаҩс, аԥсуа театр ихадоу профессионалтә ҟазаратә хәыштаарак аҳасабала аизҳаратә мҩа иананыла, автор аханатә илихыз апринцип ихы иархәаны иаликаауеит 50–70-тәи ашықәсқәа раан иқәыргылаз аетаптә спектаклькәа. Урҭ зегьы хазы-хазы иугозар, реилыргареи рыхцәажәареи шәҟәык-шәҟәык рҭахуп, Иаҳҳәап, Д. Гәлиа идрама «Анаурқәа», Гь. Гәлиа «Асас еиқәаҵәақәа», Еврипид итрагедиа «Медеиа», «Алаԥшҵашәаракәа» Г. Ибсен, «Ашьха ҭыԥҳа» Р. Гамзатов, «Дон Карлос» Ф. Шиллер уҳәа ирацәаны атеатр аҭоурых аҿы ахааназ иаанхо, уи асахьаркыратә ҩаӡара аазырԥшыз, атеатр арҿиаратә хырхарҭа усҟантәи аамҭазы иҳәаақәызҵаз аспектаклькәа.

Хазы иазгәаҭазар ахәҭоуп ашәҟәаҿы инарҵауланы иаарԥшыз актиортә усумҭақәа, еиуеиԥшым аамҭақәа рзы есааира зҿызыԥсахуаз арежиссиортә ҟазара ахархәагақәа.

Амонографиа шоуп жәаба-жәаба шықәсала атеатр аҭоурых еидызкыло аҟәшақәа рыла. Автор иазгәеиҭоит 50-тәи ашықәсқәа рзы атәыла ду аполитикаҿы аҭыԥ змаз аиҭакра дуқәа ирыбзоураны, атеатр аԥсҭазаараҿы иҟалаз аԥсахрақәа. 30–40-тәи ашықәсқәа рзы атеатр аҿы ақырҭуа режиссиорцәеи, асахьаҭыхыҩцәеи, анапхгаҩцәеи ракәзар аԥыжәара змаз, 50-тәи ашықәсқәа раан атеатр анапхгараҿы хадаратәла инызкыло аԥсуа рҿиаҩцәа – А. Агрба, Шә. Ԥачалиа роуп.

Ари амонографиаҿы иҷыдоу аҭыԥ ааныркылоит Аԥсуа театр агастролькәа. 70-тәи ашықәсқәа раан уамашәа ибеиан, амҿхакгьы ҭбаан атеатр агастрольтә мҩа. А. Аргәын ишәҟәаҿы ишазгәаиҭо ала, атеатр арҿиаратә ԥсҭазаараҿы хҭыс дуны иҟалеит 1970 шықәсазы Аԥсуа театр Днепропетровск (Украина) имҩаԥнагаз агастролькәа. Анаҩс, 1972 шықәсазы атеатр иаиуит Украина аҳҭнықалақь Киевҟа ааԥхьара. Киевтәи ахәаԥшцәа идырбан арепертуар аҿы иреиҕьыз аспектаклькәа: «Дон Карлос» Ф. Шиллер, «Ахра ашәа» Б. Шьынқәба, «Абна ашәа» Л. Украинка , «Бысцәымшәан, сан!» Н. Думбаӡе, «Алаԥшҵашәаракәа» Г. Ибсен, «Венера леилаҳәара» Д. Жотиев, «Мари-Октиабр» Ж. Робер, «Аламыс» А. Мықәба. Автор иааигоит Киевтәи агастролькәа ахәаԥшцәеи атеатртә критикцәеи ишрыдыркылаз атәы зҳәо хыԥхьаӡара рацәала аматериалкәа, атеатрҭҵааҩцәа рыстатиақәа рҟынтәи ацыԥҵәахақәа.

Ҳәарада, автор даҩымсит Аԥсны акультура зегьы азы ихҭыс дуны, иара убас атеатр арҿиаратә еизҳараҿы зыҩаӡара ҳараку етапны иҟалаз 1973 шықәсазтәи Москватәи агастролькәа. А. Аргәын усҟан С. Ҷанба ихьӡ зху Аԥсуа драматә театр директорс дыҟан. Ҳәарада, арҭ аспектаклькәа хаҭала дрылахәын. Уи инарҭбааны еиҭеиҳәоит мызкы егьагымкәа Маиаковски ихьӡ зху Москватәи адраматә театр аҿы имҩаԥысуаз Аԥсуа театр агастролькәа рцашьа.

Усҟан «ишьақәхаз аамҭа» ҳәа изышьҭаз Брежнев иепоха аан автор иаартны изымҳәозгьы, цәаҳәацыԥхьаӡа ииҩуаз иагәылыԥшуеит. Еиҳа-ракгьы 30–40-тәи ашықәсқәа ирызкыз аамҭа. Аха ари ашәҟәаҿы автор хықәкыла дызлацәажәо атеатр усҟантәи аамҭазы арепертуар аибыҭашьа, аколлектив рнапаҿы заагара алдыршаз аклассикатә рҿиамҭақәа, иара убасгьы аԥсуа драматургиа апрофессионалтә сценаҿы ашьақәгылара аҭоурых шымҩаԥысуаз ауп. Уи, хымԥада, хәы змам иахьауажәраанӡагьы иуникалтәу мазараны иҟоуп ҳаԥсуа ҟазара аҭҵаараҿы.

Шәарҭарыла иҭәыз аибашьра аамҭазгьы, иҭаацәагьы иаргьы рыԥсҭа-заара ахыц ишакызгьы, А. Аргәын, даагылазар дшашьцылаз еиԥш, хҩаха ҟамҵакәа аусура даҿын. Иҟалап уи хеиқәырхагас изыҟалазаргьы. «Иҟа-лалакгьы, уара уалс иуду уус ҟаҵала»! Зықәра иҭысхьаз аҵарауаҩ, абџьар кны дзымеибашьуазаргьы, аоккупациаҿы дшынхазгьы, уи иқәлацәа, аԥсуа интеллигенциа реиҳараҩык реиԥш, аға диҿагылан уи ицәгьау-рақәа шаҳаҭс дахьрымаз ала. Акырӡа ишшәарҭазгьы, ааԥсарак, хшаҭарак ҟамҵакәа, уи есҽны иҩуан амшынҵақәа, агәыӷрагьы иман мышкызны урҭ ауаа ирбартә-ираҳартә аамҭа шыҟалоз. 1994 шықәсазы иҭыҵыз, ақырҭуа мпыҵахалаҩцәа ҳтәылеи ҳажәлари ирзааргаз арыцҳара иазку, анаҩс Аԥсны анҭыҵгьы еицырдыруа иҟалаз ишәҟәы «Аԥсны: Џьаҳаным џьанаҭ дгьыл аҿы» А. Аргәын иҩит аға иҿагыланы еибашьуаз, зыԥсадгьыл зхы ақәызҵаз иҷкәын ихьӡынҩланы, уи иаартны иҿцәажәара, уазк иаҳәа-ра аҟазшьала. Автор шаҳаҭҵас иҩуеит иҟаз шыҟаз, ихаҭа ихигаз, ибла иабаз. Уаҟа ирацәаӡаны ихы иаирхәоит аибашьраан иҭыҵуаз акьыԥхь, арадиои ателехәаԥшреи рҟнытә ажәабжьқәа, аҭоурых аҟнытә акры-зҵазкуа ахҭысқәа, афактқәа. Аинтерес аҵоуп автор ишьаарҵәыраз ари аамҭа ассоциациак аҳасабала изцәырнагоз афилософиатә хшыҩҵаккәа, ажәытәӡатәи ауаа ҟәыгақәа рхәыцрақәа, рҳәамҭақәа. Урҭ инарываргыланы иааирԥшуеит аоккупациатә ар ргыгшәыгратә хымҩаԥгашьа, ргәымбылџь-барара, иҟарҵоз ацәгьаурақәа, иаадырԥшуаз амилаҭтә цәымӷра, иаартны имҩаԥыргоз аԥсуа жәлар ргеноцид.

Статиак аҿы А. Аргәын инапы злакыз, иҭижьхьаз иусумҭақәа, ирҿиам-ҭақәа, иҭҵаамҭақәа зегьы рыхцәажәара, ҳәарада, изалыршахом. Хаз шәҟә-ны иҭижьхьаз мацара 50 иреиҳауп. Иҟоуп ҳазламцәажәаз, аинтерес зҵоу атеатрқәа рҿы иқәыргылаз идраматә ҩымҭақәа, ипрозатә еизгақәа. Аха сара уажәазы хаҭала сҽыззысшәоз, еицырдыруа аҵарауаҩ ирҿиаратәи иуаажәларратәи хаҿсахьа иааизакны аарԥшра, атеатри, адраматургиеи, аҟазараҭҵаареи рҿы иааникыло аҭыԥ инаҵшьны азгәаҭара акәын. Ҳәара-да, ҳаԥхьаҟагьы ирацәоуп А. Аргәын ирҿиараҿы иҭҵаатәу, иззыхынҳәтәу.

Светлана Қәарсаиаԥҳа,
атеатрҭҵааҩы, аҟазараҭҵаара акандидат

АШӘҞӘЫԤԤЦӘА РБАҲЧА ХАЦЫРКУП

Аԥсны ашәҟәыԥԥцәа Реидгыла аԥшьгарала, И. Гь. Папасқьыр ихьӡ зху Аԥснытәи Амилаҭтә библиотека ахаҵгыларала ари акультуратә хәыштаара иаҵанакуа абаҳчаҿы иаартхеит аԥсуа сахьаркыратә литература ауасхыр азышьҭазҵаз Дырмит Иосиф-иԥа Гәлиа инаивагылаз ашәҟәыԥԥцәа раԥхьатәи рабиԥара – уи ицнагаԥцәа рыхьӡ зху ааҵлақәа раллеиа. Араҟа еиҭарҳаит Дырмит Гәлиа, Самсон Ҷанба, Ӡаӡ Дарсалиа, Иуа Коғониа, Миха Лакрба, Мушьни Аҳашба, Иван Папасқьыр рыхьӡқәа зыхҵоу аҵлақәа.

Аԥсны ашәҟәыԥԥцәа Реидгыла ахантәаԥы Вахтанг Аԥҳазоу иазгәеиҭеит агәыҕра шимоу ари аҭыԥ аҳҭны-қалақь аҭыԥ ԥшӡарақәа ируакны ишыҟало азы, насгьы аҟәаа реиԥш, асасцәагьы шаднаԥхьалало. «Хықәкыс иҳамоуп аԥхьаҟазы ари аҭыԥ иҵегьы аҵлақәа реиҭаҳарала арҭбаара, ишахәҭоу аиқәыршәара», иҳәеит уи.

«Ашәҟәыԥԥцәа раллеиа аиҿкааразы ажәалагала Аԥсны ашәҟәыԥԥцәа Реидгыла анапхгара ианҳадыргала ҳадгылеит. Уи аартрагьы ақәҳаршәеит Иван Папасқьыр диижьҭеи 120 шықәса аҵра иазкны еицымԥаԥрааго аиубилеи», – дазааҭгылеит абиблиотека аиҳабы Борис Ҷолариа.

Анаԥс Иван Папасқьыр ииубилеи азгәаҭара аҽалархәразы имԥахыҵыз зегьы еицны инеит абиблиотекахь. Ашәҟәыԥԥцәа Реидгылеи Амилаҭтә библиотекеи еицымԥаԥыргоз аиубилеи ахь имԥахыҵит аԥсуа шәҟәыԥԥцәа, аҵарауаа, акультура аусзуԥцәа, аҿар, ашколхәыҷқәа, ашәҟәыԥԥы игәакьацәа.

Абиблиотека аусзуԥцәа ацәыргақәҵа еиҿыркааит Иван Папасқьыр ишәҟәқәеи уи ихатә архив аҟнытә иҭаацәа иааргаз афотосахьақәеи рыла.

Ашәҟәыԥԥы иԥсҭазаареи ирҿиаратә мԥеи ирызкны иқәгылеит, ргәаанагарақәа рыцеиԥыршеит Амилаҭтә библиотека аиҳабы Борис Ҷолариа, ашәҟәыԥԥцәа Реидгыла ахантәаԥы Вахтанг Аԥҳазоу, ажурнал «Алашара» аредактор хада Анатоли Лагәлаа, Аԥснытәи аҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа аиҳабы Даур Начҟьебиа, ашәҟәыԥԥы Ҳаири Қәҭарба, аҵарауаԥ Леонид Саманба уҳәа егьырҭгьы. Аҵыхәтәан аешьара Папасқьыраа рыхьӡала дықәгылеит аҵарауаԥ Алықьса Папасқьыр, аиубилеи аиҿкааԥцәеи зҽалазырхәызи иҭабуп ҳәа реиҳәеит.

Иван Папасқьыр иҭаацәа ракәзар, абиблиотекаҿы иаԥҵоу ашәҟәыԥԥы имузеи ҳамҭас иарҭеит ажәа азҟаза ду ԥыхьатәи Асовет Еидгыла акәакьқәа рҟнытә иоуаз аԥхьаԥцәа рысалам шәҟәқәа 1250. Урҭ зегьы ирҳәо акоуп – ароман «Аԥҳәыс лыпату» даараӡа ишыргәаԥхаз.

Аусмԥаԥгатә ахыркәшараан ашәҟәыԥԥцәа Реидгыла ахантәаԥы Вахтанг Аԥҳазоу Амилаҭтә библиотека аиҳабы Борис Ҷолариа инапаҿы ииҭеит аԥсуа литература аӡыргареи аларҵәареи рус аҟны алагалазы арҿиаратә еилазаара иаԥнаҵаз аҳаҭыртә хьӡы «Алитературатә хәыштаара» Адиплом.

АНАТОЛИ ЛАГӘЛАА АДИПЛОМ ҶЫДА ИАНАШЬОУП

Фазиль Искандер ихьӡ зху Жәларбжьаратәи алитературатә премиа аиуразы 2022 шықәсазы хә-номинациак рыҟны иалкаахаз рыхьӡқәа рылаҳәоуп.

Апроза иаҵанакуа аноминациаҿы – далкаахеит Александр Мелихов; апоезиа аҟны – Наталиа Лиасковскаиа, ахәыҷқәеи ақәыпшқәеи ирыҵанакуа алитературазы – Павел Крениов, Виктория Татур; акиносценариеи адраматургиеи рҟны – Наталиа Захарова; аиҭагақәа рноминациа аҟны – Ахат Мушински, Гульсира Гаисарова-Гиззатуллина.

Аԥсуа шәҟәыҩҩы Анатоли Лагәлаа иакәзар, аноминациа «Аиҭагақәа» аҟны аконкурс иалахәыз Виталиа Шариа аурысшәахь иеиҭеигаз иажәабжьқәа рзы ианашьоуп Фазиль Искандер ипремиа аҳаҭыртә диплом ҷыда.

АЖӘЕИ АШӘЕИ АНЕИНААЛО

Аԥсны ашәҟәыҩҩцәа Реидгыла аԥшьгарала И. Гь. Папасқьыр ихьӡ зху Аԥснытәи Амилаҭтә библиотека аҟны имҩаԥысит алитература-музыкатә композициа «Ажәеи ашәеи». Ари аусмҩаԥгатә иахаҵгылеит Аԥсны аҵареи абызшәатә политикеи рминистрра.

Ахәылԥаз рҽаладырхәит аԥсуа шәҟәыҩҩцәа, аҵарауаа, арҵаҩцәа, ашколхәыҷқәа, акультуреи аҟазареи русзуҩцәа, зиубилеитә рыцхәқәа азгәарҭоз апоетцәа ргәакьацәа.

«Ажәеи ашәеи» еиҿкаан аԥсуа поетцәа Баграт Шьынқәба, Терент Ҷаниа, Лиолиа Тәан-ԥҳа риубилеитә рыцхәқәа инарымаданы, ажәа азҟазацәа урҭ ражәеинраалақәа ирыԥхьон, ашколхәыҷқәа инарыгӡон амузыкахь ииагоу ашәақәа.

Ажәеинраалақәа ирыԥхьеит апоетцәа Вахтанг Аԥҳазоу, Анатоли Лагәлаа, Владимир Занҭариа, Гәында Кәыҵниа, Гунда Сақаниа, Заира Ҭҳаиҵыкә, Аинар Ҷыҭанаа, насгьы Владимир Никонов, Саид Камкиа, Амира Ԥачлиа уҳәа егьырҭгьы. Еизаз рҿаԥхьа дықәгылеит иара убас Амилаҭтә библиотека аиҳабы Борис Ҷолариа.

Ашәақәа нарыгӡон: Пицундатәи актәи абжьаратәи ашкол аҵаҩы Илона Хьециа, Аҟәатәи ажәабатәи абжьаратәи ашьхаруаа ршкол аҵаҩы Есениа Быҭәба, Очамчыра араион Ҭхьынатәи абжьаратәи ашкол ашәаҳәаҩцәа ргәыԥ (анапхгаҩы – Н. Шьынқәба), Аҟәатәи афбатәи абжьаратәи ашкол аҵаҩы Акакь Кәыҵниа, Гәдоуҭа араион Абгархықәтәи абжьаратәи ашкол ахор (анапхгаҩы – Аԥсны зҽаԥсазтәыз артист Н. Чамагәуа).

Абасала, ажәеи ашәеи хеибарҭәаауан. Аусмҩаԥгатә ашҟа имҩахыҵыз зегьы агәалаҟара бзиа рзыннажьит.

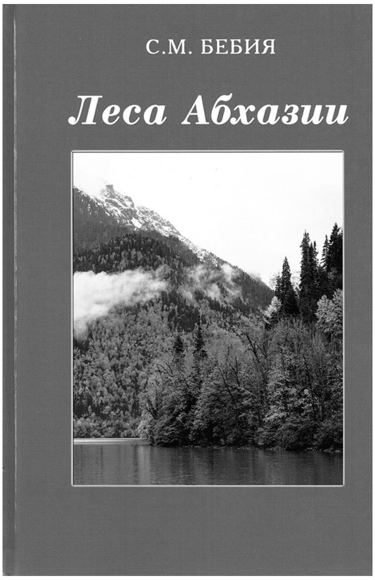

Аԥсны аҭҵаарадыррақәа ракадемиа
Аботаникатә институт
Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет
Сергеи Бебиа
Аԥсны абнақәа
Аԥҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа. Аҟәа, 2022.

Аԥсны аҭҵаарадыррақәа ракадемиа академик, абиологиатә ҭҵаарадыррақәа рдоктор, апрофессор Сергеи Михаил-иԥа Бебиа имонографиа азкуп Аԥсны абнақәа комплексла рыҭҵаара. Аусумҭаҿы аҭыԥ ду аннакылоит абнақәа рыҟалара апроцесс. Иазаатгылоуп афлороцентотикатәи, аеколого-географиатә зҵаарақәа: абнахкқәа рыҟалашьеи реихшашьеи. Иҭҵаауп ижәытәӡатәиқәоу, иуадаҩӡақәоу иреиуоу – Кавказтәи амзеи, Пицундатәи аԥсеи, Кох иԥсеи, ашәҵлақәеи, Иберiатәи ахьеи, Гартвис ихьеи, ахьаҵлақәеи, алҵлеи, Ҟалгьҭатәи ашыци рыла ишьақәгылоу абнатә еилазаареи ашьхатә бнақәеи. Иалацәажәоуп абнатә ус напхгараҭареи арҿиареи. Ирыхәаԥшуп ашьхараҿы абнатә нхамҩа комплексла амҩаԥгара иазку азҵаарақәа. Иаарԥшуп иара убас абна иамоу алшарақәа хшыҩла ахархәара рыҭаразы илгатәу амҩақәеи, урҭ алшарақәа реизырҳареи, абна ахьчареи.

Аусумҭа рхы иадырхәар рылшоит аҭҵаарадырратә усзуҩцәа, абна аусзуҩцәа, ариаҵәара аусзуҩцәа, арҵаҩцәа, астудентцәа, иара убас арҭ азҵаарақәа гәцаразкуа аԥхьаҩцәа зегьы.

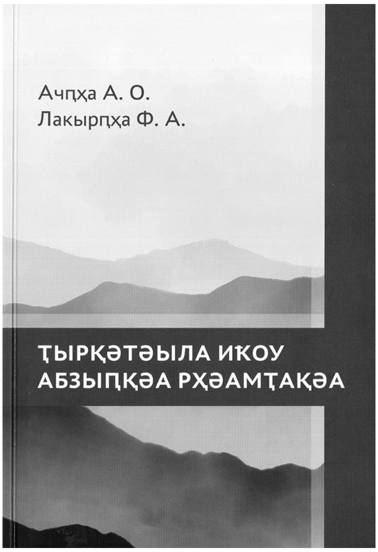

Аԥсны аҭҵаарадыррақәа ракадемиа
Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аԥсуаҭҵааратә институт Адиалектологиатә лабораториа
Ачԥҳа Алина, Лакырԥҳа Фатима
Ҭырқәтәыла иҟоу абзыԥқәа рҳәамҭақәа
Аԥсуаҭҵааратә институт. Аҟәа, 2021.

Аԥхьаҩцәа ирыдаагало ари ашәҟәы еиднакылоит еиуеиԥшым аамҭақәа рзы Ҭырқәтәыла, абзыԥқәа реиланхарҭақәа рыҟны иҟаҵоу анҵамҭақәа. Ашәҟәы ианыԥшуеит Аԥсны иаҟәыганы иҟоу аԥсуаа рбызшәа, рыхдырра, ркультура иахьатәи аҭагылазаашьа.

Ари аҭыжьымҭа «Аԥсны анҭыҵ инхо аԥсуаа рҳәамҭақәа» захьӡу асериа иахәҭакуп. Хәарҭара ду алоуп аԥсуа, ашәуа, аедыгь, ачерқьес уҳәа егьырҭ Кавказ жәларқәа рбызшәа, рҭоурых, рмифологиа, рфольклор, ркультура ирызҿлымҳау аҵарауааи аԥхьаҩцәеи рзы.

Аиқәыршәаҩцәа аҵарауаа Алина Ачԥҳаи Фатима Лакырԥҳаи ирҭаххеит ари ашәҟәы зыԥсадгьыл ахь ихынҳәыз аԥсуаа рыҷкәынцәа ирыхьӡынҩылазарц.

Аԥсны аҭҵаарадыррақәа ракадемиа
Д. И. Гәлиа ихьӡ зху аԥсуаҭҵааратә институт
Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет
Владимир Занҭариа
Аҵаулареи амҿхаки
(Алитератураҭҵааратә статиақәа)
АУН «Акьыԥхь аҩны». Аҟәа, 2022.

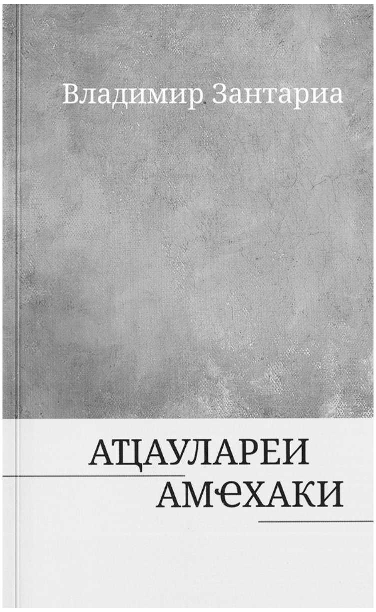

Афилологиатә ҭҵаарадыррақәа рдоктор, Аԥсны аҭҵаарадыррақәа ракадемиа академик Владимир Занҭариа ишәҟә ҿыц «Аҵаулареи амҿхаки» еиднакылоит ҳаамҭазтәи аԥсуа литературеи уи аҭоурыхи, атеориатә зҵаарақәа жәпаки ирызку астатиақәа, аҭҵаамҭақәа. Ҷыдала иалкаатәуп аурыс классика аԥсшәахь аиҭагара аԥышәа. Ари аизга цхыраагӡак иаҩызоуп алитератураҭҵаара знапы алаку аҵарауааи, арҵаҩцәеи, астудентцәеи уҳәа рзы.

«Иаԥсам ҳәа сгәы иаанагоит рҿиаратә хаҭарак иаҳасабала уара угәаҿы имнеиз, гәалаҟарак узымҭаз аԥҵамҭа аиҭагара аҿазышәара. Аҩымҭа уатәнатәыроуп иара хшыҩзцарала, аҵауларала, аҿыханҵатә-пластикатә

чаԥашьала, мамзаргьы игәырхыҭхыҭгоу интонациала, аформеи астили рҿыцрала уҳәа убла хызкуа, уестетикатә гьама иақәшәо ҟазшьақәак рыла», – ҳәа иҩуеит автор ашәҟәы аазыртуа истатиаҿы.

Аполлон Думаа
Ҳҭоурых адаҟьақәа
Аԥра. Сҭампыл, 2022.

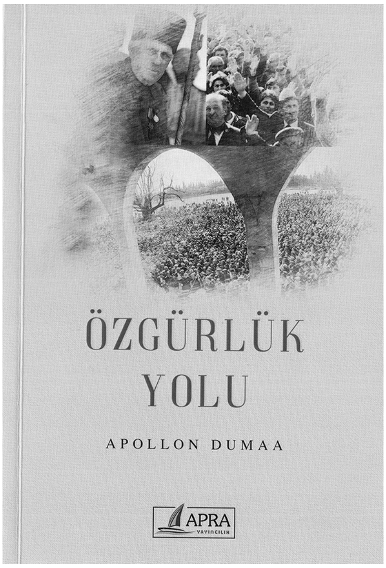

Ааигәа Ҭырқәтәыла, Сҭампыл ақалақь ашәҟәҭыжьырҭа «Аԥра» аҟны иҭыҵит ауаажәларратә усзуҩы, Аԥсны абыргцәа Рхеилак ахантәаҩы Аполлон Думаа ишәҟәы. Ари аҭыжьымҭа иагәылоу акьыԥхьымҭақәа рызкуп Аԥсны ажәытәи аҿатәи, еиҳаракгьы зеижәтәи ашәышықәса актәи азбжазы аԥсуа жәлар зықәшәаз «Ахырҵәара ду» иадҳәалоу ахҭысқәа, иара убасгьы, Аԥсны Аҵьынҵьтәылатә еибашьра 1992—1993 шш. ашьҭахьтәи атәыла аԥсҭазаара. Араҟа рызбахә ҳәоуп Аԥсны ах Ҳамыҭбеи Чачбеи Ҳаамҭазтәи аԥсуа ҳәынҭқарра ашьаҭаркҩы Владислав Арӡынбеи. Автор дазааҭгылоит Ҭхьынатәи аҭауадцәа Заԥшьаа рҭоурых, анаҩс Аԥсны Аҵьынҵьтәылатә еибашьраан Тамшь иӡхыҵыз аԥсуа десант, аԥсуа еибашьцәа рфырхаҵаракәа, З. Гамсахәырдиа Владислав иныҳәаҿа шидыркыз, акрызҵазкуа убас егьырҭ ахҭысқәагьы.

Зызбахә ҳамоу ашәҟәы аҭырқәшәаахь еиҭеигеит ааԥсара ззымдырыуа арҿиаҩы, аиҭагаҩ, ауаажәларратә усзуҩы Октаи Ҷкотуа. Иҭзыжьыз Сҭампылтәи ашәҟәҭыжьырҭа «Аԥра» акәзар, уи аиҳабы иҭоурыхтә ԥсадгьыл иазку ак заҩзмыршәо, акыр иазҿлымҳау, иазыразу ԥсыуа патриотуп. Ари ашәҟәы азгьы, ааӡа аҭырқәшәаахь еиҭаганы иҭижьхьоу рзгьы иҭабуп ҳәа иаҳҳәоит.

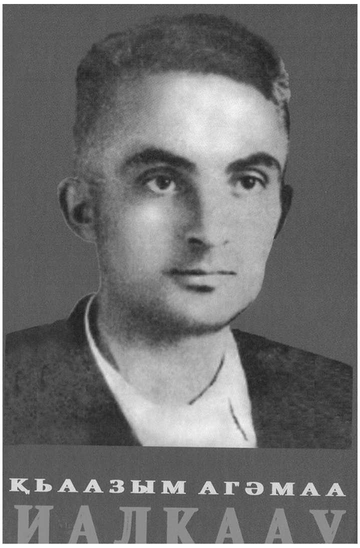

Қьаазым Агәмаа
Иалкаау
Аҧҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа. Аҟәа, 2022.

Апоет, ашәҟәыҩҩы, адраматург Қьаазым Агәмаа иреиӷьу иҩымҭақәа еидызкыло аизга ианылеит ажәеинраалақәеи апоемақәеи, ажәабжьқәеи аповестқәеи, ароманқәа рцыԥҵәахақәеи аромани. Урҭ рӷьырак нагӡаны рыҩра имаӡеит, арҿиаҩы инысмҩа уадаҩ ииааит уҳәартә илахьынҵа шьақәгылеит. Инижьыз иҭынха алагьы, ҳәарада, иаҳҳәар ҳалшоит иаԥхьаҟа аԥеиԥш ду заушаз, ашәҟәыҩҩратә баҩхатәра иашаҵәҟьа злаз, зхаҭабзиара ҳараку апрозатә ҩымҭақәа раԥҵара зылшоз уаҩын ҳәа.

Қьаазым Агәмаа аҩра далагеит дышқәыԥшӡаз, иара убасҵәҟьа, ауаҩықәрабжагьы изнымҵыкәа, ишәымҭа дышҭагылаз, даԥхеит ҳлитература гәакьа. Насгьы, ибаҩхатәра реиҳа ианасакьаҳәымҭаз ашықәсқәа раан, апоет инапаҿы, акалам ацымхәрас, импыҵымшәауа абџьар икыр акәхеит. Апоет-лирик Асовет ҳәынҭқарра иақәлаз аӷа диҿагыланы деибашьуан.

Ашәҟәыҩҩы еиуеиԥшым ажанрқәа рҟны ихы шԥишәахьазгьы, ҳәарада, ибаҩхатәра еиҳарак аӷеахьаанарԥшыз, иаргьы еиҳарак дзыхьӡаз алирикатә поезиа ауп. Уи ихьӡи иҭынхеи акы иаламҩашьо аԥсуа литератураҿы иаанхеит.

Никәала Ҳашыг
Аԥсуара ашьаҭақәа
Аҧҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа. Аҟәа, 2022.

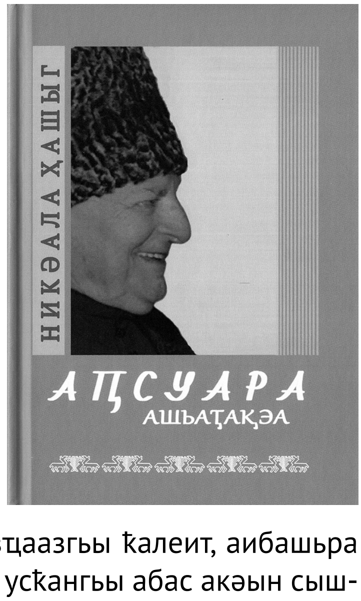

Ашәҟәыҩҩы Никәала Ҳашыг иҩымҭақәа реизга ашәҟәы ианылеит Аԥсуара иазку астатиақәеи, аҭҵааратә усумҭақәеи, аочерккәеи. Автор урҭ акырышықәса аус здиулоз, иԥсҭазаара аӷьырак ззикыз ԥҵамҭақәоуп. Анаҩс, ииаидкыланы аԥсуа ҵас-қьабзи рымаӡақәа аазыртуа усумҭаны ишьақәгылеит. Аԥсны Аҧьынџьтәылатә еибашьра (1992–1993 шш.) анцозгьы Н. Ҳашыг ари ашәҟәы аԥхьажәаҿы ишиҳәо еиԥш, иус иациҵон, уи ԥхьаҟатәи анарха агәраганы.

«Ашәҟәы анҭыҵ сҩызцәа иџьашьаны исазҵаазгьы ҟалеит, аибашьра анцоз угәы ақәкны излоуҩызеи ҳәа. Аха сара усҟангьы абас акәын сышхәыцуаз: «Аԥсуара аӡра амҩа ианып, еиқәырхатәуп, аҿар идырҵатәуп.

Ус анакәха, сара издыруа сара изымҩыр, изыҩуада! Иааҩыроуп дасу иаадыруа зегьы. Насгьы, агәраганы сыҟан аибашьраҿы аиааира шаагоз: Ҳаԥсадгьыл акәын иаҳахьчоз, ҳара ҳиашан, ҳадгылацәа рацәаҩын, ҳҵеицәа ракәзар, хыцәынмырха еибашьуан...»

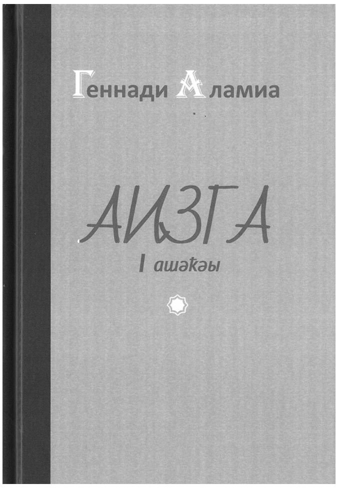

Геннади Аламиа
Аизга
Актәи ашәҟәы
Аԥҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа. Аҟәа, 2022.

Ишәыдааагалоит апоет, ауаажәларратәи аҳәынҭҟарратәи усзуҩы Геннади Аламиа ирҿиамҭақәа еидызкыло актәи ашәҟәы. Уи ианылеит еиуеиԥшым аамҭақәа рзы арҿиаҩы иаԥиҵаз аҩымҭа ҟаимаҭқәа.

Аҵыхәтәантәи ашықәсқәа рзы аҩымҭа ҿыцқәа рцәыргара рацәак дшахымыццакуагьы, ааигәа Геннади Шьаликәаи-ԥа аԥҵамҭа ду – апоема «Нарҭашәа» аԥхьаҩцәа ирыдигалеит, гәахәарылагьы ирыдыркылеит. Анаҩс уи аҭырқә бызшәахьы еиҭаганы, Ҭырқәтәылатәи аԥсуаа рзы иҭыжьын Сҭампыл ақалақь аҿы.

Абас ала, арҿиаҩы хьаҳәаԥаҳәаада арҿиара дагәылоуп, алыԥшаахқәа рыԥшаара дшаҿыц даҿуп. Абраҟа иааҳгоит, ажурнал «Алашара» аредактор хада Ан. Лагәлаа аинформациатә хархәага «Спутник. Аԥсны» азы Г. Аламиа иҿцәажәараан апоет иҳәамҭа ацыԥҵәахак: «Апоезиа шьхацамҩоуп. Иушьҭагылан иааиуа урзымхәцуа, урықәымгәыгуа, урмеигәырӷьо, ухашәа хы мбо, убжьада бжьы умаҳаӡо уҿынаухар, уахьнеиша узнеиӡом. «Иҩызцәа иман храк днаҿалон...». Уи ауп Хмыҷгьы игәахәтәы дзахьӡоз. Алитература - иҳәаадоу жәҩануп. Уи еҵәа ҿыцк анкыдымло ҟалаӡом. Аус злоу, абашьа уақәшәозар ауп. Иара аеҵәа азы акәым – уара ухы азын! Ирацәаҩуп, збаҩхатәрала ҳзыргәырӷьахьо, зҩымҭақәа агәаӷь ссир ргәылоу аҿар. Уи агәра ҳнаргоит ҳлитература аԥеиԥш бзиа шамоу. Ҳзырмыхәозаргьы, абажәқәа реиԥш ҳанымхалап аҳаракырахь игоу урҭ рымҩа!»

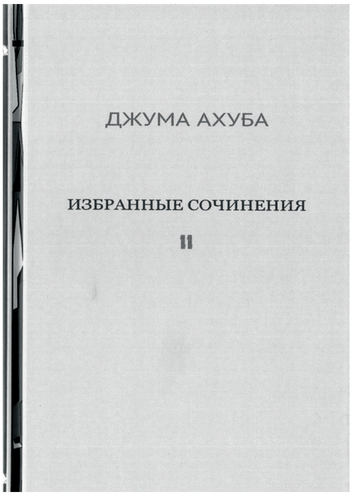

Джума Ахуба
Избранные сочинения
В двух томах
Том второй
Роман
Рассказы
Стихотворения
Драма
Абгосиздат. Сухум, 2022.

Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аҳәынҭқарратә премиа алауреат, иналукааша ашәҟәыҩҩы Џьума Аҳәба ирҿиамҭақәа реизга аҩбатәи ашәҟәы ианылеит аромани, ажәабжьқәеи, ажәеинраалақәеи, адрамеи.

Џьума Виссарион-иҧа иаҧҵамҭақәа аҧхьаҩцәа ирылаҵәахьеит, еицырдыруа иҟалахьеит. Урҭ рҕьырак еиҭаганы аурысшәеи аҳәааныррцәтәи акыр бызшәақәеи рыла иҭрыжьхьеит, Аҧсны еиҧш, аҳәааныррцәгьы ахәшьара ҳаракы роухьеит.

Ажурнал «Алашара» аредактор хада Ан. Лагәлаа аинформациатә хархәага «Спутник Аҧсны» аҟны икьыҧхьымҭаҿы иҩуеит: «Џьума аибашьраан, аибашьҩы бзиа бџьарла дшеибашьуа еиҧш, иаргьы каламла деибашьит, иавторитет, ихьӡ-иҧша ихы иархәаны, адунеи иаирдырит ақырҭуа фашистцәа еилых ҟамҵакәа, ақырҭцәеи агырцәеи рыда, Аҧсны иқәынхоз егьырҭ амилаҭқәа зегьы ирзаарцоз, ахамышҭыхә ишҭадыргылоз. «Ахамышҭыхә» ахьӡуп иара аибашьра иазку иромангьы, уи ахы инаркны аҵыхәанӡа ианыҧшуеит, ашьеиҧш иалыхәхәа ицоит ажәлар ргәаҟра, рыуазырра...»

Владимир Делба
Мост в обитель души
Абгосиздат. Сухум, 2022.

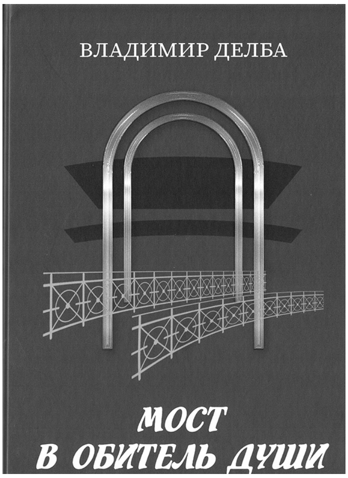

Фазиль Искандер ихьӡ зху Жәларбжьаратәи алитературатә премиа алауреат, асахьаҭыхҩы, ашәҟәыҩҩы Владимир Делба ишәҟә ҿыц ианылеит арҿиаҩы иреиҕьӡоу ипрозатә ҧҵамҭақәа.

Вл. Делба урысшәала иҩуа ҧсыуа шәҟәыҩҩуп. Уи ирҿиараҿы дазҿлымҳауп апоезиеи, апрозеи ажанрқәа реиҧш, апублицистикагьы. Иаҧҵамҭақәа рфырхацәа ракәзар, урҭ иаадырҧшуеит Аҧсны ажәытәи аҿатәи уаажәларратә гәалаҟара шьақәзыргыло ахҭысқәа. Арҿиаҩы ирлас-ырлас асатира лас «амыругақәа» рхархәарала, қәҿиарала иааиртуеит дыззаҭгыло аамҭақәеи урҭ рфырхацәеи рынасыҧи рхьааи, ргәыҕреи рҧеиҧши рымаӡақәа.

«Сқәыҧшра ахаануп акыр азҿлымҳара зцыз Аҟәа ақалақьуаа. Урҭ ргәалашәарақәеи дареи еицны ишымҩасуаз ангәасҭа, ашәҟәы ранҵара сахьӡарц азы иааҭгыларц сҭаххеит…» – иҳәоит ашәҟәыҩҩы иҿцәажәарак аҿы..

Мҩамш ҳәа ҳақәныҳәо, аҧхьаҩцәа шәахь амҩа иқәаҳҵоит.